T. C.
SELÇUK ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

BEYLİKLER DÖNEMİ HANLARI

(Doktora Tezi)

Tez Yöneticisi
Prof. Dr. Yılmaz ÖNGE

Ali BAŞ

KONYA - 1989

ÖNSÖZ

Anadolu Türk sanatında önemli bir yer işgal eden hanlar hakkında bir çok araştırma yapılmıştır. Özellikle Selçuklu ve klasik Osmanlı dönemine ağırlık verilen bu çalışmalarda, ne yazık ki Beylikler dönemi hanlarına fazla yer verilmemiştir. Bu sebeple, Anadolu Selçuklu ile klasik Osmanlı dönemi arasındaki bağlantıyı kurabilmek düşüncesi ile, hocam sayın Prof.Dr.Yılmaz Önge'nin teklif ettiği "Beylikler Dönemi Hanları" konulu bu tezi hazırlamayı büyük bir istekle kabul etmiştim. Fakat araştırma yapmaya başladığım zaman, önceden tahmin edemediğim bazı zorluklarla karşılaştım. Bu zorlukların başında kaynak yetersizliği geliyordu.

Bir vakıf eseri olan bu dönem hanlarının çoğuna ait vakıf kayıtlarının olmadığı, varsa bile bunların bugüne kadar araştırılmadığı görülmektedir. Ayrıca bu eserlerin çoğunun kitabesi de mevcut değildir. Konu ile ilgili olarak yapılan mevcut yayınlarda, daha çok inşa tarihi kesin olarak belli olan eserler üzerinde durulmuş, kitabesi veya vakıf kaydı bulunmayanların bazıları hakkında ise ilgili araştırmacılar tarafından değişik tarihler öne sürülerek, bunların çoğu Selçuklu dönemine mal edilmek istenmiştir. Çalışmamızın amacı, daha önce incelenen bu eserler ile araştırmalarımız sırasında tespit ettiğimiz hanlardan hareket ederek, Selçuklulardan itibaren başlayan Anadolu'daki han yapım geleneği ile mimari gelişimin Beylikler döneminde de devam ettiğini ortaya koymaktır.

Tezin hazırlanması sırasında karşılaşılan zorluklardan bir diğeri de çalışma alanımıza giren eserlerin çoğunun bugün yapılış maksadı dışında kullanılması ve içlerinin incelenemeyecek derecede eşya ile dolu olmasıdır. Bu nedenle, özellikle şehir içi hanlarında arzuladığımız şekilde rahat bir çalışma imkânı bulamadık. Söz konusu eserlere ait çizimleri bazı kaynaklardan ve Vakıflar Genel Müdürlüğü'nden temin etmeye çalıştık. Menzil hanlarının ise

çoğunun plan ve kesitlerini, yerinde yaptığımız ölçümlere dayanarak kendimiz çizdik.

Yine bu konuda karşılaşılan zorluklardan bir başkası da, Anadolu genelinde yapılan bu araştırma için yeterli mali desteği temin etmekti. Bu problemi de 1986 yılından itibaren Selçuk Üniversitesi Araştırma Fonu'nun sağladığı mali destekle giderme imkânı bulduk ve bu tarihten itibaren gerçek anlamda arazi çalışmalarına başlayabildik. Araştırmalarımız sırasında 32 il ve çok sayıda ilçeye gitme imkânı bulduk. Fakat menzil hanlarının çoğunun yerleşim yeri dışında olması sebebiyle, bu eserlere özel vasıtalarla ulaşmak, hatta kilometrelerce yürümek zorunda kaldık. Bu çalışmalar neticesinde, mevcut kaynaklarda sadece ismi geçen veya çok kısa olarak değinilen altı kadar; şimdiye kadar bilinmeyip ilk defa tarafımızdan incelenen dört kadar eseri de fotoğraf ve ölçüleri ile tespit ettik. Bu araştırmada yaklaşık 1200 kare siyah-beyaz, 700 kare kadarda renkli slayt filmi çekilmiştir.

Yukarıda açıklamaya çalıştığım zorluklar nedeniyle, araştırmalarımız yeterli ölçüde olamadı. Böyle bir çalışmanın istenilen şekilde sonuçlanabilmesi için, çok geniş kapsamlı bir çalışmanın yapılması gerekmektedir. Çünkü Anadolu'da bilinmeyen veya literatüre geçmemiş bir çok hanın bulunduğu inancındayım. Buna rağmen göstereceğimiz çabanın azamisini yerine getirdiğimiz kanaatindeyiz.

Tezimin hazırlanması sırasında her türlü yardımı sağlayan ve beni yönlendiren hocam sayın Prof.Dr.Yılmaz Önge'ye şükranlarımı sunmayı en büyük borç olarak görmekteyim. Yine çalışmalarım için önemli miktarda mali destek sağlayan Selçuk Üniversitesi Araştırma Fonu yetkililerine de teşekkürü bir borç bilirim. Anadolu'nun çeşitli yörelerindeki araştırmalarım sırasında yakın ilgi ve alâkasını gördüğüm vefakâr Anadolu insanına ve konaklama imkânı sağlayan Köy Hizmetleri, Karayolları ve Öğretmen Evleri yetkililerine de en içten teşekkürlerimi sunarım.

Ocak 1989

İ Ç İ N D E K İ L E R

I- GİRİŞ

Ticaretin yapıldığı her dönemde, şehirlerde ve şehirlerarası yol güzergâhlarında, kervanların ihtiyaçlarını giderebileceği tesisler mevcut olmalıydı. Bunun için eski çağlardan beri yapılmakta olan ticaret nedeniyle, bu gibi tesislerin inşa edildiğini düşünmek gerekir. Özellikle Asurlular tarafından Anadolu'da yapılan ticaretin varlığı yazılı metinlerde geçmekte ve bunların Boğazköy ve Kültepe gibi merkezlerde ticaret kolonileri kurdukları bilinmektedir (1).

İlk müslüman Türk devletleri olan Karahanlı, Gazneli ve Büyük Selçuklular zamanından itibaren dini karakterli yapıların yanısıra, sosyal nitelikli eserlerin inşaasına büyük önem verilmiştir. Bunlar arasında yer alan ribatlar, ıssız yollarda ve çöllerde kervanların barınabileceği birer merkez olmuştur(2).Tarihi ipek yolunun bir bölümünde devlet kuran bu ilk müslüman Türk devletleri, bu yol güzergâhında çok sayıda ribat-kervansaray inşa etmişlerdir. Bu eserlerin bir kısmı çoğu harap olmakla birlikte günümüze kadar ulaşmıştır (3).

Bir ticaret yapısı olarak görülen kervansaraylar, aslında sosyal nitelikli birer yapı olarak değerlendirilmelidir. Anadolu öncesi Türk kervansaraylarının işleyişi hakkında bazı belgelerden önemli bilgiler edinmek mümkündür. İstahrî, daha 10.yüzyılda Türkistan'da yolculara ve hayvanlara parasız bakan ribatların mevcut olduğunu söylemektedir. Ona göre Maveraünnehir halkı kadar misafirperver ve dindar ahali yoktur. Başka ülkelerde zenginlerin çoğu malını zevklerine, faydasız işlere sarfettiği halde, buradakilerin mallarını hayır ve cihad uğruna harcadıklarını, yolları imar ettiklerini ve tenha yollarda ribatlar vücuda getirdiklerini belirtir. Hatta Semerkant dolaylarında bulunan bir menzilde çok defa yüz, iki-yüz yolcunun birden parasız olarak misafir edildiğini, sahibinin de bundan memnun olduğunu ve kapısının da yüz yıldan fazla bir zamandan beri açık olduğunu zikreder (4).

Makdisî (ölüm tarihi 10. yy.), Türkistan'daki ribatlardan bahsederken, Espicap'da 2700 ribatın bulunduğunu, şehirdeki Karatekin ribatının vakıflarından aylık gelirinin 7000 dirhem olduğunu ve bunun fakirlerin ekmek ve yemek parasına sarfedildiğini yazar (5).

Kervansaray inşa etme alanındaki faaliyetler Selçuklu Türkiyesinde en güzel ifadesini bulmuştur. Bunda, özellikle Anadolu'nun coğrafi konumunun yanısıra, Türk geleneğinin de büyük rolü olmuştur. Bir vakıf eseri olan kervansarayların işleyişini gösteren vakfiyelerden, burada kalan yolcunun bütün ihtiyaçlarının üç gün boyunca ücretsiz olarak karşılandığı anlaşılmaktadır (6).

Kervansaraylar Türk mimarisinde önemli bir yer işgal eden yapılar olarak görülmektedir. Özellikle Anadolu Selçuklu devletinin adeta simgesi olmuş bir yapı türüdür. Kervansaraylarda verilen hizmetlerin ücretsiz olması, o ülkenin ekonomisinin gücü ile ilgili olmalıdır. Selçuklu Sultanları tarafından kervanın emniyetinin sağlanması ve kervanın konaklama sırasında ücretsiz olarak kalması, kervan sayılarının artmasına ve böylece kervan ulaşım sisteminden devletin büyük miktarda gelir elde etmesine yol açmıştır (7).

Kervansaraylar inşa edildikleri dönemin mimari ve diğer sanat özelliklerini de en iyi yansıtan eserler arasında yer almaktadır. Anadolu öncesi Türk mimarisinin en önemli eserleri arasında görülen Ribat-ı Şerif, tuğla işçiliği ve süsleme açısından döneminin özelliklerini en iyi şekilde yansıtmakta, aynı şekilde Anadolu Selçuklu Sultan hanları, özellikle portallerindeki taş işçiliği ve diğer yönleriyle, döneminin sanat anlayışını ortaya koymaktadır.

Anadolu Selçuklu kervansarayları hakkında diğer dönemlere göre daha fazla araştırma yapılmıştır. Batılı seyyahların seyahatnamelerinde bazı kervansaraylardan bahsedilmekle birlikte, bizim için bu bilgiler yetersiz kalmaktadır. Yüzyılımızın başlarından itibaren, özellikle Anadolu Selçuklu kervansarayları hakkında bir çok araştırma yapılmıştır. Bunların önemlileri şunlardır: H.Edhem Bey, Die Seldchukischen Hane in Anatolien, Osmanische Lloyd, 1918; K.Müller,

Die Karawanserai im Vorderen Orient, Berlin 1920; İ.H.Uzunçarşılı, Kitabeler I-II, İstanbul 1927-1929. O.Turan'ın Belletende yayınlanan "Selçuk Kervansarayları" adlı araştırması Selçuklular döneminde inşa edilen kervansarayların fonksiyonlarıyla, kervansaray inşaasına devletin verdiği önemi göstermesi açısından önemli bir kaynaktır. (Turan,O., Selçuk Kervansarayları, Belleten X/39 (1946), s.471-496). Tahsin Özgüç ve Mahmut Akok'un birlikte hazırladıkları, "Sarı Han", Belleten XX/1956, s.379-383 ; "Ağzıkara Han", İlahiyat Fakültesi, Yıllık Araştırmalar Dergisi, 1/1956, s.93-105 ; "Alay Han, Öresun Han ve Hızır İlyas Köşkü", Belleten, XXl/1957, s.139-148; "Üç Selçuklu Abidesi: Dolay Han, Kesikköprü Kervansarayı ve Han Camii", Belleten, XXII/86 (Nisan 1958), s.251-259 ; Afşin Yakınında Eshab-ı Kehf Külliyesi, İlahiyat Fakültesi Yıllık Araştırmalar Dergisi II (1958), s.77-91"adlı makaleler, Selçuklu kervansarayları hakkında önemli bilgiler içermektedir. K.Erdmann 1950'li yıllarda Anadolu'da Selçuklu Kervansarayları üzerine yaptığı çalışmaları değişik yerlerde makaleler halinde yayınlamış ve bu çalışmasını 1961 yılında kitap haline getirmiştir. (Erdmann,K., Das Anatolische Karawansaray des 13. Jahrhunderts, Teil I-II, Berlin 1961) 1959 yılında kabul edilen, M.Kemal Özergin'in "Anadolu Selçukluları Çağında Anadolu Yolları" adlı doktora tezinin bir özeti mahiyetinde olan "Anadolu Selçuklu Kervansarayları", Tarih Dergisi XV/20 (1965), s. 141-170 adlı makalesi, Anadolu Selçuklu dönemi kervansaraylarının bir kataloğu mahiyetindedir. Bu makalede ayrıca konumuzla ilgili olarak bazı eserlerin tarihlendirilmesinde "Geç Devir" tabiri kullanılmış olup, geç devir deyiminden Beylikler döneminin kastedildiği ifade edilmiştir. Gönül Güreşsever'in "Urfa'da iki kervansaray", İTÜ Mimarlık Fakültesi Mimarlık Tarihi ve Restorasyon Enstitüsü Bülteni, 3(9/10) 1977, s.12-27 adlı makalesinde, Selçuklu dönemine ait bilinmeyen iki kervansaray hakkında bilgi verilmektedir. A.Tükel'in "Alara Han'ın Tanıtılması ve Değer-

lendirilmesi, Belleten XXXIII (1969), s.429-469" adlı makalesi, Anadolu Selçuklu dönemi kervansarayları hakkında yapılan önemli bir çalışmadır. Bazı şehir ve bölge monografilerinde de konu ile ilgili olarak bilgiler bulunmaktadır (Soyman,F.-Tongur,İ., Konya Eski Eserler Kılavuzu,Konya 1944; Erten,S.F., Antalya Vilayeti Tarihi, İstanbul 1949; Gökoğlu,A., Paphlagonia, Gayri Menkûl Eski Eserler ve Arkeolojisi, Kastamonu 1952; Konyalı,İ.H., Abideleri Ve Kitabeleri İle Konya Tarihi, Konya 1964 vb. gibi).

Beylikler dönemi hanları hakkında derli toplu bir araştırma yapılmamıştır. Osmanlıların beylik dönemine ait eserlerle ilgili en önemli çalışma merhum E.Hakkı Ayverdi'nin Osmanlı Mimarisi ile ilgili yayınlamış olduğu bir seri kitapların ilk iki cildidir. (Ayverdi,E.H., Osmanlı Mimarisinin İlk Devri, Ertuğrul, Osman, Orhan Gaziler, Hüdavendigâr ve Yıldırım Bayezid (1230-1402), İstanbul 1966; Ayverdi,E.H., Osmanlı Mimarisinde Çelebi ve II.Sultan Murad Devri 806-885 (1403-1451), İstanbul 1972). Ayrıca Bursa Halkevi tarafından neşredilen, Bursa Hanları, Bursa 1935; Çetintaş,S., Türk Mimari Anıtları Osmanlı Devri I, İstanbul 1946; Gabriel,A., Une Capitale Turque, Brousse, Paris 1958; Arel,A., "Menteşe Beyliği Devrinde Peçin Şehri," Anadolu Sanatı Araştırmaları I (1966),s.67-101; Ünal,R.H.,"Erzurum İli Dahilindeki İslâmi Devir Anıtları Üzerine Bir İnceleme," A.Ü.Edebiyat Fakültesi Araştırma Dergisi, S.6 (1975), s.49-142; Ünal,R.H.,"Osmanlı Öncesi Devirden Yayınlanmamış Bir Kaç Han Üzerine Bir İnceleme", A.Ü.Edebiyat Fakültesi Araştırma Dergisi, Prof.A.Luis Gabriel Özel Sayısı (1978), s.453-480; Ünal,R.H., "Kozak ve Sertavul Hanları (Karaman-Mut), Konya (Hazırlayan F.Halıcı) (1984) s.59-64, Lev.XLVII-LII; adlı çalışmalar da konumuzla ilgili önemli araştırmalar arasında yer almaktadır. Bu çalışmalar haricinde, bazı şehir ve bölge monografilerinde konumuzla ilgili bilgiler mevcuttur. Bunların başlıcaları A.Gökoğlu'nun yukarıda belirtilen eseri ile, K.Baykal'ın

Bursa ve Anıtları, İstanbul 1984'tür.

Beylikler dönemi hanlarını incelemeden önce, Anadolu Selçuklu dönemine damgasını vuran kervansarayların çok sayıda inşa edilmesini gerektiren sebepleri araştırmak için bu dönemin sosyo-ekonomik durumunu kısaca açıklamaya çalıştık. Ayrıca, Anadolu'da Beylikler dönemi denilen süreyi daha iyi anlayabilmek için, Anadolu Selçuklu Devleti'nin yıkılışı, beyliklerin kuruluşu ile bu dönemin önemli bazı olaylarından da bahsetmenin tezin mahiyeti açısından önemli olacağını düşündük. Bunun yanısıra, Anadolu Selçuklularında olduğu gibi, Beylikler döneminin sosyo-ekonomik durumuna değinmeyi de gerekli gördük. Bu arada Türk han mimarisinin gelişimini de kısaca açıklamaya çalıştık.

Tezimizin katalog kısmına geçmeden önce, Beylikler dönemi hanlarının plan şemaları ve bu dönem hanları hakkındaki görüşleri bir ana başlık içerisinde vermeye çalıştık.Katalog bölümümüzü ise, bu ana başlık içerisinde verdiğimiz sisteme göre düzenledik. Okuyucuya kolaylık sağlamak amacıyla bir esere ait plan,kesit ve görünüşleri arka arkaya vermenin daha uygun olacağını düşündük.

Tezimizde "kervansaray" ve "menzil hanları" kelimeleri aynı amaç için kullanılmıştır. Yapıların karakteri açısından "menzil hanları" deyiminin kullanılmasının daha iyi olacağı kanaatindeyiz.

DİPNOTLAR:

1- Nezahat Baydur, Kültepe (KANES) ve Kayseri Tarihi Üzerine araştırmalar (En Eski Çağlardan İs.S. 395 Yılına Kadar), İstanbul 1970, s.37 vd.

2- Mustafa Cezzar, Anadolu Öncesi Türklerde Şehir ve Mimarlık, İstanbul 1977, s.194.

3- Ribat-ı Melik (1078-79), Daya Hatun Kervansarayı (12. yüzyıl başı), Akçakale Kervansarayı (11-12.yüzyıl), Ribat-ı Şerif (1114-15) vb. gibi.

4- Osman Turan, "Selçuk Kervansarayları", Belleten,X/39 (1946), s.489-490.

5- Osman Turan, a.g.e., s.490.

6- Bu konuda etraflı bilgi için bakınız: Osman Turan,"Celâleddin Karatay, Vakıfları ve Vakfiyeleri", Belleten XII/45(1948), s.17-171.

7- Mustafa Akdağ, Türkiye'nin İktisadî ve İçtimaî Tarihi, C.1, İstanbul 1979, s.34.

II- ANADOLU'NUN SELÇUKLU ÖNCESİ VE SELÇUKLU DÖNEMİ POLİTİK VE SOSYO-EKONOMİK DURUMUNA BİR BAKIŞ

Anadolu, bilindiği gibi binlerce yıllık bir iskân yeri ve uygarlık merkezi olmuştur. Bu nedenle medeniyetin beşiği olarak değerlendirilmektedir. Selçuklular Anadolu'ya gelmeden önce bu topraklar, tarihin en büyük devletlerinden biri olan Roma İmparatorluğu'nun ikiye bölünmesinden sonra, Doğu Roma İmparatorluğu olarak adlandırılan ve daha sonra da tarihe Bizans İmparatorluğu diye geçen köklü bir devletin elinde bulunuyordu.

İslâmın ilk dönemlerinde müslümanların yayılma politikası sonucu, Araplarla Bizanslılar karşı karşıya gelmiş, bu nedenle Anadolu bu iki devlet arasında bir savaş alanına dönüşmüştür. Müslümanlar karada olduğu gibi, Akdeniz'de de hakimiyeti ellerine geçirmişler ve Bizanslıları üç asır bu denizden uzaklaştırmışlardı (1). Bunun için doğu ile batı arasında yapılan ticaretin tabii köprüsü durumunda olan Anadolu ticaretin dışında kalmıştır. Müslümanlarla Bizanslılar arasında yapılan bu savaşların yanısıra, krallıkla yönetilen her imparatorlukta olduğu gibi, Bizans İmparatorluğunda da zaman zaman saltanat kavgaları olmuş (2), bunun sonucunda da imparatorluk bir kaç defa yıkılma tehlikesi geçirmiştir. Bu durum 10. ve 11. yüzyıllarda da bütün şiddeti ile devam etmiş, bazı zamanlar tahta çıkacak şahıs bulunamamış ve bir süre imparatorluk başsız kalmıştır.

Araplarla Bizanslılar arasında yapılan savaşlar sonucu Anadolu'daki nüfus azalmış, iktisadi hayat da gerilemeye başlamıştır. Bu olaylar sırasında ülkede yaşayan insanlar unutulmuş ve onlarla sadece vergi zamanlarında ilgilenilmiştir. Bunun sonucunda da Bizans devleti denilince sadece İstanbul anlaşılmış ve taşra denilen diğer bölgelerde başıbozukluk ve yağmalama olayları alabildiğine artmıştır. Bir yandan Arap-Bizans savaşları, bir yandan Akdeniz ticaretinin müslü-

manların elinde bulunması ve diğer yandan da Anadolu'daki başıbozukluk ve yağmalamalardan dolayı ortaya çıkan huzursuz ortam, bu topraklardaki güvensizliği artırmış, doğu ile batı arasındaki ticaret Karadeniz'in kuzeyinden yapılmaya başlanmıştır. Prof.F.Sümer bu konuda şöyle demektedir: "Anadolu bu dönemlerde iktisaden ve her bakımdan sönük bir ülke durumunda idi. Bu husus bilhassa Anadolu'nun milletlerarası ticaret yollarının dışında kalmış olmasından ileri gelmiş ve özellikle batı ve orta Anadolu en geri kalmış bölgeler olmuştur. Bunun yanısıra güneydoğu Anadolu'nun islâm hakimiyetinde olması nedeniyle, orta ve batı Anadolu'ya göre daha ileri bir ekonomik yapıya sahipti" (3).

Müslüman Türklerin doğuda büyük bir imparatorluk kurması ve yavaş yavaş batıya doğru ilerlemeleri sonucu Araplar bertaraf edilmiş ve Bizanslılarla yapılan savaşlarda Türkler Arapların yerini almıştır. Daha sonra Anadolu'nun huzura kavuşması nedeniyle müslüman ve hıristiyan kavimler arasında bir milletlerarası köprü vazifesi görecek şekilde, dünya ticaret yollarının yeniden açılmasından sonra bu ülkenin iktisadi ve kültürel yükselişi ve zengin bir memleket haline gelmesi, Türklerin Anadolu'ya gelmesinin mesut sonuçlarından biridir (4). Gerçekten Anadolu'nun Türklerin eline geçmesi sayesinde ticari gelişmeyi engelleyen durumlar ortadan kalkmış, iktisadi ve ticari yönden bir yükselme devri başlamıştır. Daha 12. yüzyılda İstanbul-Konya-Tebriz arasında bir ticaret yolu kurulmuş, fakat ortaya çıkan haçlı seferleri nedeniyle, ticaret 1176 senesine kadar bir durgunluk devresine girmiştir. Bu tarihte II. Kılıçarslan'ın haçlılara karşı kazandığı büyük zaferden sonra Anadolu huzura kavuşmuş ve daha öncede belirttiğimiz gibi ülkede büyük bir imar ve iskân faaliyetine girişilmiştir. Daha önceleri değişik yollardan yürütülen ticaret, bu tarihten sonra Anadolu üzerinden yapılmaya başlanmış, ticaret kervanlarının emniyetini ve daha rahat yol almasını sağlayan kervansaraylar da bu hükümdar zamanından itibaren inşa edilmiştir. Aksaray-Nevşehir kervan yolu üzerinde bulunan Alay Han'ın II.Kılıçarslan döneminde inşa e-

dildiği ve Anadolu Selçuklu dönemine ait bilinen en eski örnek olduğu kabul edilmektedir.

Anadolu Selçukluları zamanında ticari faaliyet devletin ana politikasını tayin eden önemli unsurlardan biri olmuştur. Anadolu'da hıristiyan ahali tarafından öteden beri devam eden sanayi ve tarım geleneği, bu topraklara yeni gelen Türkleri de etkilemiş olmalıdır. Türkler başlangıçta daha çok köylere yerleşip, hayvancılık ve ziraatle uğraşmışlar, hıristiyanlar ise önceden olduğu gibi tarımın yanısıra, şehirlerde sanayi ve ticari faaliyette bulunmuşlardır (5). Bunun yanısıra Türkler gayrimenkul alımına da yönelmişler, daha sonra ise yavaş yavaş sanayi ve ticaret ile uğraşmaya başlamışlardır. Bu dönemlerde ahilik kurumunun ortaya çıkması ve her meslek erbabının bu kuruma bağlı birer teşkilatının bulunması, ticaret ve sanayinin gelişmesine önemli ölçüde yardımcı olmuş, hatta bu kurum zamanla daha da güçlenerek devlet işlerine karışmış ve ülke ekonomisini yönlendirmiştir (6).

Anadolu Selçuklu Devletinin ilk yıllarında haçlı seferleri nedeniyle, Ortadoğu ve bilhassa Suriye'de meydana gelen siyasi karışıklık ve Papanın teşviki ile Mısır ticaretini çökertmek için denizlerde uygulanan abluka ve saldırı hareketleri, ticari açıdan büyük zorluklar ortaya çıkarmıştır. Bunun yanısıra, Moğol istilası da Orta Asya ve Karadeniz'in kuzeyinin Akdeniz ile olan ticari irtibatına darbe vurmuş ve böylece dünya ticareti çeşitli güçlüklerle karşılaşmıştır. Anadolu'nun coğrafi konumunun taşıdığı önemi kavrayan Selçuklu sultanları, bilhassa II.Kılıçarslan'ın son yıllarından itibaren, Selçuklu Türkiyesini kıtalararası bir ticaret merkezi haline getirmeye muaffak olmuşlardır. Selçukluların ticaret hususunda milletlerarası ilişkilere giriştiği bu sıralarda inşa edilen yollarda her türlü asayiş tedbirleri sağlanmış (7), yabancı tüccarların canı ve malı devlet tarafından garanti altına alınmış (8), bunların meydana gelebilecek her türlü zararları devletçe karşılanarak, bir nevi bugünkü sigorta sistemi uygulanmıştır (9).

İşte bu huzur ve güven ortamı içerisinde devamlı gelişen ticaret nedeniyle, Anadolu ticaret yolları üzerinde konaklama ve pazarlama amacıyla çok sayıda han ve kervansaray inşaatına başlanılmış ve bu inşaat özellikle I.Alaeddin Keykubad zamanında son hudutlarına ulaştırılmıştır. Mesela, Anadolu'daki kervansarayların en büyük ve en güzel örnekleri olan Aksaray Sultan Hanı ile Tuzhisarı Sultan Hanı bu hükümdar tarafından inşa ettirilmiştir. Çok sayıda kervansaray inşa edilmesi sonucu Anadolu, doğudan batıya, kuzeyden güneye kervan yollarıyla bir ağ gibi örülmüştür (10). Anadolu Selçuklularının ticaretten en fazla gelir elde ettiği sahaların başında bu kervan yollarında yapılan ticari ulaşım gelmektedir (11). Bu dönemde milletlerarası ticaret güneyde özellikle Antalya, Alanya ve Yumurtalık limanlarıyla, kuzeyde Sinop, Farya ve Trabzon (12) limanlarından yapılmaktaydı. Bu limanlardan özellikle Ankara sofları, şap madeni, halı, kilim, yün, deri, ipekli dokuma ve bazı kuru meyveler ihraç edilmekteydi (13).

13.yüzyılın ikinci yarısından itibaren görülmeye başlanan siyasi çöküntü ekonomiye de etki etmiş, özellikle Moğolların daha çok vergi almak üzere Anadolu'da baskıya girişmeleri, halkın fakirleşmesine ve özellikle de uç beylerinin devlete karşı isyan etmelerine sebep olmuştur. Ayrıca 13.yüzyılın ikinci yarısında Anadolu'nun en çok alış veriş yaptığı iki ülke olan Bizans ve Mısır'ın çöküş halinde bulunmaları ve Papanın teşviki ile Akdeniz'de Mısır ticaretini çökertmek üzere uygulanan abluka hareketi, Anadolu ticaretini de olumsuz yönde etkilemiştir. Denizlerde uygulanan bu abluka nedeniyle doğu ile batı arasındaki ticaretin Anadolu üzerinden daha fazla yapılması, bir bakıma Anadolu insanı için bir ferahlama getirmişse de, yukarıda bahsettiğimiz gibi Anadolu'nun en fazla ticaret yaptığı iki ülkenin ekonomik yönden zayıflaması fazla bir rahatlama oluşturmamıştır.

DİPNOTLAR

1- Osman Turan, Selçuklular Tarihi ve Türk-İslâm Medeniyeti, Ankara 1965, s.260.

2- George Ostrogorsky, Bizans Devliti Tarihi, (çev.Prof.Dr. Fikret Işıltan), Ankara 1986, s.313.

3- Faruk Sümer, Yabanlu Pazarı, İstanbul 1985, s.1.

4- Osman Turan, a.g.e., s.262.

5- Mustafa Akdağ, Türkiye'nin İktisadi ve İçtimaî Tarîhi, C.1, İstanbul 1979, s.15.

6- Mustafa Akdağ, a.g.e., s.18.

7- Anadolu Selçukluları döneminde, devlet kervan kafilesinin başına Kervansalar adıyla bir idareci, Rahdar veya Tutgavul kumandasında bir muhafız kıtası tayin etmek suretiyle kervanları emniyet altında idare ediyordu (Osman Turan, a.g.e., s.262).

8- Selçuklu sultanları batılı tüccarlara büyük önem vermişler ve bu tüccarlar da Anadolu da sınırsız bir serbestlik içinde hareket etmişlerdir. Yabancı tüccarlar arasında meydana gelen ihtilafların bu tüccarlar arasında sonuca bağlanmasına karşılık, hırsızlık ve katil olaylarında Alaeddin Keykubad özellikle kendi mahkemelerini görevlendirmişti. (H.Weyd, Yakındoğu Ticaret Tarihi, (çev.E.Ziya Karal, Ankara 1975, s.334-335).

9- Osman Turan, "Selçuk Kervansarayları", Belleten,X/39, s.402.

10- Bu yolların başlıcaları şunlardır: Antalya-Alanya-Beyşehir-Konya-Kayseri-Sivas-Erzincan-Erzurum üzerinden İran'a; Ayrıca Sivas'tan ayrılan bir kol Tokat üzerinden Samsun'a; Diğer kol ise Malatya-Diyarbakır-Mardin-Musul üzerinden Bağdat'a; İstanbul-İzmit-Eskişehir-Akşehir-Konya-Ulukışla-Adana-Halep-Şam üzerinden Mısır'a ayrıca yine Antalya'dan başlayan ve Konya üzerinden Ankara-Kastamonu'dan Sinop'a uzanmaktaydı.

11- Mustafa Akdağ, a.g.e., s.34.

12- Trabzon bu dönemde henüz Türklerin eline geçmemişti. Trabzon Anadolu Selçukluları ile Trabzon Rum İmparatorluğu arasında yapılan antlaşmalar sonucu Anadolu'dan getirilen eşyanın Rusya taraflarına ihraç edildiği önemli bir limandır.

13- Mustafa Akdağ, a.g.e., s.34.; İ.Hakkı Uzunçarşılı, Anadolu Beylikleri ve Akkoyunlu Karakoyunlu Devletleri, Ankara 1984, s.247-248.

III- ANADOLU'NUN BEYLİKLER DÖNEMİNDEKİ SİYASİ VE SOSYO-EKONOMİK DURUMU

Anadolu'da büyük bir imparatorluk kuran ve yaklaşık olarak 150 sene döneminin en büyük ve en önemli devletleri arasında sayılan Anadolu Selçuklu Devletinin, 1243 yılında Kösedağ'da Moğollara yenilmesi sonucu, bu büyük imparatorluk artık moğolların istediği gibi hareket etmek zorunda kalmıştır. 1243 yılından sonra, Anadolu Selçuklu tahtına geçen sultanların basiretsiz ve bazılarının da küçük yaşta olmaları, devletin tekrar eski ihtişamlı durumuna gelmesini engelleyen faktörler olmuştur. Bu nedenle, çocuk yaşta olan sultanlar, vezirlerin ve saray çevresinin etkisinde kalmış, devletin yönetimi resmen sultanda olmasına rağmen, devlet fiilen bu sultan çevresi tarafından yönetilmiştir (1). Bundan başka, saltanat kavgalarının ortaya çıkması ve Moğolların da sultanların seçimine doğrudan karışmaları (2), devletin çöküşünü hazırlayan etkenler olmuştur. Bir ara Muineddin Pervane döneminde (1261-1277) ülke huzura kavuşmuşsa da, bir daha eski ihtişamlı durumuna ulaşamamış ve Anadolu Selçuklu Devleti 1308 yılında tarihten silinmiştir.

1243 yılından sonra başlayan kargaşa ortamıyla birlikte, I.Alaeddin Keykubad zamanında Bizans ve Kilikya sınırlarına, uçları korumak üzere yerleştirilmiş olan Türkmenler (3),beylerinin önderliğinde kendi beyliklerini kurmaya başlamışlardır. Bu sırada, özellikle Bizans sınırındaki Türkmenlerin, Bizans topraklarına karşı yapmış oldukları akınlar başarı ile sonuçlanıyordu. Bunda Rum İmparatorluğunun halka yüklediği ağır vergilerin tesiri de vardı. Bu tarihlerde, Anadolu Selçuklularının çöküşü gibi, Bizans İmparatorluğu'nun da çöküşü başlamıştı. Bu suretle istila ettikleri yerlerde mahalli idarelerini kurmaya başlamışlardır. Daha sonra da Anadolu'daki Moğol valilerinin çeşitli zulüm ve entrikalarına dayanamıyarak, resmi devlet olan Anadolu Selçuklu İmparatorluğu ile ilişkilerini keserek, bağımsız olarak hareket etmişlerdir.

Burada çalışma konumuzla direkt olarak ilgili olan bazı beylikler hakkında kısa bilgiler verip, günümüze kadar han örnekleri ulaşamayan beyliklerin kuruluş ve yıkılış tarihleriyle, ellerinde bulundurdukları yörelerin isimlerini vermekle yetineceğiz.

1250 yıllarında Nure Sûfi Bey tarafından kurulan Karamanoğulları Beyliği'nin başkenti önce Ereğli, sonra Ermenek ve 1261 yılından sonra da Karaman (Larende) olmuştur (4). Karamanoğulları'nın mücadelesi ilk yıllarda Anadolu Selçuklu Devleti ile olmuş, bu mücadele sırasında da zaman zaman Konya'yı ele geçirmişlerdir (5). Özellikle İlhanlıların yıkılışından sonra, kendilerini Selçukluların varisi olarak görmeleri nedeniyle, Osmanlılarla mücadeleye girişmişler, Osmanlıların zayıf noktalarından istifade ederek zaman zaman bir kısım toprakları ele geçirmişlerse de, her defasında antlaşma yapmak zorunda kalmışlardır. Fatih döneminden itibaren, tamamen Osmanlı nüfuzu altına giren Karamanoğulları Beyliği 1487 yılında yıkılmıştır. Karamanoğulları en geniş şekliyle bugünkü Konya, Niğde, Nevşehir, Kayseri, Kırşehir, İçel illerinin tamamı ile, Antalya'nın doğusunu ellerinde bulundurmuşlar, zaman zaman da Isparta, Afyon ve Ankara'nın bir bölümünü ele geçirmişlerdir (6).

Karamanoğulları döneminde kültür ve sanat alanında önemli eserler meydana getirilmiş olup, inşa ettikleri eserlerde genellikle Selçuklu geleneğini devam ettirmişlerdir. Karamanoğlu Mehmed Bey'in Türkçeyi resmi dil olarak ilan etmesi, Anadolu Türk kültür tarihi için önemli bir olay olarak kabul edilmektedir. Karamanoğulları'na ait han örneği Niğde Sarı Han dışında bilinmemekle birlikte, Zıvarık, Zalmanda, Kozak, Sertavul, Atlas, Pamukçu, Hocacihan ve Kavak hanlarını bu dönem içerisinde değerlendirdik.

13.yüzyılın ikinci yarısında, Kütahya ve çevresinde Yakub Bey tarafından kurulan Germiyanoğulları Beyliği, başlangıçta Karamanoğulları ile birlikte en önemli beylik olarak görülmektedir (7). Karamanoğulları'nın aksine Osmanlılarla iyi geçinen Germiyanoğulları (8), özellikle Kütahya ve çev-

resinde önemli eserler inşa etmişlerdir. Germiyanoğlu II.Yakub Bey'in erkek evladının olmaması nedeniyle, ölümünden sonra topraklarını Osmanlılara vasiyet etmiş, 1429 yılında ölmesi üzerine, beyliğin toprakları Osmanlıların eline geçmiştir.

Germiyanoğulları en geniş şekliye bugünkü Kütahya, Afyon, Denizli, Uşak illerinin tamamıyla, Manisa'nın doğusunu ellerinde bulundurmuşlardır (9). Kesin olarak bu döneme tarihlendirilen han örneği bulunmamakla birlikte, Eğret Hanı, Yeniceköy Hanı ve İnay Köyü Hanı'nı Germiyanoğulları dönemine tarihlendirmiş bulunmaktayız.

Güneybatı Anadolu'da 13.yüzyılın ikinci yarısında kurulan Menteşeoğulları, özellikle güçlü donanmaları sayesinde denizlerde önemli başarılar elde etmişlerdir (10). Başlangıçta Peçin olan başkent, sonraları Balat'a taşınmıştır. 14. yüzyılın ikinci yarısında beylik, Peçin ve Balat olmak üzere iki şube olarak görülmektedir. Bu dönemde Balat gibi bir limanı ellerinde bulundurmaları nedeniyle de, ticari yönden önemli gelirlere sahip olmuşlardır. Menteşeoğulları Beyliği 1425 yılında Leys Bey'in öldürülmesiyle Osmanlılar tarafından yıkılmıştır.

Menteşeoğulları en geniş şekliyle, bugünkü Muğla vilayetinin tamamı ile, Kaş, Finike, Bozdoğan, Çine, Tavas ve Acıpayam gibi ilçeleri ellerinde bulundurmuşlardır (11). Bu dönemde önemli eserler inşa edilmiştir. Özellikle Balat'taki 1404 tarihli İlyas Bey Camii, Beylikler Döneminin en güzel eserleri arasında yer almaktadır. Konumuzla ilgili olarak Bafa Gölü anonim han ve Kızıl Han ile, Balat'daki iki hanı bu dönem içerisinde değerlendirdik

Kastamonu ve Sinop dolaylarını ellerinde bulundurmuş olan Candaroğulları Beyliği, 13.yüzyılın ikinci yarısında Şemseddin Yaman Candar tarafından kurulmuştur (12). Döneminin en güçlü beylikleri arasında görülen Candaroğulları, zaman zaman Osmanlılarla savaşmış, bazen de iyi geçinmeye çalışmışlardır. Özellikle 15.yüzyılın ortalarına doğru tamamen Osmanlıların nüfuzu altına giren Candaroğulları Beyliği, Kı-

zıl Ahmed Paşa'nın Fatih tarafından kendisine verilen Mora Sancakbeyliğini kabul etmeyerek, Uzun Hasan'a sığınması sonucu yıkılmıştır (13).

Candaroğulları Beyliği en geniş şekliyle bugünkü Kastamonu, Sinop, Samsun, Çankırı ve Zonguldak illeriyle, Çorum ve Bolu'nun bir bölümünde hüküm sürmüşlerdir (14). Candaroğulları döneminde önemli eserler inşa edilmiştir. Özellikle İsmail Bey (1444-1461) zamanında, konumuzla ilgili olarak bir çok han ve kervansaray inşa edilmiştir (15). Bunların bir çoğu halâ ayakta olup, bazıları harap, bazıları ise tamamen yok olmuştur. Sinop gibi önemli bir limana sahip olmaları nedeniyle, ticari açıdan önemli rol oynamışlardır.

13.yüzyılın sonlarında, Söğüt ve çevresinde Osman Bey tarafından kurulan Osmanlı Beyliği, beylerinin ileri görüşlü ve dirayetli olmaları sayesinde devamlı gelişme politikası gütmüşler, Orhan Gazi zamanında Bizans İmparatorluğu'nun Anadolu'daki toprakları Osmanlıların eline geçince, bu politika daha da geliştirilmiştir. 14.yüzyılın sonlarına doğru Anadolu'daki bir çok beylik Osmanlılar tarafından yıkılmış, fakat 1402 yılındaki Ankara savaşında Osmanlıların yenilmeleri sonucu bu gelişme politikası bir süre duraklamıştır. Çelebiler (Fetret) devri (1402-1413) olarak tarihe geçen süre içerisinde devlet yıkılma tehlikesi geçirmiş, fakat Çelebi Sultan Mehmed'in tahta geçmesiyle bu tehlike ortadan kalkmıştır.

Balkanlara doğru genişleyen Osmanlı Beyliği, Sultan II. Murad zamanında İstanbul haricinde kalan bu toprakları tamamen ele geçirmiş ve bu ilerleyişi durdurmak isteyen haçlı ordusuna karşı büyük bir zafer kazanılmıştır. Fatih Sultan Mehmed tarafından İstanbul'un alınması, bir çağın kapanmasına, yeni bir çağın başlamasına vesile olmuştur. Bu tarihten sonra, Söğüt ve çevresinde kurulup genişleyen Osmanlı Beyliği İmparatorluk haline gelmiş, 1487 yılında Karamanoğullarının ortadan kaldırılması ile, Anadolu'da bulunan bir kaç beyliğe rağmen, bu topraklar üzerinde mutlak bir hakimiyet sağlanmıştır.

Dünya tarihinde önemli bir yeri olan Osmanlı İmparatorluğu zamanında çok sayıda eser inşa edilmiştir. Konumuzla ilgili olarak, 15. yüzyılın ortalarına kadar olan zaman içerisinde çok sayıda şehir içi ve menzil hanı inşa edilmiştir. Bunların bir kısmı günümüzde de mevcut olup, çoğu harap veya tamamen yok olmuştur.

Yukarıda belirtilen beyliklerden başka, Aydın ve İzmir çevresinde Aydınoğulları (1300-1425), Manisa ve çevresinde Saruhanoğulları (1280-1391), Burdur ve Isparta çevresinde Hamidoğulları (1280-1391), Antalya ve çevresinde Tekeoğulları (1300-1423), Adana ve İçel çevresinde Ramazanoğulları (1352-1608), Maraş ve çevresinde Dulkadiroğulları (1337-1522) Orta Anadolu ve Karadeniz bölgesindeki bir çok şehri ellerinde bulunduran Ertemaoğulları (1327-1386) gibi beylikler de bu dönemde, özellikle siyasi açıdan önemli rol oynamışlardır. Bu beyliklere ait, konumuzla ilgili günümüze kadar ulaşabilen eser tespit edemediğimizden, sadece kuruluş ve yıkılış tarihleri ile, egemenlikleri altında bulunan yöreleri vermekle yetiniyoruz.

Beylikler döneminde, 14.yüzyılın ortalarına kadar, Anadolu Selçuklu Devleti zamanındaki çok faal olan ticaretin devam etmediği anlaşılmaktadır. Anadolu Selçuklu Devleti zamanında, Marmara ve Ege'deki limanların kontrolünün Bizanslıların elinde olması nedeniyle, batı ile yapılan ticarette aracısız olarak ticaret yapmak zordu (16). Beylikler döneminde bu limanların kontrolünün Türklerin eline geçmesi ve batılı tüccarlarla yapılan antlaşmalar sonucu, özellikle 14.yüzyılın ortalarından itibaren ticaretin önemli ölçüde arttığı görülmektedir. Anadolu Selçuklu Devleti zamanında ticari hayatta önemli bir yeri olan Ahilik teşkilatı, Beylikler döneminde de devam etmiş ve Anadolu'nun hemen her tarafında Ahilerin esnaf cemiyetleri kurulmuştur (17). Bu nedenle, Anadolu'daki Lonca teşkilatı sayesinde, bütün sanat dallarının büyük bir gelişme gösterdiği ve bunun sonucunda da ülkede ihtiyaç duyulan malzemenin genellikle Anadolu'da yeterli ölçüde imal edildiği görülmektedir.

Selçuklular zamanında ihraç edilen ham veya işlenmiş madenler, Beylikler döneminde de önemli bir ticaret emtiası olarak ekonomiye canlılık kazandırmıştır. Bu madenler arasında, Anadolu'nun çeşitli yörelerinde çıkarılan bakır, gümüş ve şap önemli birer ihraç ürünüdür. Ayrıca ihraç ürünleri arasında hububat, kurutulmuş meyve ve canlı hayvanları yanısıra, Anadolu'da imal edilen halı, kilim ve çeşitli dokumalar, Avrupa, Uzakdoğu ve Ortadoğu ülkelerinde aranılan eşyalar olarak görülmektedir (18).

Anadolu'da üretilen bu ürünlerin, özellikle batılı tüccarlar tarafından diğer ülkelere ihraç edilmesi, bu dönemde Anadolu halkının ekonomik yönden güçlenmesine neden olmuştur. Selçuklular döneminde kurulan kervan yolları, Beylikler döneminde de işlerliğini korumuş, Anadolu'nun iç bölgelerinden Türkler'in eline yeni geçen Ege sahillerindeki limanlara doğru yeni ticaret yolları kurulmuş, özellikle Germiyanoğulları ihraç ürünlerini Balat ve Ayasuluğ'a götürmek için Menderes nehrinden önemli ölçüde faydalanmışlardır (19). Yine bu dönemde Karadeniz, Marmara, Ege ve Akdaniz sahillerinde eskiden beri kullanılan limanlar, Beylikler döneminde de faaliyetine devam etmiş, Karadeniz'de Sinop, Farya, Fatsa ve Trabzon limanları Rusya taraflarına yapılan ihracatta önemli rol oynamıştır (20). Bursa iskelesinin Marmara'da, Foça, İzmir, Ayasuluğ ve Balat limanlarının Ege'de, Antalya, Alanya ve Ayas limanlarının Akdeniz'de ticari yönden önemli fonksiyonları bulunmaktaydı(21).Bu dönemde -15.yüzyılın başlarına kadar- özellikle Balat limanı ihracatta önemli bir yer işgal etmiştir.

Osmanlıların 14.yüzyılın ortalarına kadar Bizans İmparatorluğu'nun Marmara Denizi'nin doğu ve güneyinde bulunan topraklarını ele geçirmesi, Bizanslılar döneminde önemli ticari merkezler olan Bursa, İznik ve İzmit gibi şehirler, özellikle de yeni başkent Bursa, Anadolu'nun değişik bölgelerinden buralara yerleşmek için gelen insanların akınına uğramış, bu göçü Osmanlı sultanları da teşvik etmiştir. Bu insanlar arasında bir çok esnaf ve sanatkâr da bulunmaktaydı.

Beylikler döneminde, özellikle Batı Anadolu'da yeni fethedilen yörelerde kurulan ticaret yolları üzerinde kervansaray inşa edilmesi, gelişen ticaretin bir sonucudur. Sahillerde Türkler tarafından ele geçirilen ve yerleşilen eski liman şehirlerinde kervansarayların yanı sıra, ticaret hanlarının da inşa edilmesi gerekmiştir. Bunun en güzel örneğini, bu dönemde önemli bir merkez olan Balat'da görmekteyiz.

Zamanla, Osmanlılar tarafından beyliklerin bir çoğunun egemenliğine son verilmesi sonucu, 15.yüzyılın ortalarına doğru dönemin önemli ticaret merkezlerinin büyük bir bölümü ortadan kalkmış, ticaretin ağırlık noktaları Osmanlıların istediği şekilde başka merkezlere taşınmıştır. Bunun sonucunda da Beylikler döneminin önemli ticaret merkezleri arasında yer alan Balat ve Ayasuluğ şehirlerinin yerini İzmir, Karadeniz'deki Fatsa, Sinop ve Farya limanlarının yerini ise Ünye almıştır (22). 15.yüzyılın ortalarından itibaren, Anadolu'da bulunan bir kaç beyliğe rağmen ticaretin tek hakimi Osmanlılar olmuştur.

DİPNOTLAR

1- Osman Turan, Selçuklular Tarihi ve Türk İslâm Medeniyeti, Ankara 1965, s.212.

2- Osman Turan, Selçuklular Zamanında Türkiye, İstanbul 1971, s.473.

3- Şahabettin Tekindağ, Anadolu'da Türk Tarihi ve Kültürü, Trabzon 1967, s.14.

4- Yılmaz Öztuna, Büyük Türkiye Tarihi, C.2, İstanbul 1983, s. 17.

5- İ.Hakkı Uzunçarşılı, Anadolu Beylikleri ve Akkoyunlu Karakoyunlu Devletleri, Ankara 1984, s.5.

6- Yılmaz Öztuna, a.g.e., s.18.

7- İ.Hakkı Uzunçarşılı, a.g.e., s.41.

8- İ.Hakkı Uzunçarşılı, a.g.e., s.45.

9- Yılmaz Öztuna, a.g.e., s.24.

10- Paul Wittek, Menteşe Beyliği, (çev.O.Şaik Gökyay), Ankara 1944, s.54.

11- Yılmaz Öztuna, a.g.e., s.33.

12- İ.Hakkı Uzunçarşılı, a.g.e., s.121. ; Yaşar Yücel, XLI-XV. Yüzyıllar Kuzey-Batı Anadolu Tarihi, Çoban-oğulları Candaroğulları Beylikleri, Ankara 1980, s.54.

13- Yaşar Yücel, a.g.e., s.117.

14- Yılmaz Öztuna, a.g.e., s.38.

15- İsmail Bey Kastamonu'da bir kervansaray (Tüccar Hanı), Araç'ta han, Gökçe nahiyesinde bir kervansaray, Araç'ın Oyacalı Köyü'nde bir han yaptırmıştır. (İ.Hakkı Uzunçarşılı, a.g.e., s.138-139).

16- Mustafa Akdağ, Türkiye'nin İktisadi ve İçtimaî Tarihi, C.1, İstanbul 1979, s.461.

17- İ.Hakkı Uzunçarşılı, a.g.e., s.247.

18- İ.Hakkı Uzunçarşılı, a.g.e., s.252.

19- H.Weyd, Yakındoğu Ticaret Tarihi, (çev.E.Ziya Karal), Ankara 1975, s.607.

20- Karadeniz'de bazı limanlar bu dönemde henüz Türklerin eline geçmemişti.

21- İ.Hakkı Uzunçarşılı, a.g.e., s.247.

22- İ.Hakkı Uzunçarşılı, a.g.e., s.255.

IV- BAŞLANGICINDAN BEYLİKLER DÖNEMİ SONUNA KADAR TÜRK HAN MİMARİSİNİN GELİŞİMİ

Batılı sanat tarihçilerine göre Türk han mimarisinin ilk orijinal planının hangi dönem yapısından etkilenerek inşa edildiği konusunda çeşitli görüşler vardır. Müller,bu planın Roma kastrumlarından, K.Erdmann ise Sasani yapılarından etkilendiğini belirtmektedir (1).

Ülkeler arasında veya ülke içinde ticaretin yapıldığı her dönemde, ulaşım yolları üzerinde ve belli mesafelerde bir konaklama yerinin mevcut olması gerekir. Özellikle ulaşımın sınırlı olduğu devirlerde ticaret kervanının yollar üzerinde dinlenebileceği ve ihtiyaçlarını giderebileceği; her şeyden önemlisi, çapulcu ve yağmacılardan korunabileceği menziller olmalıydı (2). Tabii bunlar bizim bu günkü anladığımız şekliyle bir kervansaray olmasa da, yine de konaklama yerleri olduğundan, kervansaray mimarisine ilham kaynağı olan yapılar olmalıdır. Bu nedenle, söz konusu araştırmacıların öne sürdükleri gibi Roma Kastrumları veya Sasani yapılarının Türk hanlarına ilham kaynağı olabileceği düşünülebilir. Bunun yanısıra islâmiyetten önceki dönemlerden başlayarak, eski Türklerin geleneğinde de benzer amaçla inşa edilmiş bir çok eserin bulunduğunu kaynaklardan öğreniyoruz. M.S.629 tarihinde Uygurlar Çin ile ittifaka girince, Çin başkentinden Uygur iline giden yol üstünde 68 tane askeri han yapılmıştı ve bunlarda kımız ve et dağıtılırdı (3). M.Cezzar, E.Esin'in vermiş olduğu bu bilgiden hareketle "herhalde bu hanların bir kısmını Çinliler, bir kısmını da Türkler yapmış olacaktır" demektedir (4). Biz bugünkü Türk han mimarisinin menşeini, aşağıda da açıklıyacağımız gibi ilk islâm yapılarından olan ribatlara bağlamanın uygun olacağı düşüncesindeyiz.

Ribat kelimesi arapça olup, "kâfirlere karşı cihada hazır bulunan süvarilerin atlarını bağladığı yer" anlamına gelmektedir (5). Bu ifadeden ribatların islâmın ilk dönemlerinde askeri ve dini bir merkez olarak kullanıldığı, genellikle sınır boylarında inşa edildiği ve içerisinde belli za-

manlarda mücahitlerin konaklayıp savaşa hazırlandıkları ve ibadette bulundukları anlaşılmaktadır. Ribatların ortasında bir avlu ve avlunun etrafında, çeşitli ihtiyaçları karşılayan mescid, depo, ahır vb. gibi mekanlar bulunmaktadır. Tek bir girişi bulunan ribatların önemli bir elemanı da, aynı zamanda minare olarak kullanılan gözcü kuleleridir. İslâm dünyasının genişlemesine paralel olarak çok sayıda ribat inşa edilmiştir. İbn Hallikan'a göre sadece Maveraünnehir'de 10.000 adet ribat inşa edilmiştir (6). Sınırlar genişledikten sonra, içeride kalan ribatların askeri fonksiyonunu yitirdiği ve bu yapıların değişik amaçla kullanıldığı düşünülmelidir. Bunlardan biri de kervansaray olmalıdır (7).

İlk ribatın nerede ve nezaman inşa edildiği hakkında değişik yer ve tarihler öne sürülmektedir.G.Marçais,ilk ribatın Monastir'de (Tunus sahilinde), Abbasi valisi Hartama bin A'yan tarafından 795 tarihinde (8), M.Fuad Köprülü ise 16. yüzyıl Osmanlı tarihçisi Alaeddin Dede'ye dayanarak, Ukbe bin Nafi tarafından Hz.Ömer'in halifeliği zamanında inşa ettirildiğini belirtmektedirler (9). İlk yapılış tarihleri hakkındaki değişik görüşlere rağmen, islâmiyetin yayılmasıyla birlikte bu yapı tarzında büyük bir gelişme olduğu ve doğudan batı Afrika sahillerine kadar binlerce ribatın inşa edildiği anlaşılmaktadır.

Günümüze kadar ulaşabilmiş olan ribatların en eskisi, bugün kervansaray olarak adlandırılan ve Tirmiz civarında bulunan harabedir. 8.yüzyılda inşa edildiği sanılan bu yapı, kerpiçten kalın duvarları, köşe ve yanlardaki takviye kuleleri ile birlikte masif bir kütle teşkil etmektedir (10).İlk örnekler arasında, orijinal planı günümüze kadar ulaşabilen ve 821 yılında Ağlebi Emiri Ziyadetu'l-lah'ın inşa ettirmiş olduğu Sus Ribatı, bu yapı türü içerisinde, orijinal karakterini muhafaza etmesi açısından önemli bir eserdir. Dikdörtgen planlı yapının köşelerinde ve duvarlarının ortasında birer payanda ile, giriş cephesinde gözcü kulesi vardır. Kapıdan, etrafında çeşitli mekanlar bulunan iç avluya girilmektedir. İki katlı olarak inşa edilen ribatın mescid haricinde

dışarı ile irtibatlı penceresi bulunmamaktadır.

Zamanla ribatların fonksiyonlarının değiştiğini görmekteyiz. 11. ve 12.yüzyıllarda, doğuda ortaya çıkıp, batıya doğru yayılan tarikat akımı sırasında bunlar savunma görevlerinin yanı sıra, kuzey Afrika sahillerinde içinde dervişlerin veya şeyhlerin yaşadığı bir tekke-zaviye olarak kullanılmıştır (11). Daha sonra ise Mısır, Suriye ve Filistin'de savunma fonksiyonunu tamamen kaybederek, dervişlere mahsus zaviye ve yolcuları, kimsesizleri, hacıları barındıran birer yapı olarak kullanılmaya başlanmıştır (12). Yine bu tarihlerde İran ve Maveraünnehir'deki büyük ticaret yolları üzerindeki dağlık ve tehlikeli alanlarda yolcuları ve kervanları barındıran ve koruyan ribatlar, daha sonra kervansaray ve han gibi isimlerle anılan yapıların fonksiyonunu görmekteydi. Askeri ve ticari yollar üzerinde kervanları ve iç asayişi temin için yapılan kale tarzındaki menzil binalarına da ribat adı verilmiştir. Bu menzil ribatlarında da, yolcuların ihtiyaçlarını karşılıyacak her türlü sosyal tesis bulunmaktaydı. Bunlar bugün kervansaray olarak adlandırılan yapılardan başka bir şey değildir.

İlk müslüman Türk devletlerinde de menzil hanlarının yerini alan yapıların, ribat olarak adlandırıldıklarını görmekteyiz. Bu ribatların ilk örnekleri Karahanlılar ve Gazneliler zamanında yapılmıştır. Bunlar arasında en eski örnek olarak, Gazneli Mahmud tarafından, Tûs-Serahs yolu üzerinde inşa ettirilen Ribat-ı Mahi'yi (1019-1020) görmekteyiz (13). Yine Gazneliler dönemine ait olan Sengbest Ribatı (1028) ve Karahanlılar zamanında inşa edilen Ribat-ı Melik (1079-1080) ilk örnekler arasında yer almaktadır. Bu eserler genellikle kare bir plana sahip olup, ortada bir avlu ve bu avlunun etrafında mekanlar bulunmaktadır. Dört taraftaki eyvanlar, Orta Asya'dan itibaren devam eden dört eyvanlı ev planının han mimarisine uygulanmış şemaları olarak görülür. Malzeme yöreye bağlı olarak kerpiç ve tuğla olup, Belevi Kervansarayı gibi taş ile inşa edilmiş örnekler de görülmektedir. Büyük Selçuklular döneminde de aynı plan şeması ve malzeme kulla-

nım geleneği devam etmiştir.

Anadolu Selçuklu dönemi menzil hanlarından bazılarının kitabelerinde yapının ismi ribat olarak geçmekte ve bu sebeple de ribat kelimesinin menzil hanı ile aynı anlamda kullanıldığı anlaşılmaktadır (14). O.Turan "Selçuklu kervansarayları daha evvel islâm dünyasında kurulan ribatların bir devamından başka bir şey değildir. Bundan dolayı Selçuklu devrine ait kronik, kitabe ve vakfiye gibi kaynaklarda bunlara kervansaray, han kelimeleriyle müteradif olarak ribat da denilmektedir" diyerek bu fikri daha da kuvvetlendirmektedir (15). Kitabelerinde ribat olarak bahsedilen Anadolu Selçuklu kervansaraylarına örnek verecek olursak; Konya-Beyşehir yolu üzerinde bulunan Kuruçeşme Hanı'nın kitabesinde "bu ribat I.Gıyaseddin Keyhüsrev zamanında -adı okunamayan biri tarafından- yaptırılarak 1207 senesinde tamamlandı" denilmektedir. Konya-Akşehir yolu üzerindeki Dokuzun Hanı'nın kitabesinde "bu ribat Emir-i İgdişan Hacı İbrahim bin Ebu Bekir tarafından yaptırılmış ve 1210 senesinde tamamlanmıştır" denilmektedir. I.Alaeddin Keykubad zamanında Eğridir-Denizli yolunda inşa ettirilen ve 1230 tarihinde tamamlanan Çardak Hanı ile II.Gıyaseddin Keyhüsrev zamanında yaptırılan Antalya-Isparta yolundaki Kırkgöz Hanı'n kitabelerinde yapılardan "bu ribat ..." diye bahsedilir.

Menzil hanları ile şehir içi hanları arasında fonksiyonları ve kuruluş yerleri bakımından farklılıklar görülmektedir. Menzil hanları şehirler arası yollar üzerine kurulmuş olup, özellikle Anadolu Selçukluları döneminde inşa edilenler dışarıdan bakıldığı zaman bir kale gibidir. Fakat içerisine girilince bir kervanın her türlü ihtiyacını giderebileceği sosyal tesislerle karşılaşılmaktadır (16). Bunlar arasında en önemlileri, geceleme veya yatak yerleri, odalar, mescid, hamam, mutfak, hastane, ahır, çeşme veya şadırvan, nalbant, samanlık vs.dir. Menzil hanlarının çoğu kendi devirleri için, günümüzdeki konaklama yerlerinin bir

paraleli olarak karşımıza çıkmaktadır. İçerideki bu canlı ortama rağmen, yukarıda da belirttiğimiz gibi, dışarıdan bir kale görünümünde olan menzil hanlarının bu şekilde yapılmasını gerektiren ve fonksiyonu için önemli olan husus çapulcu ve yağmacılardan kervanın korunmasıdır. Menzil hanlarının kendi dönemleri için sağlam birer yapı olduklarını belgeleyen çeşitli tarihi kaynaklar mevcuttur. Bunlardan ikisi özellikle dikkate değer örneklerdir. Kerimeddin Aksarayî'nin belirttiğine göre Konya-Aksaray yolu üzerinde bulunan Sultan Hanı, Karamanlılar ile Memreş adlı bir Türk beyi arasında meydana gelen mücadele sırasında tahrip olmuş ve hanın iki burcu yıkılmıştır. Bu yüzden emniyetsiz hale gelen Konya-Aksaray yolu bir süre kullanılamaz olmuştur. Yıkılan burçlar daha sonra tamir edilmiş ve yol tekrar kullanılır duruma gelmiştir (17). Bir başka kayıtta ise Moğol kumandanı İrincin ile İlyas adlı bir Türk beyi arasında çıkan bir savaşta, İlyas İrincin'e karşı koyamadığı için Sultan Hanı'na sığınmış, İrincin iki ay süren bir kuşatmaya rağmen hana girmeye muaffak olamamıştır (18).

Anadolu Selçuklu vakfiyelerinden öğrendiğimize göre, hana gelen her yolcu, durumuna bakılmaksızın ve herhangi bir ücret ödemeden (19), üç gün yatıp uyuyabilir, yer, içer, hayvanını nallattırabilir, kısaca bütün ihtiyaçlarını giderebilirdi (20). Kervansaraylar bir kervanın, bir günde ulaşabileceği noktalarda kurulmuş ve bir birlerine olan uzaklıkları arazi şartlarına göre düzenlenmiş olup (21),genelde 30-40 km. arasında değişmektedir. Bu mesafeye ise bir menzil denilmektedir. Bu nedenle kervansaraylara aynı zamanda menzil hanı da diyoruz.

Şehirlerdeki hanlar ise daha çok ticari yönden önemli rol oynamaktadır. Genellikle surlarla çevrilmiş eski şehirlerde yeterli emniyet sağlandığı için, bu grup hanlar menzil hanlarına göre, etrafındaki yapılarla daha uyumlu inşa edilmişlerdir. Şehir hanları genelde bir avlu etrafına sıralanmış mekânlardan ibaret olup, genellikle iki kat-

lı olarak inşa edilmişlerdir. Bunların ilk örneklerinde ahır kısmı belirginse de -Bursa'da Orhan Gazi zamanında inşa edilen Emir Hanı gibi- daha sonraki örneklerde ahır ve yolcu mekânları aynı kütle içerisine toplanmış, zemin kat genellikle ahır ve depo olarak kullanılmış, birinci kat ise konoklama veya ticarethane gibi amaclara tahsis edilmiştir.

Menzil hanları 19. yüzyılın sonlarına doğru önemini kaybetmiş, sanayileşmenin sonucu olarak kervanın yerini çeşitli kara taşıtları almıştır. Özellikle 20. yüzyılın ilk çeyreğinden sonra şehir içi hanları birer ticaret merkezi olarak, menzil hanları ise, çoğu harap olmakla birlikte, bazıları vatandaşlar tarafından çeşitli amaçlarla kullanılmakta, bazıları da günümüzde turistlerin hayranlıkla seyrettiği birer kültür ve sanat abidesi olarak ziyaret edilmektedir.

DİPNOTLAR

1- Ayşıl Tükel, "Alara Han'ın Tanıtılması ve Değerlendirilmesi", Belleten,C.XXXIII(1969), s.430.

2- "Çin geleneğinde ticaret kervanları yollarında, askeri kaleler ve hisarlar bulundurulup, bunların hem yolların emniyetini temin, hem tüccarların getirdiği ve hediye olarak tavsif edilen (kung) malların kontrolü ile muazzaf olduğu anlaşılmaktadır." (Emel Esin, "Muyanlık", Malazgirt Armağanı, Ankara 1972, s.78.)

3- Emel Esin, e.g.e., s.78.

4- Mustafa Cezzar, Anadolu Öncesi Türklerde Şehir ve Mimarlık, İstanbul 1977, s.173.

5- M.Fuad Köprülü, "Ribat", Vakıflar Dergisi, S.II(1942), s.268.

6- G.Marçais, "Ribat Maddesi", İslâm Ansiklopedisi,IX, s.735. ; Mustafa Cezzar, a.g.e., s.170.

7- "İslâm hudutları ileri ülkelere gittiği zaman, tabiatiyle bu ribatlar askeri mahiyetini kaybederek, vakıfları ve eski teşkilatıyle yolculara mahsus bir kervansaray halini alırdı ki, kervansarayların ribat adını alması bununla ilgilidir". (Osman Turan, "Selçuk Kervansarayları", Belleten, C.X(1946), s.489.)

8- G.Marçais, a.g.e., s.735.

9- M.Fuad Köprülü, a.g.e., s.268.

10- Oktay Aslanapa, "Ribat Maddesi", İslâm Ansiklopedisi, IX, s.737.

11- S.Kemal Yetkin, İslâm Mimarisi, Ankara 1959, s.102.

12- Mustafa Cezzar, a.g.e., s.171.

13- Ceyhan Güran, Türk Hanlarının Gelişimi ve İstanbul Hanları Mimarisi, Ankara 1978, s.3.

14- M.Fuad Köprülü, a.g.e., s.275.

15- Osman Turan, a.g.e., s.489.

16- Sultan Baybars'ın Kayseri seferi sırasında orduda bulunan Muhiddin bin Abdüzzahir, Karatay Hanı hakkında şunları söylemektedir: Hanın surları ve surlar üzerinde köşelerde kuleleri olup, büyüklüğü ve yüksekliği dolayısiyle en güzel hanlardan biridir. Duvarları yontma ve cilalı kırmızı taşlardan yapılmış olup, üzerinde kalemle emsalini resmetmek imkansız olan nakışlar ve resimler vardır. Hanın kapıları en iyi demirden yapılmıştır. İçerisinde yazlık köşkler, kışlık mekânlar vardır. Yaz ve kış içerisinde her şey bulunur. (Osman Turan, a.g.e., s.477.)

17- Osman Turan, a.g.e., s.477.

18- Osman Turan, Selçuklular Tarihi ve Türk İslâm Medeniyeti, Ankara 1965, s.263.

19- "Bazı büyük kervansaraylar ticaret kervanlarının her türlü ihtiyaçlarını karşılayacak mükemmeliyetteydiler. Tabi buna karşılık kervansaray idaresine yolcular tarafından bir misafirlik ücreti ödenmekteydi.Bu suretle kervansaraylar sahiplerine mühim bir gelir kaynağı olmaktaydı". (Mustafa Akdağ, Türkiye'nin İktisadî ve İçtimaî Tarihi, C.1, İstanbul 1979, s.35.)

20- Osman Turan, a.g.e., s.263.

21- "Doğuda bir konoklık mesafeleri, bir günlük yol yapmak adettir. Fakat bu bir günlük yollar eşit değildir. Bazan altı saatlik, bazan on, hatta oniki saatlik bir yürüyüşle bu yollar katedilir. Her yerde bulunmayan su rahatlığı onları düzenler. (J.B.Tavernier, XVII. Asır Ortalarında Türkiye Üzerinden İran'a Seyahat, İstanbul 1980, s.68.)

V- BEYLİKLER DÖNEMİ HANLARININ PLAN ŞEMALARI VE BU DÖNEM HANLARI İLE İLGİLİ GÖRÜŞLER

Beylikler döneminde inşa edilen ve çalışmamız içerisinde incelediğimiz hanları, çeşitli başlıklar altında gruplandırmak mümkündür. Bu gruplandırma kat durumlarına, mevkilerine veya plan şemalarına göre yapılabilir. Fakat biz Anadolu Selçuklu kervansaraylarının gruplandırılmasında olduğu gibi, yani bir avlunun varlığına ve mekânların bu avluyla ilişkilerine göre; kısaca plan şemalarının oluşum şekline göre bir sistemin daha uygun olacağını düşünerek, katalog bölümümüzü buna göre düzenledik. Bilindiği gibi Anadolu Selçuklu dönemi menzil hanları, plan şemaları dikkate alınarak üç gruba ayrılmaktadır. Bunlar:

1- Sadece kapalı bir mekândan oluşan menzil hanları,

2- Sadece revaklı bir avludan oluşan menzil hanları,

3- Kapalı ve açık kısmı bir arada bulunduran menzil hanları. Bunlar arasında 1. ve 2. grup eserlerin sayısı fazla değildir. Anadolu Selçuklu dönemi menzil hanları arasında en fazla yekünü 3. grup hanlar teşkil etmektedir.

Beylikler döneminde inşa edilen hanları, avlu durumlarına göre iki ana gruba ayırmak mümkündür:

1- Sadece kapalı bir mekândan oluşan hanlar (avlusuz).

2- Kapalı ve açık kısmı bir arada bulunduran hanlar (avlulu).

1. grup hanlar genellikle menzil hanları olup, bunları kapalı mekânlarının tertibine ve kat durumlarına göre şöyle gruplandırabiliriz:

A- Tek katlı ve tek sahınlı olarak düzenlenmiş hanlar. Bunlar da:

a- Ön mekânı olmayanlar,

b- Ön mekânı olanlar olarak iki tali gruba ayrılabilir.

B- Tek katlı ve iki sahınlı olarak düzenlenmiş hanlar.

C- Tek katlı ve üç sahınlı olarak düzenlenmiş hanlar.

Bunlar da yine:

a- Ön mekânı olmayanlar,

b- Ön mekânı olanlar olarak iki tali gruba ayrılabilir.

D- İki katlı olarak düzenlenmiş hanlar.

2. Grup hanlar ise şehir içi hanlarıdır. Genellikle bir avluyu ihtiva eden bu yapıları da:

A- Tek katlı olanlar,

B- İki katlı olanlar diye alt gruplara ayırmak mümkündür.

1.A- Tek sahınlı olarak düzenlenmiş hanlar.

a- Ön mekânı olmayanlar: Bu grup hanlardan tespit edebildiğimiz iki örnekten birinin girişi dar, diğerinin ise uzun cephedendir. Girişi dar cepheden olan Niğde Sarı Han Karamanoğulları döneminde inşa edilmiş olup, bu eserin Selçuklu dönemine ait bir örneğini bilemiyoruz.

Bafa Gölü kenarındaki Menteşeoğulları dönemine ait olduğunu kabul ettiğimiz anonim hanın girişi uzun cephedendir. Döğer Kervansarayı'nın önce yapılan develik kısmının girişi de uzun cephedendir. Bu hanın öncüsü plan şemasını, Alanya-Antalya kervan yolu üzerinde 1236-1249 yılları arasında, Anadolu Selçuklu Sultanı II.Gıyaseddin Keyhüsrev zamanında inşa edildiği anlaşılan Şarapsa (Şerefza) hanında görmekteyiz.

b- Ön mekânı olanlar: Bu başlık altında iki eser incelenmiştir. Bunlar Osmanlılar dönemine ait Gölpazarı Mihal Bey Hanı ile, Kastamonu'da İsmail Bey külliyesinde yer alan Deve Hanı'dır.

1.B- İki sahınlı olarak düzenlenmiş hanlar: Bu grup hanlardan iki örnek tespit edebildik. Bunlar Karaman-Mut kervan yolu üzerindeki Kozak ve Sertavul hanları olup, farklı genişlikteki ikişer sahınları ile, mimari ve inşai özellikleri açısından birbirleriyle benzerlik göstermektedir.

1.C- Üç sahınlı olarak düzenlenmiş hanlar.

a- Ön mekânı olmayanlar: Beylikler dönemi hanları arasında mevcudu en fazla olan gruplardan biridir. Bu grup eserler Anadolu'nun hemen her tarafında bulunmaktadır. Bunlar plan şemaları yönünden genel olarak Anadolu Selçuklu döneminde inşa edilen menzil hanlarından, kapalı ve açık kısmı bir arada bulunan örneklerin kapalı kısımlarına benzemektedir. Bu başlık altında, Hoca Cihan Hanı, Pamukçu Hanı, Atlas Hanı, Zalmanda Hanı, Kavak Hanı, Eğret Hanı, Çakırsaz Hanı, Yeniceköy Hanı, İnay Köyü Hanı, Seyitgazi Deve Hanı, Ortaköy Kervansarayı ve Zıvarık Hanı gibi eserler incelenmiştir. Bu eserler arasında yer alan Zıvarık Hanı, plan olarak değişiklik göstermekle birlikte, genel olarak bu grubun özelliklerini yansıtmaktadır.

Yukarıda belirtilen eserlerden başka, benzer plan şemasına sahip olan bazı menzil hanları R.Hüseyin Ünal tarafından incelenmiş ve yayınlanmıştır.(1). Çeşitli nedenlerden dolayı R.Hüseyin Ünal tarafından yayınlanan bu eserleri inceleme imkânı bulamadık.

b- Ön mekânı olanlar: Bu başlık altında incelediğimiz hanlarda, kapalı kısımlarının önünde, kapıları giriş eyvanına veya kapalı kısma açılan mekânlar bulunmaktadır. Issız Han, Atabey Hanı, Gökçeağaç Hanı ve Hacıbekir Hanı gibi.Bazı sanat tarihçileri tarafından 13. yüzyılın sonlarına tarihlenen ve Anadolu Selçuklu döneminde inşa edildiği belirtilen Iğdır Kervansarayı (2) bu sanat tarihçilerinin tarihlendirmeleri dikkate alınırsa, bu grup eserlerin öncüsü olarak kabul edilebilir.

1.D- İki katlı olarak düzenlenmiş hanlar: Bu başlık altında tespit edebildiğimiz iki eser mevcuttur. Bunlardan biri Menteşeoğullarının başkenti Peçin'de bulunan Kızıl Han olup, bu eser hakkındaki tartışmalar halâ devam etmektedir. Diğer örneğimiz ise Osmanlılar döneminde, 15. yüzyılın ilk yarısında inşa edildiği anlaşılan Döğer Kervansarayı'dır.

2. grup hanlar şehir merkezlerinde olup, bunların Selçuklu dönemi örnekleri günümüze kadar ulaşamamıştır.

A- Tek katlı olarak düzenlenmiş hanlar: Bu grup hanlarda, ortada yer alan açık bir avlunun etrafında müstakil odalar ile ahır kısmı sıralanmıştır. Osmanlılar döneminde inşa edilen Bergama'daki Taş Han ile, Balat'daki Menteşaoğulları dönemine ait iki han bu grup için örnek olan eserlerdir. Alanya kale içinde bulunan han bu grup eserlerin plan şemasını yansıtmakla birlikte, bu eser hakkında tarihleme açısından kesin bilgiler elde edemedik. Alanya Hanı bazı araştırmacılar tarafından incelenmiş, fakat bu araştırmacıların hemen hepsi eser hakkında değişik tarihler önermişlerdir (3).

B- İki katlı olarak inşa edilen hanlar: Özellikle Osmanlılar döneminde, menzil hanlarına göre daha fazla inşa edildiği anlaşılan bu grup eserler genellikle ticaret amacıyla kullanılmıştır. Bir çoğu tamamen yıkılmış olan bu grup eserlerin günümüze kadar ulaşabilenlerinden tespit edebildiklerimiz şunlardır: Bursa'da Emir Hanı, Geyve Hanı, İpek Hanı, Tuz Hanı, Kastamonu'da İsmail Bey Hanı. Bunlardan Tuz Hanı özelliklerini kaybetmiş olup, incelediğimiz tarihte depo olarak kullanılmaktaydı.

Bu eserlerin ortasında revaklı bir avlu ile, revakların gerisinde müstakil mekânlar bulunmaktadır. Birinci kat ida zemin kat gibi düzenlenmiş olup, bu kata çıkış revak içerisinden başlayan merdivenlerle sağlanmıştır.

Beylikler dönemine tarihlendirdiğimiz menzil hanları ile ilgili olarak tarihleme açısından sanat tarihçileri arasında bir görüş birliği yoktur. Mesela, Anadolu Selçuklu kervansarayları hakkında önemli bir araştırma yapan K.Erdmann, sadece kapalı bir mekândan oluşan menzil hanlarından bazılarını 13. yüzyılà, bazılarını ise Selçuklu sonrasına tarihlendirmiştir. Meselâ, Seyitgazi Deve Hanı, Eğret Hanı Zalmanda Hanı, Zıvarık Hanı ve Yeniceköy Hanı gibi eserleri Selçuklu dönemine verirken, Kavak (Yolcu) Hanı, Pamukçu

Hanı gibi bazı eserleri de Selçuklu sonrasına tarihlemekte ve bu tarihlemede genellikle taşıyıcı sistemi dikkate aldığını, özellikle Selçuklu sonrasına tarihlediği hanlardaki ayakların uzun dikdörtgen planlı olmasının bunda önemli rol oynadığını belirtmiştir. Meselâ Kavak Hanı için "ayakların uzun formlu olması Osmanlı yapıları için tipiktir" demektedir (4). Fakat hemen hemen aynı formda ayaklara sahip olan Eğret Hanı'nda ise portal düzenini dikkate alarak, bunun Altınapa Hanı'na benzerliğinden dolayı yapıyı 13. yüzyılın başlarına tarihlendirmiştir (5). Bu nedenle sadece ayakların formlarını dikkate alarak yapılan tarihlemenin hatalı olacağı kanaatindeyiz. Çünkü Beylikler döneminde, özellikle şehir içi hanlarının ayakları kare veya kareye yakın dikdörtgen formludur. K.Erdmann, Zıvarık Hanı'nın tarihlendirilmesinde üç öneri getirmektedir: 1- 13. yüzyıla ait Selçuklu hanı, 2- 15. veya erken 16. yüzyıla ait Osmanlı hanı, 3- 19. yüzyıl hanı. Bu önerilerinden 3. maddenin eserin büyüklüğünden dolayı mümkün olamayacağını, keza 15. veya erken 16. yüzyıl için de bu formun anormal olduğunu, özellikle portaldeki spolyen parçalardan dolayı eserin 13. yüzyıla tarihlenebileceğini öne sürmektedir ki; kanaatimizce bu fikir de yanlıştır (6).

M.Kemal Özergin ise Deve Hanı (7), Eğret Hanı (8), Yeniceköy Hanı (9) için "geç devir eseri olmalı", Kavak Hanı (10) ve Pamukçu Hanı (11) için ise "geç devir eseri" demekte, Zalmanda Hanı (12) ve Zıvarık Hanı (13) için ise bir fikir önermemekte, yalnız "kitabesiz" tabirini kullanmaktadır.

R.Hüseyin Ünal "avlusuz hanların mütevazi boyutlu olduklarını, bunların pek azında süslemenin görüldüğünü ifade etmekte, bunu da parasal nedenlere bağlamanın mümkün göründüğünü" belirtmektedir (14). Yine R.Hüseyin Ünal "avlusuz hanların hemen hiç birinin inşa kitabesinin mevcut olmadığını, bu nedenle de kesin tarihlemenin yapılamayacağını söylemekte ve bu grup hanların maddi imkânsızlıkların

göz önünde bulundurulması nedeniyle 13. yüzyılın sonlarından önceye tarihlenemeyeceğini, dolayısıyla avlusuz hanları, 13. yüzyılın sonlarından 15. yüzyıl başlarına kadar uzanın bir tarih dilimi içine yerleştirmek, gerek yapıların karakterine, gerekse tarihi gerçeklere uygun düşmektedir " demektedir (15).

A.Gökoğlu Atabey Hanı için "Kastamonu Çobanlar devri hükümdarlarından Muzafferüddin Yavlak Arslan (1280-1291) tarafından yaptırılarak, Kastamonu'daki cami ve medresesine vakfolunduğu anlaşılmaktadır" der (16). Aynı han için M.Kemal Özergin ise "geç devir" ifadesini kullanmaktadır (17).

Avlusuz hanların R.Hüseyin Ünal'ın ifade ettiği gibi 13. yüzyılın sonlarından önceye tarihlenemeyeceği görüşüne biz de katılıyoruz. Yalnız bu hanları, Çardak Yakub Bey Kervansarayı (Fatih devri), İstanbul Deve Hanı (Fatih Devri), Kastamonu Deve Hanı (İsmail Bey vakfı), Gökçeağaç Hanı (İsmail Bey vakfı) gibi eserleri dikkate alarak 15. yüzyılın son çeyreğine kadar bir zaman içerisine tarihlemenin daha uygun olacağı kanaatindeyiz.

DİPNOTLAR

1- R.Hüseyin Ünal, Diyarbakır İlindeki Bazı Türk-İslâm Anıtları Üzerine Bir İnceleme, Erzurum 1975. ; R.Hüseyin Ünal, "Osmanlı Öncesi Devirden Yayınlanmamış Bir Kaç Han Üzerine Bir İnceleme", A.Ü.Edebiyat Fakültesi, Araştırma Dergisi, Prof.A.Luis Gabriel Özel Sayısı (1978), s.453-480.

2- Oktay Aslanapa, Türk Sanatı, İstanbul 1984, s.186. R.Hüseyin Ünal, "Iğdır Yakınlarında Bir Selçuklu Kervansarayı ve Doğubayezid-Batum Kervan Yolu Hakkında Notlar, Sanat Tarihi Yıllığı III, İstanbul 1970, s.14.

3- Riefstahl, yapıyı XVII. yüzyıla, (Rudolf M.Riefstahl, Cenubi Garbi Anadolu'da Türk Mimarisi, çev.C.Tahir

Berktin, İstanbul 1941, s.46.) ; S.Lloyd-D.Storm XVII. yüzyıla, (S.Lloyd-D.Storm, Alanya (Alaiyye), çev.N. Sinemoğlu, Ankara 1964, s.34.). ; Türkiye'de Vakıf Abideler ve Eski Eserlerde ise XIV.yüzyıla veya XV.yüzyılın başlarına (Vakıflar Genel Müdürlüğü, Türkiye'de Vakıf Abideler ve Eski Eserler I, Ankara 1972, s.586-587.) tarihlemektedirler. İ.Hakkı Konyalı ise yapıyı bir han olarak değil, bir yapı veya kışla olarak değerlendirmektedir. (İ.Hakkı Konyalı, Alanya (Alaiyye), İstanbul 1944, s.315.)

4- Kurd Erdmann, Das Anatolische Karavansaray des 13.Jahrhunderts, Teil I-II, Berlin 1961, s.204

5- Kurd Erdmann, a.g.e., s.154.

6- Kurd Erdmann, a.g.e., s.170,

7- M.Kemal Özergin, "Anadolu'da Selçuklu Kervansarayları", Tarih Dergisi, XV/20 (1965), s.148.

8- M.Kemal Özergin, a.g.e., s.149.

9- M.Kemal Özergin, a.g.e., s.164.

10- M.Kemal Özergin, a.g.e., s.155.

11- M.Kemal Özergin, a.g.e., s.159.

12- M.Kemal Özergin, a.g.e., s.164.

13- M.Kemal Özergin, a.g.e., .,164.

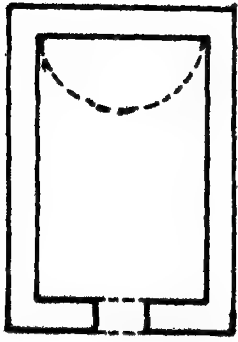
14- R.Hüseyin Ünal, "Osmanlı Öncesi Devirden Yayınlanmamış Bir Kaç Han Üzerine Bir İnceleme", A.Ü.Edebiyat Fakültesi Araştırma Dergisi, Prof.A.Luis Gabriel Özel Sayısı, (1978), s.468-469.

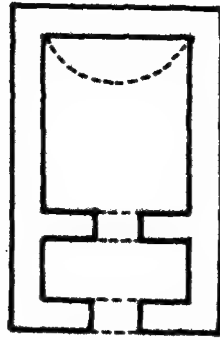
15- R.Hüseyin Ünal, a.g.e., s.470.

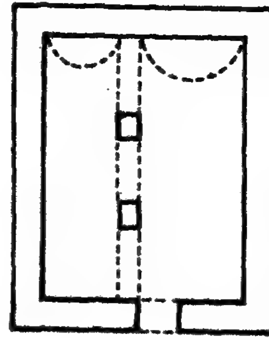
16- Ahmet Gökoğlu, Paphlagonia-Paflagonya-, Gayri Menkûl Eski Eserleri ve Arkeolojisi, Kastamonu 1952, s.349.

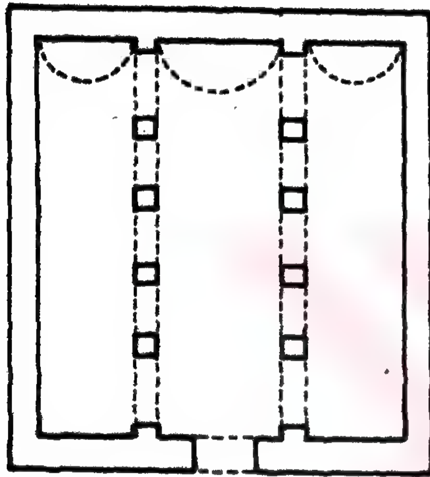
17- M.Kemal Özergin, a.g.e., s.145.

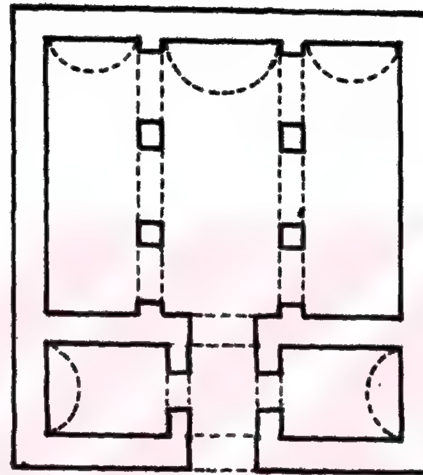
Beylikler Dönemi Hanlarının Plan Şemaları

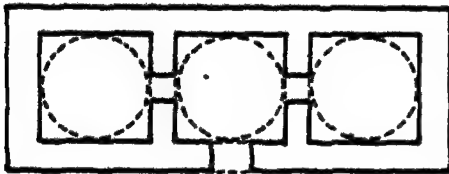

1Aa

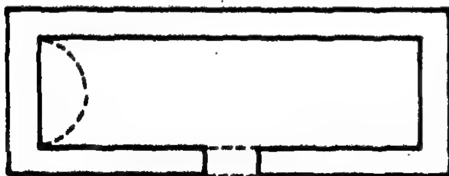

1Ab

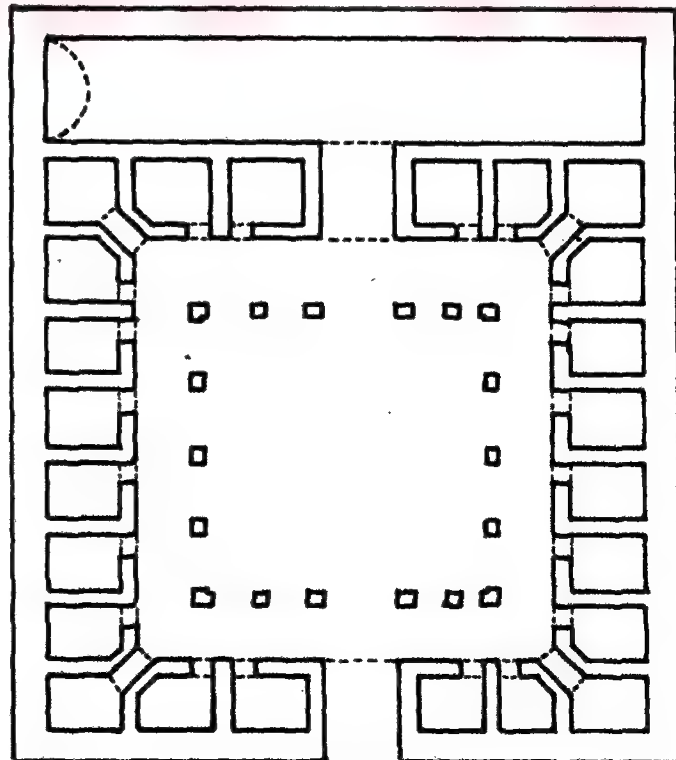

1B

1Ca

1Cb

1D

2a-b

SARI HAN

Plan Tipi : 1.A.a
Plan No : 1
Kesit No : 1
Resim No : 1-5
İnceleme Tarihi: Ağustos 1987

YERİ:

Niğde şehir merkezinde, Dışarı Camiin batısında bulunmaktadır.

MİMARİ VE İNŞAİ ÖZELLİKLERİ:

a- Plan: Han kuzey-güney doğrultusunda uzanan 21.95x 10.00m. ebadındaki bir dikdörtgen alan üzerine inşa edilmiştir (Pl.1). Cepheler, güneydeki giriş ve kuzeydeki pencere açıklığı haricinde masif görünüşlüdür. Kuzey cephede, saçak seviyesinde iki adet çörten bulunmaktadır.

Hana güney cephe ortasındaki basık kemerli kapıdan girilmektedir. Kemerin üstündeki mermer panoda hanın inşa kitabesi mevcuttur (R.1). Kapıdan, kuzey-güney doğrultusunda uzanan ve üzeri boydan boya sivri beşik tonozla örtülü olan iç mekâna girilmektedir (R.2). Hanın kuzey duvarında dikdörtgen bir üst pencere vardır.

b- Malzeme ve Teknik: Giriş cephesinin bir bölümü kesme taş ile inşa edilen hanın, giriş cephesinin diğer kısımları ile doğu ve batı cephelerinde kaba yonu, kuzey cephede ise moloz taş kullanılmıştır. Kapı kemeri ve söveleri ile, iç kısımda kuzey duvarı hariç, diğer duvarlarla tonoz tamamen kesme taş ile inşa edilmiştir (R.3-4). Kuzey duvarda ise dışarıda olduğu gibi moloz taş kullanılmıştır. Dam üzeri toprak örtülüdür.

c- Süsleme: Handa herhangi bir süsleme görülmemektedir.

BUGÜNKÜ DURUMU:

Bir vatandaş tarafından depo olarak kullanılan eser

günümüze kadar sağlam olarak ulaşabilmiştir. Yalnız, özellikle kuzey cephede olmak üzere, cephelerde yer yer tamir izleri görülmektedir.

TARİHLEME:

Hanın inşa kitabesi kapı kemerinin üstündedir. Kitabeye göre han El-Hacc Muhammed bin Ahmed Fakîh tarafından yaptırılmış ve 1357 M. yılında tamamlanmıştır.

DEĞERLENDİRME:

Kuzey duvarının yenilendiği anlaşılan eserin aydınlatılmasının nasıl sağlandığını kesin olarak bilemiyoruz. Giriş cephesinde kapı boşluğu haricinde açıklık yoktur. Aynı şekilde doğu ve batı cepheler ile tonozda da herhangi bir açıklık bulunmamaktadır. Bu nedenle aydınlatmanın kuzey duvarda, bugünkü pencerenin yerinde olduğunu tahmin ettiğimiz pencereden sağlandığını söyleyebiliriz. Kuzey duvarda, tamirat sırasında açıldığını tahmin ettiğimiz ve bugün içi doldurulmuş olan bir kapı mevcuttur (R.5).

Sarı Han inşa tarihi itibariyle Karamanoğullarına ait bir eser olarak görülmektedir. M.Kemal Özergin (1) ile, R. Hüseyin Ünal (2) Sarı Han'ın 6x14m. ebadında olduğunu söylemektedirler. Oysa yapı yukarıda da belirttiğimiz gibi 21.95x10.00m. ebadındadır.

DİPNOTLAR

1- M.Kemal Özergin, "Anadolu'da Selçuklu Kervansarayları" Tarih Dergisi, XV/20 (1965), s.161.

2- R.Hüseyin Ünal, "Osmanlı Öncesi Devirden Yayınlanmamış Bir Kaç Han Üzerine Bir İnceleme", A.Ü.Edebiyat Fakültesi, Araştırma Dergisi, Prof.A.Luis Gabriel Özel Sayısı (1978), s.468.

BAFA GÖLÜ HANI

Plan Tipi : 1.A.a
Plan No : 2
Kesit No : 2
Resim No : 6-16
İnceleme Tarihi: Ağustos 1982, Eylül 1986

YERİ: Bugünkü Milas-Söke karayolu üzerinde, Muğla-Aydın il sınırında ve yolun hemen solunda bulunmaktadır. Hanın ismi belli olmadığından, yapıyı Bafa Gölü yakınında olması nedeniyle Bafa Gölü Hanı olarak adlandırıyoruz.

MİMARİ VE İNŞAİ ÖZELLİKLERİ:

a- Plan: Han kuzey-güney doğrultusunda uzanan 23.30x 7.60m. ebadındaki bir dikdörtgen alan üzerine inşa edilmiştir. Yapının doğu cephesinde altı, batı cephesinde ise üç adet dikdörtgen planlı payanda bulunmaktadır (Pl.1, R. 6).

Hana giriş doğu cephenin ortasından, iki payandanın kemerle birbirine bağlanması ile oluşan portalden sağlanmıştır (R.7). Basık kemerli kapı boşluğundan hanın iç mekânına girilmektedir. Kapının güney sövesinin üst kısmında kapı yuvası görülmektedir (R.8). İç mekân kuzey-güney doğrultusunda boydan boya sivri bir beşik tonozla örtülüdür.(R.9). Tonoz, tabandan itibaren başlayan dört adet sivri takviye temerleriyle desteklenmiştir. İç kısım, kuzey ve güney duvarda yer alan birer adet mazgal pencere ile aydınlatılmıştır.

b- Malzeme ve Teknik: Yapının beden duvarları içte ve dışta genelde moloz taş ile inşa edilmiştir. Özellikle güney cephede olmak üzere, duvar örgüsünde yer yer tuğla da kullanılmıştır (R.10). Portal kemerinin oturduğu ayaklar tamamen kesme taş, giriş kemeri ise tuğladır. İç duvarlar ve tonoz moloz taş, kemer ayakları tuğla-moloz taş, kemerler ise tuğla ile örülmüştür. Damın örtüsü hakkında

kesin bilgimiz yoktur. Örgü sisteminde harç kullanılmış olup, işçilik genelde kaba ve itinasızdır.

c- Süsleme: Yapıda herhangi bir süsleme görülmemektedir.

BUGÜNKÜ DURUMU:

Hanın doğu ve güney duvarları yer yer harap olmuş, portal kemeri ise tamamen yıkılmıştır. Üstü son senelerde betonla kaplanmış olup (R.11), bugün metruk haldedir.

TARİHLEME:

Hanın inşaası ile ilgili bir kitabe veya yazılı belgeye rastlayamadık. Bunun yanısıra, yapıda herhangi bir süslemenin olmaması nedeniyle de, hanın kesin inşa tarihini tespit edemiyoruz. Yalnız hanın plan ve inşa tarzının Peçin Kızıl Han'ın zemin katına benzerliğini ve duvarlarının inşa tekniğini göz önüne alarak, Bafa Gölü Hanı'nı 14.yüzyılın ikinci yarısına tarihlemek mümkün görünmektedir. Bu tarihlendirmeye görè Bafa Gölü Hanı Menteşeoğulları döneminde inşa edilmiştir.

DEĞERLENDİRME:

Bafa Gölü Hanı Milas-Balat kervan yolu üzerindedir. Meyilli bir araziye inşa edilmesi nedeniyle hanın batı cephesinin bir bölümü toprak içerisinde kalmıştır. İç mekânda, uzun duvarlarda görülen karşılıklı delikler gergiler için açılmış olmalıdır. Portal kemeri tamamen yıkılmış olmakla birlikte, ayaklarda kemerin oturduğu konsollarla, köşelerde kemer izi görülmektedir (R.12). Handa bulunması gereken mekânlar hakkında kesin bilgimiz yoktur. Yalnız su tesisi ile ilgili olarak hanın kuzeyinde bir sarnıç bulunmaktadır.

İçten içe 7.20m. çapındaki sarnıç han ile aynı teknikte inşa edilmiştir (R.13). Burada da tuğla ve moloz taş birlikte kullanılmıştır. Sarnıcın kapısı handa olduğu gibi doğu taraftadır. Duvardan öne doğru çıkıntı yapan kemerli giriş, kaba kesme taş ve tuğlanın münavebeli olarak

kullanılmasıyla inşa edilmiştir. Sarnıcın üstü kubbe ile örtülüdür. Dışta kubbe ile beden duvarlarının birleştiği kısım oluk şeklinde düzenlenmiş ve buralarda toplanan suyun, güney tarafta ve aynı seviyeye açılmış delikten sarnıcın içine akması sağlanmıştır (R.14). Hanın kuzeydoğu ve kuzeybatı köşelerinden başlayan ve sarnıç ile irtibatlandırılan duvarlar, hanın tonoz başlangıcında, oluk şeklinde düzenlenen kısımlarda biriken yağmur ve kar sularının sarnıca getirilmesi için inşa edilmiş olmalıdır. Ayrıca, sarnıcın batı tarafına açılan ve etrafı taş duvarlarla çevrili olan çukurun da aynı amaç için açıldığını söyleyebiliriz. Biriken bu suların sarnıcın içine akmasını sağlayan ve künklerle oluşturulan delikler, dışarıdan ve içeriden izlenebilmektedir (R.15).

Sarnıcın içine basamaklarının bir kısmı yıkılmış olan ve yaklaşık onbeş basamaktan oluşan bir merdivenle inilmektedir. Basamaklar yekpare taşlarla oluşturulmuştur. Sarnıcın iç kısmı kaba kesme taş ve tuğla ile inşa edilmiş, duvarlar sıvanmıştır. Kubbe göbeği ise tuğla ile örülmüştür (R.16).

MİHAL BEY HANI

Plan Tipi : 1.A.b
Plan No : 3
Resim No : 17-24
İnceleme Tarihi: Temmuz 1985

YERİ:

Bilecik iline bağlı Gölpazarı ilçe merkezinde bulunmaktadır. Banisinin adından dolayı Mihal Bey Hanı olarak adlandırılmaktadır.

MİMARİ VE İNŞAİ ÖZELLİKLERİ:

a- Plan: Han, kuzey-güney doğrultusunda uzanan, 19.00x13.00m. ebadındaki bir dikdörtgen alan üzerine inşa edilmiştir (Pl.1). Güney cephedeki giriş ile, kuzey ve doğu cephelerdeki pencerelere rağmen, cepheler genelde masif görünüşlüdür (R.17).

Hana giriş güney cephe ortasındaki açıklıktan sağlanmıştır. Basık kemerli giriş, sivri bir başkemer içine alınmıştır. Baş kemer gözünde hanın inşa kitabesi bulunmaktadır(R.18).Kapıdan, iki bölüm halinde düzenlenmiş hanın, yolculara ait olan ara mekânına geçilmektedir. Üstü beşik tonozla örtülü olan ara mekânın doğu ve batı duvarlarında birer niş ve birer ocak vardır (R.19). Doğu ve batı duvarları arasında iki adet ahşap gergi mevcuttur.

Ara mekândan, basit olarak düzenlenmiş bir açıklıktan hanın ahır-develik kısmına girilir. Bu kısmın zemini ara mekândan 20 cm. daha yüksektir. Üzeri boydan boya beşik tonozla örtülü olan bu mekânın tonozu, doğu ve batı duvarlara bitişik olarak inşa edilen karşılıklı ikişer gömme ayağa oturan iki adet sivri kemerle takviye edilmiştir (R. 20). Tonoz beden duvarlarından 5 cm. çıkıntı yapacak şekilde inşa edilmiştir. Ahırın doğu duvarında, payandalar

arasında kalan bölümlerde birer adet yuvarlak kemerli niş bulunmaktadır (R.21). Bu mekânda da, ara mekânda olduğu gibi ahşap gergiler mevcuttur. Yine doğu-batı yönünde olan bu gergiler, karşılıklı ayaklar arasında birer, ayakların böldüğü kısımlarda ise ikişer adettir.

İç mekânın aydınlatılmasının nasıl sağlandığını bilemiyoruz. Yalnız kuzey duvarda bugün mevcut olan üst pencerenin yerinde, orijinalde mazgal pencere olduğunu tahmin ediyoruz.

b-Malzeme ve Teknik: Hanın cepheleri bir sıra kaba kesme taş ve iki sıra tuğla ile almaşık düzende örülmüştür. Ayrıca taşlar arasına dikey olarak birer tuğla konulmuştur. İşçilik genelde düzgün ve itinalıdır. Baş kemer almaşık düzende, girişin kemer ve sövesi ise kesme taş ile inşa edilmiştir. Kitabe panosunun yer aldığı kemer gözü ise tuğla ile örülmüştür. Tuğla kemer gözü basit pahlı kesme taş konsola oturmaktadır.

Ara mekân ile develik-ahır kısmı aynı teknikte inşa edilmiştir. Duvarlar ve ayaklar yer yer kaba kesme taş ve tuğla (R.22), bazen de moloz taş ve tuğla kullanılarak almaşık düzende örülmüştür. Nişler, ocaklar, tonoz ve takviye kemerleri tamamen tuğladır (R.23). Çatının etrafını basit pahlı bir saçak çevrelemekte olup, dam üzeri kiremit kaplıdır.

c- Süsleme: Handa inşa amacıyla kullanılan almaşık düzen haricinde herhangi bir süsleme görülmemektedir.

BUGÜNKÜ DURUMU:

Bugün oldukça sağlam durumda olan hanın cepheleri, Vakıflar Genel Müdürlüğünce yapılan çalışmalar sonucu yenilenmiştir. Girişin batı tarafı ile batı cephe modern yapılarla kapatılmıştır. Bugün demirci atelyesi olarak kullanılan yapının iç kısmı hurda malzeme ile doludur. Ahırdaki gergilerden biri kaybolmuş, nişler ise pencere haline getirilmiştir.

TARİHLEME:

Hanın inşa kitabesi başkemer gözünde bulunmaktadır. 59x89 cm. ebadındaki mermer üzerine, kabartma sülüs ile yazılan kitabe üç satırdır (R.24).

١ — بناء هذا (2) ابناء الشريفه (3) صاحب
الخير دافع الضير
٢ — اعدل الامرا ميخال بك فى سنه ثمان عشر
وثمانمايه
٣ — واتمامه كان فى سنه احدى وعشرين وثمانمايه
(4)

Türkçesi: Bu aziz binanın inşaası (hayır sahibi ve zararı defedici, emirlerin adaletlisi) Mihal Bey tarafından H.818 senesinde başlatılmış ve H.821 senesinde tamamlanmıştır. (M.1415-1418).

DEĞERLENDİRME:

Özellikle cepheleri tamir edilen hanın, aydınlatılmasının nasıl sağlandığını bilemiyoruz. Eser hakkında araştırma yapanlar da handa herhangi bir pencereden bahsetmemektedirler (1). Bugün develik kısmında bulunan nişlerin duvarları boşaltılarak mazgal pencere haline dönüştürülmüş, kuzey duvarına ise iki adet büyük dikdörtgen pencere açılmıştır. Biz kuzey duvardaki pencerelerin, orijinal pencerelerin bozulması ile oluşturulduğunu tahmin etmekteyiz. Çünkü tonozda da herhangi bir tepe penceresi görülmemektedir. Ara mekândaki ocakların bacaları da çatıda izlenememektedir. Bu bacaların tamirler sırasında kaldırıldığını düşünmekteyiz. Duvarlarda ve tonozde yer yer sıva kalıntısı görülmektedir. Bu nedenle hanın içinin sıvalı olduğunu tahmin etmekteyiz.

DİPNOTLAR

1- E.Hakkı Ayverdi, Osmanlı Mimarisinde Çelebi ve II.Sultan Murad Devri, Cilt II, İstanbul 1972, s.170-171.

DEVE HANI

Plan Tipi : 1.A.b
Plan No : 4
Resim No : 25-29
İnceleme Tarihi: Temmuz 1985, Ağustos 1986

YERİ:

Kastamonu'şehir merkezinde, İsmail Bey Külliyesinin bulunduğu tepede, camiinin kuzeyinde bulunmaktadır.

MİMARİ VE İNŞAİ ÖZELLİKLERİ:

a- Plan: Han, kuzey-güney doğrultusunda uzanan 21.05x13.60m. ebadındaki bir dikdörtgen alan üzerine inşa edilmiştir.(Pl.4). Giriş cephesi diğer cephelerden daha yüksek tutulmuş olup (R.25), bu cephenin dışındaki cepheler masif görünüşlüdür.

Hana güney cephe ortasındaki basık kemerli cümle kapısından girilmektedir.(R.26). Kapıdan, doğu-batı doğrultusunda uzanan üç bölümlü ara mekânın, üzeri kubbe ile örtülü olan orta bölümüne geçilir. Kubbenin ortasında aydınlık feneri vardır. Bu bölümün doğu ve batısında, üzeri beşik tonozla örtülü olan ve tabanı ortadaki kısma göre 1m. daha yüksek inşa edilen eyvan şeklinde düzenlenmiş birer mekân bulunmaktadır. Batıdaki bölümün kuzey duvarında yarım daire planlı bir ocak ile (R.27), güney duvarında dikdörtgen planlı bir niş, doğudaki bölümde ise, kuzey duvarda batıdaki bölümde olduğu gibi bir ocak mevcuttur. Ocakların bacaları kare prizma şeklindedir.

Ara mekândan, yuvarlak kemerli bir kapıdan develik kısmına girilmektedir (R.28). Bu kısmın üzeri tabana yakın bir yerden başlayan sivri bir tonozla örtülüdür. Tonozda yaklaşık 50cm. çapında bir adet havalandırma deliği ile, kuzey duvarda altlı üstlü birer adet mazgal pencere vardır.

b- Malzeme ve Teknik: Hanın giriş cephesi kesme taş ve tuğla ile almaşık düzende, diğer cepheleri ise kaba yonu taş ile inşa edilmiştir. Yalnız doğu (R.29) ve batı cephelerini zemine yakın bir yerden dört sıralı bir tuğla dizisi çepe çevre dolaşmaktadır. Girişin söve ve kemeri kesme taş, kemerin etrafındaki ikinci kemer ise tuğladır. Ara mekânın tonozlu kısımlarının zemini, niş ve ocakları kesme taş, duvarları moloz taş, üst örtü ise tuğla ile örülmüştür. Develik kısmına geçit veren kapının söveleri yekpare kesme taş, kemeri ise tuğla ve kesme taş ile almaşık düzende örülmüştür. Develiğin duvarları kaba yonu taş, tonozu ise iki sıra tuğla ve bir sıra kaba yonu taş ile inşa edilmiştir. Dam üzeri kiremit kaplı olup, sal taşları ile saçak oluşturulmuştur. Giriş cephesinde tuğladan iki sıralı bir kirpi saçak vardır.

c- Süsleme: Yapıda inşa amacıyla kullanılan güney cephedeki almaşık düzen ile tuğladan oluşturulan kirpi saçak haricinde süsleme görülmemektedir.

BUGÜNKÜ DURUMU:

Han günümüzde metruk haldedir. Temele yakın taşlar erimiş, özellikle doğu cephedeki örgü yer yer tahrip olmuştur. Ara mekândaki ocakların bacaları da çatıda izlenememektedir.

TARİHLEME:

Hanın kitabesi mevcut değildir. Yalnız İsmail Bey'in (1443-1460) burada cámi, türbe, medrese, imaret, han ve hamamdan oluşan bir külliye inşa ettirdiği vakfiyesinde ve çeşitli kaynaklarda geçmektedir (1). Bu belgelerden dolayı hanın 15.yüzyılın ortalarında inşa edildiği anlaşılmaktadır.

DEĞERLENDİRME:

Candaroğulları dönemine ait olan hanın, ara mekânındaki ocaklı kısımların zeminden yüksek tutulmasının nedeni

buraların yolcuların ikâmetine ayrılmış olmasından dolayı olsa gerekir. Fakat lm. yüksek tutulmasının sebebini bilemiyoruz. Ahır kısmına geçit veren kapının dar tutulması, eşyaların da yine bu kısımlara indirildiğini göstermektedir. Konumuz içerisindeki diğer eserlerden farklı olarak ara mekânda aydınlık feneri bulunmaktadır.

Ahırın doğu, batı ve güney duvarlarında, tabandan yaklaşık lm. yükseklikte duvar içerisine çıkıntı yapacak şekilde yerleştirilen taşların delik olmasından hayvanların kenarlara bağlandığı anlaşılmaktadır. Beylikler döneminin karakteristik özelliği olan almaşık düzen Deve Han'ının giriş cephesinde güzel bir şekilde uygulanmıştır.

DİPNOTLAR

1- Oktay Aslanapa, Türk Sanatı II, Anadolu Selçuklularından Beylikler Devrinin Sonuna Kadar, İstanbul 1972, s.212.; Kastamonu İl Yıllığı, Ankara 1973, s.171.

KOZAK HANI

Plan Tipi : 1.B
Plan No : 5
Kesit No : 3.
Resim No : 30-35
İnceleme Tarihi: Ağustos 1987

YERİ:

Bugünkü Karaman-Mut karayolu üzerinde, Karaman'dan 34 km. uzaklıkta ve karayolunun hemen sağında bulunmaktadır. Yapı bulunduğu yöreden dolayı Kozak Hanı olarak adlandırılmaktadır.

MİMARİ VE İNŞAİ ÖZELLİKLERİ

a- Plan: Han, doğu-batı doğrultusunda uzanan 20.50x 10.50m. ebadındaki bir dikdörtgen alan üzerine inşa edilmiştir (Pl.5). Batı cephede bulunan giriş, güneybatı köşeye yakındır.(R.30). Kuzey, güney ve doğu cepheleri toprak altındadır. Batı cephesi ise 1943 senesinde tamir edilmiştir. Bu nedenle yapının cepheleri hakkında fazla bilgimiz yoktur.(R.31).

Kapıdan, doğu-batı doğrultusunda uzanan ve ortadaki dikdörtgen planlı üç ayak ve doğu ve batı duvarlardaki gömme ayaklara oturtulmuş sivri kemerli bir destek sırası ile iki sahına bölünen iç mekâna girilmektedir. Girişin açıldığı güney sahın diğerinden daha geniş olup, bu sahınların üzeri, ortadaki ayağa ve karşılıklı uzun duvarlara oturan birer adet sivri kemerin desteklediği beşik tonozla örtülmüştür (R.32).

Kuzeydeki sahının uzun duvarında ve kuzeybatı köşeden 2.95m. uzaklıkta, bugün harap durumda olan kemerli bir ocak nişi vardır. Ayrıca bu sahnın tonozunda yaklaşık 50x50cm. ebadında bir açıklık bulunmaktadır (R.33).

b- Malzeme ve Teknik: Hanın cephelerinde inceleme yapma imkânı yoktur. İç kısımda ayaklar ve kemerler kesme taş, duvarlar ve tonozlar ise sıralı moloz taş ile inşa edilmiştir. Dam üzeri toprak örtülü olup, işçilik genelde kaba ve itinasızdır.

c- Süsleme: Handa herhangi bir süsleme görülmemektedir.

BUGÜNKÜ DURUMU:

Bugün metruk halde olan eserin giriş cephesi hariç, diğer kısımları tamamen toprak ile örtülüdür. Yapının batı cephesi ise tamamen yenilenmiş ve 1943 yılında tamir edildiğini gösteren yazı da, girişin güneyinde bulunan bir taşa işlenmiştir. Bugün girişin kuzey tarafı harap olmuş durumdadır.

TARİHLENDİRME:

Hanın kesin olarak inşa tarihini gösteren bir kitabe veya yazılı belgeye rastlayamadık. R.Hüseyin Ünal yapıyı 14.yüzyıl başlarına tarihlemekte (1), İ.Hakkı Konyalı ise eserin Karamanoğlu Alaeddin Bey tarafından inşa ettirildiğini ifade etmektedir (2). M.Kemal Özergin de geç devir eseri tabirini kullanmaktadır (3). Yapının mimari ve inşai özelliklerini dikkate alarak Kozak Hanı'nın 14.yüzyılda inşa edildiğini söyleyebiliriz.

DEĞERLENDİRME:

Kozak Han'ı yukarıda yaptığımız tarihlemeye göre Karamanoğullarına ait bir eser olarak görülmektedir. Yapı Karamanoğulları döneminde önemli birer merkez olan Karaman ile Mut arasındaki kervan yolu üzerinde bulunmaktadır. Karaman'a 34km. mesafede bulunması ve Karaman ile Kozak Han'ı arasında başka bir hanın tespit edilememiş olması, ayrıca 34km.lik bir uzaklığın da araziye göre normal görünmesi, Kozak Hanı'nın Karaman'dan sonra ilk menzil olduğunu düşündürmektedir. Yapı iki sahınlı olması açısından farklı bir plan şeması göstermektedir. Yine aynı güzergah

üzerinde inşa edilen Sertavul Han'ı haricinde, bu şekilde bir plan şemasına sahip olan han örneğine rastlayamadık. Bu nedenle, iki katlı menzil hanları gibi, bu grup eserler de, ünik sayılabilecek bir plan şeması arzetmektedirler.

DİPNOTLAR

1- R.Hüseyin Ünal, "Kozak ve Sertavul Hanları (Karaman-Mut)", Konya (Haz.F.Halıcı), Ankara 1984, s.63.

2- İ.Hakkı Konyalı, Abideleri ve Kitabeleri ile Karaman Tarihi, Ermenek ve Mut Abideleri, İstanbul 1967, s.664.

3- M.Kemal Özergin, "Anadolu'da Selçuklu Kervansarayları", Tarih Dergisi, XV/20 (1965), s.156.

SERTAVUL HANI

Plan Tipi : 1.B
Plan No : 6
Kesit No : 4
Resim No : 34-39
İnceleme Tarihi: Ağustos 1987

YERİ:

Bugünkü Karaman-Mut kara yolunun sağında, Kozak Hanı'nın yaklaşık 4km. güneyinde bulunmaktadır. Sertavul Köyü yakınında bulunan eser, Kozak Hanı ile birlikte Karaman-Mut kervan yolu üzerinde yer almaktadır.

MİMARİ VE İNŞAİ ÖZELLİKLERİ:

a- Plan: Han, kuzey-güney doğrultusunda uzanan 20.60x 11.80m. ebadındaki bir dikdörtgen alan üzerine inşa edilmiştir (Pl.6). Güneydeki giriş cephesinin tamamen yıkık olması, diğer cephelerinin ise toprak ile kapatılmış olması nedeniyle, yapının dış görünüşü hakkında fazla bir şey söylemek mümkün değildir.

Hana bugün yıkılmış olan güney cephedeki cümle kapısından girilmektedir (R.34). İç mekân ortadaki üç ayağa oturtulmuş sivri kemerli bir destek sırası ile iki sahna bölünmüştür. Girişin açıldığı doğudaki sahın diğerinden daha geniş ve yüksek tutulmuştur (Kes. 4). Dikdörtgen planlı ayaklar tonozlara dik istikamette, takviye kemerleri ile yan duvarlara bağlanmıştır (R.35). Sahınların tonozu ile üst örtü arasında bir boşluk bırakılmış ve burası toprak ve moloz taş ile doldurulmuştur (R.36).

b- Malzeme ve Teknik: Yukarıda da belirttiğimiz gibi hanın giriş cephesinin tamamen yıkık olması, diğer cephelerin de toprak ile kapalı olması nedeniyle, cephelerde kullanılan malzeme hakkında kesin bir şey söylemek zordur. (R.37). Yalnız görülebilen bazı kısımlardan cephelerde mo-

loz taşın kullanıldığı izlenebilmektedir. İç kısımda, duvarlarda ve tonozlarda kaba yonu ve moloz taş, ayak ve kemerlerde işe kesme taş kullanılmıştır. Dam üzeri toprak örtülüdür. İşçilik genelde kaba ve itinasızdır.

c- Süsleme: Handa herhangi bir süsleme görülmemektedir.

BUGÜNKÜ DURUMU:

Hanın giriş cephesi tamamen yıkılmış, doğudaki sahnın tonozunun ilk bölümü ile, batıdaki sahnın tonozunun ilk iki bölümü tamamen göçmüştür (R.38). Ayrıca doğudaki sahnın son bölümünün bir kısmı da göçmüştür. Bugün iki sahın arası duvarla örülmüş olup, doğudaki sahın ağıl, batıdaki ise depo olarak kullanılmaktadır.

TARİHLEME:

Hanın inşa tarihini gösteren bir kitabe veya belgeye rastlayamadık. Yalnız yapının yakınında, bir evin duvarında iki satırlık kitabe bulunmaktadır. Bu kitabe ile ilgili yorumu konunun değerlendirme bölümünde ele alacağız. R.Hüseyin Ünal eseri 14.yüzyıl başlarına tarihlemekte (1), M. Kemal Özergin ise Geç devir eseri olarak belirtmektedir. (2). İ.Hakkı Konyalı, Hacı Ahmed Arslan adlı bir şahsın hanın kitabesini görmüş olduğunu ve kitabede Alaeddin ismini okumuş olduğunu, bu ifadeye dayanarak da hanın Karamanoğlu Alaeddin Bey tarafından inşa ettirildiğini söylemektedir (3).

Hanın mimari ve inşai özelliklerini dikkate alarak, yapının 14.yüzyılda, muhtemelen de Kozak Hanı ile aynı tarihlerde inşa edildiğini tahmin etmekteyiz.

DEĞERLENDİRME:

Sertavul Hanı yukarıda yapmış olduğumuz tarihlendirmeye göre Karamanoğulları döneminde inşa edilmiş bir eser olarak görülmektedir. Karaman-Mut kervan yolu üzerinde, birbirine çok yakın olarak inşa edilen Sertavul ve Kozak hanlarının bu durumları kesin olarak bilinemezse de, ara-

zi şartlarından dolayı bu şekilde inşa edilmiş oldukları söylenebilir. İki eser arasında eski adıyla Kargasekmez, yeni adıyla Sertavul geçidinin bulunması nedeniyle hanların birbirine yakın olarak inşa edildiklerini tahmin etmekteyiz.

Hanın yakınında, bir evin duvarında bulunan kitabenin hangi yapıya ait olduğu hakkında kesin bir bilgimiz yoktur (R.39). Yalnız hanın yakınında başka bir tarihi eser bulunmadığından, kitabe muhtemelen bu hana ait olmalıdır (4). Harap durumdaki bu kitabe tam olarak okunamamaktadır. Kitabenin okunabilen kısmının türkçesi şöyledir:

1- Allah Bennak bin Abdullah

2- Tanrı'nın rahmetine muhtaç ve ona sığınan (5).

Arapça olan kitabenin ikinci satırının sonunda bulunan kelime R.Hüseyin Ünal tarafından Yavi şeklinde okunmuş, fakat Mikail Bayram bu kelimenin Yavi değil, Tanrı'ya sığınan anlamında Ye'vi olduğunu söylemektedir. M.Kemal Özergin tarafından 14.yüzyıla tarihlenen kitabe (6) eğer Sertavul Hanı'na aitse, bu durumda hanın 14.yüzyılda Karamanoğulları zamanında inşa edildiğini söylemek mümkün olmaktadır.

DİPNOTLAR

1- R.Hüseyin Ünal, "Kozak ve Sertavul Hanları (Karaman-Mut)", Konya (Has.F.Halıcı), Ankara 1984, s.64.

2- M.Kemal Özergin, "Anadolu'da Selçuklu Kervansarayları", Tarih Dergisi,XV/20 (1965), s.161.

3- İ.Hakkı Konyalı, Abideleri ve Kitabeleri ile Karaman Tarihi, Ermenek ve Mut Abideleri, İstanbul 1967, s.664.

4- M.Kemal Özergin bu kitabeden "hanın kitabesi tam okunamıyor" diye bahsetmekte (M.Kemal Özergin, a.g.e., s.161), R.Hüseyin Ünal ise, "kitabeden fazla bir şey anlaşılmadığı, fakat kitabenin M.Kemal Özergin tarafından 14.yüz-

yıla tarihlendirildiğini" ifade etmektedir (R.Hüseyin Ünal, a.g.e., s.64.)

5- Kitabenin okunmasını sağlayan Dr.Mikail Bayram'a teşekkür ederim.

6- R.Hüseyin Ünal, a.g.e., s.64.

HOCA CİHAN HANI

Plan Tipi : 1.C.a
Plan No : 7
Kesit No : 5
Resim No : 40-49
İnceleme Tarihi: Eylül 1987

YERİ:

Konya'nın Hoca Cihan mahallesinde, bugünkü Konya-Beyşehir yolunun sağında bulunmaktadır. Eser Konya-Beyşehir kervan yolu güzergâhına ait olmalıdır. Günümüzde orijinal durumu oldukça değişmiş olan hanın önce bugünkü durumunu inceledikten sonra, orijinal özellikleri hakkındaki görüşlerimizi konunun değerlendirme bölümünde ele alacağız.

MİMARİ VE İNŞAİ ÖZELLİKLERİ:

a- Plan: Hanın özellikle dış duvarları tamamen yenilendiği için, kesin olarak ölçülerini tespit etmek zordur. Bugünkü şekliyle yaklaşık olarak 19.80x14.75m. ebadında dikdörtgen bir plan şeması arzetmektedir (Pl.7). Hana giriş, biri doğu cephe ortasından, diğeri ise güney duvarda, güneydoğu köşeye yakın bir yerde bulunan iki kapıdan sağlanmıstır (R.40,41). Doğu cephe ortasındaki kapıdan, bugün üç sahın olarak izlenebilen iç mekânın orta sahnına girilmektedir (R.42). Orta sahnı yan sahınlardan ayıran orijinal ayak ve kemerlerin bir bölümü bugün izlenebilmektedir (R.43). Ayaklar birbirlerine sivri kemerlerle bağlanmıştır. Güneydeki yan sahın orta sahından, son dönemlerde yapılan tamirler sırasında bir duvarla ayrılmış ve bu sahınla orta sahın arasında irtibat sağlayan iki boşluk bırakılmıştır. Bunlardan biri normal kemer açıklığı olup, diğeri kapı boşluğu şeklindedir. Ayrıca kuzeydeki yan sahnın ilk bölümü de duvarla örülerek orta sahından

ayrılmıştır. Orta sahnı kuzey yan sahından ayıran destek sırasına ait ayaklardan ikisi ahşap destek olarak yenilenmiş, tonozun büyük bir bölümü de ahşap hatıllı düz dam haline dönüştürülmüştür (R.44).

Hanın en iyi izlenebilen bölümü kuzeydeki yan sahındır. Burada üst örtü orijinal durumunu muhafaza etmiştir. Beşik tonozla örtülü olan bu sahnın tonozu, ayaklara ve yan duvara oturtulmuş yuvarlak kemerle desteklenmiştir (R.45).

Güneydeki yan sahnın üst örtüsü, orta sahın tonozu gibi büyük çapta harap olmuş, bir bölümü ahşap kirişlerle desteklenen düz dam haline dönüştürülmüştür (R.46). Ayrıca bu sahnın doğu duvarına tamiratlar sırasında bir ocak inşa edilmiştir (R.47).

b- Malzeme ve Teknik: Yapının tamamen yenilenen dış duvarları moloz taş ile inşa edilmiş ve üzeri çamur ile sıvanmıştır (R.48). İç kısımda, orijinal durumda bulunan ayaklar kaba yonu taş, kemerler ise kesme taş ile örülmüştür. Tonozlar sıralı moloz taş olup, üzeri düz dam şeklinde örtülmüştür. Yapıda genellikle moloz taşın kullanılması nedeniyle örgü sisteminde harç kullanılmıştır.

c- Süsleme: Handa herhangi bir süsleme bulunmamaktadır.

TARİHLEME:

Hanın kesin tarihini tespit etmemize yarıyacak herhangi bir yazılı belge veya kitabeye rastlayamadık. R.Hüseyin Ünal, bu grup eserler hakkında yapmış olduğu çalışmesında, bu eserleri 13.yüzyıl sonlarından, 15.yüzyıl ortalarına kadar olan bir tarih dilimi içinde değerlendirmiştir (1). Bize göre de eser bir beylikler dönemi yapısı olup, Karamanoğulları döneminde inşa edilmiştir.

DEĞERLENDİRME:

Günümüze kadar orijinal durumu oldukça değişmiş ola-

rak ulaşan Hoca Cihan Hanı'nın orijinal planını mevcut kalıntılara göre tespit etmek mümkün olmaktadır.Bugün üç sahın olarak görülen hanın, orijinalinde de aynı düzene sahip olduğunu tahmin etmekteyiz. Özellikle yan sahınların tonozunu destekleyen takviye kemerlerinin bir bölümünün insitu olarak izlenebilmesi (R.49), bugünkü sahın genişliklerinin orijinal sahın sistemine göre düzenlendiğini göstermektedir. Hanın meyilli bir arazi üzerine inşa edilmesi nedeniyle, batı tarafında bugünkü konumundan fazla bir kısmının bulunmadığı anlaşılmakta, aynı şekilde doğu tarafta da mevcut izlere göre bir bölümün olmadığı görülmektedir. Mevcut benzer örneklere göre, bu uzunluktaki bir hanın daha fazla sahına sahip olamayacağını, bu nedenle de hanın güney ve kuzey taraflarında başka sahnın olmadığını söylemek mümkündür. Kanaatimizce yapı esas planı dikkate alınarak tamir edilmiştir.

Orta sahınla kuzeydeki yan sahnı ayıran destek sırasına ait ayaklardan doğudaki ilk üçü ile, diğer destek sırasına ait ayakların ilk ikisi halen mevcuttur. Kuzeydeki destek sırasının batısında bulunması gereken ayaklar kaybolmuş ve buraya diğer ayaklarla eşit aralıkta iki adet ahşap destek yerleştirilmiştir. Mevcut kalıntıları dikkate aldığımızda, hanın iç mekânının karşılıklı beşer ayağa oturtulmuş sivri kemerli iki destek sırası ile üç sahna bölündüğü anlaşılmaktadır. Orta sahın yan sahınlardan daha geniş ve daha yüksektir.

Hanın orijinal girişinin, bugün doğu cephede, orta sahna açılan girişin bulunduğu yerde olduğunu, benzer örnekleri dikkate alarak söylemek mümkündür. Bu grup hanlarda giriş dar cephededir. Hoca Cihan Hanı'nın batı tarafının meyilli bir araziye yaslanması nedeniyle, giriş bu cephede olamaz.

Hanın üzerinin, benzeri grup hanlarda görüldüğü gibi, orta sahnın daha yüksek olması nedeniyle beşik çatılı ve yine çevredeki benzer örneklerdeki gibi toprak örtülü olduğunu söyleyebiliriz.

DİPNOTLAR

1- R.Hüseyin Ünal, "Osmanlı Öncesi Devirden Yayınlanmamış Bir Kaç Han Üzerine Bir İnceleme", A.Ü.Edebiyat Fakültesi Araştırma Dergisi, Prof.A.Luis Gabriel Özel Sayısı, (1978), s.470.

PAMUKÇU HANI

Plan Tipi : 1.C.a
Plan No : 8
Kesit No : 6
Resim No : 50-54
İnceleme Tarihi: Eylül 1987, Temmuz 1988

YERİ:

Bugünkü Konya-Hatunsaray yolu üzerinde, Pamukçu Köyü yakınında bulunmaktadır. Konya'ya 20 km. uzaklıktadır.

MİMARİ VE İNŞAİ ÖZELLİKLERİ:

a- Plan: Han, doğu-batı istikâmetinde uzanan, dıştan dışa 17.15x14.55 m. ebadındaki bir dikdörtgen alan üzerine inşa edilmiştir (Pl.8). Uzun cephelerde ikisi köşelerde olmak üzere dörder adet dikdörtgen planlı payanda, doğu cephede ise iki adet çörten bulunmaktadır (R.50,51).

Hana giriş batı cephenin ortasında yer alan basit bir açıklıktan sağlanmıştır (R.52). Hanın iç mekânı karşılıklı üçer ayağa oturtulmuş yarım daire kemerli iki destek sırası ile, beşik tonozlu üç sahna ayrılmıştır. Orta sahın yan sahınlardan daha dar, fakat daha yüksek inşa edilmiştir (K.8).,İç mekânın aydınlatılması ile ilgili herhangi bir mimari eleman mevcut değildir. Duvarlar tamir edildiğinden bunu tespit etmek mümkün olamamaktadır.

b- Malzeme ve Teknik: Yapının cepheleri yenilendiğinden, orijinal duvar örgüsü hakkında kesin bilgimiz yoktur. Bugünkü şekliyle köşeler kesme taş, diğer kısımlar ise moloz taş ile inşa edilmiştir (R.53). İç kısımda ayaklar ve kemerler kesme taş, tonozlar ise sıralı moloz taş ile örülmüştür (R.54). Dam üzeri toprak örtülüdür.

Hanın inşaasında genellikle moloz taş kullanıldığından, harç örgü sisteminin vazgeçilmez malzemesi olmuştur. İşçilik genelde kaba ve itinasızdır.

c- Süsleme: Yapıda, doğu cephede bulunan basit çörtenler haricinde süsleme görülmemektedir.

BUGÜNKÜ DURUMU:

Günümüze kadar sağlam olarak ulaşabilen yapının özellikle cepheleri tamamen yenilenmiştir. Girişin ise bir bölümü toprakla dolmuştur (K.6). Hanın yaklaşık 50 m.kadar kuzeybatısında H.1315 tarihli bir çeşme bulunmaktadır.

TARİHLEME:

Hanın inşaası ile ilgili bir kitabe veya yazılı belgeye rastlayamadık. Yapıyı K.Erdmann Selçuklu dönemi sonrasına (1), M.Kemal Özergin ise Beylikler dönemine (2) tarihlemektedirler. Hanın plan ve inşai özelliklerini dikkate alarak 14.yüzyılda inşa edildiğini söyleyebiliriz. Bu durumda yapı bir Karamanoğlu eseri olarak karşımıza çıkmaktadır.

DEĞERLENDİRME:

Anadolu Selçuklu döneminde Konya'yı Alanya veya Antalya'ya bağlayan kervan yolu Beyşehir-Seydişehir üzerinden sağlanmaktaydı. Pamukçu Hanı, Konya-Hatunsaray-May güzergâhı ile Akdeniz'e bağlandığını tahmin ettiğimiz yol güzergâhı üzerinde bulunmalıdır. Bu güzergâh üzerinde yapılacak olan etraflı bir araştırma sonucu, bazı yeni hanların ortaya çıkacağını tahmin etmekteyiz.

DİPNOTLAR

1- K.Erdmann, Das Anatolische Karavansaray des 13. Jahrhunderts, Teil I-II, Berlin 1961, s.204.

2- M.Kemal Özergin,"Anadolu'da Selçuklu Kervansarayları", Tarih Dergisi, XV/20 (1965), s.158-159.

ATLAS HANI

Plan Tipi : 1.C.a
Plan No : 9
Kesit No : 7
Resim No : 55-62
İnceleme Tarihi: Eylül 1987

YERİ:

Bugünkü Ereğli-Karaman yolu üzerinde, Ayrancı kasabasının yaklaşık 5 km. güneybatısında, yolun sağ tarafında bulunmaktadır. Halk arasında Atlas Hanı olarak adlandırılmaktadır.

MİMARİ VE İNŞAİ ÖZELLİKLERİ:

a- Plan: Han, kuzeydoğu-güneybatı doğrultusunda uzanan, 17.65x14.05 m. ebadındaki bir dikdörtgen alan üzerine inşa edilmiştir (Pl.9). Hanın cepheleri giriş haricinde sade ve masif görünüştedir (R.1).

Hana kuzeydoğu cephedeki kapıdan girilmektedir (R.56). İç mekân, karşılıklı ikişer ayağa oturtulmuş üçer sivri kemerden oluşan iki destek sırası ile beşik tonozlu üç sahna ayrılmıştır. Kapının açıldığı orta sahın geleneğe uygun olarak yan sahınlardan daha genis ve yüksek tutulmuştur (K.7; R.57). Dikdörtgen planlı ayaklar tonozlara dik istikamette, takviye kemerleri ile birbirlerine ve yan duvarlara bağlanmıştır. Kemerler konsollara oturtulmuştur (R.58).

b-Malzeme ve Teknik: Yapı büyük ölçüde devşirme antik taşlarla, oldukça muntazam sıralar halinde inşa edilmiş, özellikle cephelerde büyük bloklar kullanılmıştır. Ayaklar ve kemerler tamamen kesme taş ile örülmüştür. Takviye kemerleri birbirinden farklı şekilde işlenmiş devşirme konsollara oturtulmuştur. Tonozlar küçük moloz taşlarla inşa edilmiştir (R.59). İşçilik fazla itinalı değildir. Dam üzeri toprak örtülüdür.

c- Yapıda inşai amaçla kullanılan devşirme antik malzemeler haricinde başka bir süsleme görülmemektedir.

BUGÜNKÜ DURUMU:

Hanın cepheleri oldukça sağlamdır. Yalnız giriş cephesinin bir bölümü ile, girişin üst kısmı tamamen yıkılmıştır. Orta sahın tonozu tamamen, yan sahın tonozları ise kısmen göçmüştür. Han bugün metruk bir durumdadır.

TARİHLEME:

Hanın inşaası ile ilgili herhangi bir kitabe veya yazılı belgeye rastlayamadık. Hanın mimari ve inşai özelliklerini dikkate alarak, 14.yüzyılda inşa edildiğini söylemek mümkündür.

DEĞERLENDİRME:

Han yaklaşık olarak Ereğli-Karaman yolunun ortasında bulunmaktadır. Hanın girişi yıkılmıştır. Fakat girişin önünde bulunan bazı parçaların, girişe ait olduğu anlaşılmaktadır. Bu parçalar arasında, büyük blok halinde düzgün ve bir tarafı kavisli taş kapı kemarine ait olmalıdır (R.60). Buradaki parçalar kapının kemerli olduğunu göstermektedir. Girişin iç kısmında, bugün orijinal olarak duran kapı yuvaları görülmektedir (R.61).

Hanın yan sahınları sivri beşik tonozlarla örtülüdür. Orta sahın da muhtemelen yan sahınlar gibi, sivri beşik tonozla inşa edilmiştir. Ayakların yan sahına bakan köşelerinde bulunan delikler, hayvanların bağlanması için açılmıştır (R.62). Buradan,hayvanların yan sahınlara bağlandığı, yolcuların ise orta sahında kaldığı anlaşılmaktadır.

Han, yukarıda yapmış olduğumuz tarihlemeye göre bir Karamanoğlu eseri olarak karşımıza çıkmaktadır. Ereğli ve Karaman kazaları, Karamanoğulları beyliği döneminde önemli birer merkezdi. Bu nedenle, bu iki merkezi birbirine bağlayan bir kervan yolu olmalıdır. Atlas Hanı'nın her iki merkeze olan uzaklığı hemen hemen aynıdır. Bugün 43'er

km. olan bu mesafeler bir menzil için fazla gibi görülmektedir. Han bugünkü kara yolunun uzağındadır. Bu nedenle biz kervan yolu güzergâhının biraz daha kısa olduğunu düşünüyoruz. İki merkez arasındaki arazinin düz olmasını ve hanın orta noktada bulunmasını dikkate alarak Atlas Hanı'nın bu güzergâhtaki tek han olduğunu söyleyebiliriz.

Hanın yaklaşık 50 m. kuzeydoğusunda bir kuyu bulunmaktadır. Bugün kullanılmayan kuyu, erken tarihli olarak görülmektedir. Hanın yakınında başka su tesisi mevcut olmadığından, kuyu belki de hanla birlikte inşa edilmiştir.

ZALMANDA HANI

Plan Tipi : 1.C.a
Plan No : 10
Kesit No : 8
Resim No : 63-68
İnceleme Tarihi: Ağustos 1987

YERİ:

Konya'nın Altınekin kazasına bağlı Koçyaka Köyü'nün yaklaşık 10 km. güneyinde bulunmaktadır.

MİMARİ VE İNŞAİ ÖZELLİKLERİ:

a- Plan: Han, kuzey-güney doğrultusunda uzanan 22.60x 17.10 m. ebadındaki bir dikdörtgen alan üzerine inşa edilmiştir (Pl.10). Bugün bir kısmı sağlam olan güneydeki portal kütlesi haricinde, hanın cepheleri sade ve masif görünüşlüdür. (R.63).

Hana giriş güney cephede, biraz batıya kaymış olan eyvan şeklinde düzenlenmiş portal ile sağlanmıştır (R.64). Portalin gerisine, bugün harap olan kapı boşluğu açılmıştır. Hanın iç mekânı karşılıklı dörder ayağa oturtulmuş beşer sivri kemerden oluşan iki destek sırası ile beşik tonozlu üç sahna ayrılmıştır. Orta sahın geleneğe uygun olarak yan sahınlardan daha geniş ve yüksek tutulmuştur (K. 8). Ayaklar tonozlara dik istikamette, takviye kemerleri ile birbirlerine ve yan duvarlara bağlanmıştır (R.65). Takviye kemerleri ayaklara ve duvarlara direkt olarak oturtulmuştur. Yan sahınların güney duvarlarında, duvar içerisinde, ocaklara ait dikdörtgen prizma şeklinde boşluklar mevcuttur (R.66).

Hanın iç kısmının aydınlatılması, bugün etrafı göçmüş olan, batı duvar ortasındaki bir mazgal pencere ile sağlanmıştır. Aynı şekilde doğu duvarı ortasında da, bugün içi doldurulmuş olan bir açıklık görülmektedir.

b- Malzeme ve Teknik: Yapı genelde çevreden derlenen devşirme antik malzeme ile inşa edilmiş, duvarların üst kısımlarında ise sıralı moloz taş kullanılmıştır. Girişin sağlam olan batı sövesi yekpare mermerden olup, devşirme antik malzemedir. İçeride, duvar ve tonozlar moloz taş, sahınları ayıran ayak ve kemerler kesme taş, takviye kemerleri ise tuğladır (R.67). İşçilik genelde kaba ve itinasızdır. Yalnız ayak ve kemerlerde nispeten itinalı bir işçilik görülmektedir. Dam üzeri ise toprak örtülüdür.

c- Süsleme: Yapıda inşai amaçla kullanılan devşirme malzeme dışında herhangi bir süsleme görülmemektedir.

BUGÜNKÜ DURUMU:

Han, giriş bölümü ile, orta ve doğudaki yan sahnın başlangıç kısmı haricinde sağlam durumda olup, halen ağıl olarak kullanılmaktadır. Batıdaki yan sahın son senelerde ayaklar arasının kabaca örülmesiyle diğer kısımlardan ayrılmıştır.

TARİHLEME:

Hanın kitabesi mevcut değildir. Fakat bazı yayınlarda yapıdan söz edilmektedir. K.Erdmann yapıyı 13.yüzyıl başlarına tarihlemekte (1), M.K.Özergin ise sadece kitabesiz deyimini kullanmaktadır (2). Hanın plan özellikleri ile, ocakların mevcudiyetini ve takviye kemerlerinin tuğla ile örülmesini dikkate alarak, yapıyı 15.yüzyılın ilk yarısına tarihlemek mümkün görünmektedir. Ayrıca Turgutoğullarından Yusuf Şah Bey'in kızı Sultan Hatun'un 1446 M. tarihli vakfiyesinde Su-ul-manda (bugünkü adıyla Zulmanda veya Zalmanda)'nın tamamının vakıf olarak gösterilmesi de yukarıdaki tarihlendirmemizi desteklemektedir (3).

DEĞERLENDİRME:

Turgutoğulları, Karamanoğulları döneminde önemli bir sülale olup, Konya ve çevresinde, bu sülale tarafından inşa ettirilen bir çok eser bulunmaktadır. Yukarıdaki tarihlendirmeye göre yapı bir Karamanoğlu eseri olarak karşımı-

za çıkmaktadır.

Yapının güneydoğu köşesine yakın bir yerde, devşirme malzeme ile inşa edilen bir kuyu vardır (R.68). Hanın yakınında bu kuyu haricinde başka su tesisi bulunmamaktadır.

DİPNOTLAR

1- Kurd Erdmann, Das Anatolische Karavansaray des 13. Jahrhunderts, Teil I-II, Berlin 1961, s.156.

2- M.Kemal Özergin,"Anadolu'da Selçuklu Kervansarayları", Tarih Dergisi, XV/20 (1965), s.164.

3- M.Zeki Oral, "Turgutoğulları Eserleri Vakfiyeleri", Vakıflar Dergisi, S.III (1956), s.34.

KAVAK HANI

Plan Tipi : 1.C.a
Plan No : 11
Kesit No : 9
Resim No : 69-74
İnceleme Tarihi: Mayıs 1988

YERİ: Bugünkü Konya-Beyşehir yolu üzerinde bulunan Altınapa barajının doğu sahili boyunca kuzeye ayrılan Derbent yolu üzerinde, 17. km.de bulunmaktadır. Yolcu Hanı olarak da adlandırılmaktadır (1).

MİMARİ VE İNŞAİ ÖZELLİKLERİ:

a- Plan: Han, doğu-batı doğrultusunda uzanan dıştan dışa 14.55x11.35 m. ebadındaki bir dikdörtgen alan üzerine inşa edilmiştir (Pl.11). Doğu, batı ve güney cephelerde, birer tanesi köşelerde olmak üzere, dikdörtgen prizma şeklinde dörder adet payanda vardır (R.69). Doğu cephede iki adet mazgal pencere bulunmaktadır (R.70).

Hana giriş, batı cephe ortasından ve cepheden 20 cm. çıkıntı yapan bir portal ile sağlanmıştır (R.71). Yuvarlak kemerli kapı boşluğundan, karşılıklı ikişer ayağa oturtulmuş üçer yarım daire kemerli iki destek sırası ile üç sahna bölünen iç mekânın orta sahnına girilmektedir. Geleneğe uygun olarak orta sahın yan sahınlardan daha yüksek tutulmuştur (K.9). Dikdörtgen planlı ayaklar birbirlerine ve beden duvarlarındaki gömme ayaklara kemerlerle bağlanmış ve böylece üst örtüde oluşan bölümler değişik şekildeki tonozlarla örtülmüştür. Bunlardan orta sahındaki ilk iki bölüm çapraz, diğerleri ise yarım çapraz ve yarım beşik tonozdan olusan bir tonoz sistemine sahiptir.

Kemerler, ortadaki bağımsız ayaklarla, duvarlara bitişik gömme ayaklarda bulunan konsollara iştinad ettiril-

miştir. Kemerler arasında, bugün izleri görülen ahşap gergilerin mevcut olduğu anlaşılmaktadır (R.72). Yan sahınların doğu duvarında birer adet mazgal pencere mevcuttur. Bunlardan kuzeydeki dikdörtgen bir çerçeve içinde, güneydeki ise alt kısmı pahlanmış dikdörtgen bir niş içerisindedir.

Han, kuzey tarafında bulunan tabii kayanın bir bölümünün düzeltilmesi sonucu, kuzey rüzgarlarına karşı konulacak şekilde inşa edilmiştir. Hanın kuzeybatı köşesinde kalan bir bölümü tabii kaya nedeniyle biraz yüksekte kalmıştır.

b- Malzeme ve Teknik: Yapının beden duvarları ve payandaları ile ayakları kaba yonu taş, kemerleri ise kesme taş ile inşa edilmiştir (R.73). Tonozlarda moloz taş kullanılmış (R.74), üst örtü ise toprak dam olarak düzenlenmiştir. Ayakların kaidesi büyük bloklardan teşekkül etmiştir. Örgü sisteminde harç kullanılmış olup, işçilik genelde kabadır.

c- Süsleme: Handa herhangi bir süsleme mevcut değildir.

BUGÜNKÜ DURUMU:

Hanın özellikle dış duvarlarının büyük bir bölümü yenilenmiştir. İç kısım ise orijinal durumunu muhafaza etmiştir. Hanın güney tarafının bataklık haline dönüşmesi nedeniyle, bu cephenin bir bölümü su altında kalmıştır. Ayrıca kuzey cephenin bir bölümü yıkılmıştır. Han bugün metruktur.

TARİHLEME:

Han inşa tekniği ve plan özellikleri dikkate alınırsa, Selçuklu sonrası bir eser olarak görülür. Fakat kesin olarak belli bir tarihe vermek mümkün değildir. K.Erdmann Yolcu Hanı olarak da adlandırdığı eseri erken Osmanlı dönemine tarihlemektedir (1). M.Kemal Özergin ise geç devir tabirini kullanmaktadır (2). K.Erdmann'ın erken Osmanlı

kavramından neyi kastettiğini bilemiyoruz. Eğer bu ifadeden 15.yüzyılın ortalarına kadar olan süre belirtilmek isteniyorsa, bu durumda eser Osmanlılara değil, Karamanoğullarına ait olmaktadır. Çünkü bu çevrenin Osmanlıların egemenliğine girmesi 15.yüzyılın ikinci yarısında olmuştur. Bize göre eser göstermiş olduğu plan ve inşai özellikleri nedeniyle 14.veya erken 15.yüzyıl eseri olmalıdır.

DEĞERLENDİRME:

Yapının dış duvarları yenilenmiştir. Fakat iç kısım orijinal olarak günümüze kadar ulaşabilmiştir. Örtü sisteminde genellikle çapraz tonozun kullanılması, bu grup eserlerde fazla rastlanılmayan bir özelliktir. Benzeri bir uygulama Candaroğulları döneminde inşa edilen Gökçeağaç hanında görülmektedir.

DİPNOTLAR

1- Kurd Erdmann, Das Anatolische Karavansaray des 13. Jahrhunderts, Teil I-II, Berlin 1961, s.204.

2- M.Kemal Özergin, "Anadolu'da Selçuklu Kervansarayları", Tarih Dergisi, XV/20 (1965), s.155.

EĞRET HANI

Plan Tipi : 1.C.a
Plan No : 12
Resim No : 75-79
İnceleme Tarihi: Temmuz 1985

YERİ:

Afyon iline bağlı Anıtkaya kasabasında bulunmaktadır. Eser Afyon-Kütahya kervan yolu üzerindedir.

MİMARİ VE İNŞAİ ÖZELLİKLERİ:

a- Plan: Yapı, doğu-batı doğrultusunda uzanan, dıştan dışa 24.85x17.95 m. ebadındaki bir dikdörtgen alan üzerine inşa edilmiştir (Pl.12). Batı cephede yer alan portal kütlesi ile, kuzey cephedeki iki pencere ve kuzey ve güney cephelerde bulunan dörder çörten dışında, cepheler sade ve masif görünüştedir (R.75). Doğu cephe ortasında yer alan bir bölüm diğer kısımlardan daha yüksek tutulmuştur (R.76).

Hana giriş batı cepheden 1.15 m. çıkıntı yapan ve beden duvarlarından daha yüksek inşa edilen portal ile sağlanmıştır (R.77). Portal kemerinin ayaklarında birer başlık taşıyan üçer adet devşirme antik sütun vardır. Bunlar hem taşıyıcı, hem de süsleyici elemanlar olarak dikkati çekmektedir. Sütunlardan dıştakilerin boyu diğerlerinden daha uzundur. Portal kemeri içerisindeki sivri kemerli girişin üzerinde, iki sütunce ve bu sütuncelerin başlığına istinat ettirilen atnalı kemer formlu bir bölüm bulunmaktadır (R.78).

İki basamaklı bir merdivenle girilen hanın iç mekânı karşılıklı dörder ayağa oturtulmuş beşer sivri kemerden oluşan iki destek sırası ile, beşik tonozlu üç sahna ayrılmıştır. Orta sahın geleneğe uygun olarak yan sahınlardan daha geniş ve yüksek tutulmuştur. Dikdörtgen planlı ayaklar tonozlara dik istikâmette takviye kemerleri ile birbirlerine ve yan duvarlara bağlanmıştır. Orta sahın

tonozunun takviye kemerleri, ayakların yüzeylerine yerleştirilen blok taşlar üzerine istinat ettirilen konsollara oturtulmuştur (R.79). Kuzey duvarında iki adet mazgal pencere mevcuttur.

b- Malzeme ve Teknik: Hanın inşaasında genellikle kaba yonu ve kesme taş kullanılmıştır. Son senelerde büyük bir onarım geçiren eserin orijinal duvar örgülerinden, cephelerin kaba yonu ve kesme taş ile inşa edildiği anlaşılmaktadır. Portaldeki sütun ve sütun başlıkları devşirme antik malzemedir. Ayrıca, portal ayakları ile taç kısmın birleştiği bölümde üçer sıra, portal kemer alınlığının başladığı bölümde ise iki sıra tuğla kullanılmıştır.

Hanın iç kısmında, ayaklar, kemerler ve duvarlar kesme taş ile inşa edilmiştir. Tonozlar tamamen sıvalı olduğundan, malzemesi belli olmasa da, sıvalı oluşu nedeniyle moloz taş ile inşa edildiğini söyleyebiliriz. Kuzey yan sahnın güneydeki takviye kemeri ile, kapının iç kısımdaki kemeri tuğla ile örülmüştür. Orta sahın tonozunun takviye kemerlerinin oturduğu blok taşlar ile konsollar devşirme antik malzemedir.

c- Süsleme: Yapıda, portal haricinde süsleme görülmemektedir. Burada ince bir süsleme bulunmamakla birlikte, portal ayaklarına yerleştirilen sütunlarla, alışılagelmiş portal formunun dışında bir süsleme oluşturulmuştur. Ayrıca portal kemer kavsarasında, yine sütunlarla yapılan uygulama da süsleme unsuru olarak görülür.

BUGÜNKÜ DURUMU:

Han 1970'li yıllarda, Vakıflar Genel Müdürlüğü'nce restore edilmiş, cephelerin büyük bir bölümü yenilenmiştir. Yine aynı şekilde iç mekânda da tonozlar tamamen yenilenmiş, ayakların etrafı ise kesme taşlarla örülmüştür. İncelediğimiz tarihte belediyenin deposu olarak kullanılmaktaydı. Yapının önünden yol geçmesi nedeniyle, giriş toprak seviyesinden yüksekte kalmış, bunun için hana giriş

portalin kuzey tarafına yapılan dört basamaklı merdivenle sağlanmıştır.

TARİHLEME:

Hanın inşaası ile ilgili bir kitabe veya yazılı belgeye rastlayamadık. K.Erdmann yapıyı Selçuklu eseri olarak göstermektedir (1). M.Kemal Özergin ise geç devir eseri olmalıdır demektedir (2). Süleyman Gönçer hanın Osmanlı ve Selçuklu eserlerine benzemediğini ve bu nedenle de Germiyanoğullarına ait olduğunu söylemektedir. Hatta bu iddiasını daha da ileri götürerek eserin Kütahya'yı yazlık, Karahisarı ise kışlık başkent yapan Süleyman Şah tarafından yaptırılmış olabileceğini belirterek, bu durumda eser 1370-80 yılları arasında yapılmıştır demektedir (3).

Hanın portalinin alışılagelmiş formun dışında bir uygulama olarak görülmesi, özellikle iç mekânda bir takviye kemeri ile girişin iç kemerinin tuğla ile inşa edilmesi ve tatbik edilen plan şeması nedeniyle hanın Selçuklu dönemi sonrasında, muhtemelende 14. yüzyılda inşa edildiğini söyleyebiliriz.

DEĞERLENDİRME:

Afyon-Kütahya kervan yolu üzerinde bulunan han, bu güzergâhtaki ilk menzil olarak görülmektedir. Özellikle portal düzeni yönünden, incelemiş olduğumuz eserlerden farklılık göstermektedir. Yukarıdaki tarihlememizi dikkate alarak, hanın Germiyanoğulları döneminde inşa edildiğini söyleyebiliriz.

DİPNOTLAR

1- Kurd Erdmann, Das Anatolische Karavansaray des 13.Jahrhunderts, Teil I-II, Berlin 1961, s.154.

2- M.Kemal Özergin, "Anadolu'da Selçuklu Kervansarayları", Tarih Dergisi, XV/20 (1965), s.149.

3- Süleyman Gönçer, Afyon İli Tarihi,I, İzmir 1971, s.346-347.

ÇAKIRSAZ HANI

Plan Tipi : 1.C.a
Plan No : 13
Kesit No : 10 Görünüş No: 1
Resim No : 80-91
İnceleme Tarihi: Temmuz 1985

YERİ:

Bugünkü Kütahya-Afyon kara yolunun yaklaşık 45. kilometresinde, yolun 2 km. sağında ve Altıntaş kasabasına bağlı Çakırsaz köyünde bulunmaktadır.

MİMARİ VE İNŞAİ ÖZELLİKLERİ:

a- Plan: Han, doğu-batı doğrultusunda uzanan, dıştan dışa 19.90x15.60 m. ebadındaki bir dikdörtgen alan üzerine inşa edilmiştir (Pl.13). Doğudaki portal kütlesi dışında cepheler çok sade ve masif görünüştedir (R.80).

Hana giriş, doğu cephenin ortasında yer alan ve cepheden 1.50 m. çıkıntı yapan bir portalden sağlanmıştır. Sivri kemerli portalin sağlam olan kuzeydeki ayağının iç kısmında, dikdörtgen planlı ve sivri kemerli bir niş vardır (R.81). Portaldeki basık kemerli kapıdan hanın iç mekânına girilmektedir. İç mekân karşılıklı üçer ayağa oturtulmuş sivri kemerlerden oluşan iki destek sırası ile, ortadaki sivri, yanlardaki ise basık tonozlu üç sahna ayrılmıştır (R.82). Orta sahın geleneğe uygun olarak yan sahınlardan daha geniş ve yüksek tutulmuştur (K.10). Dikdörtgen planlı ayaklar, tonozlara dik istikamette takviye kemerleri ile birbirlerine ve yan duvarlara bağlanmıştır (R.83,84). Yan sahınların ilk bölümlerinde, kuzey ve güney duvarlarda birer niş mevcuttur (R.85).

Duvarlarda pencere bulunmadığından, hanın aydınlatılmasının tonozda yer alan tepe pencereleri ile sağlandığını tahmin etmekteyiz. Nitekim bugün orta sahın tonozunda

harap durumda bir açıklık vardır. Bunun yanı sıra, orta sahnın batı duvarının yıkılmış olması nedeniyle, genellikle bu bölümde bulunan pencerenin, bu eserde mevcut olup olmadığını kesin olarak söylemek zordur.

b-Malzeme ve Teknik: Hanın duvarları sıralı moloz taş ile inşa edilmiştir (R.86). Duvar örgüsünde kullanılan ahşap hatılların geçtiği kısımlar, hanın yıkık olan bölümlerinde izlenebilmektedir (R.87). Portal kemerinin üzengi seviyesine kadar olan bölümleri kesme taş, üstteki kısmı ise tuğla ve kesme taştan oluşan almaşık düzende örülmüştür. Kemer karnı ise tuğladır (R.88). Girişin kuzeydeki sövesi yekpare, güneydeki ise iki parçalı blok taştır. İç mekânda, kemerler tuğla, tonozlar ise tuğla hatıllı moloz taş örgülüdür.Ayaklar devşirme taşlarla inşa edilmiştir. İşçilik, portalde ve kemerlerde itinalı ve güzel, diğer kısımlarda kabadır. Dam üzeri toprak örtülüdür.

c- Süsleme: Çakırsaz Hanı'nda süsleme sadece portalde görülmektedir. Portal kemer gözü, beyaz renkli altıgenler etrafında sıralanan siyah renkli üçgenlerle oluşturulmuş altı köşeli yıldız kompozisyonu ile süslenmiştir (R.89; Gör.1).

BUGÜNKÜ DURUMU:

Günümüzde ağıl olarak kullanılan han, büyük ölçüde sağlamdır. Portalin güneydeki ayağı ile kemerinin bir bölümü yıkılmıştır. Batı duvarının ortası ile orta sahın tonozunun son bölümü haraptır. Ayrıca cepheler de yer yer tahrip olmuştur.

TARİHLEME:

Hanın inşaası ile ilgili herhangi bir kitabe veya yazılı belgeye rastlayamadık. K.Erdmann Yeniceköy Hanı'ndan bahsederken, Çakırsaz'da"erken Osmanlı dönemi hanı vardır" demektedir (1). Hanın mimari ve inşai özelliklerini dikkate alarak, 14. yüzyılın ortalarından 15. yüzyılın ortala-

rına kadar olan bir zaman içerisinde inşa edildiği söylenebilir, Bize göre han, değerlendirme bölümünde etraflı olarak açıklıyacağımız nedenlerden dolayı 14. yüzyılda inşa edilmiştir.

DEĞERLENDİRME:

Kütahya-Afyon kervan yolu üzerinde bulunan han, hem Kütahya'dan, hem de Afyon'dan sonra ikinci menzil olarak görülmektedir. Kesin inşa tarihi belli olmayan yapı ile ilgili olarak K.Erdmann'ın söylediği "erken Osmanlı dönemi" tabirinden neyi kasdettiğini bilemiyoruz. Eğer bu ifade ile 15. yüzyılın ikinci çeyreğine kadar olan zaman belirtilmek istenmişse, bu durumda han Germiyanoğulları eseri, eğer bu tarihten sonrası ifade edilmişse bir Osmanlı eseri olarak değerlendirilmelidir.

Kütahya-Afyon kervan yolu üzerinde Çakırsaz Hanı'ndan başka, bu hanla hemen hemen aynı plan şemasına sahip olan iki han daha bulunmaktadır. Bunlardan Yeniceköy Hanı Kütahya'ya 20 km., Eğret Hanı ise Afyon'a 30 km. uzaklıktadır. Kütahya ile Afyon arası yaklaşık 100 km.dir. Bu nedenle Yeniceköy Hanı ile Eğret Hanı arasında 50 km.lik bir mesafe kalmaktadır. Bu mesafe, biraz engebeli olan arazide iki menzil hanı arası için fazladır. Eğer Çakırsaz Hanı K. Erdmann'ın söylediği gibi bir Osmanlı eseri ise, 14. yüzyıla tarihlediğimiz Yeniceköy ve Eğret hanları arasında (K.Erdmann bu eserleri 13.yüzyılı tarihlemektedir) bu iki han ile aynı tarihlerde inşa edilen bir başka han olmalıdır. Çakırsaz Hanı, Yeniceköy ve Eğret hanlarına hemen hemen eşit uzaklıktadır. Bu nedenle, Yeniceköy, Çakırsaz ve Eğret hanlarının 14. yüzyılda inşa edildiğini ve birer Germiyanoğlu eseri olduklarını söyleyebiliriz.

Hanın 25 m. doğusunda bugün de kullanılan bir kuyu mevcuttur. Eski bir kuyu olduğu kalıntılarından anlışılan eserin han ile aynı tarihlerde inşa edildiğini tahmin etmekteyiz (R.90,91).

DİPNOTLAR

1- Kurd Erdmann, Das Anatolische Karavansaray des 13.Jahrhunderts, Teil I-II, Berlin 1961, s.163.

YENİCEKÖY HANI

Plan Tipi	: 1.C.a
Plan No	: 14 a, 14 b
Kesit No	: 11
Resim No	: 92-101
İnceme Tarihi	: Temmuz 1985

YERİ: Bugünkü Kütahya-Afyon kara yolunun 20. kilometresinde, yolun hemen solunda bulunmaktadır. Yakınında yerleşim merkezi olarak Yeniceköy bulunduğundan bu adla anılmaktadır (1). Kütahya'dan sonra ilk menzil olarak görülür. Günümüze kadar sadece bir sahnı ulaşabilmiş olan hanın diğer kısımları tamamen yıkılmıştır. Bu nedenle önce hanın bugünkü durumunu inceleyip, yapının orijinal planı hakkındaki görüşlerimizi değerlendirme bölümünde ele alacağız.

MİMARİ VE İNŞAİ ÖZELLİKLERİ:

a- Plan: Doğu-batı doğrultusunda inşa edilen hanın, yan sahınları tamamen yıkık olduğundan, genişliği hakkında kesin bir ölçü vermek mümkün değildir. Uzunluğu ise içten içe 17.20m.dir.(Pl.14a).

Hana, doğu cephede yer alan harap durumdaki cümle kapısından girilmektedir (R.92). Batı dış duvarında ise üçgen planlı iki payandanın kalıntısı görülmektedir (R.93). Sivri kemerli kapı açıklığından, doğu-batı doğrultusunda uzanan ve ortadaki karşılıklı üçer ayak ile,batı duvardaki gömme ayaklara oturtulmuş sivri kemerli iki destek sırası ile sınırlandırılmış olan sahına girilmektedir. Sahnın üzeri beşik tonozla örtülüdür (R.94). Ayaklar,tonoza dik istikamette, sivri takviye kemerleri ile birbirlerine bağlanmıştır. Kemerler, ayaklar üzerine oturan blok taşların desteklediği konsollara oturtulmuştur. Bu sahın, destek sıraları görünecek şekilde dışarıdan örülmüştür. Ayaklar toprak içerisinde kalmış olup, üst kısımlarının ancak 30-40 cm.lik bir bölümü görülmektedir (R.95).

b- Malzeme ve Teknik: Hanın cephelerinden günümüze kadar sadece batı cephesinin bir bölümü orijinal olarak ulaşabilmiştir. Bu bölümde moloz taş kullanılmıştır. Giriş kemeri kesme taşlarla örülen hanın, iç mekanındaki bütün kemerleri tuğla ile inşa edilmiştir. Ayakların görülebilen kısımları ile, konsollar ve bunları destekleyen yekpare bloklar devşirme antik malzemedir. İç kısımda doğu ve batı duvarları orijinal olarak günümüze kadar ulaşabilmiştir. Bu duvarlar, tuğla ve moloz taş ile almaşık düzende örülmüştür (R.96). Tonoz da tuğla hatıllı moloz taş ile inşa edilmiştir. Dam üzeri toprak örtülü olup, günümüzde bazı kısımları kiremitle kaplanmıştır.

c- Süsleme: Handa inşai amaçla kullanılan almaşık örgü düzeni ile, devşirme antik konsollardaki motifler dışında süsleme görülmemektedir. Bu konsollarda bitkisel motiflerle, kabara halinde düzenlenmiş süslemeler mevcuttur (R.97-98).

TARİHLEME:

Hanın inşası ile ilgili herhangi bir kitabe veya yazılı belgeye rastlayamadık. K.Erdmann eserin Selçuklu devrine ait olduğunu söylemekte (2), M.Kemal Özergin ise geç devir eseri olmalıdır demektedir (3). Hanın günümüze kadar ulaşan orijinal kısımları Beylikler döneminin özelliklerini göstermektedir. Beylikler döneminin karakteristik özelliği olan almaşık duvar örgüsü hanın özellikle batı iç duvarında güzel bir şekilde uygulanmıştır. Ayrıca tuğla kemer sistemi ile, tuğla hatıllı moloz taş örgülü tonoz, kesin inşa tarihi belli olan Selçuklu dönemi kervansaraylarında görülmemektedir. Bu özellikleri ve Çakırsaz Hanı'nın değerlendirme bölümünde ifade ettiğimiz görüşleri dikkate alarak hanın 14. yüzyılın ortalarından, 15. yüzyılın ortalarına kadar olan bir zaman dilimi içerisinde, muhtemelen de Eğret ve Çakırsaz hanları ile aynı tarihlerde inşa edildiği söylenebilir.

DEĞERLENDİRME:

Hanın günümüze kadar sadece bir sahnı ulaşabilmiştir. Bu sahnın etrafı son senelerde örülerek yapı ağıl olarak kullanılmıştır (R.99-100). Girişin bu sahna açılması, buranın orta sahın olduğunu göstermektedir. Orta sahnın uzunluğu dikkate alınarak ve günümüze kadar sağlam olarak ulaşabilen benzeri menzil hanı örneklerine bakarak, yapının üç sahınlı olduğunu tahmin etmekteyiz. Geleneğe uygun olarak orta sahnın yan sahınlardan daha geniş ve yüksek inşa edildiğini göz önünde bulundurarak çizdiğimiz rekonstrüksiyon planında (Pl.15b)yan sahınları biraz daha dar olarak gösterdik.

Hanın yaklaşık 200 m. güneyinde, kara yolunun sağında tek kubbeli bir mescid vardır. Mescidin kitabesi mevcut olmamakla birlikte, mimari ve inşai özellikleri erken bir tarihe işaret etmektedir (R. 101). Bu nedenle han ile mescidin birbirlerine yakın tarihlerde inşa edildiğini tahmin etmekteyiz.

DİPNOTLAR

1- Kurd Erdmann, Das Anatolische Karavansaray des 13.Jahrhunderts, Teil I-II, Berlin 1961, s.162.

M.Kemal Özergin, "Anadolu'da Selçuklu Kervansarayları", Tarih Dergisi, XV/20 (1965), s.164.

2- Kurd Erdmann, a.g.e., s.163.

3- M.Kemal Özergin, a.g.e., s.164.

İNAY KÖYÜ HANI

Plan Tipi : 1.C.a
Plan No : 15
Kesit No : 12
Resim No : 102-111
İnceleme Tarihi: Eylül 1986

YERİ:

Uşak'ın Ulubey ilçesine bağlı İnay Köyü'ndedir. Çevresindeki camii, çeşme ve köprü ile birlikte bir manzume oluşturmaktadır (R.102).

MİMARİ VE İNŞAİ ÖZELLİKLERİ:

a- Plan: Han, kuzey-güney doğrultusunda uzanan, dıştan dışa 16.30x20.50 m. ebadındaki bir dikdörtgen alan üzerine inşa edilmiştir (Pl.15). Güneyde portal kütlesi, doğu ve batı duvarlarının takriben ortalarında üçgen prizma biçimindeki istinad ayakları dışında, cepheler çok sade, basit ve masif görünüştedir.

Hana giriş, güney cepheden 75 cm. çıkıntı yapan bir portal ile sağlanmıştır. Sivri kemerli, sade fakat yüksek bir niş biçimindeki portal kavsarasının gerisine, sivri kemerli kapı boşluğu açılmıştır. Kapı kemeri üstünde, muhtemelen eski kitabesine ait bir boşluk görülmektedir (R. 103).

Hanın iç mekânı, karşılıklı üçer ayağa oturtulmuş dörder yarım daire kemerden oluşan iki destek sırası ile, beşik tonozlu üç sahna ayrılmıştır(R.104).Geleneğe uygun olarak kapının açıldığı orta sahın, yan sahınlardan daha geniş ve yüksek tutulmuştur (K.12). Dikdörtgen planlı ayaklar, tonozlara dik istikamette takviye kemerleri ile birbirlerine ve yan duvarlara bağlanmıştır. Batıdaki yan sahnın güney duvarında, yani girişe göre sol köşede, arkasından dama çıkılan taştan bir merdivenin yükseldiği basit bir ocak dikkati çekmektedir (R.105).

İç mekânın aydınlatılması, biri orta sahnın, karşılıklı ikişer tanasi de yan sahınların kuzey nihayetinde, tonoz sırtına açılmış toplam beş adet tepe penceresi ile sağlanmıştır.

b- Malzeme ve Teknik: Yapı büyük ölçüde yakın çevreden devşirilmiş mimari kalıntılardan faydalanılarak inşa edilmiş, ancak portal gibi bazı kısımlarda az miktarda tuğla da kullanılmıştır (R.106). İşçilik genelde kaba ve itinasızdır. Portalin yan duvarları, söveleri, sahınları ayıran ayak ve kemerler devşirme kesme taştan, yan duvarlar ve tonoz örgüleri de moloz taştan örülmüştür (R.107). Dam üzeri toprak örtülüdür.

c- Süsleme: Yapıda inşai amaçla kullanılan devşirme taşlardaki dekorasyondan başka bir süsleme görülmemektedir (R.108).

BUGÜNKÜ DURUMU:

Han oldukça sağlam durumda olup, halen depo olarak kullanılmaktadır. Bu maksatla sahibi tarafından yakın yıllarda yapılan bir beşikçatı ile muhafaza altına alınmıştır (R.109). Evvelce toprak örtülü dama çıkan merdiven de, bu yüzden içeriden örülerek iptal edilmiştir (R.110). Ayrıca, duvarların büyük bir bölümü modern yapılar tarafından kapatılmış durumdadır (R.111).

TARİHLEME:

Hanın inşası ile ilgili bir kitabe veya yazılı belgeye rastlanılamamıştır. Ancak, gerek yapım tarzına bakarak, gerekse çevresindeki diğer yapıların mimari özellikleri dikkate alınarak, İnay Köyü Hanı'nın 14. yüzyılın ikinci yarısında inşa edildiği söylenebilir.

DEĞERLENDİRME:

İnay Köyü Hanı, yörenin 1429 yılına kadar Germiyanoğulları'nın egemenliği altında bulunması nedeniyle, yapmış olduğumuz tarihlemeye göre bu beylik tarafından inşa edilmiş bir eser olarak görülmektedir. Han içindeki ocağın daha sonraki dönemlerde eklendiğini tahmin etmekteyiz.

DEVE HANI

Plan Tipi : 1.C.a
Plan No : 16
Resim No : 112-114
İnceleme Tarihi: Temmuz 1985

YERİ:

Eskişehir iline bağlı Seyitgazi ilçesinde, Seyitgazi külliyesinin yaklaşık 150 m. güneybatısında bulunmaktadır. Han büyük ölçüde harap olduğundan, bugünkü durumunu inceledikten sonra, yapının orijinal durumu hakkındaki görüşlerimizi konunun değerlendirme bölümünde ele alacağız.

MİMARİ VE İNŞAİ ÖZELLİKLERİ:

a- Plan: Hanın duvar kaplamaları tamamen söküldüğü için, kesin ölçülerini vermek mümkün olamamaktadır. Dıştan dışa yaklaşık 20.50x17.50 m. ebadındaki bir dikdörtgen alan üzerine inşa edilmiştir.(Pl.16). Günümüze kadar beden duvarlarının bir bölümü ulaşabilen eserin, duvar kaplamaları tamamen sökülmüş, girişin bulunduğu kısım ise harap olmuştur (R.112). İç kısım ile ilgili de herhangi bir iz mevcut değildir (R.113).

b- Malzeme ve Teknik: Günümüze kadar ulaşan kısımlardaki izlerden, hanın cephelerinin kesme taş kaplamalı olduğu anlaşılmaktadır. Duvarların moloz taş ile inşa edilmesi nedeniyle, duvar örgüsünde bol miktarda harç kullanılmıştır (R.114).

c- Süsleme: Hanın günümüze kadar ulaşabilen kısımlarında süsleme görülmemektedir.

TARİHLEME:

Hanın kitabesi mevcut değildir. Bunun yanısıra herhangi bir yazılı belgeye de rastlayamadık. K.Erdmann yapıyı 13. yüzyıl başlarına tarihlemekte (1), M.K.Özergin ise

"geç devir eseri olmalıdır" demektedir (2).

Hanı, bugünkü şekliye kasin olarak tarihlemek çok zordur. Yalnız plan şemasından hareketle, yapının Beylikler döneminde inşa edildiğini söylemek mümkün görünmektedir.

DEĞERLENDİRME:

Hanın cephelerinin tamamen tahrip olması nedeniyle, bir avlusunun bulunup bulunmadığı belli değildir. Yalnız, hanın çevresinde avluya ait herhangi bir kalıntının bulunmaması, yapının sadece kapalı bir kısımdan oluşan han olduğunu göstermektedir. Zaten kapalı kısmı bu kadar küçük olan hanlarda, avlunun bulunduğu örnek bulunmamaktadır.

Bugün hanın iç kısmında destek sırasına ait herhangi bir iz mevcut değildir. Yalnız K.Erdmann'ın yapıyı incelediği tarihlerde, destek sırasına ait kemerlerin izi, doğu ve batı duvarlarda izlenebiliyormuş. K.Erdmann hanın iç mekânının üç sahınlı olduğunu, yan sahınların 4.10 m.,ayakların genişliğinin 90 cm., orta sahın genişliğinin ise 5.50 m. olduğunu yazmaktadır (3). Sahınları ayıran destek sırasına ait ayakların, K.Erdmann'ın yapıyı incelediği tarihlerde de mevcut olmadığı anlaşılmaktadır. Destek sırasına ait ayakların sayısı hakkında bazı görüşler ileri sürmek mümkündür. Bu uzunluktaki bir han için, karşılıklı üç, dört hatta beşer ayak olabileceği düşünülebilir. Hemen hemen Deve Hanı ile aynı uzunluktaki İnay Köyü Hanı'nda karşılıklı üçer ayak, Hoca Cihan Hanı'nda ise karşılıklı beşer ayak mevcuttur ve bu her üç durumda da, kemerler arası açıklık normal olarak görülmektedir. Biz handa karşılıklı üçer veya dörder ayağın olduğunu düşünmekteyiz.

DİPNOTLAR:

1- Kurd Erdmann, Das Anatolische Karavansaray des 13.Jahrhunderts, Teil I-II, Berlin 1961, s.151.
2- M.Kemal Özergin, "Anadolu'da Selçuklu Kervansarayları" Tarih Dergisi, XV/20(1965), s.148.
3- Kurd Erdmann, a.g.e., s.151.

ORTAKÖY KERVANSARAYI

Plan Tipi : 1.C.a
Plan No : 17
Kesit No : 13
Resim No : 115-122
İnceleme Tarihi: Temmuz 1984

YERİ:

Bursa'nın İnegöl ilçesine bağlı Ortaköy'de bulunmaktadır. Yapılan araştırmalarda eser, hem Karaca Bey Kervansarayı, hem de Ortaköy Kervansarayı olarak adlandırılmaktadır (1).

MİMARİ VE İNŞAİ ÖZELLİKLERİ:

a- Plan: Han, kuzey-güney doğrultusunda uzanan, dıştan dışa 30.70x22.80 m. ebadındaki bir dikdörtgen alan üzerine inşa edilmiştir (Pl.17). Güneydeki portal kütlesi ile (R.115), diğer cephelerde bulunan üçgen prizma şeklindeki ikişer payanda haricinde, cepheler sade ve masif görünüştedir (R.116).

Hana giriş, güney cepheden 1 m. çıkıntı yapan portal ile sağlanmıştır (R.117). Yuvarlak kemerli ve yüksek olarak inşa edilen portal nişinin içerisine basık kemerli kapı boşluğu açılmıştır. Kapı kemerinin üstünde muhtemelen eski kitabesine ait bir boşluk görülmektedir (R.118).

İç mekân, karşılıklı üçer ayakla, kuzey ve güney duvarlardaki gömme ayaklara oturtulmuş, sivri kemerden oluşan iki destek sırası ile kuzey-güney doğrultusunda, beşik tonozlu üç sahna ayrılmıştır. Geleneğe uygun olarak orta sahın yan sahınlardan daha geniş ve yüksek tutulmuştur (K.13). Ayaklar tonozlara dik istikâmette, takviye kemerleri ile birbirlerine ve yan duvarlara bağlanmıştır. Takviye kemerleri direkt olarak duvar içerisine yerleştirilmiştir. Yan sahınların güneyinde kalan bölümlerin, gü-

ney ve yan duvarlarında, simetrik olarak düzenlenmiş ocak ve nişler bulunmaktadır. Ortadaki ocak yarım daire planlı olarak inşa edilmiş olup, ocağın sağında ve solunda, zeminden 1.5 m. yükseklikte yuvarlak kemerli birer niş yer almaktadır. Orta sahnın kuzey duvarında bir adet mazgal pencere mevcuttur.

Hanın üstü ikinci bir kat şeklinde düzenlenmiştir. İç mekândaki ayaklar, sahınları örten tonozların üst seviyesinden itibaren yükseltilmiş ve kuzey-güney doğrultusunda kemerlerle birbirlerine bağlanmıştır. Bu şekilde hanın üst örtüsü bir dış kabuk şeklinde düzenlenmiştir. Bu kısma çıkışı sağlayan herhangi bir merdiven görülmemektedir.

b- Malzeme ve Teknik: Yapıda kesme taş, moloz taş ve tuğla kullanılmıştır. Giriş cephesi ile portal kemeri tuğla ve kaba yonu taşla almaşık düzende, diğer cepheleri ise sıralı moloz taş ile örülmüştür. Kapının söve ve kemeri ile payandalar kesme taştır. İç mekânda, güney duvar kaba yonu taş ve tuğla ile almaşık düzende, diğer duvarlar sıralı moloz taşla inşa edilmiştir. Ayaklar büyük blok taşlarla, kemerler ile orta sahın tonozu tuğla, yan sahın tonozları ise tuğla hatıllı moloz taş ile örülmüştür.(R.119-120). Üst örtüde moloz taş kullanılmıştır.

c- Süsleme: Hanın giriş cephesindeki, inşa amacıyla kullanılan almaşık düzen haricinde, esas süsleme portal kemer gözünde bulunmaktadır. Bu bölüm, baklava şeklindeki kesme taşlarla tuğlanın birlikte kullanılmasıyla balık sırtı motifi oluşturacak şekilde düzenlenmiştir (R.121). Derzli olarak yapılan bu süslemede bir sonsuzluk anlayışı hakimdir.

BUGÜNKÜ DURUMU:

1984 yılında inceleme yaptığımız sırada, yapının iç kısmı mantar üretmek amacıyla ızgara sistemi ile döşenmiş durumdaydı. Ayrıca hanın iç ve ön kısmında bu amaçla bazı tadilatlar yapılmıştır. Özellikle yan sahınlarla orta sahın arasındaki destek sırasının içi örülerek, sahınlar

birer bağımsız mekân haline dönüştürülmüştür (R.122). Yan sahınların güney duvarında bulunan ocaklar ise birer giriş haline getirilmiştir. Cepheler yer yer tahrip olmuş, özellikle giriş cephesinin kaplamalarıyla, portalin ayak ve kemeri önemli ölçüde harap olmuştur. Tonozun dış kabuk sistemi de yer yer göçmüştür.

TARİHLEME:

Eserin kesin tarihini aydınlatacak herhangi bir kitabe veya yazılı belge mevcut değildir. Yapı hakkında yapılan araştırmalarda değişik tarihleme görülmektedir. A.Saim Ülgen ile Yıldız Demiriz özellikle portaldeki süslemeleri dikkate alarak eserin 14. yüzyıl sonlarında, E.Hakkı Ayverdi ise köyün Dayı Karaca Bey vakfı arasında gösterilmesinden ve Bursa Kadı sicillerine dayanarak 15. yüzyılın ikinci yarısında, Fatih döneminde inşa edildiğini belirtmektedirler (2).

Han, mimari ve inşai özellikleri ile Beylikler dönemi eseri gibi görülmektedir. Süslemelerden haraket ederek eseri 14. yüzyıl sonlarına tarihlemek mümkün olmaktadır. Yalnız iki katlı bir örtü sistemini, dönemin diğer eserlerine bakarak bir aşama olarak değerlendirmek gerekir. Bu nedenle eseri kesin bir tarih vererek tarihlendirmek mümkün olamamaktadır. Fakat yapının genel özelliklerini dikkate alarak, 14, yüzyılın sonlarından, 15. yüzyılın ortalarına kadar olan bir süre içerisinde inşa edildiğini söylemek mümkündür.

DEĞERLENDİRME:

Kesin inşa tarihini tespit edemediğimiz yapı, benzeri gruplar içerisinde, özellikle üst örtüsü açısından önemli bir yer işgal etmektedir. Dam akıntısının kolaylıkla sağlanması, binanın, örtü malzemesinin fazla yükünden kurtarılması ve iç mekânın ısı tecridi bakımından bu sistem bazı yapılarda uygulanmıştır. Bu örtü biçiminin Ortaköy Kervansarayında da aynı amaçlarla inşa edildiğini düşünüyoruz.

Ocakların yan sahınlarda bulunması, yolcuların yan sahınlarda yattıklarını, hayvanların ise ortaya bağlandığını göstermektedir.

DİPNOTLAR

1- E.Hakkı Ayverdi, Osmanlı Mimarisinde Fatih Devri 855-886(1451-1481), C.IV., İstanbul 1974, s.830.

Yıldız Demiriz, Osmanlı Mimarisinde Süsleme I, Erken Devir (1300-1453), İstanbul 1979, s.619.

A.Saim Ülgen, "İnegöl'ün Kurşunlu Abideleri", Türk Sanatı Araştırma ve İncelemeleri I (1963), s.198.

2- E.Hakkı Ayverdi, a.g.e., s.830. ; Yıldız Demiriz,a.g.e., s.619. ; A.Saim Ülgen, a.g.e., s.200.

ZIVARIK HANI

Plan Tipi : 1.C.a
Plan No : 18
Resim No : 123-130
İnceleme Tarihi: Ağustos 1987

YERİ:

Konya'nın Altınekin ilçesinde, ilçe merkezinde bulunmaktadır.

MİMARİ VE İNŞAİ ÖZELLİKLERİ:

a- Plan: Han, kuzeybatı-güneydoğu doğrultusunda uzanan, dıştan dışa 26.50x31.50 m. ebadındaki bir dikdörtgen alan üzerine inşa edilmiştir (Pl.18). Portal cephesi haricindeki cepheler sade ve masif görünüştedir (R.123, 124).

Hana giriş güneydoğu cephenin ortasında bulunan ve cepheden 60 cm. kadar bir çıkıntı teşkil eden portalden sağlanmıştır (R.125). Portal nişi içerisine düz lentolu kapı çerçevesi yerleştirilmiştir. Kapıdan, üzeri beşik tonozla örtülü olan orta sahna girilmektedir. Orta sahın tonozunun, bugün üzeri açık olan ilk bölümünün orijinal durumu hakkında kesin bir şey söylemek mümkün değildir. Tonoz, Karşılıklı ayaklara oturtulmuş altı adet yuvarlak kemerle takviye edilmiştir. Kuzeybatı taraftaki son iki kemer yassı sütunlara, diğerleri ise ayaklara direkt olarak oturtulmuştur (R.126). Orta sahnın, özellikle kuzeydoğusunda kalan bölüm, bugünkü şekliyle karışık bir düzenleme göstermektedir. Fakat genel hatlarıyla, orta sahnın her iki yanında kalan ve yaklaşık onar metre derinliğinde olan bölümler, orta sahna dik olarak, beşik tonozla örtülü yedişer sahna bölünmüştür. Bunlardan, düzensiz bir görünüşte olan kuzeydoğu taraftaki kısmın son bölümü, düz lentolu kapısı bir önceki sahna açılan bağımsız bir oda şeklinde inşa edilmiştir. Yan sahınlar orta sahna yuvarlak

kemerli kapı şeklinde düzenlenmiş açıklıklarla irtibatlandırılmıştır (R.127). Kuzeydoğu duvarda dört adet mazgal pencere vardır.

Güneybatı taraftaki sahınlar, ortadaki ayağa ve duvara oturan sivri kemerli birer destek sırası ile birbirinden ayrılmıştır.

b- Malzeme ve Teknik: Hanın inşaasında bol miktarda devşirme antik malzeme kullanılmıştır. Cephelerin alt kısımları büyük kaba yonu taş, üst kısımları ise moloz taşlarla inşa edilmiştir. Portalin üst kısmı hariç, diğer kısımları tamamen devşirme antik malzemedir. Bunlardan, kemer ayakları lahit parçaları, kapının söve ve lentosu ise baştaban parçaları olmalıdır (R.128). Lentonun üstünde ise üzerinde rozet motifleri bulunan bir başka devşirme antik parça mevcuttur.

İç mekânda, ayak ve kemerlerde blok taşlar kullanılmıştır. Bu taşların büyük bir bölümünün, devşirme antik malzemelerin tekrar işlenmesiyle elde edildiği anlaşılmaktadır (R.129). Duvarlar ve tonozlar ise moloz taşlarla örülmüştür. Orta sahın tonozunu destekleyen kemerlerden ikisinin oturduğu yassı sütunlar da devşirme antik malzemedir. Çatı etrafında sal taşlarıyla oluşturulan saçak bulunmaktadır (R.130). Dam üzeri ise toprakla örtülmüştür.

c- Süsleme: Handa inşai amaçla kullanılan devşirme antik malzeme haricinde süsleme mevcut değildir.

BUGÜNKÜ DURUMU:

Han günümüzde belediyenin malzeme deposu olarak kullanılmaktadır. Bazı kısımları yer yer tamir edilmiş, orta sahın tonozunun ilk iki bölümü ile, kuzeydoğu taraftaki ilk bölümün tonozu yıkılmıştır. Bunlar haricinde eser günümüze kadar sağlam olarak ulaşabilmiştir.

TARİHLEME:

Yapının kesin inşa tarihini belirten herhangi bir kitabe veya yazılı belgeye rastlayamadık. K.Erdmann yapıyı

özellikle portaline dayanarak 13.yüzyıl eseri olarak kabul etmektedir (1). Yapının mimari ve inşai özellikleriyle, iç mekândaki düzensiz sistemini dikkate alarak,.eserin 14. yüzyılın ortalarından 15. yüzyılın ortalarına kadar olan süre içinde inşa edildiğini söylemek mümkündür. Bunun yanı sıra Turgutoğullarından Yusuf Şah Bey'in kızı Sultan Hatun'un M.1446 tarihli vakfiyesinde Sıfaruk-Zıvarık- köyünün yarısının vakıf olarak gösterildiği belirtilmektedir (2). Vakfiyede herhangi bir yapıdan bahsedilmemekle birlikte, Zıvarık Hanı'nın adı geçen şahıs tarafından inşa ettirilerek vakfolunduğunu söyleyebiliriz.

DEĞERLENDİRME

Zıvarık Hanı, Aksaray-Zalmanda-Zıvarık-Sarayönü kervan yolu üzerinde bulunmaktadır. Yavuz Sultan Selim Mısır seferinden dönerken, Aksaray'dan Argıt Han'a Süverek -bugünkü adıyla Altınekin- üzerinden gitmiştir (3). Bu belgeye dayanarak yukarıda belirttiğimiz yol güzergahının varlığını kesin olarak söyleyebiliyoruz.

Hanın kesin inşa tarihi belli olmamakla birlikte, yukarıdaki tarihlemeyi dikkate eserin Karamanoğulları döneminde inşa edildiğini kabul ediyoruz. Hanın Selçuklu dönemi eserlerine benzemesini de, Karamanoğullarının diğer eserlerde olduğu gibi kervansaray mimarisinde de gelenekçi bir tutum içerisinde olmalarına bağlıyoruz. Ayrıca hanın iç mekânındaki düzensizliğin de, yine eserin Selçuklu sonrasında inşa edildiği fikrimizi kuvvetlendirdiği görüşündeyiz.

Hanın iç mekânının, özellikle kuzeydoğu taraftaki kısımların düzensiz olarak inşa edilmesinin nedenini bilemiyoruz. Ayrıca bu bölümün sonundaki müstakil mekânın fonksiyonunu da tespit edemedik. Yalnız yolcuların kuzeydoğu tarafta kaldıkları, hayvanların ise güneybatı tarafa bağlandıkları anlaşılmaktadır.

DİPNOTLAR

1- Kurd Erdmann, Das Anatolische Karavansaray des 13.Jahrhunderts, Teil I-II, Berlin 1961, s.170.

2- M.Zeki Oral, "Turgutoğulları Eserleri Vakfiyeleri", Vakıflar Dergisi, S.III(1956), s.34.

3- Kurd Erdmann, a.g.e., s.169.

ISSIZ HAN

Plan Tipi : 1.C.b
Plan No : 19
Kesit No : 14
Resim No : 131-138
İnceleme Tarihi: Ağustos 1985

YERİ:

Bursa-Karacabey yolu üzerinde, Ulubat Gölü'nün kuzey sahilinde, Karacabey ilçesine bağlı Gölkıyı Köyü'nün 2 km. batısında bulunmaktadır. Bursa'yı Çardak-Gelibolu-Edirne yolu ile Rumeli merkezlerine bağlayan kervan yolu üzerinde inşa edilen bu eserin bulunduğu güzergâh, Anadolu ile Rumeli arasındaki başlıca askeri ve ticari yollardan biridir (1).

MİMARİ VE İNŞAİ ÖZELLİKLERİ:

a- Plan: Han, kuzey-güney doğrultusunda uzanan, dıştan dışa 42.30x21.80 m. ebadındaki bir dikdörtgan alan üzerine inşa edilmiştir. Üç bölümlü bir ön kısım ile, bunun gerisindeki ana mekândan oluşmaktadır (Pl.19). Ön kısım ana mekândan 50 cm. kadar daha dar tutulmuş ve ana mekâna göre ters eğimde bir çatı ile örtülmüştür. Bu nedenle ön kısım ayrı bir ek yapı etkisi uyandırmaktadır (R.131).

Hana giriş güney cephenin ortasındaki eyvan biçiminde bir bölümden sağlanmıştır. Bu bölümün üstü beşik tonozla örtülmüş ve cephedeki eyvan kemeri çatı örtüsünün saçak seviyesinden daha yüksek tutulmuştur. Giriş eyvanının doğu ve batı duvarlarında sivri kemerli birer büyük niş yer almaktadır (R.132).

Girişin basık kemerli açıklığı sivri bir başkemer içine yerleştirilmiştir. İki kemer arasındaki mermer panoda hanın inşa kitabesi bulunmaktadır. Başkemer üstündeki duvara kapalı kısımla irtibatı sağlayan dikdörtgen bir pencere açılmıştır (R.133).

Hanın iç kısmı, karşılıklı beşer ayağa oturtulmuş yarım daire kemerden oluşan iki destek sırası ile, kuzey- güney istikâmetinde üç sahna ayrılmıştır. Geleneğe uygun olarak, kapının açıldığı orta sahın yan sahınlardan daha geniş ve yüksek tutulmuştur (K.14). Ayaklardan ilki, ortadaki ve sonuncusu haçvari (R.134), diğerleri ise dikdörtgen planlı olarak inşa edilmiştir. Haçvari planlı ayaklar, üstteki beşik tonozları destekleyen birer takviye kemeri ile orta sahında birbirlerine, yan sahınlarda ise duvarlara bitişik ayaklara bağlanmıştır. Kemerler ayaklar üzerindeki basit pahlı profil biçimindeki başlıklara oturmaktadır. Kemer başlangıçlarında, gergilerin sadece delikleri görülmektedir (R.135).

Orta sahnın zemini, yan sahınlara göre ilk ve son ayak arasında 64 cm. kadar daha yüksek tutulmuştur. Buradan orta sahnın yolculara, yan sahınların ise hayvanlara ayrıldığı anlaşılmaktadır. Nitekim orta sahın sekisi üzerinde yer alan iki ocak da bu görüşü desteklemektedir. Bu ocaklar devşirme dört sütuna oturan kemerli lentoların taşıdığı yüksek tuğla bacalar biçiminde inşa edilmiştir. Bu bacalar farklı seviyelerde, kademeli olarak daralarak orta sahın tonozuna kadar yükselmektedir (R.136). Ocak bacalarının kare prizma biçimindeki dış görünüşüne rağmen, iç boşluğu sekizgen prizma biçiminde ve kademesiz olarak yapılmıştır.

Hanın ana mekânının doğu ve batı cephelerinde, ikisi altta, altısı ise üstte olmak üzere sekizer, kuzey cephesinde ise biri altta, üçü üstte olmak üzere ve yine aynı düzenda dört mazgal pencere açılmıştır. Kuzeydeki üst pencerelerden ortadaki diğerlerinden farklı olarak dikdörtgen şeklinde yapılmıştır (R.137).

Kapalı kısmın güneyinde, kapıları yan sahınlara açılan ve giriş eyvanının iki tarafında yer alan dikdörtgen planlı iki mekân bulunmaktadır. Bunlardan batıdaki, güney duvarındaki mihrap nişinin varlığından anlaşıldığına göre mesciddir. Üstü beşik tonozla örtülü olan mescid, batı duvarına

açılan, alttaki dikdörtgen, üstteki ise mazgal şeklinde o-
lan iki pencere ile aydınlatılmıştır. Güney ve kuzey du-
varlarında birer niş bulunan doğudaki mekanın da üstü be-
şik tonozla örtülü olup, güney ve doğudan birer mazgal
pencere ile aydınlatılmıştır.

b- Malzeme ve Teknik: Hanın inşaasında kesme taş, mo-
loz taş ve tuğla kullanılmıştır. Hanın cepheleri iki sıra
büyük kesme taş ve dört sıra tuğla ile, giriş eyvanının
niş ve niş kemerleri ise kesme taş ve tuğla ile almaşık
düzende örülmüştür (Bkz.R.132). Girişin bulunduğu kısım i-
le içteki ayaklar kesme taş, giriş eyvanının tonozu ile
orta sahın tonozu ise tamamen tuğla ile inşa edilmiştir.
Kapalı kısmın beden duvarları ile yan sahın tonozları tuğ-
la hatıllı moloz taş, bacalar ve kemerler ise tuğla örgü-
lüdür. Üstü tuğla ile kaplı olan handa, itinalı bir
işçilik görülmektedir.

c- Süsleme: Handa genel olarak fazla bir süsleyici
unsur görülmemektedir. Yalnız cephelerde kullanılan alma-
şık düzen monotonluğu giderici özellik olarak dikkat çek-
mektedir. Handa dikkate değer süsleme giriş eyvanının do-
ğu nişinde bulunmaktadır. Nişin üzengi seviyesinin üst
kısmındaki tuğla süsleme,mazaik tekniğinde yapılmıştır.
Aynı süslemeyi Bursa'da Yıldırım Darüşşifası'nda da gör-
mekteyiz.

BUGÜNKÜ DURUMU:

Han 1950'li yılların sonlarına doğru tamir edilmiş-
tir. Günümüzde oldukça sağlam durumda olup, halen depo o-
larak kullanılmaktadır. Hanı kiralayan şahıs tarafından
orta sahındaki sekiye çıkışı sağlayan merdiven basamakla-
rının üzeri meyilli olarak betonla kapatılmıştır. Ayrıca
mescidin batı duvarındaki dikdörtgen pencere boşluğu da
taşla örülerek kapatılmıştır.

TARİHLEME:

Hanın inşa kitabesi giriş kemerinin

üstünde bulunmaktadır (R.138). Mermere kabartma olarak yazılan sülüs kitabenin bir bölümü kurtuluş savaşı sırasında tahrip olmuştur (2). Arapça kitabenin metni şöyledir:

1 — امر ببناء هذا الخان فى زمن السلطان بايزيد بن مراد خان دامت دولته (kırık) دوام الازمان الامير الكبير جلال الدين اينبك بن فلك

2 — الدين جعل الله دولته وخيراته سجالا للشاكرين (kırık?) (1 kelime) له بكل مال لمرضاة الرحمان اسنه سبع وتسعين وسبعمائه

Türkçesi:

1- Bu hanın yapılmasını -zaman sürüp gittikçe devleti devam etsin- Murad Han oğlu Sultan Bayezid zamanında büyük emir Celalüddin Eyne Bey bin Felekückdin

2- Allah onun devletini ve hayırlı işlerini şükredenler için su dolu kovalar gibi bereketli kılsın (kırık) Allah'ın rızası için bütün malını (bir kelime kırık) 797 H. senesinde emretmiştir.

DEĞERLENDİRME:

Hanın ana mekânı kuzey-güney doğrultusunda bir beşik çatı ile örtülmüştür. Buna karşılık güney nihayetteki kısım güneye doğru meyilli, tek yönlü bir çatı ile örtülüdür. Her iki kısım arasında bir dilatasyonun yapılmış olması, dış duvar kalınlıklarının farklılığı ve çatı örtüsündeki bu değişiklik, aralarında inşa bakımından bir zaman farkı olduğunu veya inşaat sırasında planda bir değişiklik yapıldığını düşündürmektedir. Bunun dışında duvar, kemer ve tonoz örgü tekniklerinde bir farklılık görülmemektedir.

Giriş eyvanının yan duvarlarında yer alan nişlerden doğudakinin, batıdakine göre daha süslü inşa edilmiş olmasının sebebi de anlaşılamamıştır. Her hangi bir su tesisatı ve lüle yerine rastlanmamasına rağmen, burasının bir çeşme nişi gibi düşünülmüş ve bu maksatla buraya içilecek su ile dolu taş teknelerin yerleştirilmiş olabileceği akla yakın gelmektedir.

Issız Han, Osmanlılar tarafından inşa edilen menzil hanları arasında, tarihi bilinen ilk örnek olması açısından önemli bir eserdir. Döneminin bütün özelliklerini yan-

sıtan yapı, tarihinin belli olması nedeniyle, bilhassa plan şeması yönünden çalışma konumuz içerisindeki diğer eserlerle mukayese yapma imkânı vermektedir.

Ocakların bacalarının çatının üstünde kalan kısmı hakkında bilgi sahibi değiliz. Tamir sırasında çatıdan itibaren biraz yükseltilen bacaların, döneminin diğer örneklerine bakarak kare prizma şeklinde yükseldiği ve üstünün bir külâhla örtülmüş olabileceğini düşünmekteyiz.

DİPNOTLAR:

1-"Bursa-Karacabey (Mihalıç)- Biga- Çardak- Gelibolu-Edirne yolu,Bursa'yı Rumeli merkezlerine bağlayan çok faal bir yoldu. Floransalılar, Bursa'dan aldıkları ipeği aynı yoldan Raguza (Dubrovnik)'e, oradan Ancona üzerinden Floransa'ya sevk etmeyi tercih etmekte idiler. Zira denizde Venedik müdahalesi ihtimali karşısında bu yol daha emniyetli görülüyordu. Çardak ile Bursa arasında Yıldırım Bayezid'in yaptırdığı Issız Han gibi kervansaraylar, Bursa-Rumeli yolunun ehemmiyetini gösteren eserlerdir. Esasen İstanbul'un fethinden önce bu yol, Anadolu-Rumeli arasında başlıca askeri yoldu". (Halil İnalcık, "Bursa, XV.Asır Sanayi ve Ticaret Tarihine Dair Vesikalar", Belleten ,XXIV/93 (1960), s.55-56).

2- E.Hakkı Ayverdi, İstanbul Mi'mari Çağının Menşei, Osmanlı Mimarisinin İlk Devri 630-805(1230-1402), İstanbul 1966, s.529.

ATABEY HANI

Plan Tipi : 1.C.b
Plan No : 20
Kesit No : 15
Resim No : 139-146
İnceleme Tarihi: Eylül 1986

YERİ:

Yeni inşa edilmekte olan Kastamonu-Tosya kara yolunun 22. kilometresinde, Akkaya nahiyesine bağlı Elmayaka Köyü yakınında ve yolun yaklaşık 300 m. solunda bulunmaktadır. Hanın iç mekânı önemli ölçüde tahrip olduğundan, önce eserin bugünkü durumunu inceleyip, orijinal durumu hakkındaki görüşlerimizi konunun değerlendirme bölümünde ele alacağız.

MİMARİ VE İNŞAİ ÖZELLİKLERİ:

a- Plan: Meyilli bir arazide yer alan han, doğu-batı doğrultusunda uzanan, 23.30x16.30 m. ebadındaki bir dikdörtgen alan üzerine inşa edilmiştir (Pl.20, R.139). Doğu cephesinin ortasında bulunması gereken girişin şekli, bu kısmın tamamen yıkık olması nedeniyle belli değildir (R.140).

Hanın iç mekânı, bugün üçü mevcut olan karşılıklı ayaklara oturtulmuş yarım daire kemerden oluşan iki destek sırası ile beşik tonozlu üç sahna bölünmüştür. Orta sahın geleneğe uygun olarak yan sahınlardan daha geniş ve yüksek tutulmuştur (K.15). Tonozların takviye kemerleri her sahında farklılık gösterdiğinden, bu mimari ögeler hakkındaki düşüncelerimizi de konunun değerlendirme bölümünde inceleyeceğiz.

Yan sahınların ilk bölümlerinde, kuzey ve güney duvarlarda karşılıklı birer ocak bulunmaktadır. Ocakların alt kısımları yarım daire planlı, üst kısımları ise çatı-

ya doğru daralarak dikdörtgen prizma şeklinde yükselmektedir (R.141). Duvarlarda pencere bulunmaması nedeniyle, iç mekânın aydınlatılmasının tonozlardaki tepe pencereleri ile sağlandığını düşünmekteyiz. Nitekim, tonozların sağlam kalan kısımlarında, sonradan şekli bozulmuş bazı boşluklar görülmektedir (R.142).

b- Malzeme ve Teknik: Hanın duvar ve tonozları sıralı moloz taş (R.143), kemerleri ise almaşık düzende örülmüştür. İşçilik genelde kaba ve itinasızdır. Dam üzeri toprak örtülüdür.

c- Süsleme: Yapıda herhangi bir süsleme görülmemektedir.

BUGÜNKÜ DURUMU:

Hanın beden duvarları, doğu cephe haricinde sağlamdır. Üst örtünün büyük bir bölümü ise tamamen harap olmuştur. Destek sırasına ait ayaklardan, batı taraftaki üçü sağlamdır.Güney ve orta sahınların son bölümleri ile, kuzeydeki yan sahnın son iki bölümü sağlam olup, tonozların diğer bölümleri tamamen göçmüştür (R.144).

TARİHLEME:

Hanın inşaası ile ilgili bir kitabe veya yazılı belgeye rastlayamadık. Ancak yapının mimari ve inşai özellikleri ile, ocakların mevcudiyetini dikkate alarak, hanın 14. yüzyılın ortalarından, 15. yüzyılın ortalarına kadar olan bir zaman içerisinde inşa edildiğini söylemek mümkündür. A.Gökoğlu Atabey Hanı için "Kastamonu Çobanlar devri hükümdarlarından Muzafferüddin Yavlak Arslan (1280-1291) tarafından yaptırılarak, Kastamonu'daki cami ve medresesine vakfolunduğu anlaşılmaktadır" demektedir (1).Fakat bu görüşü ile ilgili kaynak göstermemektedir. Aynı eser için M.K.Özergin ise "geç devir" ifadesini kullanmaktadır (2).

DEĞERLENDİRME:

A.Gökoğlu, çizmiş olduğu basit krokide hanın giriş

kısmında, ortada bir medhal, medhalin güney ve kuzey taraflarında da, kapıları bu medhale açılan birer mekân göstermektedir (3). Aynı şekilde yapıdan bahsederken "hayvan bağlanan bu kısmın önünde yolcu odalarını görmekteyiz. Bu tip Paflagonya için orijinaldir" demektedir (4). Biz yaptığımız araştırma sırasında mekânları çevreleyen duvarlara ait izlere rastlamadık. Fakat çalışmamız içerisinde bu bölgeye ait olan iki eser daha incelemiş bulunuyoruz. Bu iki eserde de önde ocaklı bir giriş bölümü mevcuttur. Atabey Hanı'nın kuzey ve güney duvarlarının doğu nihayetinde birer ocağın bulunması nedeniyle, A.Gökoğlu'nun krokisinde belirttiği şekilde bir giriş bölümünün bulunduğunu esas alarak bu eseri, 1.C.b plan tipli grup içerisinde değerlendirdik. Çünkü, A.Gökoğlu'nun kitabında yer alan resimde, hanın o tarihlerde sağlam olduğu görülmektedir.

İç mekândaki ayakların bir kısmı tamamen yıkılmıştır. Bunun için ayakların sayısını, kuzey ve güney duvarlardaki kemer izleriyle, mevcut ayakların aralarındaki mesafeleri dikkate alarak hesaplayabilmekteyiz. Buna göre karşılıklı üçer ayağın bulunduğu anlaşılmaktadır.

Tonozların takviye kemerleri sahınlara göre farklılık göstermektedir. Kuzeydeki yan sahnın tonozunu destekleyen kemerlerden biri sağlamdır. Bunun haricinde, kuzey duvarda kemer izi tespit edemedik. Güneydeki yan sahın tonozunun ise, biri sağlam olan, diğerlerinin de duvarda izi görülen üç adet kemer tarafından desteklendiği belli olmaktadır. Orta sahın tonozunun takviye kemer sayısı ise belli değildir. Kuzeydeki yan sahnı ayıran destek sırasına ait ayaklardan ortadakinde, orta sahın tonozunu destekleyen takviye kemerinin izi görülmektedir (R.145). Burada, yani ortadaki ayak hizasında her üç sahnın tonozu takviye kemeri ile desteklenmiştir.

Güneydeki yan sahnın tonozunu destekleyen kemerlerin fazlalığı ve bunlardan ikisinin duvara bitişik ayaklara

oturtulması (R.146), bu sahınlardaki birinci ve üçüncü kemerin tamirler sırasında inşa edildiğini düşündürmektedir.

DİPNOTLAR

1- Ahmet Gökoğlu, Paphlagonia-Paflagonya- Gayri Menkûl Eski Eserleri ve Arkeolojisi, Kastamonu 1952, s.349.

2- M.Kemal Özergin,"Anadolu'da Selçuklu Kervansarayları", Tarih Dergisi, XV/20(1965), s.145.

3- Ahmet Gökoğlu, a.g.e., s.362.

4- Ahmet Gökoğlu, a.g.e., s.361.

GÖKÇEAĞAÇ HANI

Plan Tipi : 1.C.b
Plan No : 21
Kesit No : 16
Resim No : 147-151
İnceleme Tarihi: Temmuz 1985

YERİ:

Kastamonu'nun Taşköprü ilçesine bağlı Gökçeağaç Köyü'ndedir.

MİMARİ VE İNŞAİ ÖZELLİKLERİ:

a- Plan: Han, kuzey-güney doğrultusunda uzanan, dıştan dışa 20.20x11.00 m. ebadındaki bir dikdörtgen alan üzerine inşa edilmiştir. Üç bölümlü olduğu anlaşılan bir ön kısım ile, bunun gerisindeki ana mekândan oluşmaktadır (Pl.21). Ön kısım büyük ölçüde tahrip olduğundan, burası ile ilgili düşüncelerimizi değerlendirme bölümünde açıklayacağız.

Hanın esas kısmına giriş, güney cephenin ortasındaki sivri kemerli bir kapıdan sağlanmaktadır (R.147). İç kısımda, karşılıklı ikişer ayağın birbirlerine ve duvarlara bitişik payandalara, yarım daire kemerlerle bağlanması ile oluşan dokuz adet dikdörtgen bölümlerin her birinin üzeri tekne tonoz ile örtülmüştür (R.148). Yalnız güney duvarda payanda bulunmayıp, kemerler direkt olarak duvara istinad ettirilmiştir. Kemerler, kare planlı ayakların üstündeki basit pahlı başlıklara oturtulmuştur. Ortadaki bölümler yanlardakinden daha dar olmakla birlikte, daha yüksek inşa edilmiştir. İç mekânın aydınlatılması doğu ve batı duvarlardaki, basık kemerli iki adet pencere ile sağlanmıştır.

b- Malzeme ve Teknik: Hanın inşaasında moloz taş, kaba yonu taş ve tuğla kullanılmıştır. Cepheler sıralı moloz

taş ile inşa edilmiş olup, kuzey cephede yer yer tuğla hatıllar görülür (R.149). Ön mekânın iç duvarları tuğla hatıllı moloz taş, ana mekânın iç duvarları ise kaba yonu ve moloz taş ile örülmüştür (R.150). Kemerler ve tonozlar ise tamamen tuğladır (R.151). Malzeme olarak genellikle tuğla ve moloz taşın kullanılması sonucu, örgü sisteminde harç vazgeçilmez eleman olmuştur. Dam üzeri toprak örtülüdür. Üst örtüde itinalı bir işçilik görülmekle birlikte, duvarlarda bu özellik yoktur.

c- Süsleme: Handa, yer yer inşai amaçla kullanılan almaşık örgü düzeni haricinde herhangi bir süsleme mevcut değildir.

BUGÜNKÜ DURUMU:

Hanın giriş bölümü hariç, diğer kısımları sağlamdır. Yalnız üst örtüde küçük çapta göçmeler olmuştur. Günümüzde ahır olarak kullanılmaktadır.

TARİHLEME:

Hanın kitabesi mevcut değildir. İ.Hakkı Uzunçarşılı "İsmail Bey Kastamonu'da bir kervansaray (Tüccar Hanı), Araç'ta han, Gökçeağaç nahiyesinde bir kervansaray, Araç'ın Oyacalı Köyü'nde bir han yaptırmıştır" demektedir (1). Hanın mimari ve inşai özellikleri dikkate alındığında, Beylikler döneminde inşa edildiği anlaşılmaktadır. İ.H. Uzunçarşılı'nın belirttiği yapının bu han olduğunu ve bu nedenle de eserin İsmail Bey zamanında (1444-1461) inşa edildiğini söylemek mümkündür.

DEĞERLENDİRME:

Beylikler döneminde inşa edilen hanlar arasında güzel bir örnek olan yapı hakkında, yukarıda belirttiğimiz bilginin dışında, A.Gökoğlu da kısa bilgiler vermektedir (2). A.Gökoğlu hanla ilgili olarak bazı yabancı yazarların görüşlerine de değinmiştir. A.Gökoğlu "1848'de burayı ziyaret eden Chanykoff'un bunun eski bir kervansaray olduğunu, 1810'da Sinop'ta Fransız konsolosu olan P.F.Fourca-

de'nin, yapının üç hücreli bir kilise olduğunu ve Jüstin-yen tarafından yaptırıldığını, bilahere Türkler tarafından kervansaray olarak kullanıldığını ileri sürdüğünü, aynı şekilde R.Leonhad'ın da buranın kilise olarak yapıldığını yazdığını" belirtmektedir (3).

Candaroğulları dönemine tarihlediğimiz hanın, giriş bölümünün büyük ölçüde tahrip olmasına rağmen, çeşitli izlerden haraketle, bu bölümle ilgili bazı yorumlar yapmak mümkündür: Giriş bölümünün kuzey duvarında, tonoz ve kemer başlangıcını gösteren bazı kalıntılar mevcuttur. Bunlar tıpkı esas mekândaki tonozların başlangıcına benzemekte olup, kalıntılardan, bu kısmın üç bölümlü olarak düzenlendiğini ve her bölümün üzerinin de ana mekândaki gibi tekne tonozla örtüldüğünü söylemek mümkün olmaktadır. Giriş kısmının günümüze kadar kalıntısı ulaşabilen güney duvarına ait bir bölümünde, yarım daire planlı bir nişin mevcut olduğu görülmektedir. Harap durumdaki niş, ocak şeklinde düzenlenmiş olmasına rağmen, bugün baca ile ilgili bir sistemi mevcut değildir. Benzeri şekilde bir nişin batıdaki bölümde de olduğunu tahmin etmekteyiz.

DİPNOTLAR:

1- İ.Hakkı Uzunçarşılı, Anadolu Beylikleri ve Akkoyunlu ve Karakoyunlu Devletleri, Ankara 1984, s.138-139.

2- Ahmet Gökoğlu, Paphlagonia-Paflagonya- Gayri Menkul Eski Eserleri ve Arkeolojisi, C.1, Kastamonu 1952, s.356-357.

3- Ahmet Gökoğlu, a.g.e., s.356-357.

HACIBEKİR HANI

Plan Tipi : 1.C.a
Plan No : 22
Resim No : 152-155
İnceleme Tarihi: Ağustos 1986

YERİ:

Erzurum iline bağlı Aşkale ilçesinin Hacıbekir Komu Köyü'nde bulunmaktadır.

MİMARİ VE İNŞAİ ÖZELLİKLERİ:

a- Plan: Han, kuzeybatı-güneydoğu istikametinde uzanan, dıştan dışa yaklaşık 38.50x21.50 m. ebadındaki bir dikdörtgen alan üzerine inşa edilmiştir. Üç bölümlü bir ön kısım ile, bunun gerisindeki ana mekândan oluşmaktadır (Pl.22). Uzun cephelerde, birer tanesi köşelerde olmak üzere beşer adet payanda vardır. Bunlardan köşelerdekiler ile ortadakiler silindirik, diğerleri köşelidir (R.152).

Hana giriş, kuzeybatı cephe ortasında bulunan ve kalan izlerden mukarnaslı bir kavsaraya sahip olduğu anlaşılan taç kapıdan sağlanmıştır (R.153). Kapıdan, üzeri yıldız tonozla örtülü olan dikdörtgen planlı bir mekâna girilmektedir. Bu mekânın kuzeydoğu ve güneybatı taraflarında, girişleri bu mekâna açılan ve beşik tonozla örtülü olan birer mekân mevcuttur.

Ortadaki mekândan, yine bir kapı ile hanın ahır kısmına girilmektedir. Ahır kısmı bugün depo ve ağıl olarak kullanıldığından, burada orta sahın haricinde inceleme yapma imkânı bulamadık. Ahır kısmı, karşılıklı dikdörtgen formlu dörder ayağa oturtulmuş sivri kemerden oluşan iki destek sırası ile (R.154), giriş istikâmetinde, beşik tonozla örtülü üç sahna ayrılmıştır. Orta sahın geleneğe uygun olarak daha geniş ve yüksek tutulmuştur. Hanın duvarlarında herhangi bir açıklık bulunmamaktadır. Bu nedenle aydınlatmanın nasıl sağlandığını bilemiyoruz.

b- Malzeme ve Teknik: Hanın iç ve dış duvarlarının, kalan izlerden kesme taş kaplamalı olduğu anlaşılmaktadır. Yan sahınların tonozları ise moloz taş örgüye sahiptir. Duvar örgüsünde harç kullanılmıştır. Dam üzeri toprakla örtülmüştür. Hanın orijinalinde itinalı bir işçiliğe sahip olduğunu söylemek mümkündür.

c- Süsleme: Hanın taç kapısında, bugün bir bölümü görülebilen mukarnaslı kavsara mevcuttur. Bunun haricinde handa herhangi bir süsleme görülmemektedir.

BUGÜNKÜ DURUMU:

Hanın cephe kaplamaları tamamen sökülmüş, girişler ise büyük çapta harap olmuştur. Orta sahın tonozu göçmüş (R.155), orta sahın ile yan sahınları ayıran destek sırasına ait kemerlerin araları kapatılarak, yan sahınlar basit bir girişe sahip bağımsız mekânlar haline dönüştürülmüştür. Bugün eser depo ve ahır olarak kullanılmaktadır.

TARİHLEME:

Yapının kitabesi mevcut değildir. Herhangi bir yazılı belgeye de rastlayamadık. R.Hüseyin Ünal, bir Selçuklu eseri dediği hanı, 13.yüzyıl sonu, 14.yüzyıl başına tarihlemektedir. Bu tarihlemede hanın Iğdır Kervansarayı'na benzerliğini dikkate almıştır (1).

Biz bu grup hanların, mevcut eserlere göre 14. yüzyıl başlarından 15. yüzyılın son çeyreğine keder olan bir süre içerisinde inşa edildiğini belirtmek istiyoruz. Aynı plan şemasına sahip olan Iğdır Kervansarayı, Bapşın Hanı Issız Han, Atabey Hanı ve Gökçeağaç Hanı arasında kesin tarihi belli olanlar Issız Han ile Gökçeağaç Hanı'dır.(2) Issız Han 1394 yılında, Gökçeağaç Hanı ise 15. yüzyılın ortalarında inşa edilmiştir. Biz Doğu Anadolu'da bulunan bu üç hanın (Iğdır Kervansarayı, Bapşın Hanı ve Hacıbekir Hanı) Selçuklu dönemi sonrasında inşa edildiği ve bu nedenle Hacıbekir Hanı'nın da 14. yüzyıl başından 15.yüzyıl ortalarına kadar olan süre içerisine ait olduğu düşüncesindeyiz.

DEĞERLENDİRME:

Erzurum-Aşkale-Tercan kervan yolu üzerinde bulunan han, bugünkü kara yolunun dışında kalmıştır. İnşa tarihi kesin olarak belli olmadığından, hangi döneme ait olduğunu söylemek zordur. Tarihi olayları dikkate alarak, Anadolu Selçuklularının 14. yüzyıl başlarında bu bölgede, özellikle de Iğdır gibi bir yörede kervansaray inşa ettiklerini söylemek zordur. Eğer adı geçen eserler 13. yüzyılın sonu, 14. yüzyılın başlarında inşa edilmişlerse -ki genel kanı budur- bunları kesin olarak Anadolu Selçuklularına maletmek yerine daha ihtiyatlı davranmanın uygun olacağı düşüncesindeyiz. Çünkü belirtilen tarihlerde, bu yörelerde Anadolu Selçuklularının nüfûzları sona ermiş, bölge tamamen İlhanlı hakimiyeti altına girmiştir. A.Şerif Baygu bu konuda şunları söylemektedir: "Tarihin yazdığı umumi malumattan anlaşıldığına göre Erzurum'da Selçukîlerin nüfûzu yarım yamalak bir şekilde H.690 senesine kadar devam etmiştir"(2). Yine bu konuda M.Fahrettin Kırzıoğlu'da şöyle demektedir: "İlhanlı Gazan Mahmud Han'ın (1295-1304), müslüman olarak tahta geçmesinden itibaren, Kars ve Erzurum bölgelerinde büyük ölçüde imar hareketleri ile medreseler yapılmaya başlandığı görülüyor. KÂRZÛMÎ adlı bir müellifin Pasınlar hakkındaki yazma bir eserine göre :h.670 (1272) baharında çok kabaran Aras'ın Pasınlar'da yıktığı eski büyük köprünün 15 dakika batısında, Salduzlu Emir Çoban, iki buçuk yıl içerisinde şimdiki Çoban Köprüsü'nü (30 m. yükseklik ve 220 m. boyunda altı gözlü olarak) yaptırıp h. 697 (1297-1298) tarihinde bitirtmiştir". (3). Bu bilgilerden hareket ederek, adı geçen eserlerin yöredeki mahalli beylikler tarafından inşa edildiğini söylemek mümkün görünmektedir.

DİPNOTLAR:

1- R.Hüseyin Ünal, "Erzurum İli Dahilindeki İslâmi Devir Anıtları Üzerine Bir İnceleme", Atatürk Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi Araştırma Dergisi, S.6 (Nisan 1973), Erzurum 1974, s.119.

2- A.Şerif Baygu, Erzurum Tarihi, Anıtları, Kitabeleri, İstanbul 1936, s.69.

3- M.Fahrettin Kırzıoğlu, Kars Tarihi, C.1, İstanbul 1953, s. 446.

KIZIL HAN

Plan Tipi : 1.D
Plan No : 23
Resim No : 156-164
İnceleme Tarihi: Ağustos 1982

YERİ:

Muğla ilinin, Milas ilçesine bağlı ve bir süre Menteşeoğullarına başkentlik etmiş olan Peçin'de bulunmaktadır. İç kale dışında ve Ahmet Gazi Medresesi'nin batısındadır.

MİMARİ VE İNŞAİ ÖZELLİKLERİ:

a- Plan: Han, doğu-batı doğrultusunda uzanan, dıştan dışa 26.00x11.50 m. ebadındaki -payandalar dahil- bir dikdörtgen alan üzerine inşa edilmiştir (Pl.23). Kuzey ve güney cephelerde altışar payanda olup, zemin katta payandalar arasına birer mazgal pencere açılmıştır (R.156). Ayrıca zemin katın doğu ve batı duvarlarında da birer mazgal pencere bulunmaktadır (R.157).

Hanın zemin katına, kuzey duvarı ortasındaki iki payandanın kemerle birbirine bağlanması ile oluşan portalden girilmektedir (R.158). Basık kemerli giriş, sivri bir baş kemer içerisine alınmıştır. Doğu-batı doğrultusunda uzanan ve üzeri boydan boya beşik tonozla örtülü olan zemin katın tonozu, duvar içerisine yerleştirilen konsollara oturan dört adet sivri kemerle takviye edilmiştir (R.159).

Birinci kata portalin doğusundan, dışarıdan çıkılmaktadır. Doğudan ikinci payanda hizasından başlayan merdivenler, batıya doğru dönmekte ve üç bölüm halinde inşa edilen üst katın orta bölümü önündeki sahınlığa ulaşılmaktadır (R.160). Ortadaki bölümün duvarları harap olduğundan üst örtüsü ile ilgili bilgimiz yoktur. Bu mekânın doğusunda ve batısında, birer basamakla inilen ve üzeri, köşelerdeki üçgen bingilerden kubbe ile örtülü olduğu anlaşılan

birer mekân bulunmaktadır. Batıdaki mekânın güney duvarında yarım daire, batı duvarında ise dikdörtgen planlı birer niş ile, kuzey duvarında bir adet mazgal pencere vardır (R.161). Doğudaki mekânın ise güney duvarında yarım daire planlı bir niş bulunmaktadır. Buradaki üçgen bingilerin etrafında, tuğladan çıkıntılı bir çerçeve dolaştırılmıştır (R.162).

b- Malzeme ve Teknik: Hanın beden duvarları ve tonozu moloz taş ile inşa edilmiştir. Yalnız, portal, payanda, merdiven ve üçgen bingilerde kesme taş kullanılmıştır. Zemin kat tonozunu destekleyen kemerlerin oturduğu konsollar ise devşirme antik malzemedir (R.163). Doğudaki üçgen bingilerin etrafı tuğla ile çevrelenmiştir.

c- Süsleme: Bugün kesme taş kaplamalarının bir kısmı görülen portalin, silme ve profillerle süslendiği anlaşılmaktadır (R.164). Bunun haricinde yapıda süsleme görülmemektedir.

BUGÜNKÜ DURUMU:

Hanın beden duvarları sağlamdır. Yalnız birinci katın ortasındaki mekânın kuzey duvarı tamamen, güney duvarı ise kısmen yıkılmıştır. Portalin kemeri ve girişin söveleri ile, zemin kat tonozunun takviye kemerleri tamamen harap olmuştur. Zemin kat tonozunun, özellikle doğu taraftaki fazla olmak üzere, kubbeli mekânların altına rastlayan kısımları göçmüştür. Birinci katın üst örtüsü ise tamamen yıkılmıştır.

TARİHLEME:

Yapının kesin tarihini verebilecek herhangi bir kitabe veya yazılı belge bulunmamaktadır. Portaldeki silme ve profillerin, 14. yüzyılın ikinci yarısında inşa edilen Ahmet Gazi Medresesi'ne (1375) benzemesi ve inşai özelliklerinin de bu tarihi destekler nitelikte olması, Kızıl Han'ın 14. yüzyılda inşa edilmiş olabileceğini göstermektedir. A.Arel portaldeki bu özelliklere dayanarak Kızıl

Han'ın 14. yüzyılda inşa edildiğini ve büyük bir ihtimalle de Ahmet Gazi Külliyesine ait olarak aynı tarihlerde yapılmış olacağını ifade etmektedir (1). İ.H.Uzunçarşılıoğlu'da "bu medrese ve türbe civarında cámi, han, hamam harabeleri görülür. Bu eserler Gazi Ahmet Bey'le, Orhan Bey'e aittir" demektedir (2).

DEĞERLENDİRME:

Halk arasında Kızıl Han olarak adlandırılan ve literatüre de aynı adla geçen bu eser hakkında değişik görüşler öne sürülmektedir. Bu görüşler arasında yapının han veya köşk olabileceği üzerinde bilhassa durulduğu görülmektedir (3).

Yapının,birinci kat merdiveninin dışarıdan olması nedeniyle köşk olarak inşa edilmiş olabileceği düşünülse bile, diğer mimari özellikleri köşk olmasını mümkün kılmamaktadır. Yapıda kullanılan pencerelerin mazgal olması ve özellikle birinci kattaki mekânların köşkte olmasını düşünebileceğimiz tarzda pencere sistemine sahip olmaması, eserin bir köşk olarak inşa edilmediğini düşündürmektedir.Yapının kaba bir işçilik göstermesi de, köşk olamayacağı görüşümüzü destekler niteliktedir. Bu nedenle biz yapıyı bir han olarak değerlendiriyoruz.

Hanın zemin kat tonozunu destekleyen kemerler tamamen yıkılmıştır. Tonozdaki izlerden, kemerlerin kesme taş ile inşa edildiği anlaşılmaktadır. Kuzey ve güney duvarlarda karşılıklı delikler mevcuttur. Bu delikler gergiler için açılmış olmalıdır.

Birinci katın ortasındaki mekânın duvarlarının yıkık olması nedeniyle, buraya girişin nasıl sağlandığı, duvarlarında pencere olup olmadığı ve üst örtüsünün nasıl olduğu kesin olarak bilinmemektedir. Köşelerde bingilerin olmaması nedeniyle üzerinin kubbe ile örtülü olmadığı anlaşılmaktadır. Bu kısmın üzerinin tonozla örtülü olduğu akla yakın gelmektedir. Bu mekândan, yanlardaki kubbeli mekânlara da nasıl girildiği, girişin bulunması gereken kı-

sımların yıkık olması dedeniyle kesin olarak bilinmemekle birlikte, buralarda bir kapı boşluğunun bulunması gerektiğini düşünüyoruz. Doğu ve batıdaki mekânların üst örtüsü tamamen yıkılmışsa da, köşelerdeki üçgen bingilerden bu mekânların üzerinin kubbe ile örtülü olduğu anlaşılmaktadır.

Eser plan itibariyle, Beylikler döneminde inşa edilen hanlar arasında önemli bir yer tutmaktadır. Bu plan şemasında inşa edilen han örneği fazla değildir. Çalışmamız içerisinde incelediğimiz Afyon'un İhsaniye ilçesine bağlı Döğer kasabasındaki kervansaray da iki katlı olarak inşa edilmiş olup, Kızıl Han ile bazı ortak özellikler göstermektedir.

DİPNOTLAR:

1- Ayda Arel, "Menteşe Beyliği Devrinde Peçin Şehri", Anadolu Sanatı Araştırmaları I, İstanbul 1968, s.82.

2- İ.Hakkı Uzunçarşılıoğlu, Anadolu Kitabeleri I, İstanbul 1929, s.165.

3- Ayda Arel, a.g.m. s.81.

DÖĞER KERVANSARAYI

Plan Tipi : 1.D
Plan No : 24
Kesit No : 17
Resim No : 165-177
İnceleme Tarihi: Eylül 1982, Temmuz 1985

YERİ:

Afyon'un, İhsaniye ilçesine bağlı Döğer kasabasında bulunmaktadır. Eski İstanbul-Şam-Halep yolu üzerindedir(1).

MİMARİ VE İNŞAİ ÖZELLİKLERİ:

a- Plan: Han, doğu-batı doğrultusunda uzanan, dıştan dışa 56.50x13.20 m. ebadındaki bir dikdörtgen alan üzerine inşa edilmiştir. Birbirine kısa kenarlarından bitişik iki binadan oluşmaktadır. Bunlardan batıdaki 27.10x13.20m. ebadında ve tek katlı, doğudaki ise 29.40x13.20 m. ebadında olup iki katlıdır (Pl.24, R.165).

Develik olarak adlandırılan batıdaki kısmın cepheleri portal kütlesi haricinde sade ve masif görünüştedir. Bu bölüme, güney cephe ortasında yer alan ve cepheden öne doğru çıkıntı yapan,eyvan şeklinde düzenlenmiş sivri kemerli portalden girilmektedir. Eyvanın cephe kenarlarında ince bir profil dolaştırılmıştır (R.166). Giriş eyvanının doğu ve batı duvarlarında, iç kısımda sivri kemerli büyük birer niş bulunmaktadır. İç mekâna giriş basık kemerli bir kapıdan sağlanmıştır. Kapı kemeri üstünde, muhtemelen hanın inşa kitabesine ait olan bir boşluk görülmektedir.Kapıdan, doğu-batı doğrultusunda uzanan ve üzeri boydan boya sivri beşik tonozla örtülü olan kapalı kısma girilir. Tonoz, kuzey ve güney duvarlara bitişik, karşılıklı altışar ayağa oturan takviye kemerleri ile desteklenmiştir (R.167). Giriş eksenindeki kemer arası diğerlerinden daha geniş tutulmuştur. Kapalı kısmın güney duvarında, kapı boşluğu haricinde, ayaklar arasında bacaları bugün çatıda

görülmeyen birer ocak mevcuttur. Develik, birisi batı, ikisi ise doğu duvarında yer alan üç adet mazgal pencere ile aydınlatılmıştır. Dam üzeri beşik çatı ile örtülmüştür.

Doğudaki iki katlı olan kısmın cepheleri, develiğe göre daha itinalı işlenmiştir.

Güney cephe ortasında portal kütlesi bulunmaktadır. Zemin katın doğu duvarına iki, birinci katın güney duvarına on, doğu duvarına ise bir adet pencere açılmıştır. (R.168).

Doğudaki iki katlı kısma giriş, develikte olduğu gibi cepheden öne doğru çıkıntı yapan bir giriş eyvanından sağlanmıştır. Portal kütlesinin üst kısmına basit pahlı bir saçak yapılmıştır (R.169). Giriş eyvanının doğu ve batı duvarlarına, sivri kemerli birer niş içerisinde,dikdörtgen birer pencere açılmıştır.

Eyvanın kuzey duvarından, basık kemerli bir kapıdan hanın zemin katına girilmektedir. Zemin katta, doğu-batı doğrultusunda sıralanmış dört adet haçvari planlı ayak bulunmaktadır. İç mekân, ortadaki ayaklarla, kuzey ve güney duvarlardaki gömme ayaklara oturan sivri kemerlerle beş sahna bölünmüştür. Ortadaki üç sahın beşik tonozla, köşelerdeki bölümler ise çapraz tonozla örtülüdür. Bu tonozlar ortadaki ayaklar ile, doğu ve batı duvarlardaki gömme ayaklara oturan takviye kemerleri ile desteklenmiştir (R.170). Zemin katın güney duvarındaki gömme ayaklar arasında ocak ve nişler bulunmaktadır. Çapraz tonozlarla örtülü kısımlarda dikdörtgen planlı ikişer ocak ve ortalarında birer niş (R.171), diğer kısımlarda ise birer ocak ve birer niş vardır.

Girişin karşısından, batıdaki orta ayağa bitişik bir merdivenle, hanın birinci katının sofasına ulaşılır (R.172). Sofanın kuzey ve kısmen de doğu duvarı ile üst örtüsü yıkılmıştır. Sofanın doğu ve batı duvarlarındaki izlerden üzerinin boydan boya beşik tonozla örtülü olduğu, yine

güney duvardaki kalıntılardan da, tonozun dört adet takviye kemeri ile desteklendiği anlaşılmaktadır. Sofanın güneyinde, kapıları sofaya açılan beş mekân sıralanmıştır (R.173). Ortada eyvan şeklinde inşa edilen ve güney duvarında mihrap nişi bulunan mekân mesciddir. Mihrap nişinin doğu ve batısında simetrik iki adet pencere vardır (R.174). Doğu ve batı duvarı tahfif kemerlidir. Mescidin üst örtüsünün kuzeyi yarım çapraz, güneyi ise beşik tonozludur.

Birinci kat, ortadaki mescide göre simetrik olarak düzenlenmiştir. Mescidin doğu ve batısında, biri tonozla, diğeri ise kubbe ile örtülü olan ikişer mekân bulunmaktadır. Mescidin doğu ve batısındaki ilk mekânlara basık kemerli birer kapıdan girilmektedir. Üzeri beşik tonozla örtülü olan bu mekânların güney duvarlarında ikişer pencere, kubbeli mekânlara bitişik duvarlarında ise birer ocak vardır. Ayrıca kuzey duvarlarında da birer adet niş mevcuttur.Bu mekânların doğu ve batı duvarları da, mescidde olduğu gibi tahfif kemerlidir.

Köşelerdeki odalar genel olarak aynı planda inşa edilmişlerdir. Yine basık kemerli birer kapı ile girilen bu odaların üzeri, köşe tromplarıyla desteklenen kubbe ile örtülmüştür (R.175). Batıdaki odanın batı duvarında bir ocak ve bir niş, kuzey duvarında iki niş -bunlardan batıdaki, sofaya açılan kemerli bir boşluğun dış yüzünün kapatılmasıyla meydene getirilmiştir-, güney duvarında ise bir niş ve biri mazgal, diğeri ise dikdörtgen iki pencere bulunmaktadır.

Doğudaki kubbeli mekânda, içinin depo olarak kullanılması ve eşya dolu olması nedeniyle araştırma yapma imkânı bulamadık. Daha önce yapılan çalışmalardan anlaşıldığı kadarıyla, bu mekânda iki adet niş ile, doğu duvarında iki adet ocak bulunmaktadır. Güney duvarında ise, biri mazgal, diğeri dikdörtgen iki pencere vardır. Bunlara ilave olarak bu mekânın doğu duvarının döşemesi hizasındaki

çörtenle suyu dışarıya atılan bir niş daha vardır. Köşe odalarının üst örtüsü, sekizgen kasnakla yükseltilmiş pramidal bir külah biçimindeki kubbe, diğer kısımlarınki ise çatı şeklindedir. Alt ve üst katlara ait ocakların bacaları da çatıdan itibaren, kare prizma şeklinde yükseltilmiştir.

b-Malzeme ve Teknik: Develik kısmının güney ve batı cephesi ile portali, doğudaki bölüme göre daha itinasız işlenmiş kesme taştan yapılmış, kuzey cephesi ise sıralı moloz taş ile örülmüştür.(R.176). İç kısımda ise beden duvarları kaba yonu taş, ayaklar kesme taş, tonoz sıralı moloz taş kemerler de tuğla ile inşa edilmiştir. Dam üzeri kesme taş kaplamadır.

İki katlı kısmın doğu ve güney cephesi ile portali tamamen kesme taş kaplamadır. Portal kemerinde iki renk taş kullanılmıştır. Zemin katın iç kısmında kuzey duvar tuğla hatıllı moloz taş, diğer duvarlar ise kaba yonu taş ile örülmüştür. Merdiven, ayaklar ve güneydeki kemerler kesme taş, kuzeydeki kemerlerle takviye kemerleri tuğladır. Birinci kattaki mekânların kuzey cepheleri moloz taş mescidin kemeri tuğla, kapıların çerçevesi ise mermerdir. Bu kattaki mekânların iç kısmı tuğla hatıllı moloz taş veya tuğla hatıllı kaba yonu taş ile örülmüştür. Mekânların kubbe veya tonozları ise tuğladır.

Bu kısmın damı kesme taş kaplama olup, bacalar da yine kesme taş ile inşa edilmiştir. Duvarların üstünde basit pahlı kesme taş bir korniş dolaştırılmıştır (R.177).

c- Süsleme: Handa dikkat çekici süsleme görülmemektedir. İnşa amacıyla kullanılan almaşık düzen ile, ikinci kısmın portalindeki iki renk taşı süsleme olarak belirtebiliriz.

BUGÜNKÜ DURUMU:

Han günümüzde depo olarak kullanılmaktadır. İkinci kısmın,üst kat sofasının kuzey duvarı ile üst örtüsü ta-

mamen, doğu duvarı da kısmen yıkılmıştır. Ayrıca birinci kata çıkış merdiveninin, sahınlığından sonraki dönüş kısmı da tamamen yok olmuştur. Bacaların biri hariç, diğerleri sağlamdır.

TARİHLEME:

Hanın kitabesi mevcut değildir. Develiğin kapısında, muhtemelen hanın kitabesine ait bir boşluk bulunmaktadır. Yalnız Afyon Müzesi arşivinde bulunan şer'i mahkeme sicilindeki bir atama beratında "Döğer karyesinde vaki Murad Han bina eylediği Han, Mescid ve Mektebi Şerifi evkafına imam, mütevelli ve muallim olan Mehmed Efendi hüsn-ü rızası ile Taktakizade Osman Efendi'ye tenkinden tevcih" denilmektedir (2). Bu berattan hanın sultan II.Murad tarafından inşa edildiği anlaşılmaktadır. Sultan II.Murad, Karamanoğulları üzerine sefere çıktığı zaman Kütahya üzerinden Karahisara gelirken Düğer'de konaklamış ve kervansarayın yapılmasını emretmiştir (3). Buradan hanın yaklaşık 1434 yılında inşa edildiği anlaşılır.

DEĞERLENDİRME:

İki kısımdan oluşan han, örneğine az rastladığımız değişik bir plan şemasında inşa edilmiştir. İki kısım arasında dilatasyon vardır ve inşa teknikleri de farklıdır. Doğudaki kısmın zemin katının kuzey ve güney duvarları develiğin doğu duvarına bitiştirilmiş, birinci katın batı duvarı ise develiğin doğu duvarı üzerine gelecek şekilde yapılmıştır. Ayrıca develiğin doğu duvarında bulunan mazgal pencereler de, iki katlı bölüme doğru daralacak şekilde inşa edilmiştir. Bu özelliklerden dolayı develiğin önce, iki katlı kısmın ise sonra inşa edildiği anlaşılmaktadır. Bu nedenle tarihleme kısmında verdiğimiz 1434 tarihi muhtemelen develik bölümüne ait olmalıdır.

Develik kısmında, güney duvarda bulunan ocakların bacalarının olmayışı dikkat çekmektedir. Hanın ikinci kısmı inşa edilince develikteki ocaklar fonksiyonunu kaybettiğinden, bu ocakların bacalarının daha sonra kapatılmış

olabileceğini düşünmekteyiz.

Doğudaki, birinci kata çıkış merdiveninin, sahınlıktan sonraki kısmının, kalan izlerden kuzey duvarına bitişik olarak batıya doğru döndüğü anlaşılmaktadır. Sofanın kuzey duvarı hakkında bilgimiz yoktur. Yalnız bu kısmın da bir duvarla kapatılmış olması gerekir. Muhtemelen de sofa, kuzey cephe boyunca, doğudaki orijinal pencere ölçüsünde pencerelerle aydınlatılmış olmalıdır.

Han, Anadoluda örneğini fazla göremediğimiz bir plan şemasına sahiptir. Peçin'de Menteşeoğulları döneminde inşa edilen Kızıl Han da aynı planda inşa edilmesine rağmen daha gelişmiş planıyla Döğer Kervansarayı ünik sayılabilecek bir eser olarak dikkat çekmektedir.

DİPNOTLAR:

1- H.Baki Kunter, "Bilinmeyen Bir Kervansaray Tipi (Düğer Kervansarayı)", Vakıflar Dergisi, S.VIII (1969),s.225.

2- Süleyman Gönçer, Afyon İli Tarihi I, İzmir 1971,s.383.

3- Süleyman Gönçer, a.g.e., s.383. ; Yılmaz Öztuna, Büyük Türkiye Tarihi, C.7, İstanbul 1983, s.398.

BALAT 1 NO'LU HAN

Plan Tipi : 2.A
Plan No : 25
Resim No : 178-187
İnceleme Tarihi: Eylül 1986

YERİ:

Aydın ilinin, Söke ilçesine bağlı Balat Köyü'nde antik Milet tiyatrosunun güneyinde bulunmaktadır. Eserin adı kesin olarak bilinmediğinden ve Balat'da literatüre geçen iki han olduğundan, yapı 1 No'lu Han olarak adlandırılmaktadır (1).

MİMARİ VE İNŞAİ ÖZELLİKLERİ:

a-Plan: Yapı, doğu-batı doğrultusunda uzanan dıştan dışa 29.10x23.80 m. ebadındaki bir dikdörtgen alan üzerine inşa edilmiştir (Pl.25). Kuzeydeki giriş ve batı cephede dört, güney cephede ise üç adet dikdörtgen payanda haricinde cepheler çok sade ve masif görünüştedir (R.178).

Hana kuzey cepheden, merkezden biraz doğuya kaydırılmış olan cümle kapısından girilmektedir (R.179). Kapıdan, kuzey-güney doğrultusundaki dikdörtgen planlı bir medhale, oradan da iç avluya geçilmektedir (R.180). Avlunun doğu ve kuzey taraflarında, kapıları benzer şekilde düzenlenmiş dikdörtgen planlı odalar, güney ve batı tarafında ise └ şeklinde kapalı kısım bulunmaktadır.

Medhalin batısında, kapısı medhale açılan ve üzeri beşik tonozla örtülü olan dikdörtgen planlı bir mekân ile, bu mekânın batı duvarına bitişik ve ilk mekânla hemen hemen aynı ölçülerde olan bir mekân daha bulunmaktadır. Bu mekânın düz lentolu kapısı avluya açılmaktadır. Lentonun üst kısmı kemerli bir sağır niş halinde düzenlenmiştir.

Avlunun kuzeydoğu köşesinden bir kapı ile, kuzey-

güney doğrultusunda uzanan ve üzeri beşik tonozla örtülü olan mekâna girilmektedir. Bu mekânın güneydoğu köşesine yakın olan bir kapıdan da, doğu-batı doğrultusundaki,dikdörtgen planlı ve üzeri yine beşik tonozla örtülü olan odaya geçilmektedir. Bu odanın batı duvarında, bacası duvar içerisinden silindirik şekilde yükselen bir ocak vardır.

Avlunun doğu tarafında, kapıları avluya açılan dikdörtgen planlı ve üstü tonozla örtülü olan üç mekân bulunmaktadır. Bu mekânlardan, daha dar tutulmuş olan kuzeydeki oda ile ortadaki odanın batı duvarlarında, bacaları duvar içerisinden yükselen birer ocak mevcuttur. Güneydeki mekânda ise ocak yoktur.

Avlunun güney ve batı taraflarını, └ şeklinde düzenlenmiş kapalı kısım çevrelemektedir. Bu kısma, biri avlunun güney duvarında, diğeri ise batı duvarında bulunan iki adet kapıdan girilmektedir (R.181). Güneydeki kapının doğu ve batısında, dikdörtgen planlı ve üst kısmı pahlanmış birer payanda vardır. Payandalar duvarın üst seviyesinden daha alçak tutulmuştur. Düz lentolu olan bu kapıdan, doğu-batı doğrultusunda uzanan ve üzeri sivri bir tonozla örtülü olan dikdörtgen planlı kısma girilir. Burada tonoz dört adet sivri kemerle takviye edilmiştir. Kemerler konsollara oturtulmustur (R.182).

Avlunun batı cephesinde ve genel olarak güneydeki kapı gibi düzenlenen bir kapıdan da bu taraftaki kapalı kısma girilmektedir. Burada da girişin yanlarında güneydeki gibi inşa edilen birer payanda mevcuttur. Yalnız burada, kapının üst kısmı, odaların kapıları gibi kemerli olarak düzenlenmiştir. Batıdaki bölüm de yine sivri bir tonoz ile örtülmüş ve tonoz dört adet sivri kemerle takviye edilmiştir. Bu iki tonoz hanın güneybatı köşesinde birleşmektedir.

Avlunun güneydoğu köşesindeki merdivenle hanın çatısına çıkılmaktadır (R.183). Mekânların üzeri düz dam şek-

linde örtülmüş olup, hanın dış duvarlarıyla avlu duvarları dam seviyesinden yüksek tutulmuştur (R.184). Giriş eyvanının üst örtüsü diğer kısımların örtüsünden daha yüksek olduğundan, tonozun doğusunda, buraya çıkışı sağlayan üç basamaklı bir merdiven mevcuttur.

b- Malzeme ve Teknik: Yapıda devşirme antik malzeme, kaba yonu taş, moloz taş ve tuğla kullanılmıştır. Cephelerin alt kısımları ve payandalar devşirme antik bloklarla, üst kısımları ile avlunun etrafındaki duvarlar ise kaba yonu ve moloz taşla örülmüştür. Kapıların lentoları devşirme mermer bloktur (R.185). Çoğu sıvasız olan tonozlar ise sıralı moloz taş ile inşa edilmiştir (R.186). Tuğla malzeme kemerlerde, kemer alınlıklarında ve yer yer de duvar örgüsünde kullanılmıştır (R.187). Ayrıca kapalı bölüm tonozlarının kesiştiği kısımda da tuğla kullanılmıştır. Çatı ise toprak damdır. İşçilik genelde kaba ve itinasızdır.

c- Süsleme: Yapıda herhangi bir süsleme mevcut değildir.

TARİHLEME:

Hanın inşaası ile ilgili herhangi bir belgeye rastlayamadık. Balat Menteşeoğulları döneminde önemli bir ihraç limanıydı. Menteşeoğullarının yıkılmasından sonra Balat bu önemini kaybetmiştir. Bu nedenle hanın, Balat'da ticaretin en yoğun olduğu Menteşeoğulları döneminde inşa edildiğini söylemek mümkün görünmektedir (2). Biz eserin 14. yüzyılın ikinci yarısı ile 15. yüzyılın başlarına tarihlemenin uygun olacağı kanaatindeyiz. Han P.Wittek tarafından 14. yüzyıla, Türkiye'de Vakıf Abideler Ve Eski Eserler I'de ise 15. yüzyıla tarihlenmektedir (3).

DEĞERLENDİRME:

Balat'daki 1 No'lu Han'ın kesin olarak inşa tarihi belli olmamakla birlikte, Menteşeoğulları döneminde inşa edildiği kesindir. 1986 yılı Eylül ayında eseri incelemeye gittiğimizde, yapı tamir edilmekteydi. Bu nedenle, ö-

zellikle beden duvarları tamamen yenilenmiş olduğundan, bu kısımların orijinal örgüsü hakkında bilgi sahibi olamadık. Ayrıca iç kısımda da, kapı ve tonozlar tamir edilmişti. Yapının tamirden önceki durumu hakkındaki bilgileri, yapı hakkında daha önce araştırma yapanların yazılarından elde etmeye çalıştık. Bu araştırmacıların yapmış oldukları çalışmalarda belirttikleri -özellikle pencere sistemi ile ilgili- bazı mimari unsurlar bugün görülmemektedir.

Yapı hakkındaki çalışmalardan biri Wulzinger-Wittek-Sarre tarafından yapılmıştır (4). Bu çalışma genel olarak Milet'deki islâmi dönem eserlerini ihtiva ettiğinden, han hakkında fazla bilgi verilmemektedir. Bu çalışmanın bizim için en önemli tarafı, eserin plan ve kesitinin yapılmış olmasıdır. Ayrıca handaki mekânlar hakkında da bazı yorumlar yapılmıştır. Giriş eyvanının batısındaki ilk mekânın kapısının giriş eyvanına açılması nedeniyle burasının bekçi odası, ocaklı mekânların yolcular için, diğer ocaksız iki oda ile güney ve batı taraflardaki kısımların ahır ve eşya deposu olarak kullanılmış olabileceği öne sürülmektedir (5). Ayrıca kesitte çatının etrafının mazgallı olduğu görülmekte, ve yine planda, bekçi odası olarak adlandırılan mekânın güney duvarında, avluya doğru daralan bir mazgal pencerenin olduğu anlaşılmaktadır. Aynı bilgiler A.Durukan'ın çalışmasında da belirtilmektedir (6). A.Durukan, bugün mevcut olmayan bazı mazgal pencerelerden de bahsetmektedir (7).

Wulzinger-Wittek ve Sarre'nin handaki mekânlar hakkında yapmış oldukları değerlendirmelere biz de katılmaktayız. Yalnız, böyle bir eserde ahır ve depo olarak kullanılan kısımların büyük tutulmasının nedenlerini araştırmak gerekmektedir. Bize göre bu eser, içinde daha çok ihracatçıların ikâmet ettiği ve bu nedenle de, depo ve ahır olarak kullanılan kısımların büyük tutulduğu bir ticaret hanıdır. İ.H. Uzunçarşılı bu görüşümüzü destekler nitelikte şunları söylemektedir: "Anadolu ile ticari muamelatı olan Floransa,

Napoli ve Anju hükümetlerinin, Bursa ve ticaret yaptıkları Batı Anadolu Beyliklerindeki şehirlerde eşya depoları vardı." (8). Üst kısımda mazgalların bulunmasını, bölgesel özelliklerin yanısıra, savunma amacına da yönelik olduğunu düşünmekteyiz. Beden duvarlarının, mekânların üst örtü seviyesinden yüksek tutulması da, yukarıda belirttiğimiz nedene bağlı olsa gerekir.

DİPNOTLAR:

1- Aynur Durukan, Balat'daki Türk Devri Yapıları, H.Ü.Edebiyat Fakültesi, Arkeoloji-Sanat Tarihi Bölümü, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Ankara 1982, s.90,179.

2- W.Heyd, Yakındoğu Ticaret Tarihi, (çev.E.Ziya Karal), Ankara 1975, s.610.

3- Paul Wittek, Menteşe Beyliği, (çev:O.Şaik Gökyay), Ankara 1944,s.129. ; Vakıflar Genel Müdürlüğü, Türkiye'de Vakıf Abideler ve Eski Eserler I, Ankara 1972, s.705.

4- K.Wulzinger-P.Wittek-F.Sarre, Das Islamische Milet, Berlin und Leipzig 1935, s.40-41.

5- K.Wulzinger-P.Wittek-F.Sarre, a.g.e., s. 40-41.

6- Aynur Durukan, a.g.e., s.179.

7- Aynur Durukan, a.g.e., s.183.

8- İ.Hakkı Uzunçarşılı, Anadolu Beylikleri ve Akkoyunlu Karakoyunlu Devletleri, Ankara 1984, s.255.

BALAT 2 NO'LU HAN (PİRELİ HAN)

Plan Tipi : 2.A
Plan No : 26
Resim No : 188-191
İnceleme Tarihi: Eylül 1986

YERİ:

Aydın ilinin, Söke ilçesine bağlı Balat Köyü'nde bulunmaktadır. Şehrin kuzeybatısında, antik Arslanlı Limanın yakınındadır. Yapı Pireli Han olarak da adlandırılır (1).

MİMARİ VE İNŞAİ ÖZELLİKLERİ:

a- Plan: Günümüzde harabe halinde olan hanın, çoğu kısmı toprak altında bulunmaktadır. Bu nedenle yapının orijinal durumu hakkında kesin fikir öne sürmek mümkün olamamaktadır. Biz önce yapının bugünkü durumunu inceledikten sonra, orijinal durumu hakkındaki görüşleri ve kendi düşüncemizi değerlendirme bölümünde ele alacağız.

Yapı, kuzey-güney doğrultusunda uzanan ve dıştan dışa yaklaşık 33.10x28.35 m. ebadındaki bir dikdörtgen alan üzerine inşa edilmiştir (Pl.26). Eserin, günümüze kadar batıdaki dikdörtgen planlı bölümü ile, güneydoğu taraftaki bir mekân ve bazı kısımların temeli ulaşabilmiştir.

Yapının batı cephesinde, dikdörtgen planlı ve yaklaşık eşit aralıkta sekiz adet payanda vardır. Yine bu cephede, kuzeybatı köşeya yakın bir yerde kapı boşluğu bulunmaktadır (R.188). İzlenebilen diğer cephelerde ise payanda görülmemektedir.

Hanın cümle kapısının yeri belli değildir. Batı taraftaki, kuzey-güney doğrultusunda uzanan dikdörtgen planlı bölüme, biri avludan, diğeri ise kuzeybatı köşeye yakın olan iki kapıdan girilmektedir. Batı cephedeki kapı dar ve alçak tutulmuştur. Buradan esas kısımla irtibatlı ve üzeri kuzey-güney doğrultusunda beşik tonozla örtülü olan, eyvan

şeklinde düzenlenmiş küçük bir mekâna girilmektedir (R.189) Bu mekânın kuzey duvarında bir adet mazgal pencere vardır.

Yaklaşık 20.90x16.50 m. ebadındaki avludan, bugün harap durumda olan bir kapı ile, batıdaki kapalı kısma girilmektedir (R.190). Girişin bulunduğu cephede altı adet payanda mevcuttur. Kapalı kısmın üzeri, kuzey-güney doğrultusunda boydan boya beşik tonozla örtülüdür. Tonoz, yaklaşık eşit aralıklarla düzenlenen doğu ve batı duvarlardaki karşılıklı sekizer gömme ayağa oturtulmuş takviye kemerleri ile desteklenmiştir (R.191). Güney duvarında büyük bir açıklık vardır. Tonozun kuzeyindeki bir bölümü de yıkılmıştır.

Yapının güney kanadında, bazı mekân ve duvar kalıntıları izlenebilmektedir. Bu kısmın batısında kalan ilk bölüm, bir duvar ile batıdaki kapalı kısımla irtibatlandırılmıştır. Avludan, batıdaki kısma geçit veren kapının kuzeyinde, çatıya çıkışı sağlayan ve bugün beş basamağı görülebilen bir merdiven bulunmaktadır.

b- Malzeme ve Teknik: Hanın, özellikle beden duvarlarında ve payandalarında, çevreden derlenen devşirme antik malzeme kullanılmıştır. Bunlar çoğunlukla mermer bloklardır. Duvar örgüsünde moloz taş ile, kaba yonu taşın da kullanıldığı görülmektedir. Tonozlar moloz taş, kemerler ise tuğla ile inşa edilmiştir.

c- Süsleme: Handa herhangi bir süsleme görülmemektedir.

TARİHLEME:

Yapının inşa tarihini gösteren herhangi bir kitabe veya yazılı belgeye rastlayamadık. 1 No'lu Han'da da belirttiğimiz gibi Balat Menteşeoğulları döneminde Anadolunun önemli ihraç limanları arasında bulunmaktaydı (2).Menteşeoğullarının yıkılışından sonra Balat'ın bu özelliği kaybolduğundan, eserin Menteşeoğulları döneminde inşa edildiğini söylemek mümkün görünmektedir.

DEĞERLENDİRME:

2 No'lu Han'ın günümüze kadar ancak batı taraftaki kısmı sağlam olarak ulaşabildiğinden, eserin diğer kısımlarının kazı yapılmadan incelenmesi mümkün değildir. Yapı hakkında daha önce yapılan çalışmalarda, batı ve güney tarafları hakkında bilgi verilmiş, diğer kısımlarıyla ilgili olarak herhangi bir görüş bildirilmemiştir (3). Hanın, bugün izlenebilen kısımları dikkate alındığında, genel olarak 1 No'lu Han'a benzediği anlaşılmaktadır. Cümle kapısının hangi cephede olduğu belli değildir. Yalnız günümüze kadar ulaşan kalıntılardan, güney ve batı tarafta olmadığı görülmektedir. A.Durukan, yapının simetrisi açısından, kapının doğu cephede olabileceğini söylemektedir (4). Biz de yapının 1 No'lu Han'a benzerliğini dikkate alarak, kapının bu cephede olabileceği görüşüne katılıyoruz. Doğu tarafta bir odanın bulunması, bu kısmın bağımsız mekânlar şeklinde düzenlenmiş olduğuna işaret etmektedir. Kuzey tarafta ise önemli bir kalıntı bulunmadığından, bu kısmın düzenlenişi hakkında kesin bir şey söyleyemiyoruz.

Wulzinger-Wittek ve Sarre'nin çizmiş oldukları planda hanın kuzey kanadının, batı kanadı ile kapı boşluğu şeklinde düzenlenmiş bir açıklıkla irtibatlı olduğu anlaşılmaktadır. Bu durumda hanın kuzey kanadının da batı kanadı gibi düzenlenmiş olabileceğini dikkate alarak, yapının 1 No'lu Han ile hemen hemen aynı planda inşa edildiğini söyleyebiliriz.

DİPNOTLAR:

1- Aynur Durukan, Balat'daki Türk Devri Yapıları, H.Ü.Edebiyat Fakültesi, Arkeoloji-Sanat Tarihi Bölümü, Yayınlanmamış Doktora Tezi,Ankara 1982, s.199.; K.Wulzinger-P.Wittek-F.Sarre, Das İslamische Milet, Berlin und Leipzig 1935, s.41.

2- İ.Hakkı Uzunçarşılı, Anadolu Beylikleri ve Akkoyunlu Karakoyunlu Devletleri, Ankara 1984, s.255.

3- Aynur Durukan, a.g.e., s.205. ; K.Wulzinger-P.Wittek-F.Sarre, a.g.e., s.41.

4- Aynur Durukan, a.g.e., s.202.

TAŞ HAN

Plan Tipi : 2.A
Plan No : 27
Resim No : 192-203
İnceleme Tarihi: Eylül 1986

YERİ:

İzmir'in Bergama ilçesinde, şehir merkezinde bulunmaktadır.

MİMARİ VE İNŞAİ ÖZELLİKLERİ:

a- Plan: Düzgün olmayan bir planda inşa edilen hanın etrafı, geç dönem yapılarıyla kapatılmıştır. Bu nedenle, sadece güney cephe ile (R.192), cümle kapısı incelenebilmektedir (R.193). Güney cephede altı adet pencere bulunmaktadır. Hanın kuzeydoğu köşesi yol nedeniyle pahlanmış, ahırın kuzey duvarı da esas kütleden dar tutulmuştur(Pl.27)

Hana, doğu cephe ortasından, sivri bir baş kemer içine alınmış basık kemerli kapıdan girilmektedir (R.194). Başkemer gözünde iki satırlık bir kitabe panosu vardır. Cümle kapısından, üzeri beşik tonozla örtülü olan bir medhale geçilir (R.195). Medhalin kuzey ve doğusunda, kapısı hem medhale, hem de avlu revaklarına açılan dikdörtgen planlı birer mekân bulunmaktadır. Medhalden, ortadaki avluyu kuzey, güney ve doğu yönden çeviren revağa ulaşılır. Avlunun etrafında bazı tadilatlar yapıldığından, revaklar fonksiyonunu kaybetmiştir. günümüzde revakların üst örtüsünü taşıyan bir kaç sütundan başka bir şey görülmemektedir (R.196).

Avlunun doğu, kuzey ve güney taraflarında, kapıları revağa açılan mekânlar vardır. Basık kemerli birer kapıdan girilen bu mekânların üzeri beşik tonozla örtülüdür. Güneydeki mekânlar, diğerlerine nazaran daha iyi incelenebilmekte ve bu mekânların güney duvarlarında dikdörtgen birer pencere bulunmaktadır.

Girişin karşısından, sivri bir kemer içine alınmış düz lentolu kapıdan, kuzey-güney doğrultusunda uzanan dikdörtgen planlı ahıra girilmektedir (R.197). Ahırın üzeri boydan boya beşik tonozla örtülmüştür. Tonoz, doğu ve batı duvarlara bitişik olan karşılıklı dörder ayağa oturan takviye kemerleriyle desteklenmiştir. Güney duvarında, yuvarlak kemerli iki adet dikdörtgen pencere vardır (R.198).

Malzeme ve Teknik: Hanın dışarıdan incelenebilen tek cephesi, güney cephesidir. Cephenin alt kısmı dört sıra blok taşla, üst kısmı ise tuğla hatıllı kaba yonu taşla, almaşık düzende örülmüştür. Üst kısımda, tuğladan iki sıralı kirpi saçak mevcuttur. Bugün yıkılmış olan revak kemerleri, devşirme antik sütunlar üzerindeki, yine devşirme antik başlıklara oturmaktadır. İç kısımda izlenebilen duvarların tuğla hatıllı moloz taş ile almaşık düzende örüldüğü görülmektedir. Mekânların giriş kemeri ise tuğladır. Ahırın avlu cephesinde, güney dış duvarda olduğu gibi, tuğladan iki sıralı kirpi saçak mevcuttur.

Ahırın giriş kemeri kesme taş, söveleri ve lentosu ise devşirme antik malzemedir. Ahırın iç duvarlarında blok ve kesme taş, tonozda ise sıralı moloz taş kullanılmıştır. Tonozun takviye kemerleri ile ayakları kesme taş, pencerelerin kemeri ise tuğladır. Üstü günümüzde kiremitle örtülmüştür.

c- Süsleme: Handa kirpi saçak ile inşa amacıyla kullanılan almaşık düzen haricinde süsleme görülmemektedir.

BUGÜNKÜ DURUMU:

Han günümüzde metruk haldedir. Orijinal fonksiyonunu yitirdikten sonra değişik amaçlarla kullanılmış, bu nedenle yapıya bazı ilaveler yapılmıştır. Giriş cephesine dükkanlar, giriş kanadının üstü ile, güney kanadının bir bölümüne ikinci bir kat ilave edilmiştir. Revakların önü de kapatılarak oda haline dönüştürülmüştür. Medhalin tonozu yıkılmış, bu kısım sonradan ilave edilen odanın ahşap ta-

ban döşemesi ile kapatılmıştır. Revağın üst örtü sistemi tamamen göçmüş ve bazı sütunları kalmıştır. Ahır tonozunun bir bölümü ile, takviye kemerleri tamamen yıkılmıştır.

İlave kata, revak içerisinden başlayan merdivenle çıkılmaktadır. (R.199). Bu katta, avlu tarafında bir sofa ve kapıları bu sofaya açılan odalar bulunmaktadır. Odaların dışarıya ve salona açılan pencereleri mevcuttur (R.200,201)

TARİHLEME:

Hanın 172x34 cm. ebadındaki kitabesi kapı kemeri üstündedir (R.202). Mermere kabartma olarak yazılan arapça kitabenin uç kısımlarında yarımşar şemse vardır. İki satırlık kitabenin metni şöyledir:

١ — بنى هذا الرباط هبة الله بن محمود المشتهر بخطيب غفرالله لهما فى زمن سلطان السلاطين

٢ — مراد بن محمد مدالله ظله على كافة المسلمين فى سنه خمس وثلاثين وثمانمايه

Kitabeden eserin M.1432 tarihinde, Hibetullah Çelebi tarafından inşa ettirildiği anlaşılmaktadır. Mimarı belli değildir.

DEĞERLENDİRME:

Kitabesinde "ribat" olarak adı geçen eser, Yine Hibetullah Çelebi tarafından Bergama'da inşa ettirilen Medreseye vakfedilmiştir (1).

Revağın durumu hakkında kesin bilgimiz yoktur. Yalnız ahırın doğu duvarında, revak hizasında tuğla kemer izi görülmektedir. Buradan haraket ederek revakların üzerinin beşik tonozla örtülü olduğunu söyleyebiliriz (R.203).

DİPNOTLAR:

1- E.Hakkı Ayverdi, Osmanlı Mimarisinde Çelebi ve II.Sultan Murad Devri, C.II, İstanbul 1972, s.271.

EMİR HANI

Plan Tipi : 2.B
Plan No : 28 a, 28 b; 28 c, 28 d.
Kesit No : 18 a, 18 b.
Resim No : 204-212
İnceleme Tarihi: Ağustos 1985, Eylül 1986

YERİ:

Bursa şehir merkezinde, Ulu Camiin kuzeydoğusunda bulunmaktadır. Han, Bey Hanı ve Bezzazi Atik gibi isimlerle de anılmaktadır (1).

MİMARİ VE İNŞAİ ÖZELLİKLERİ:

a-Plan: Yaklaşık kare bir alan üzerine ve iki katlı olarak inşa edilen han, çeşitli tarihlerde onarım ve değişiklikler geçirmiş ve son olarak 1960'lı yıllarda Vakıflar Genel Müdürlüğü'nce bugünkü şekliyle restore edilmiştir.Bu nedenle yapının orijinal durumu hakkındaki bilgileri ancak kaynaklardan öğrenmekteyiz. Biz önce yapının bugünkü durumunu inceledikten sonra, orijinal durumu hakkındaki bilgileri konunun değerlendirme bölümünde ele alacağız.

Bugün hana üç kapıdan girilmektedir. Hanın orijinal kapısı kuzey tarafta olup, doğu ve güneydeki kapılar (R.204), onarımlar sırasında kullanım kolaylığı sağlamak amacıyla açılmış olmalıdır. Kuzeydeki portal, cephenin ortasında olmayıp, biraz batı tarafa kaydırılmıştır. Cepheden öne doğru çıkıntı yapan portal eyvan şeklinde düzenlenmiş ve üzeri beşik tonozla örtülmüştür.

Kapıdan, üzeri çapraz tonozla örtülü olan bir medhale geçilir. Burası yanlara doğru, beşik tonozlu iki niş ile genişletilmiştir. Medhalden, etrafı iki katlı revaklarla çevrilmiş iç avluya geçilir. Revağın güneyindeki zemin kat kemerleri yuvarlak, diğerleri ise sivridir (R.205). Zemin katta, kapıları revaklara açılan ve hepsinin üzeri

beşik tonozla örtülü olan odalar bulunmaktadır. Odaların ebatları birbirinden farklıdır (2). Bugün odaların içleri tamamen sıvalı olup, ocak ve pencere görülmemektedir. Girişin karşısına rastlayan bir geçitle, güney cepheden dışarıya çıkıntı yapan tonozlu ahır kısmına geçilmektedir(3).

Hanın birinci katına, kuzeydeki girişin gerisinden ve revak içerisinden sağlı sollu birer merdivenle çıkılmaktadır (R.206). Bu kattaki revaklar da, zemin kat revakları gibi düzenlenmiştir. Yalnız buradaki revak kemerlerinin hepsi sivridir. Revakta, köşelerde kalan kısımların üzeri kubbe, diğer kısımlar ise tonozla örtülmüştür (4).

Birinci kat odalarına yuvarlak kemerli kapılardan girilmektedir. Üzeri beşik tonozla örtülü olan her odanın dışarıya açılan birer penceresi mevcuttur. Yalnız kuzeydoğu ve kuzeybatı köşelerdeki odaların ikişer penceresi vardır. Güneydoğu köşedeki oda ile bu odanın batısındaki ilk mekânın ve güneybatı köşedeki odanın kuzeyinde kalan ilk mekanın penceresi yoktur. Bu katta da revaklar ve odalar tamamen sıvalıdır. Hanın birinci kat odalarında bulunması gereken ocaklar tamirler sırasında kaldırılmış, yalnız çatıya, her odanın üstüne gelecek şekilde birer baca inşa edilmiştir (R.207).

b- Malzeme ve Teknik: Dış cepheleri moloz taş ile inşa edilen hanın, zemin katında yer yer almaşık düzende örgü görülmektedir (R.208). Hanın portali ile güneydeki zemin kat ayakları tamamen kesme taş, zemin kattaki diğer ayaklar ise tuğla hatıllı moloz taş ile almaşık düzende örülmüştür. Zemin katın revak kemerleri ve kemerler arasında kalan bölümler ile birinci katın revağı, kemerler haricinde tuğla hatıllı kesme taş ile almaşık düzende inşa edilmiştir. Kemerler ise tuğladır (R.209). Dam üzeri kurşun taklidi beton üzerine, çimento şap ile kaplıdır (R.210). Saçak altında, tuğladan iki sıralı kirpi saçak vardır.

c- Süsleme: Handa, bazı kısımlarda inşai amaçla kullanılan almaşık düzen ile, kirpi saçak haricinde süsleme

görülmemektedir. Yalnız Sedat Çetintaş'ın çizimlerinde, güneydoğu köşedeki kubbede, tuğlanın değişik şekilde örülmesi ile oluşmuş süsleme görülmektedir. Bu süslemeye de yine değerlendirme bölümünde yer vereceğiz.

TARİHLEME:

Hanın kitabesi yoktur. Yalnız kaynaklarda Orhan Bey'in, Karesi'nin fethinden sonra 736(1336) yılında Bursa'da camii, medrese, imaret ve kervansaray olmak üzere bir külliye inşa ettirdiği belirtilmektedir (5). Burada belirtilen kervansaray'ın Emir Hanı olduğu kabul edilmektedir. Ayrıca Orhan Bey'in vakfiyesinde de handan bahsedilmektedir (6). Orhan Bey Camii 1340 senesinde tamamlanmıştır. Hanın da bu tarihlerde inşa edilmiş olması gerekir.

DEĞERLENDİRME:

Emir Hanı Osmanlılar döneminde inşa edilen hanlar arasında en eski örnek olarak bilinmektedir. Şehir içi hanı olarak inşa edilen yapıda uygulanan plan şeması, Osmanlıların imparatorluk döneminde de fazla değişiklik göstermeden tatbik edilmiştir.

Emir Hanı'nın orijinal durumu hakkında bazı araştırmalar yapılmıştır. Yapı hakkındaki ilk detaylı çalışma Sedat Çetintaş'a aittir. Çetintaş 1933 yılında yapmış olduğu çalışmalarını 1946 yılında yayınlamış ve hanın 1933 yılındaki halihazır durumunu gösterir bir plan ile mevcut kalıntı ve bazı noktalardan haraket ederek bir restorasyon projesi çizmiştir. (ÇETİNTAŞ,S., Türk Mimari Anıtları, Osmanlı Devri, Bursa'da İlk Eserler, İstanbul 1946). Fakat çalışmalarını zor şartlar altında yapabildiğini, sıvalı olan odaların duvarlarında raspa yapamadığını, bu nedenle de bazı hatalar yapabilmiş olacağını ifade etmiştir (7). Sedat çetintaş, çizdiği restorasyon planında hanın zemin katında 36, birinci katında ise 37 odanın bulunduğunu (8), ayrıca doğudaki altlı üstlü birer mekânın da tuvalet olduğunu göstermiştir. Ahır kısmını ise doğu-batı istikâmetinde uzanan ve ortada yer alan dört adet ayağın iki sahına böldüğü bir mekân olarak belirtmiş, bu sahınların

üzerinin beşik tonozlu olduğunu ve ayrıca ahırın güney duvarında dört adet mazgal pencere bulunduğunu göstermiştir (Pl.28 a, 28 b.).

E.Hakkı Ayverdi ise hanın restitüsyon projesinde, zemin katta 36, birinci katta 38 oda bulunduğunu göstermektedir (Pl.28 c, 28 d.). Bu projede S.Çetintaş'ın planında görülen tuvaletler ortadan kaldırılmış ve bu mekânların birer oda olduğunu belirtmiştir. Ayrıca E.H.Ayverdi'nin planından, ahırın tek sahınlı olduğu ve penceresinin bulunmadığı anlaşılmaktadır. İki araştırmacının projelerinde, özellikle pencere sayıları hakkında da farklılıklar vardır.

E.H.Ayverdi'nin, handaki oda sayısının 1233 tarihli muhasebe defterinde belirtilen sayıya göre 74 adet olduğunu belirtmesine rağmen (9), Bursa Halk Evi tarafından yayınlanan broşürde bu sayı 35'erden 70 adet olarak gösterilmektedir (10). Bu broşürde belirtilen oda sayısı şer'iye sicillerine dayanılarak verilmiştir.

Bu durumda, hanın orijinalindeki oda sayısını kesin olarak bilemiyoruz. Ayrıca S.Çetintaş'ın restorasyon planında belirttiği helâların da orijinal olup olmadığı hakkında kesin bilgimiz yoktur. Zaten orijinal olarak günümüze kadar ulaşamayan çoğu han ve kervansarayların mekânları arasında varlığı ve şekli bakımından en önemli problemi helâlar oluşturmaktadır. Beylikler döneminden sonraki devre ait şehir içi hanlarında ve medreselerde helalar için genellikle avluyu çeviren odalar arasında, köşeye rastlayan bir tanesinin seçildiği dikkati çekmektedir. Bazı örneklerde de,oda sıraları arasından bir koridorla açılan ve ana yapıya bitişik olarak düzenlenmiş iki katlı çıkmalar halinde inşa edilmişlerdir.

Hanın mescidinin olup olmadığını da bilemiyoruz. Bugün avlu ortasında modern bir şadırvan bulunmaktadır.Bursa'daki hanların bazılarının avlusunda şadırvanlı köşk mescid vardır (11). Fakat Geyve Hanı gibi, mescidin handaki herhangi bir mekanın değerlendirilmesi ile oluşturuldu-

ğu örnekler de görülmektedir. Bu nedenle, ilk uygulama olan yapıda mescidin yeri hakkında kesin bir şey söyleyemiyoruz.

S.Çetintaş'ın kuzey cephe restorasyon çizimi (R.211) ve restorasyon kesitinde (K.1 β a) iddialı bir portalle karşılaşıyoruz. E.H.Ayverdi'nin çalışmasında portalle ilgili ayrıntılı bilgi yoktur. Yine S.Çetintaş'ın kuzey cephe restorasyon çiziminde, duvarın ve portalin tuğla hatıllı moloz taş ile almaşık düzende örüldüğü, üst kısımda ise iki sıralı bir kirpi şaçağın bulunduğu görülmektedir. Hanın zemin katının bugün görülebilen batı duvarı almaşık düzende örülmüştür. Bu nedenle cephelerin almaşık düzende örüldüğünü söyleyebiliriz.

Birinci kat revağının güneydoğu köşesinde bulunan kubbenin içinin, S.Çetintaş'ın çizimlerine göre tuğla ile süslü olduğu görülmektedir (R.212). Çetintaş bu kubbe için "Selçuk mimarlık töresine uygun olarak sıvasız bırakılacağına göre tuğla ile süslü işlenmiştir" demektedir (12). Bu konuda mukayese yapabileceğimiz herhangi bir Selçuklu örneği olmadığından ve kubbenin içinin bugün sıvalı olması nedeniyle bu konuda kesin bir şey söyleyemiyoruz.

Emir Hanı bugün bir ticaret merkezi olarak kullanılmaktadır. Hanın restorasyonu sırasında, sahiplerinin isteğine uyularak zemin kat revakları camekanla kapatılmış, ayaklarla duvar arası örülerek odalara katılmıştır. Özellikle birinci katın restorasyonu sırasında, kuzey ve doğu taraftaki odaların bölme duvarları çok ince bir perde duvarı haline getirilmiş, odalardaki ocaklar da iptal edilmiştir.

Hanın zemin kat odalarında ocak ve pencerenin bulunmaması, bu katın birinci kattaki odaların deposu olarak kullanıldığını düşündürmektedir.

DİPNOTLAR

1- E.Hakkı Ayverdi, İstanbul Mimari Çağının Menşei, Osmanlı Mimarisinin İlk Devri 630-805(1230-1402), İstanbul 1966, s.96. ; Kazım Baykal, Bursa ve Anıtları, İstanbul 1982, s.103. ; Bursa Halkevi Neşriyatı, Bursa Hanları, Bursa 1935, s.3-4.

2- 1233 tarihli muhasebe defterinde handaki odaların değişik ücretle kiraya verildiği, buradan da odaların ebatlarının orijinalde de farklı olduğu anlaşılmaktadır. (E.H.Ayverdi, a.g.e., s.96.)

3- Ulu Camiin kuzeydoğu köşesindeki minarenin inşaası sırasında, ahırın güneybatı köşesinin bir bölümü, minarenin temelini oluşturmak için iptal edilmiştir. Ahır fonksiyonunu bugün tamamen kaybetmiştir. Bir bölümü kapatılmış, bir bölümüne ise muhdes bir helâ inşa edilmiştir.

4- E.Hakkı Ayverdi köşelerdeki kubbelerden bahsetmemekle birlikte, restitüsyon planında bu kubbeleri de belirtmiştir.

5- Sedat Çetintaş, Türk Mimari Anıtları, Osmanlı Devri, Bursa'da İlk Eserler, İstanbul 1946, s.17-18.

6- Bursa Halkevi Neşriyatı, a.g.e., s.3.

7- Sedat Çetintaş, a.g.e., s.20.

8- Sedat Çetintaş, a.g.e., Lev.6.

9- E.Hakkı Ayverdi, a.g.e., s.96.

10- Bursa Halkevi Neşriyatı, a.g.e., s.4.

11- Koza ve Fidan (Mahmut Paşa) Hanı'nda olduğu gibi.

12- Sedat Çetintaş, a.g.e., Levha 9'un açıklaması.

GEYVE HANI

Plan Tipi : 2.B
Plan No : 29 a, 29 b.
Resim No : 213-219
İnceleme Tarihi: Ağustos 1985, Eylül 1986

YERİ:

Bursa şehir merkezinde, Emir Hanı'nın kuzeydoğusunda bulunmaktadır. İvaz Paşa Hanı ve Lonca Hanı olarak da adlandırılmıştır (1).

MİMARİ VE İNŞAİ ÖZELLİKLERİ:

a- Plan: Han, yaklaşık 34.80x34.80 m. ebadındaki bir kare alan üzerine iki katlı olarak inşa edilmiştir (Pl.29a, 29 b). Etrafı dükkanlarla çevrili olduğundan, cepheleri hakkında fazla bilgi sahibi olamamaktayız.

Hanın zemin katına, batı, kuzey ve güney cephelerde yer alan üç kapıdan girilmektedir. Batıdaki kapı cepheden oldukça öne doğru çıkıntı teşkil etmiş ve bir giriş eyvanı şeklinde düzenlenmiştir. Yuvarlak kemerli kapıdan, üzeri değirmi tonozla örtülü olan giriş eyvanına girilmektedir. Kapı kemeri sivri bir başkemer içine alınmıştır. Giriş eyvanının kuzey ve güneyi derin nişler halinde düzenlenmiştir. Giriş eyvanından, yine yuvarlak kemerli bir kapıdan üzeri beşik tonozla örtülü olan medhale, oradan da etrafı iki katlı revaklarla çevrilmiş olan avluya geçilmektedir (R.213). Hanın kuzey ve güney girişleri yuvarlak kemerli olup, kapıdan beşik tonozla örtülü olan medhale, oradan da avluya ulaşılır. Avlunun etrafındaki kare planlı revak ayakları birbirlerine sivri kemerlerle bağlanmıştır (R.214).

Zemin katta, kapıları revaklara açılan ve üzeri beşik tonozla örtülü olan 26 oda ile, doğu kanat ortasında mescid yer almaktadır. Köşe odalarının ikişer, diğer odaların ise - batıdaki girişin sağında ve solunda kalan mekanların

penceresi yoktur- dışarıya açılan birer penceresi vardır. Mescidin önü orijinalde açık olup, üzeri Türk üçgenli bingilere oturtulan kubbe ile örtülmüştür. Günümüzde, mescidin önündeki revakta mescide dahil edilmiş ve bu kısmın üzeri çapraz tonozla örtülmüştür. Mihrabı yarım daire şeklindedir (R.215).

Birinci kata, batıdaki girişin gerisinden, revak içerisinden sağlı sollu birer merdivenle çıkılmaktadır. Birinci kat da genel olarak zemin kat gibi düzenlenmiştir. Bu katta, üzeri beşik tonozla örtülü olan - mescid ile batı ve güney giriş medhallerinin üzerine gelenler değirmi tonoz- 30 adet mekân bulunmaktadır. Köşe odalarının dışarı ile irtibatlı ikişer - güneybatı köşedeki odanın bir adet- diğer odaların ise birer adet penceresi mevcuttur. Zemin kattan farklı olarak buradaki odalarda yarım daire planlı birer ocak bulunmaktadır. Ocakların bacaları çatıda izlenebilmektedir (R.216). Batıdaki giriş eyvanının üstünde, üzeri değirmi tonozla örtülü olan ve batı cephesinde üç adet penceresi bulunan büyük bir mekân vardır. Çatının etrafında iki sıralı bir kirpi saçak mevcuttur.

b- Malzeme ve Teknik: Hanın inşa malzemesi genelde tuğla ve moloz taştır. Beden duvarları görülebildiği kadarıyla bir sıra moloz taş ve bir sıra tuğla ile almaşık düzende örülmüştür. Taşlar arasında yer yer dikey tuğlalar da görülmektedir. Zemin kat revaklarının önü kapatılarak gerideki mekanlara dahil edilmiş ve bu kısımda bulunan bütün mimari elemanlar sıvanmıştır. Yalnız revak ayaklarından biri sıvasız bırakılmıştır. Bu ayak moloz taş ve tuğla ile almaşık düzende örülmüştür (217). İçte, diğer kısımlar ise tamamen tuğla ile inşa edilmiştir (R.218). Hanın üzeri, beton üstüne çimento şap ile kaplanmıştır.

c- Süsleme: Handa, mesciddeki Türk üçgenleriyle, çatının etrafındaki kirpi saçak haricinde süsleme görülmemektedir (R.219).

TARİHLEME:

Hanın kitabesi mevcut değildir. Yalnız vakfiyesinden Çelebi Sultan Mehmed'in mimarı Hacı İvaz Paşa tarafından inşa edilip, Çelebi Sultan Mehmed'e hediye edildiği anlaşılmaktadır (2).

DEĞERLENDİRME:

Vakıflar Genel Müdürlüğü tarafından orijinaline sadık kalınarak restore edilen handa, zemin kat revakların önünün kapatılarak, gerideki mekânlara dahil edilmesi gibi günümüz şartları doğrultusunda bazı değişiklikler yapılmıştır. Bursa kadı sicillerinde hanın çeşitli tarihlerde tamir edildiği ifade edilmektedir. 1057 (1647) tarihli bir kayıtta, hanın bazı kısımlarıyla birlikte ahır çatısının tamir ettirildiği, 1189(1775) tarihli bir başka kayıtta da yine yemlikleriyle ahırın ve kargir ayakların tamir ettirildiği belirtilmektedir (3). Buradan hanın ahırının bulunduğu anlaşılmaktadır. Fakat ahırın hangi yönde olduğu kesin olarak bilinmemektedir. Şurası gerçekki, batı cephede esas girişin, doğu tarafta ise mescidin bulunması nedeniyle, ahırın belirtilen bu yönlerde olması mümkün değildir. Benzeri örnekler arasında küçük bir yapı olan Geyve Hanı'nın üç girişe sahip olması insanı düşündürmektedir. Bize göre kuzey veya güney taraftaki kapılardan biri hanın ahırına geçit vermektedir. Bugün bunu tespit etmek zordur. Ayrıca hanın helâsı ile ilgili olarak da kesin bir fikir öne süremiyoruz.

1057(1647) tarihli bir kayıtta, hanın üst örtüsü olan kurşunun sökülerek, yerine kiremit kaplandığı belirtilmektedir (4).

DİPNOTLAR:

1- E.Hakkı Ayverdi, Osmanlı Mimarisinde Çelebi ve II.Sultan Murad Devri, C.II, İstanbul 1972, s.119.

Bursa Halkevi Neşriyatı, Bursa Hanları, Bursa 1935, s.12.

2- E.Hakkı Ayverdi, a.g.e., s.119. ; Bursa Halkevi Neşriyatı tarafından yayınlanan eserde, yapının Çelebi Sultan Mehmed tarafından Yeşil Camiye vakıf olarak yaptırıldığı belirtilmektedir (Bursa Halkevi Neşriyatı, a.g.e., s.12.

3- E.Hakkı Ayverdi, a.g.e., s.119.

4- Bursa Halkevi Neşriyatı, a.g.e., s.12

İPEK HANI

Plan Tipi : 2.B
Plan No : 30 a, 30b.
Resim No : 220-227
İnceleme Tarihi: Ağustos 1985, Eylül 1986

YERİ:

Bursa'da, Ulu Camiin kuzeybatısında, hanların kesif olarak bulunduğu yerdedir (R.220). Pirinç Hanı'nın güneydoğu köşesine yakındır. Arabacılar Hanı, Paytoncular Hanı, Yeni İpek Hanı, Eski İpek Hanı, Sultan Hanı ve Han-ı Harir olarak da adlandırılmaktadır (1).

MİMARİ VE İNŞAİ ÖZELLİKLERİ:

a- Plan: Yaklaşık kare bir alan üzerine inşa edilen han, 963(1557), 1042(1632), 1149(1736), 1155(1742), 1187 (1775) gibi çeşitli tarihlerde onarım görmüş (2), 1960'lı yıllara kadar sadece batı kanadı ile kuzeydeki bazı mekânları kalabilmiştir. Bu tarihlerde Vakıflar Genel Müdürlüğünce bugünkü şekliyle restore edilmiştir (Pl.30 a, 30 b.). Bu nedenle yapının orijinal durumu hakkındaki bazı bilgileri kaynaklardan öğrenmekteyiz. Bu nedenle, biz önce yapının bugünkü durumunu inceledikten sonra, orijinal durumu hakkındaki görüşlerimizi konunun değerlendirme bölümünde ele alacağız.

Bugün hana iki kapıdan girilmektedir. Doğu cephede, biraz güneye kaydırılmış olan giriş zemin kata geçit vermektedir (R.221). Cepheden öne doğru oldukça taşan ve üzeri değirmi tonozla örtülü olan giriş eyvanından sonra,çift kemerli bir kapıdan, üzeri beşik tonozla örtülü olan medhale geçilmektedir. Medhalin sağında ve solunda, kapıları buraya açılan birer mekân bulunmaktadır. Medhalden, etrafı iki katlı revaklarla çevrilmiş avluya ulaşılır. Revak ayakları dikdörtgen planlı olup, birbirlerine yuvarlak ke-

merlerle bağlanmıştır (R.222). Zemin katta kapıları revaklara açılan ve üzeri beşik tonozla örtülü olan odalar bulunmaktadır. Odaların dışarı ile irtibatlı birer penceresi mevcuttur. Yalnız köşe odaları konumları itibariyle ikişer pencereye sahiptir. Odaların içi tamamen sıvalıdır.

Hanın birinci katına, girişin gerisinden ve revak içerisinde bulunan sağlı sollu birer merdivenle çıkılmaktadır. Bu kattaki revak kemerleri sivri olup, revağın üzeri küçük kubbeciklerle örtülmüştür (R.223). Bu kattaki odalara yuvarlak kemerli kapılardan girilmektedir. Buradaki odalarda birer ocak bulunmakta, ocakların bacaları çatıda izlenebilmektedir (R.224). Bu odaların da dışarı ile irtibatlı birer penceresi mevcuttur. Zemin katta olduğu gibi köşe odalarında ikişer pencere vardır. Birinci kata, güneydoğu köşedeki bir kapıdan da girilmektedir (R.225). Bu girişin bulunduğu bölüm diğer kısımlardan daha yüksek tutulmuştur.

b- Malzeme ve Teknik: Dış cepheleri moloz taş ile inşa edilen hanın, zemin kat girişi, giriş eyvanında yer alan kemerleri, zemin kat revak kemerleri ve pencere kemerleri kesme taş ve tuğla ile almaşık düzende örülmüştür. Zemin kat ayakları ise kesme taştır. Birinci kat odalarının revak cepheleri kaba yonu taş ve tuğla ile almaşık düzende inşa edilmiştir. Ayaklar, kemerler (R.226) ve kemer arası boşlukları tamamen tuğladır, Kapıların kemeri de tuğla ve kesme taş örgülüdür. Revak kemerlerinin etrafı iki sıra tuğla ile çerçevelenmiştir. Batıdaki orijinal revak cephesi moloz taş ile örülmüş ve bu taşların etrafı kavisli olarak tuğla çerçeve içine alınmıştır. Üst örtünün etrafını tuğladan iki sıralı bir kirpi saçak çepeçevre kuşatmaktadır. Dam ise, beton üzerine çimento şap ile kaplanmıştır.

c- Süsleme: Handa, inşa amacıyla kullanılan almaşık örgü düzeni haricinde, batı revak cephesindeki moloz taş ve tuğla örgü, kirpi saçak ve revak kemerlerinin etrafındaki tuğla sistem haricinde (R.227) önemli bir süsleme görülmemektedir.

TARİHLEME:

Hanın, Çelebi Sultan Mehmed tarafından Yeşil Camiie gelir getirmek amacıyla inşa ettirmiş olduğu bilinmesine rağmen (3), mimarı kesin olarak belli değildir. Fakat Çelebi Sultan Mehmed'in mimarı Hacı İvaz Paşa olduğundan, İpek Hanı'nın da bu mimar tarafından inşa edildiği söylenebilir. Yeşil Camiin 1419 senesinde tamamlandığı ve Çelebi Sultan Mehmed'in de 1421 tarihinde öldüğü göz önünde tutulursa, hanın inşaasının bu tarihler arasında tamamlandığını söylemek mümkündür.

DEĞERLENDİRME:

Hanın günümüze kadar sadece batı kanadı orijinal olarak ulaşabilmiş, diğer kısımları ise tamamen yenilenmiştir. Bu sırada batı cephe de yenilenmiştir. Bu nedenle odaların sayıları ve sosyal tesisleri hakkında kesin bilgimiz yoktur. Yalnız 1632 tarihindeki tamirden zemin katta 38, birinci katta ise 38 olmak üzere toplam 76 odasının olduğu (4), 1818 tarihli bir başka kayıtta da hanın 78 odasının kiraya verildiği belirtilmektedir (5).

E.Hakkı Ayverdi'nin çizmiş olduğu restorasyon planında, zemin katta 39, birinci katta ise 42 adet olmak üzere toplam 81 odanın bulunduğu görülmektedir. E.Hakkı Ayverdi çizmiş olduğu restorasyon planında 81 adet odanın bulunmasının kayıtlarda farklılık göstermesini, "hanın ahırına geçit veren bir kapı ile, çarşı tarafına açılan bir başka kapının bulunmasından doğmaktadır "diye açıklamaktadır (6).

1775 tarihli bir kayıtta hanın ahırının tamir ettirildiği belirtilmektedir (7). Bugün ahır ile ilgili herhangi bir iz yoktur. Günümüze kadar orijinal olarak ulaşan batı tarafta, ahıra geçit veren herhangi bir açıklığın bulunmaması, doğu ve kuzey kanatlarının da çarşı tarafına rastlaması nedeniyle, ahırın güney tarafta bulunması gerektiği düşüncesindeyiz.

Hanın mescidi ile ilgili olarak da bugün kesin bir şey söylemek zor ise de, kayıtlarda avlu ortasında şadırvanlı

bir köşk mescidinin olduğu belirtilmektedir (8). Bu kayıtlardan mescidin üç katlı olduğu anlaşılmaktadır. Altta bir şadırvan, üstte iki veya dört oda, en üstte de mescid.

Hanın helâsı ile ilgili herhangi bir belge veya ize rastlayamadık (9). Bugün hanın zemin katının kuzeybatı köşesi helâ olarak kullanılmaktadır. Burada orijinal hiç bir kalıntı mevcut değildir. Hanın doğu ve güney cephelerinin çarşıya baktığı, güney cephede ise ahırın bulunduğu ve batı kanadının da kuzeybatı köşeye yakın bir yere kadar orijinal olduğunu dikkate alarak, hanın orijinal helâsının da bugünkü helânın bulunduğu köşede ve altlı üstlü olarak inşa edildiğini söyleyebiliriz.

Han ile ilgili bir başka kayıtta, eserin dükkanlarının çatısının tamir ettirildiği ve han ile birlikte kiraya verildiği belirtilmektedir (10). Dükkanların da bugün olduğu gibi doğu ve kuzey cephelerde olması gerekmektedir. Batı cephanin orijinal olması, güney cephede de ahırın bulunması (11), bu düşüncemizi desteklemektedir.

Han ile ilgili bir diğer kayıtta ise, handa Pir Mehmed bin elhac Mehmed adlı bir şahıs vefat etmiş ve 25 kitabı kalmıştır. Buradan hanın ikâmet için de kullanıldığı anlaşılmaktadır (12)

Han günümüzde bir ticaret merkezi olarak kullanılmaktadır. Zemin kat revaklarının önü camekânla kapatılmış, ayaklarla duvar arası da örülerek, odalarla irtibatlı birer ön mekân haline getirilmiştir. Üst örtünün orijinal kaplama malzemesinin nasıl olduğunu bilemiyoruz. Yalnız Beylikler döneminde genellikle üst örtü malzemesi olarak kurşunun kullanıldığını dikkate alarak, İpek Hanı'nın da üzerinin kurşun ile kaplı olduğunu söyleyebiliriz.

DİPNOTLAR:

1- E.Hakkı Ayverdi, Osmanlı Mimarisinde Çelebi ve II.Sultan Murad Devri, C.II, İstanbul 1972, s.119. ; Kazım Baykal, Bursa ve Anıtları, İstanbul 1982, s.94. ; Bursa Halkevi Neşriyatı, Bursa Hanları, Bursa 1935, s.4.

2- E.Hakkı Ayverdi, a.g.e., s.122. ; Bursa Halkevi Neşriyatı, a.g.e., s.4-5.

3- Bursa Halkevi Neşriyatı, a.g.e., s.4, ; Vakıflar Genel Müdürlüğü, Türkiye'de Vakıf Abideler ve Eski Eserler (Bursa İl Merkezi) III, Ankara 1983, s.333.

4- E.Hakkı Ayverdi, a.g.e., s.122.

5- E.Hakkı Ayverdi, a.g.e., s.122.

6- E.Hakkı Ayverdi, a.g.e., s.123.

7- E.Hakkı Ayverdi, a.g.e., s.123.

8- E.Hakkı Ayverdi, a.g.e., s.122.,; Bursa Halkevi Neşriyatı, a.g.e., s.5.

9- E.Hakkı Ayverdi, çizmiş olduğu plandaki oda sayısı ile kayıtlardaki oda sayısı arasındaki farkın, başka bir giriş ve ahıra geçit veren kapıdan ileri geldiğini söylemektedir. Burada, hanın helâsı ile ahıra geçit veren kapının hesaba katılmasının daha uygun olacağı görüşündeyiz.

10- Bursa Halkevi Neşriyatı, a.g.e., s.5.

11- Ayrıca bu cephede ahır olmasa bile, arazi şartlarına göre burada dükkan olması mümkün görünmemektedir.

12- Bursa Halkevi Neşriyatı, a.g.e., s.5.

İSMAİL BEY (KURŞUNLU) HANI

Plan Tipi : 2.B
Plan No : 31 a, 31 b.
Kesit No : 19
Görünüş : 2
Resim No : 228-231
İnceleme Tarihi: Eylül 1986

YERİ:

Kastamonu şehir merkezinde, Nasrullah Caminin kuzeybatısında bulunmaktadır. Kurşunlu Han olarak da adlandırılmaktadır (1).

MİMARİ VE İNŞAİ ÖZELLİKLERİ:

a- Plan: Yaklaşık 33.00x39.70 m. ebadındaki bir dikdörtgen alan üzerine iki katlı olarak inşa edilen han (Pl.31 a, 31 b.) çeşitli tarihlerde onarım görmüş (2) ve son olarak 1972 yılında Vakıflar Genel Müdürlüğü tarafından restore edilmiştir.

Bugün hana iki kapıdan girilmektedir. Bunlardan kuzeyde bulunanı orijinaldir. Güneydeki ise tamirler sırasında kullanım kolaylığı sağlamak için açılmış olmalıdır. Kuzeydeki kapıdan altı basamaklı bir merdivenle, doğu ve batı taraflarında derin birer niş bulunan medhale inilmekte, oradan da yine bir kapı ile hanın revak kısmına ulaşılmaktadır. Ortada yer alan 19.17x18.96 m. ebadındaki avlunun kuzey kanadı bağımsız mekânlar halinde inşa edilmiş, diğer kanatlar ise, her bir bölümün üzeri çapraz tonozla örtülü olan iki sıralı bir revak şeklinde düzenlenmiştir. Revak ayaklarından, avlunun etrafındakiler dikdörtgen, içtekiler ise kare planlıdır. Revak kemerleri sivridir.

Hanın birinci katına, girişin gerisinden ve avlunun kuzey tarafından sağlı sollu birer merdivenle çıkılmaktadır (R.228). Merdivenlerle birinci kat revağına ulaşılmaktadır. Üzeri tonozla örtülü olan revakların gerisinde,

üzerleri beşik tonozlarla örtülü olan ve ebatları birbirinden farklılık gösteren bağımsız mekânlar bulunmaktadır. Yalnız kuzeydoğu ve kuzeybatı köşelerdeki mekânların üzeri kubbe, güneydoğu ve güneybatı köşelerdeki mekânların üzeri ise tekne tonoz ile örtülmüştür. Ayrıca batı kanatta yer alan mescidin üzerinin bir bölümü de kubbe ile örtülmüştür.

Mekânların çoğunun dışarı ile irtibatlı birer penceresi mevcuttur. Hanın güney tarafındaki üç mekân ile, doğudaki mekânların penceresi yoktur. Aynı şekilde zemin katta da dışarı ile irtibatlı pencere mevcut değildir. Bugün doğuda görülen pencereler restorasyon çalışmaları sırasında açılmıştır. Özellikle birinci kat odalarında, hepsinin kapalı olması nedeniyle etraflı inceleme yapma imkânı bulamadık. Vakıflar Genel Müdürlüğü arşivinden temin ettiğimiz planda, birinci kat mekânlarının çoğunda ocak görülmemekle birlikte, A.Gökoğlu bu kattaki mekânların hepsinde birer ocağın bulunduğunu ifade etmektedir (3). Bugün çatıda bazı odaların üstüne gelecek şekilde inşa edilen bacalar izlenmektedir.

b- Malzeme ve Teknik: Hanın dış cepheleri moloz taş ile inşa edilmiştir (R.229). İç kısımda, zemin kat ile ayaklar kesme taş, birinci kat ise tuğla hatıllı kesme taş ile almaşık düzende örülmüştür. Kemerler tuğladır (R.230). Hanın üzeri, kurşun taklidi beton üzerine çimento şap ile kaplıdır.

c- Süsleme: Handa inşai amaçla kullanılan almaşık düzen haricinde süsleme görülmemektedir.

BUGÜNKÜ DURUMU:

Son olarak 1972 senesinde tamir edilen han günümüzde sağlamdır. Bu çalışmalar sırasında zemin kattaki ayakların arası camekanla kapatılmıştır. Burada oluşan bölümlerden bir kısmı bugün birer ticarethane olarak kullanılmaktadır (R.231). Birinci kat odaları ise kapalıdır.

TARİHLEME:

Hanın kitabesi mevcut değildir. Yalnız İsmail Bey'in 1460 (H.865) tarihli vakfiyesinde handan bahsedilmektedir (4). Buradan hanın İsmail Bey tarafından inşa ettirildiği anlaşılmaktadır.

DEĞERLENDİRME:

Candaroğulları Anadolu siyasi tarihinde önemli rol oynamış bir beyliktir. Özellikle İsmail Bey zamanından itibaren siyasi çöküntü başlamasına rağmen, bu dönemde imar faaliyetlerine büyük önem verildiği anlaşılmaktadır. İsmail Bey Kastamonu'da bir külliye ve han ile, bazı kazalarda çok sayıda eser inşa ettirmiştir. Konumuzla ilgili olarak Araç'ın Oyacalı köyünde bir han ile Gökçeağaçta bir kervansaray inşa ettirdiği de vakfiyesinde geçmektedir. Buradan,Candaroğullarının ticarete verdiği önemi daha iyi anlamak mümkün olmaktadır.

İsmail Bey Hanı Beylikler döneminde inşa edilen hanlar arasında önemli bir yer işgal etmektedir. İlk örneklerine Osmanlılarda rastladığımız şehir içi hanlarının diğer beylikler tarafından da uygulandığını gösteren ve günümüze kadar ulaşabilen en önemli eserlerden biridir. Osmanlılarda birinci kata çıkış merdivenleri revak içerisinde yer almaktadır. İsmail Bey Hanında ise bu uygulamanın dışında bir özellik görülmektedir. Burada merdiven avlu köşesindedir.

Hanın sosyal hizmetlerine ait mekânlardan günümüzde sadece mescidin varlığı tespit edilmektedir. Zemin katın müstakil mekânlar halinde olmaması, buranın büyük bir kısmının ahır olarak kullanıldığını düşündürmektedir. Bu özelliği ile daha çok bir kervansaray hüviyetindedir.

Zemin katın kuzeydoğu köşesinde, dışarı ile irtibatlandırılan mekânın restorasyon sırasında bu şekilde düzenlendiğini tahmin etmekteyiz.

DİPNOTLAR

1- Ahmet Gökoğlu, Paphlagonia-Paflagonya- Gayri Menkul Eski Eserleri ve Arkeolojisi, Kastamonu 1952, s.350.

2- Ahmet Gökoğlu, a.g.e., s.350.

3- Ahmet Gökoğlu, a.g.e., s.350.

4- İ.Hakkı Uzunçarşılı, Anadolu Beylikleri ve Akkoyunlu Karakoyunlu Devletleri, Ankara 1984, s.138-139. ; Ahmet Gökoğlu, a.g.e., s.350.

KARADENİZ
Gökçeağac H.
Deve H.
İsmail B.H.
Atabey H.
Issız H.
Emir H.
Geyve H.
İpek H.
Ortaköy K.
Mihal B.H.
Deve H.
Taş H.
Yeniceköy H.
Çakırsaz H.
Döğer K.
Eğret H.
İnayköyü H.
Hacıbekir H.
Zıvarık H.
Kavak H.
Zalmanda H.
Sarı H.
Hoca Cihan H.
Pamukçu H.
Balat 1 ve 2 nolu H.
Bafa Gölü H.
Kızıl H.
Atlas H.
Kozak H.
Sertavul H.
EGE DENİZİ
AKDENİZ
BEYLİKLER DÖNEMİ HANLARI
A. Baş

VII- GÜNÜMÜZE KADAR ULAŞAMAMIŞ VEYA İNCELENEMEYECEK DURUMDA OLAN HANLARIN LİSTESİ

OSMANLI DÖNEMİ:

Osman Bey zamanı:

1- Bursa Bezir Hanı. Mevcut değildir.

Murad Hüdavendigâr zamanı:

1- Bursa Kapan Hanı. Mevcut değildir.
2- Keles Beylik Hanı. Mevcut değildir.
3- Siroz'da (Yunanistan) Kervansaray. Mevcut değildir.
4- Bursa Kapan Hanı. Bir kısmı mevcuttur.

Yıldırım Bayezid zamanı:

1- Bursa Eski Yeni Han. Mevcut değildir.
2- Edirne Yıldırım Kervansarayı. Mevcut değildir.

Çelebi Sultan Mehmed zamanı:

1- Bursa Yoğurt Hanı. Mevcut değildir.
2- Bursa Yeşil Hanı. Mevcut değildir.
3- Manisa Ali Bey Hanı. Mevcut değildir.
4- Tokat Hamza Bey Hanı. Mevcut değildir.
5- Merzifon Kapan Hanı. Mevcut değildir.

II.Murad zamanı:

1- Edirne Basmacılar Hanı. Mevcut değildir.
2- Edirne Beylerbeyi Büyük Han. Mevcut değildir.
3- Edirne Beylerbeyi Küçük Han. Mevcut değildir.
4- Edirne Kurşunlu Han. Mevcut değildir.
5- Edirne Namlı Han. Mevcut değildir.
6- Edirne Şah Melek Paşa Hanı. Mevcut değildir.
7- Bursa Hacı İvaz Paşa Hanı. Mevcut değildir.
8- Bursa Katır Hanı. Mevcut değildir.
9- Bursa Kütahya Hanı. Bir bölümü mevcuttur.
10- Bursa Tuzpazarı Hanı. İncelenemeyecek durumdadır.
11- Bursa Şerefüddin Paşa Hanı. Mevcut değildir.
12- Gelibolu Hacı Hamza Kervansarayı.Mevcut değildir.

13- Gelibolu Hoca Hamza Kervansarayı. Mevcut değildir.
14- Gelibolu Mihaliç Hatip 1.Kervansarayı. Mevcut değildir.
15- Gelibolu Mihaliç Hatip 2.Kervansarayı. Mevcut değildir.
16- Golya Umur Bey Hanı. Mevcut değildir.
17- Hasköy (Bulgaristan) Saruca Paşa Kervansarayı.Mevcut değildir.
18- Kızanlık Umur Bey Kervansarayı. Mevcut değildir.
19- Malkara Mahmud Bey Kervamsarayı. Mevcut değildir.
20- Terziler Umur Bey Hanı. Mevcut değildir.
21- Tokat Eski Bezzaz Hanı. Mevcut değildir.
22- Tokat Yeni Bezzaz Hanı. Mevcut değildir.
23- Tokat Yörgüç Paşa Hanı. Mevcut değildir.
24- Üsküb İshak Bey Hanı. Mevcut değildir.
25- Üsküb İshak Bey Yeni Hanı. Mevcut değildir.

AYDINOĞULLARI DÖNEMİ:

1- İzmir'de Bayezid Bey Hanı. Mevcut değildir.

SARUHANOĞULLARI DÖNEMİ:

1- Manisa İshak Çelebi Hanı. Mevcut değildir.

KARAMANOĞULLARI DÖNEMİ:

1- Mut Taş Han. Osmanlılar döneminde yenilenmiştir.

RAMAZANOĞULLARI DÖNEMİ:

1- Adana Gön Hanı. Sadece giriş kapısı mevcuttur.

CANDAROĞULLARI DÖNEMİ:

1- Araç İsmail Bey Hanı. Mevcut değildir.

VIII- SONUÇ

Anadolu'da Beylikler dönemi denilen süre, 13.yüzyıl sonundan, 15.yüzyıl ortasına kadar yaklaşık olarak 150 senelik bir zamanı içine alır. Bu dönem,sanatın her dalında bir arayış, başka bir deyişle Selçuklu sanatından klâsik Osmanlı sanatına geçiş devridir. Beylikler dönemi sanatının ortaya çıkışı Anadolu Selçuklu devletinin çöküş devresinde başladığından, Anadolu Selçuklu sanatı ile Beylikler dönemi sanatını birbirinden kesin bir tarih göstererek ayırmak zordur.Biz Beylikler dönemi üslûbunu 13.yüzyılın sonundan itibaren ele almanın uygun olacağı kanaatindeyiz.

Beylikler dönemi eserlerini incelemeden önce, bir devletin siyasi ve sosyo-ekonomik yapısının sanatı nasıl etkilediğini daha iyi kavrayabilmek için Anadolu Selçuklu devleti ile Beylikler döneminin siyasi ve sosyo-ekonomik yapısına tezimizin giriş bölümünde kısaca değinmiştik. Bu bölümde Anadolu Selçuklu devletinin siyasi ve ekonomik yönden güçlenmesi sonucunda abidevi ölçekli eserlerin inşa edildiğini görmüştük.

Anadolu'nun değişik yörelerinde kurulan ve Selçuklu devletine göre daha sınırlı bir toprağa sahip olan bu beyliklerin, ekonomik ve siyasi güçlerinin yanısıra, nüfuslarının da az olması dikkate alınırsa, inşa ettikleri eserlerin mütevazi ölçülerde kalış nedenleri daha iyi anlaşılır. Bu durum özellikle menzil hanları mimarisinde açık bir şekilde görülmektedir. Meselâ, bu konuda şöyle bir mukayese yapmak mümkündür. Kesin olarak Selçuklu dönemine tarihlenen merzil hanlarından hiç biri 850 m^2nin altına düşmemişken (Şarapsa Hanı ~850 m^2), Beylikler dönemine tarihlendirdiğimiz menzil hanları genellikle 400 m^2nin altında bir alan üzerine inşa edilmiştir. Atabey Hanı 294 m^2, Zalmanda Hanı 280 m^2, Çakırsaz Hanı 204 m^2, Sarı Han 219m^2 gibi. Beylikler dönemine tarihlediğimiz Zıvarık Hanı, bu döneme ait tespit edebildiğimiz eserler arasında en büyük ebatlı menzil hanı olup yaklaşık 896 m^2 lik bir alanı kaplamaktadır.

Beylikler dönemi hanları başlığı altında incelediğimiz eserlerin çoğunun herhangi bir yazılı belgede yer almaması ve kitabelerinin bulunmaması, tarihleme açısından sanat tarihçilerinin karşılaştığı en büyük zorluktur. Bu dönemde, her ne kadar ortaya çıkan yeni teknikler, yeni malzemeler ve uygulanan mimarî detaylar, dönemin mimari özelliklerini tespit etmemize imkân tanıyorsa da, bazı yörelerde mimari geleneklere sıkı sıkıya bağlanılmış olması yüzünden bu özellikler dahi görülmemektedir. Özellikle menzil hanları mimarisinde bu husus önemlidir. Karamanoğulları dönemine tarihlediğimiz Zıvarık ve Atlas Hanları bu konuda iyi birer örnektir.

Beylikler döneminde fethedilen yörelerdeki eserlerin Selçuklu sonrasına tarihleneceğini göz önünde tutarak, devri tespit edilememiş bazı hanları, plan ve mimari detaylarını dikkate alarak, bu eserlerle mukayese yoluyla tarihlendirmek mümkündür. Bu konuda, Ulubat Issız Han, İnayköy Hanı, Bafa Gölü kenarındaki anonim han gibi eserler tarihlemede bize yardımcı olan önemli yapılardır. Ayrıca incelediğimiz menzil hanlarının küçük ölçekli yapılar olması ve Anadolu Selçuklu döneminde inşa edilen ve sadece kapalı kısımdan oluşan han örneğinin de az olması (bilinen tek örnek Şarapsa Hanı'dır) nedeniyle, tarihlemede zorluk çektiğimiz sadece kapalı kısımdan oluşan ve genellikle 400 m^2'nin altında olan hanları Selçuklu dönemi sonrasına tarihlemek mümkün olmuştur. Yine aynı şekilde bu hanların mimari özelliklerinden dolayı klâsik Osmanlı dönemine ait olamayacağı ve bu nedenlerden dolayı da bu grup eserlerin Beylikler dönemine tarihlenebileceğini söylemek doğru olur.

Beylikler ve özellikle Osmanlılar döneminde, şehirler arası yol güzergâhlarında çok sayıda han yapma yoluna gidilmediği, yazılı belgelere ve mevcut örneklere göre daha çok şehir içi han mimarisine önem verildiği söylenebilir. Çünkü şehirlerarası yol güzergâhlarında Anadolu Selçuklu döneminde inşa edilen ve hemen hemen tamamı kullanılır durumda olan menzil hanları bu dönemde de önemli yol güzergâhlarında ih-

tiyaca cevap vermekteydi. Beylikler döneminde, özellikle Selçuklular zamanında henüz ele geçirilemeyen batı ve kuzeybatı Anadolu ile, Selçuklular zamanından beri Türklerin elinde bulunan iç bölgelerde, yeni açılan yol güzergâhlarında menzil hanları inşa edilmiştir. Meselâ Ulubat-Lâpseki-Çanakkale ile Zalmanda-Zıvarık-Sarayönü kervan yolu bu dönemde açılmıştır.

Beylikler dönemi hanlarının plan şemaları: Bu dönemde inşa edilen hanlar genel hatlarıyla iki grup içerisinde incelenmiştir. Bunlardan birincisi, sadece kapalı bir bölümden oluşan (avlusuz) menzil hanları olup, bu grup yapılar Anadolu Selçukluları döneminde inşa edilen ve mevcut örneklere göre az sayıda olan kapalı kısımdan oluşan hanlarla, açık ve kapalı kısmı bir arada bulunduran iç avlulu hanların kapalı bölümlerine benzemektedir. Bu benzerliğe rağmen, Beylikler dönemi hanları bazı özellikleriyle Anadolu Selçuklu hanlarından ayrılmaktadır. Meselâ Ulubat Issız, Gökçeağaç vb. gibi hanlarda görüldüğü gibi giriş bölümünde yer alan ön mekânlar bu farklılıkların başında gelmektedir.

Bu grup hanlar, yani avlusuz hanlar sahın düzeni yönünden farklılıklar göstermektedir. İncelediğimiz hanlar arasında üç sahınlı eserler büyük bir yekün teşkil etmektedir. Bu hanlarda sahınlar giriş istikâmetinde düzenlenmiştir. Üç sahınlı hanlar haricinde mevcudu az olan tek ve iki sahınlı eserlerde bulunmaktadır. İki sahınlı olarak tespit edebildiğimiz Kozak ve Sertavul hanlarında kapının açıldığı sahın diğerine göre daha geniş tutulmuştur. Tek sahınlı hanlar ise genel olarak Selçuklu dönemi kervansaraylarından Şarapsa Hanı'na benzemektedir.

İkinci grup, yani avlulu hanlar şehir içi hanı olarak görüldüğünden, bu grubun öncüsü plan şemasına sahip olan Anadolu Selçuklu dönemi örneğine rastlayamadık. Günümüze kadar Selçuklu dönemine ait herhangi bir şehir içi hanı ulaşamadığı mevcut örneklerin bulunmayışından anla-

şılmaktadır. Yalnız bazı kaynaklarda, Anadolu Selçukluları döneminde şehir içi hanlarından söz edilmektedir. "Ariflerin Menkîbeleri"nde Konya'da Anadolu Selçukluları dönemine ait Penbefuruşan (Pamukçular) (1), Şekerfuruşan (Şekerciler) (2) gibi bazı hanların ismi geçmektedir. Yine Sahib Ata'nın Sivas Sahibiye Medrese'sine ait vakfiyesinde ondokuz dükkanlı bir handan bahsedilmektedir (3).Bu nedenle Beylikler dönemi şehir içi hanlarıyla Anadolu Selçuklu dönemi şehir içi hanlarını mukayese etme imkânımız şimdilik yoktur. Bununla birlikte Anadolu Selçukluları döneminde inşa edilen Kırkgöz ve Kargı hanları genel olarak Bergama Taş Han ile Balat'daki hanlara benzemektedir. Aynı şekilde bu hanları iki katlı olarak düşünürsek, mevcut eserlere göre ilk şehir içi hanı olarak kabul edilen Bursa Emir Hanı'na benzediği görülür. Zaten Emir Hanı'nın olgun bir plan anlayışıyla inşa edilmesi ve bu plan şemasının Osmanlı Devletinin son dönemlerine kadar fazla bir değişiklik göstermemesi, Beylikler dönemi şehir içi hanlarının öncüsü plan şemasının Selçuklulardan beri tatbik edilegeldiğini düşündürmektedir.

Beylikler dönemi şehir içi hanları tek veya iki katlı olarak inşa edilmiştir. Bergama Taş Han ile Balat'daki hanlar haricindeki eserlerin iki katlı olduğu görülür. Bu grup hanlarda ortada bir avlu bulunmaktadır. Balat'daki hanlar haricindeki eserlerde avlu revakla çevrilmiştir.

Hanların inşaasında kullanılan malzeme ve teknik: Anadolu Selçuklu döneminde inşa edilen menzil hanlarının ana malzemesi genellikle kesme taştır. Bununla birlikte, Kızılören Hanı, Kuruçeşme Hanı, Obruk Hanı gibi bazı eserlerde kaba yonu taş ile, devşirme antik malzemenin de kullanıldığı görülmektedir. Özellikle Sultan Hanları tamamen kesme taş ile inşa edilmiş, hatta Aksaray Sultan Hanı'nda olduğu gibi bazılarının damı da kesme taş ile kaplanmıştır. Kadın Hanı, Dokuzun Hanı gibi bazı hanların sadece tonozlarında moloz taş da kullanılmıştır. Bu dönem hanla-

rında sınırlı olmakla birlikte, orta sahında yer alan ve aydınlık feneri olarak düzenlenen kubbelerin iç örgülerinde Horozlu Han ile Çay'daki Taş Han'da olduğu gibi tuğlanın da kullanıldığı görülür.

Beylikler dönemi menzil hanlarının ana malzemesi taş olmakla birlikte, cümle kapısı ve kemerler haricinde daha çok moloz taş veya kaba yonu taş kullanılmıştır. Ayrıca Zalmanda Hanı, Zıvarık Hanı, Eğret Hanı gibi bazı eserlerde devşirme antik malzemeden de faydalanılmıştır. Kemerler ise tuğla veya kesme taş ile inşa edilmiştir. Beylikler döneminin genel karakteristiği olan ve tarihleme açısından önemli bir özellik olarak kabul edilen almaşık duvar örgüsü, dönemin diğer mimari eserlerinde olduğu gibi, bazı menzil hanlarında da -Ulubat Issız Han, Kastamonu Deve Hanı, Yeniceköy Hanı vb.- kullanılmıştır. Bu dönem hanlarından bazılarının tonoz, kubbe ve kemer gibi mimari elemanları tuğla ile inşa edilmiş, özellikle tuğla şehir içi hanlarının vazgeçilmez malzemesi olmuştur. Bilhassa Bursa Geyve Hanı'nda olduğu gibi iç kısımlarda, ayaklar haricinde kalan bölümlerde tamamen tuğla kullanılmıştır.

Üst örtü Beylikler dönemi menzil hanlarında genellikle toprak damdır. Şehir içi hanlarının bir kısmının kurşun ile kaplı olduğu ve daha sonraki tamirler sırasında kurşunun sökülerek, yerine kiremitin kullanıldığı şer'iye sicilleri veya bazı belgelerde belirtilmektedir (4). Üst örtünün kurşun ile kaplanması Beylikler döneminden itibaren başlamakla birlikte, bazı hanlarda, pahalı olan bu malzemenin yerine kiremitin de kullanıldığını kabul etmek lazımdır. Çeşitli dönemlerde yapılan tamirler, bu konuda sağlıklı bir gözlem yapmayı şimdilik imkânsız kılmaktadır. İncelediğimiz süre içinde yapılmış eserler arasında, orijinal olarak ahşap çatı ile örtülü şehir içi han örneğine rastlanmamıştır. Ancak Çardak Yakub Bey Hanı gibi, Beylikler döneminden sonra yapıldığı bilinen bazı örnekler, ahşap çatılı şehir içi hanlarının Beylikler döneminde de inşa edildiğini düşündürmektedir.

Beylikler dönemi hanları genellikle tuğla, moloz taş ve kaba yonu taş ile inşa edildiğinden, duvar ve tonoz gibi kısımların örgüsünde harç vazgeçilmez malzeme olmuştur.

Mekân: Beylikler dönemi menzil hanlarında, değişik fonksiyonların mekân bakımından nasıl çözümlendiğini kestirmek zordur. Anadolu Selçuklu menzil hanları, devrinin modern ve çok fonksiyonlu bir konoklama yeri olarak görülmektedir. Özellikle kapalı ve açık kısımdan oluşan avlulu menzil hanlarının hemen hepsinde, hana gelen kervanın tüm ihtiyaçlarını giderebileceği mescid, ahır, yatak yeryeri, helâ, mutfak, hamam gibi mekânlar bulunmaktadır. Ayrıca bazı hanlarda hastaların tedavisinin yapılması, hayvanların nallatılması ve yolcuların ayakkabılarının tamiri gibi hizmetlerin de verildiği belirtildiğinden, bunlar için de ayrı birer mekânın bulunduğu düşünülebilir. Bu grup hanlarda kapalı kısım ahır-develik ve yolcuların yatmalarına mahsustur. Avlunun etrafındaki mekânlar ise çeşitli sosyal tesislerin bulunduğu kısımlar olup, yine buradaki mekânlar yazlık kısım ve yük indirme yerleri olarak kullanılmıştır. Fakat yukarıda belirtilen mekânların bir kısmının yeri ve düzeni henüz açıklanamamıştır.

Beylikler döneminde inşa edilen menzil hanları, Anadolu Selçuklu dönemi menzil hanları kadar zengin programlı ve abidevi ölçülerde inşa edilmediğinden, yukarıda belirttiğimiz sosyal tesislerin çoğunu bu dönem hanlarında göremiyoruz. Bazılarının giriş bölümünde ikişer mekân bulunmasına rağmen, tespit edebildiğimiz menzil hanlarının büyük bir çoğunluğu sadece kapalı bir mekândan oluşmaktadır. İncelemiş olduğumuz bu eserlerde, Anadolu Selçuklu dönemi menzil hanlarında olduğu gibi değişik hizmetlere tahsis edilmiş mekânların varlığından söz etmek mümkün değildir. Bu grup hanlarda bulunması gerekli olan kısımların en önemlileri, geceleme veya yatak yerleri ve su ile ilgili çeşme ve helâlar olmak gerekir.

Menzil hanlarında genellikle yolcularla hayvanlar aynı

mekân içerisinde kalmaktadır. Yolcularla hayvanların birlikte kaldığı bölümlerde, yolcuların yattığı yerler, hayvanlara ayrılmış olan kısımlardan yüksek tutularak bir seki şeklinde düzenlenmiştir. Bu sekiler ya duvar kenarlarında olup hayvanlar ortaya bağlanır veya sekiler ortada olup hayvanlar kenarlara bağlanmaktadır. Beylikler dönemi menzil hanlarında, her iki şekilde uygulanan geceleme veya yatak yerleri ile karşılaşılmaktadır. Bu durum Ulubat Issız Han'da olduğu gibi orta sahnın yan sahınlardan yüksek tutularak yatak yerleri olarak kullanılması veya Ortaköy Kervansarayı'ndaki gibi sekiler yanlarda olup, hayvanların ortaya bağlanması şeklinde karşımıza çıkmaktadır. Aslında bu sistem ısıtma ile de yakından ilgilidir. Anadolu Selçuklu dönemindeki diğer eserlerde olduğu gibi, menzil hanlarının hangi malzeme ile ve nasıl ısıtıldığı konusunda kesin bir şey söyleyemiyoruz. Anadolu Selçuklu kervansaraylarında da yine ısıtma ile ilgili olarak hayvanların yanlara bağlanıp, sekinin ortaya inşa edildiği örneklere rastlanır. Benzeri bir uygulamayı Osmanlı döneminde, doğu ve orta Anadolu'nun bazı Türk evlerinde görmek mümkündür. Bu evlerin ahırlarında sekiler bulunmakta ve zeminden 1-1.5 m. yükseklikteki bu sekilere merdivenle çıkılmaktadır. Kışın şiddetli olduğu zamanlarda kullanılan bu sekilere halı ve kilim döşenir, burada oturulur ve yatılırdı. Bu sekilerin bazılarında ocak da yer almaktadır (5).

Beylikler döneminin mimariye getirmiş olduğu ocak sisteminin sekilerin düzenlenmesinde önemli rolü olmuştur. Ulubat Issız Han'da sekinin orta sahında yer alması ve ocakların da yine bu kısma inşa edilmesi ilk ve ilginç bir uygulama olarak dikkat çekmektedir. Bu dönemde genellikle ocaklar nişler halinde yan duvarlara inşa edilmiş, bunun sonucunda da yatak yerleri olarak duvar önü sekileri düşünülmüştür.

Şehir içi hanlarında, yolculara ve hayvanlara tahsis

edilen bölümler birbirinden ayrılmış, yolcular için ocaklı ve bağımsız mekânlar inşa edilmiştir. Aynı konu ticaret amacıyla inşa edilen hanlarda da bağımsız mekânlar şeklinde çözümlenmiştir.

Menzil hanlarında bulunması gereken mekânlar içerisinde, üzerinde önemle durulması gereken ve bugüne kadar ancak bir kaç eserde açıklığa kavuşturulabilen mutfak ve helâların yeri hakkında fazla bir araştırma yapılmamıştır. Anadolu Selçuklu dönemi menzil hanlarının en önemlilerinden biri olan Aksaray yakınındaki Sultan Hanı'nda O.Cezmi Tunçer tarafından avlunun güneydoğu köşesinde bulunan mekânın helâ olarak kullanıldığı öne sürülmüşse de (6), bu eser haricindeki hanlarda helânın yeri henüz tespit edilememiştir. Akşam olunca kapıları kapanan ve ancak gün ışıyınca açılan hanların içinde helânın olmadığını kabul edemeyiz. Bu nedenle yapılacak olan etraflı bir araştırma bu mekânın açıklığa kavuşturulması hususunda önemli yenilikler getirecektir.

Beylikler dönemi menzil hanlarının büyük bir çoğunluğunun tek bir mekândan oluşması, helâların yerini kesin olarak tespit etmemizi zorlaştırmaktadır. Biz bu problemin yine aynı mekân içerisinde, belki de ahşap perde duvarı ile bölünen hücrelerde çözümlendiğini tahmin etmekteyiz. Yolcularla hayvanların aynı mekân içerisinde bir arada kalmasından dolayı, bu durumun fazla rahatsız edici olduğunu da sanmıyoruz. Bu dönemde hayvanların dışkılarının kokularını hafifletmek için, tıpkı günümüzde olduğu gibi tabana saman, kuru yaprak döşenmesi şeklinde bir sistemin tatbik edildiğini düşünsek bile, bu sistemde de koku tam olarak önlenememektedir. Tek bir mekândan oluşan Beylikler dönemi menzil hanlarında helâlar için başka bir alternatif düşünmek mümkün görünmemektedir.

Değişik fonksiyonlu mekân problemi, şehir içi hanlarında daha kolay çözümlenmiştir. Bu tür yapılar şehir merkezlerinde bulunduğundan, bu hanlarda mutfak, hamam, nal-

bant, hekim vb. gibi işlerle ilgili mekânların bulunması mecburi değildir. Bugün mevcut olmamakla birlikte, İpek Hanı ile ilgili bilgiler verirken de açıkladığımız gibi, bazı hanlarda köşk mescidin bulunduğunu yazılı belgelerden öğrenmekteyiz. Köşk mescidin bulunmadığı hanlarda,Geyve Hanı ve İsmail Bey Hanı'nda olduğu gibi, uygun bir mekân mescid olarak kullanılmıştır. Bunun yanı sıra, Beylikler dönemi şehir içi hanlarında, menzil hanlarında olduğu gibi helâ probleminin nasıl çözümlendiği araştırılabilir. Çeşitli dönemlerde yapılan tamiratlar ve değişikliklerle modernleştirilen helâların yerinde, klasik dönem Osmanlı şehir içi hanlarında olduğu gibi, iç avlu revaklarından dar bir koridorla geçilen ve her iki katta üst üste gelecek şekilde tertiplenmiş orijinal helâ hücreleri bulunmalıdır.

Beylikler dönemi menzil hanlarının su problemi Çakırsaz Hanı, Atlas Hanı, Zalmanda Hanı vb. eserlerde olduğu gibi, genellikle kuyular vasıtasıyle çözümlenmiştir. Buna karşılık Bafa Gölü Hanı'nda görüldüğü üzere, bazen sarnıç da kullanılmıştır. Şehir içi hanlarında ise bu problem avlu ortasındaki şadırvan vasıtasıyla çözümlenmiştir.

Mimari detaylar: Beylikler döneminin mimariye getirdiği bir özellik olan sadeleşme menzil hanlarında da görülmektedir. Anadolu Selçuklu sultan hanlarında, özellikle portallerdeki zengin süslemeye rağmen, Beylikler dönemi portallerinde bir sadeleşme dikkati çeker. Zaten mütevazi ölçülerdeki menzil hanlarında portallerin çok süslü olmasıda beklenmemelidir. Bununla birlikte Çakırsaz Hanı, Issız Han, Ortaköy Kervansarayı gibi bazı menzil hanlarında tuğla ve taşların geometrik kompozisyonlarından veya basit silmelerden oluşan süslemeler mevcuttur. Aynı şekilde şehir içi hanlarının portallerinde de yine süsleme bulunmamaktadır.

Selçuklu dönemi menzil hanları ile, Beylikler dönemi menzil hanları arasında pencere düzeni yönünden önemli bir

fark yoktur. Altta pencere olmaması, üstte ise mazgal pencere bulunması her iki dönem menzil hanlarında görülen ortak özelliklerdir. Yalnız Ulubat'daki Issız Han'ın ön mekânlarında büyük alt pencerelerin bulunması istisnai bir durumdur. Bununla birlikte, Beylikler döneminde inşa edilen bazı menzil hanlarında mazgal pencereler dahi bulunmamakta, İnay Köyü Hanı, Atabey Hanı vb. hanlarda olduğu gibi aydınlatma tonozlara açılan tepe pencereleri vasıtasıyle sağlanmaktadır.

Beylikler dönemi şehir içi hanlarında ise bu durum değişmektedir. Daha önce Selçuklu şehir içi hanları için söylenen nedenlerden dolayı, bu dönem şehir içi hanlarının aydınlatma düzeni hakkında yorum yapmak zordur. Beylikler döneminin Türk mimarisine getirdiği bir yenilik olan çok sayıda ve çift sıralı pencere sistemi şehir içi hanlarında da uygulanmıştır. Bu eserlerde zemin kat genellikle depo olarak kullanılmış ve emniyet açısından Bursa Emir Han'da olduğu gibi sağır yapılmış, buna karşılık ticarethane veya ikâmet için kullanılan birinci kata, dışarı ile irtibatlı dikdörtgen pencereler açılmıştır.

Beylikler dönemi menzil hanlarında örtü biçimi olarak Anadolu Selçuklu örneklerindeki gibi tonoz kullanılmıştır. Yarım daire veya sivri tonoz olarak yapılan ve beşik tonoz dediğimiz örtü biçiminin en çok kullanıldığı bu sistemde, Gökçeağaç ve Kavak hanlarında olduğu gibi bazen çapraz tonozla da karşılaşılmaktadır. Ayaklar arasına ve duvarlara atılan kemerlerle desteklenen tonozlar genellikle moloz taş ve tuğla, bazen de Niğde Sarı Han'da olduğu gibi tamamen kesme taş ile inşa edilmiştir. Bazı han örneklerinin, arası boşluklu bir çift tonoz sistemi ile örtüldüğü görülür. Dam akıntısının kolaylıkla sağlanması, binanın örtü malzemesinin fazla yükünden kurtarılması ve iç mekânın ısı tecridi bakımından bu sistemin çok eskiden beri bazı cami, türbe gibi yapılarda da uygulandığı bilinmektedir. Kanaatimizce Ortaköy Kervansarayı'nda bu detay, damın ör-

tü malzemesi yükünün hafifletilmesi ile ilgili olmalıdır. Fatih döneminde yapılan Çardak Yakub Bey Kervansarayı, tarih açısından konumuzun sınırları dışında kalmaktadır. Ancak kiremit kaplamalı ahşap çatısı ile, daha sonra sık sık karşılaşılan ahşap çatılı Osmanlı hanlarının bilinen ilk örneği olması bakımından ilgi çekicidir.

Şehir içi hanlarında örtü biçimi olarak genellikle tonoz kullanılmasına rağmen, İpek Hanı'nda olduğu gibi bazı hanların özellikle birinci kat revaklarında kubbe de kullanılmıştır.

Beylikler döneminde ocağın ve buna bağlı olarak baca mimarisinin ortaya çıkması ve bunun bazı hanlarda da yer alması gibi önemli bir yenilik ile karşılaşılmaktadır. Bacaların çatıdan itibaren yükselmesi, hanların üst örtü biçimine bir haraketlilik kazandırmıştır. Genellikle tuğla ile inşa edilen bacalar prizmatik şekilde olup, muhtemelen üstü konik veya piramidal bir külâhla son bulmaktadır. Ulubat Issız Han'da, orta sahında bağımsız olarak inşa edilen ocakların bacalarının kademeli olarak yükselmesi, dönemin diğer örneklerinden farklılık göstermektedir.

İnay Köyü Hanı haricindeki menzil hanlarında dama çıkışı sağlayan merdiven tespit edilememiştir. Ulubat Issız Han'ın portali üzerindeki pencerenin dama çıkışla ilgili olduğu söylenmekteyse de, bunun merdiven biçimi hakkında, hiç bir kalıntı olmadığından yorum yapmak zordur. Ancak evlerde kullanıldığı gibi taşınabilir ahşap merdivenlerden burada da faydalanıldığı düşünülebilir.

Şehir içi hanlarında, genellikle girişin gerisinden, revak içerisinden sağlı sollu kârgir merdivenlerle üst kata çıkılmaktadır. Revakları olmayan Balat'daki hanlarda dama çıkış avlu köşelerine inşa edilen merdivenlerle sağlanmıştır. Bursa'daki şehir içi hanlarının hemen hepsinin merdivenleri tamamen yenilendiğinden, merdivenlerin ve korkulukların orijinal biçimini tespit etmek zordur.

Kısıtlı araştırma ve çeşitli imkânsızlıklara rağmen

Beylikler dönemine ait han örnekleri üzerinde yapılan bu araştırmamızın, Türk sanatında Selçuklu dönemi ile klâsik Osmanlı dönemi arasında, bugüne kadar doldurulamamış bir boşluğun kapatılması açısından, en azından bir hareket noktası veya basamak olduğuna inanıyoruz.

DİPNOTLAR

1- Ahmet Eflâki, Ariflerin Menkıbeleri I, (çev.Tahsin Yazıcı), İstanbul 1986, s.323.

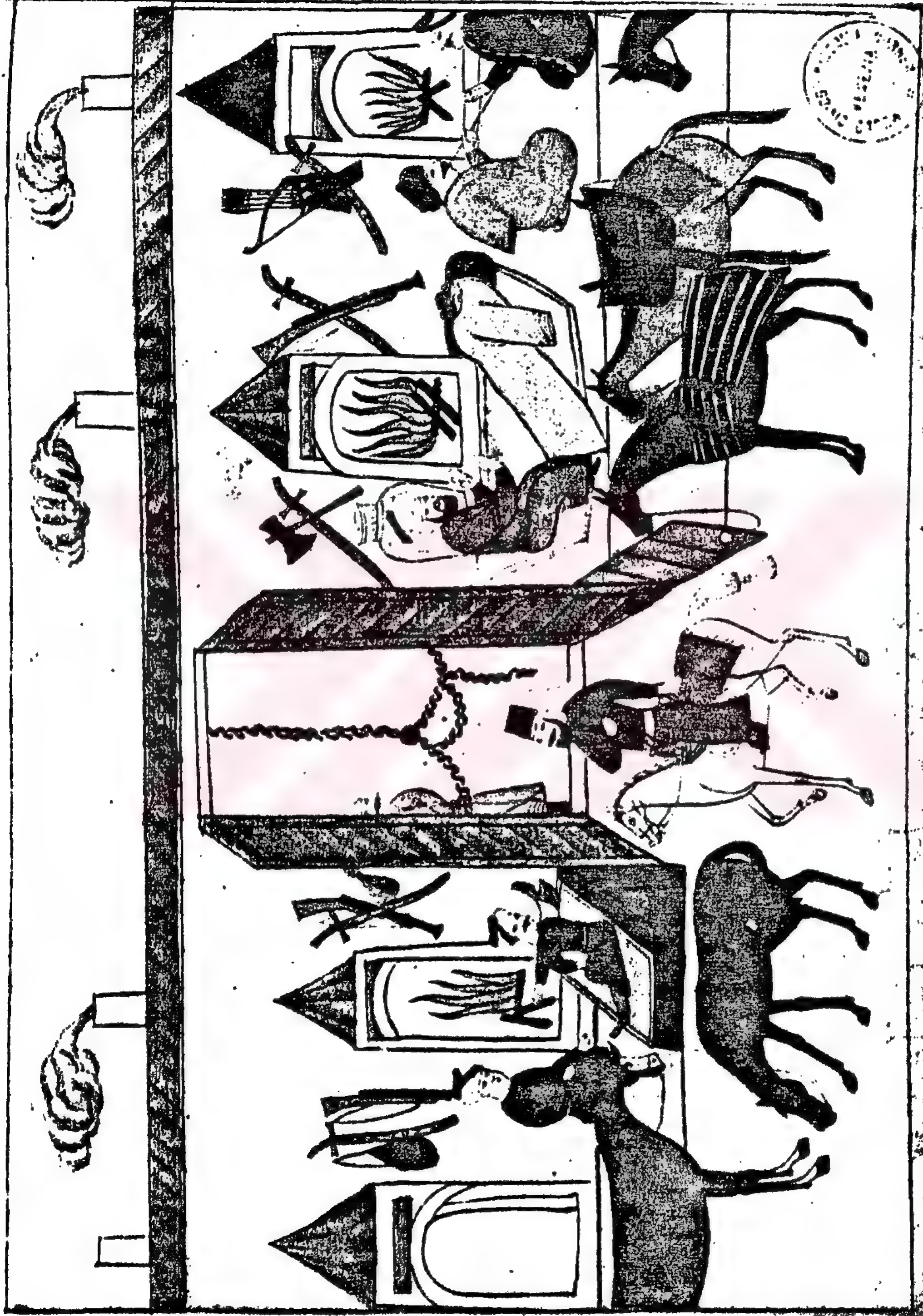
2- Ahmet Eflâki, a.g.e., s.91,101.

3- Osman Turan, "Selçuk Kervansarayları", Belleten,C.X (1946), s.496.

4- Bursa Halkevi Neşriyatı, Bursa Hanları,Bursa 1935, s.4,12.

5- Haşim Karpuz, Türk İslâm Mesken Mimarisinde Erzurum Evleri, Ankara 1984, s.32.

6- O.Cezmi Tunçer, "Niğde Aksaray Sultan Hanında Bazı İzlerin Değerlendirilmesi", Önasya, S.72, Ankara 1971, s.11.

Bir Osmanlı Kervansarayı (Minyatür)

IX- BİBLİOGRAFYA

- Ahmet Eflâki, Ariflerin Menkîbeleri I,(çev:Tahsin Yazıcı) İstanbul 1986.
- AKDAĞ,M., Türkiye'nin İktisadî ve İçtimaî Tarihi, C.1, İstanbul 1979.
- AKIN,H., Aydın Oğulları Tarihi Hakkında Bir Araştırma, İstanbul 1946.
- AREL,A., "Menteşe Beyliği Devrinde Peçin Şehri", Anadolu Sanatı Araştırmaları I, İstanbul 1968, s.67-101.
- ASLANAPA,O., "Ribat", İslâm Ansiklopedisi,IX, İstanbul 1970, s.737.
- ASLANAPA,O., Türk Sanatı II, İstanbul 1972.
- ASLANAPA,O., Türk Sanatı, İstanbul 1984.
- AYVERDİ,E.H., Osmanlı Mimarisinde Çelebi ve II.Sultan Murad Devri, C.II, İstanbul 1972.
- AYVERDİ,E.H., Osmanlı Mimarisinde Fatih Devri, 855-886 (1451-1481), C.IV, İstanbul 1974.
- AYVERDİ,E.H., İstanbul Mi'mari Çağının Menşei, Osmanlı Mimarisinin İlk Devri, 630-805 (1230-1402), İstanbul 1966.
- BAYDUR,N., Kültepe (KANEŠ) ve Kayseri Tarihi Üzerine Araştırmalar (En Eski Çağlardan İs.S. 395 Yılına Kadar), İstanbul 1970.
- BAYGU,A.Ş., Erzurum Tarihi, Anıtları, Kitabeleri, İstanbul 1936.
- BAYKAL,K., Bursa ve Anıtları, İstanbul 1984.
- BURSA HALKEVİ NEŞRİYATI, Bursa Hanları, Bursa 1935.
- CEZZAR,M., Anadolu Öncesi Türklerde Şehir ve Mimarlık, İstanbul 1977.

- ÇETİNTAŞ,S., Türk Mimari Anıtları, Osmanlı Devri Bursa'da İlk Eserler, İstanbul 1946.
- DEMİRİZ,Y., Osmanlı Mimarisinde Süsleme I, Erken Devir (1300-1453), İstanbul 1979.
- DURUKAN,A., Balat'daki Türk Devri Yapıları, (H.Ü.Edebiyat Fakültesi, Yayınlanmamış Doktora Tezi), Ankara 1982.
- ERDMANN,K., Das Anatolische Karavansaray des 13. Jahrhundert, Teil I-II, Berlin 1961.
- ERTEN,S.F., Antalya Vilayeti Tarihi, İstanbul 1949.
- ESİN,E., "Muyanlık", Malazgirt Armağanı, Ankara 1972,s.75-102
- GABRİEL,A., Une Capitale Turque, Brousse, Paris 1958.
- GÖKOĞLU,A., Paphlagonia-Paflagonya- Gayri Menkul Eski Eserleri ve Arkeolojisi, C.1, Kastamonu 1952.
- GÖNÇER,S., Afyon İli Tarihi, C.1, İzmir 1971.
- GÜRAN,C., Türk Hanlarının Gelişimi ve İstanbul Hanları Mimarisi, Ankara 1978.
- GÜREŞSEVER,G., "Urfa'da İki Kervansaray", İTÜ.Mimarlık Fakültesi Mimarlık Tarihi ve Restorasyon Enstitüsü Bülteni, 3(9/10) 1977, s.12-27.
- KARPUZ,H., Türk-İslâm Mesken Mimarisinde Erzurum Evleri, Ankara 1984.
- KIRZIOĞLU,M.F., Kars Tarihi, C.1, İstanbul 1953.
- KONYALI,İ.H., Abideleri ve Kitabeleri İle Karaman Tarihi Ermenek ve Mut Abideleri, İstanbul 1967.
- KONYALI,İ.H., Abideleri ve Kitabeleri İle Konya Tarihi, Konya 1964.
- KONYALI,İ.H., Alanya (Alaiyye), İstanbul 1944.
- KÖPRÜLÜ,M.F., "Ribat", Vakıflar Dergisi, S.II (1942), s.267-278.

- KUNTER,H.B., "Bilinmeyen Bir Kervansaray Tipi (Düğer Kervansarayı)", Vakıflar Dergisi, S.VIII (1969), s.225-228.

- LLoyd,S.-Storm,D., Alanya (Alaiyye) (çev:N.Sinemoğlu), Ankara 1964.

- MARÇAİS,G., "Ribat", İslâm Ansiklopedisi, IX, İstanbul 1970, s.735.

- ORAL,M.Z., "Turgutoğulları Eserleri Vakfiyeleri", Vakıflar Dergisi, S.III (1956), s.31-64.

- OSTROGORSKY,G., Bizans Devleti Tarihi, (çev:Fikret Işıltan), Ankara 1986.

- ÖZERGİN,M.K., "Anadolu'da Selçuk Kervansarayları", Tarih Dergisi, XV/20 (1965), s.141-170.

- ÖZGÜÇ,T.-AKOK,M., "Afşin Yakınında Eshab-ı Kehf Külliyesi, İlahiyat Fakültesi Yıllık Araştırmalar Dergisi II (1958), s.77-91.

- ÖZGÜÇ,T.-AKOK,M., "Ağzıkara Han", İlahiyat Fakültesi Yıllık Araştırmalar Dergisi I (1956), s.93-105.

- ÖZGÜÇ,T.-AKOK,M., "Alay Han, Öresun Han ve Hızır İlyas Köşkü", Belleten, XXI(1957), s.139-148.

- ÖZGÜÇ,T.-AKOK,M., "Sarı Han", Belleten, XX (1956), s.379-383.

- ÖZGÜÇ,T.-AKOK,M., "Üç Selçuklu Abidesi: Dolay Han, Kesikköprü Kervansarayı ve Han Camii", Belleten, XXII(1958), s.251-259.

- ÖZTUNA,Y., Büyük Türkiye Tarihi, C.2, İstanbul 1982.

- RİEFSTAHL,R.M., Cenubi Garbi Anadolu'da Türk Mimarisi, (çev:C.Tahir Berktin), İstanbul 1941.

- SOYMAN,F.-TONGUR,İ., Konya Eski Eserler Kılavuzu, Konya 1944.

- SÜMER,F., Yabanlu Pazarı, İstanbul 1985.
- TAVERNİER,J.B., XVII.Asır Ortalarında Türkiye Üzerinden İran'a Seyahat, (çev:Ertuğrul Gültekin), İstanbul 1980.
- TUNÇER,O.C., "Niğde Aksaray Sultan Hanında Bazı İzlerin Değerlendirilmesi", Önasya, S.72, Ankara 1971, s.10-11.
- TURAN,O., "Celâleddin Karatay, Vakıfları ve Vakfiyeleri", Belleten XII(1948), s.17-171.
- TURAN,O., "Selçuk Kervansarayları", Belleten, X(1946), s.471-496.
- TURAN,O., Selçuklular Tarihi ve Türk İslâm Medeniyeti, Ankara 1965.
- TURAN,O., Selçuklular Zamanında Türkiye, İstanbul 1971.
- TÜKEL,A., "Alara Han'ın Tanıtılması ve Değerlendirilmesi" Belleten XXXIII(1969), s.429-469.
- ULUÇAY,M.Ç., Saruhan Oğulları ve Eserlerine Dair Vesikalar, Manisa 1946.
- UZUNÇARŞILI,İ.H., Anadolu Beylikleri ve Akkoyunlu, Karakoyunlu Devletleri, Ankara 1984.
- UZUNÇARŞILI,İ.H., Kitabeler I-II, İstanbul 1927-1929.
- ÜNAL,R.H., Diyarbakır İlindeki Bazı Türk-İslâm Anıtları Üzerine Bir İnceleme, Erzurum 1975.
- ÜNAL,R.H., "Erzurum İli Dahilindeki İslâmi Devir Anıtları Üzerine Bir İnceleme", A.Ü.Edebiyat Fakültesi Araştırma Dergisi, S.6 (Nisan 1973), Erzurum 1974.
- ÜNAL,R.H., "Iğdır Yakırlarında Bir Selçuklu Kervansarayı ve Doğubayezid-Batum Kervan Yolu Hakkında Notlar", Sanat Tarihi Yıllığı, S.III, İstanbul 1970, s.7-15.

- ÜNAL,R.H., "Kozak ve Sertavul Hanları (Karaman-Mut), Konya (Haz.F.Halıcı), s.59-64,

- ÜNAL,R.H., "Osmanlı Öncesi Devirden Yayınlanmamış Bir Kaç Han Üzerine Bir İnceleme", A.Ü.Edebiyat Fakültesi Araştırma Dergisi, Prof.A.Luis Gabriel Özel Sayısı (1978), s.453-483.

- VAKIFLAR GENEL MÜDÜRLÜĞÜ, Türkiye'de Vakıf Abideler ve Eski Eserler I, Ankara 1972.

- VAKIFLAR GENEL MÜDÜRLÜĞÜ, Türkiye'de Vakıf Abideler ve Eski Eserler III, Ankara 1983.

- WEYD,H., Yakındoğu Ticaret Tarihi (çev:E.Ziya Karal), Ankara 1975.

- WİTTEK,P., Menteşe Beyliği (çev:O.Şaik Gökyay), Ankara 1944.

WULZİNGER-WİTTEK-SARRE, Das İslamische Milet, Berlin und Leipzig 1935.

- YETKİN,S.K., İslâm Mimarisi, Ankara 1959.

- YÜCEL,Y., XII-XV.Yüzyıllar Kuzey-Batı Anadolu Tarihi, Çoban-Oğulları Candaroğulları Beylikleri, Ankara 1980.

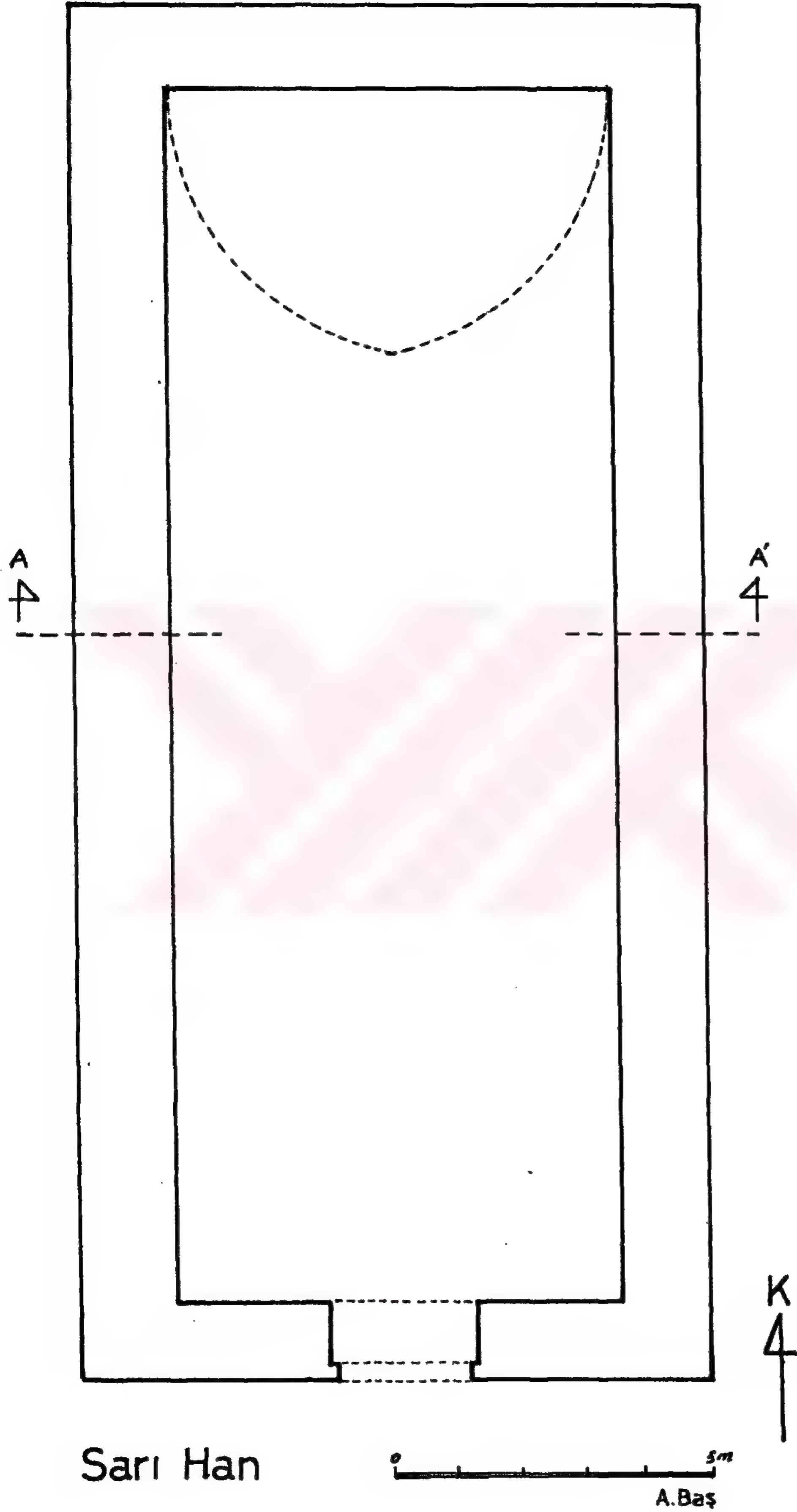
X- PLAN LİSTESİ

Plan 29 a. Geyve Hanı Zemin Kat (E.H.Ayverdi'den)
Plan 29 b. Geyve Hanı Birinci Kat (E.H.Ayverdi'den)
Plan 30 a. İpek Hanı Zemin Kat (E.H.Ayverdi'den)
Plan 30 b. İpek Hanı Birinci Kat (E.H.Ayverdi'den)
Plan 31 a. İsmail Bey Hanı Zemin Kat (V.G.M.Arşivinden)
Plan 31 b. İsmail Bey Hanı Birinci Kat (V.G.M.Arşivinden)

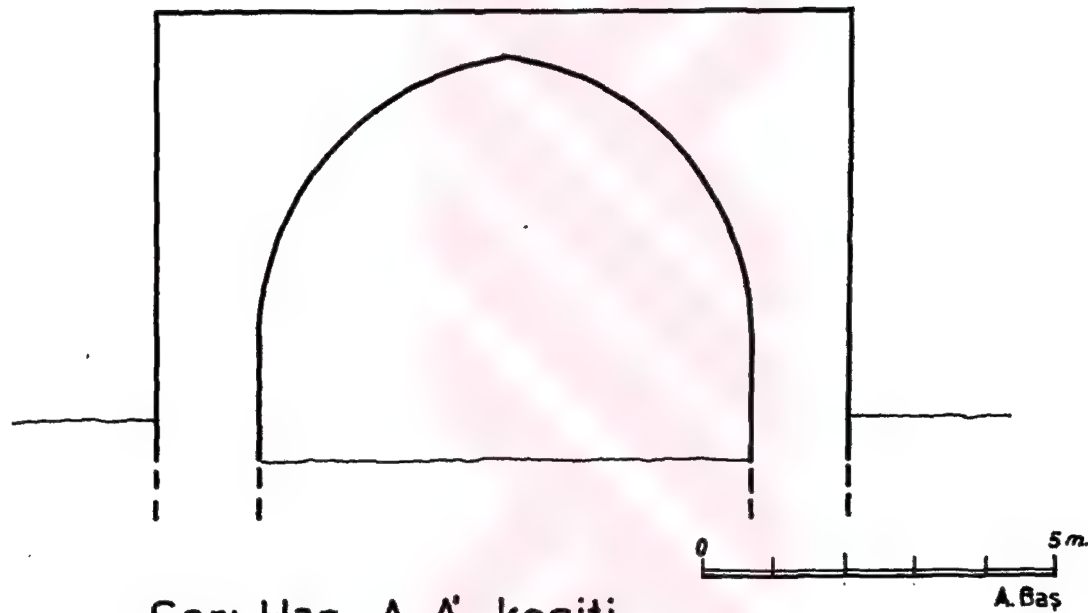
X- KESİT VE GÖRÜNÜŞ LİSTESİ

XII- RESİM LİSTESİ

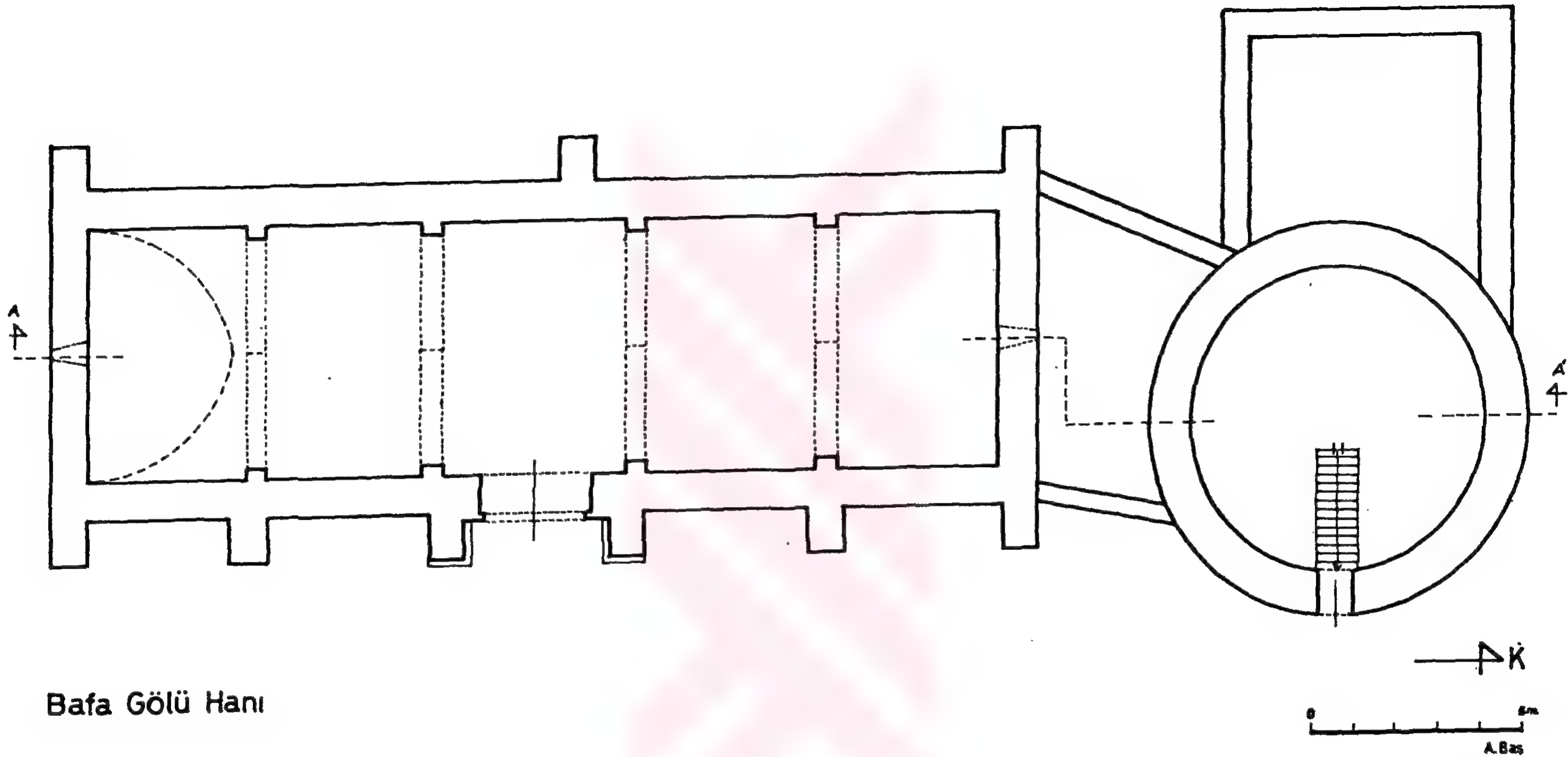
Resim 202. Taş Han. İnşa kitabesi.
Resim 203. " " . Avlunun güneybatı köşesinden detay.
Resim 204. Emir Hanı. Birinci kat girişi.
Resim 205. " " . Avludan genel görünüş.
Resim 206. " " . Birinci kata çıkış merdiveni.
Resim 207. " " . Hanın Ulu Camiin minaresinden görünüşü.
Resim 208. " " . Batı cephe.
Resim 209. " " . Avlu.
Resim 210. " " . Baca.
Resim 211. " " . Kuzey cephe çizimi (S.Çetintaş'tan).
Resim 212. " " . Birinci kat revak kubbesi (S.Çetintaş'tan).
Resim 213. Geyve Hanı. Batı girişi.
Resim 214. " " . Revak sistemi.
Resim 215. " " . Mescid.
Resim 216. " " . Ulu Camiin minaresinden görünüşü.
Resim 217. " " . Batı kanat.
Resim 218. " " . Revakların inşa sistemi.
Resim 219. " " . Ayak, kemer, revak ve kirpi saçak.
Resim 220. Bursa'da hanların kasif olarak bulunduğu çevre.
Resim 221. İpek Hanı. Doğu girişi.
Resim 222. " " . Revak sistemi.
Resim 223. " " . Revakların örtü sistemi.
Resim 224. " " . Ulu Camiin minaresinden görünüşü.
Resim 225. " " . Birinci kata giriş.
Resim 226. " " . Birinci kat revağından detay.
Resim 227. " " . Batı kanadın genel görünüşü.
Resim 228. İsmail Bey Hanı. Birinci kat merdivenleri.
Resim 229. " " " . Güneydoğudan görünüş.
Resim 230. " " " . Revak sistemi.
Resim 231. " " " . Restorasyon sonrası durum.

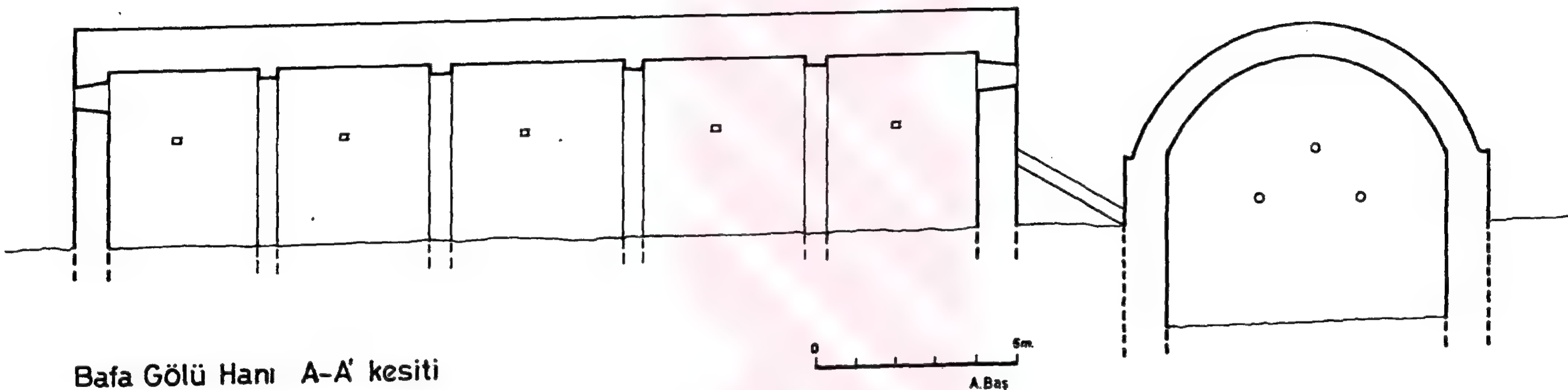
Plan 1

Kesit 1

Plan 2

Bafa Gölü Hanı A-A' kesiti

Kesit 2

MİHAL BEY HANI

Plan 3

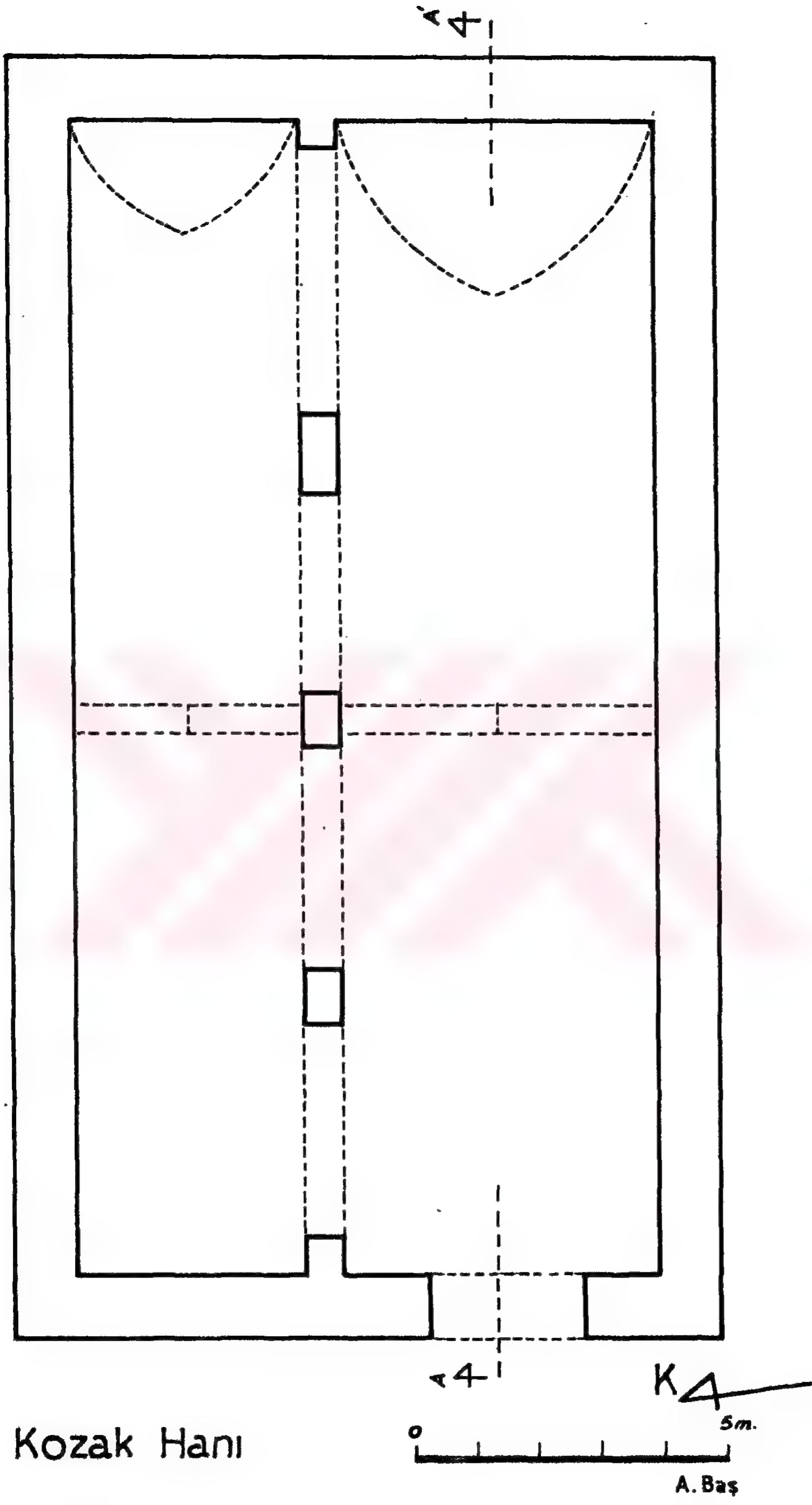
E.Hakkı Ayverdi'den

İsmail Bey (Deve) Hanı

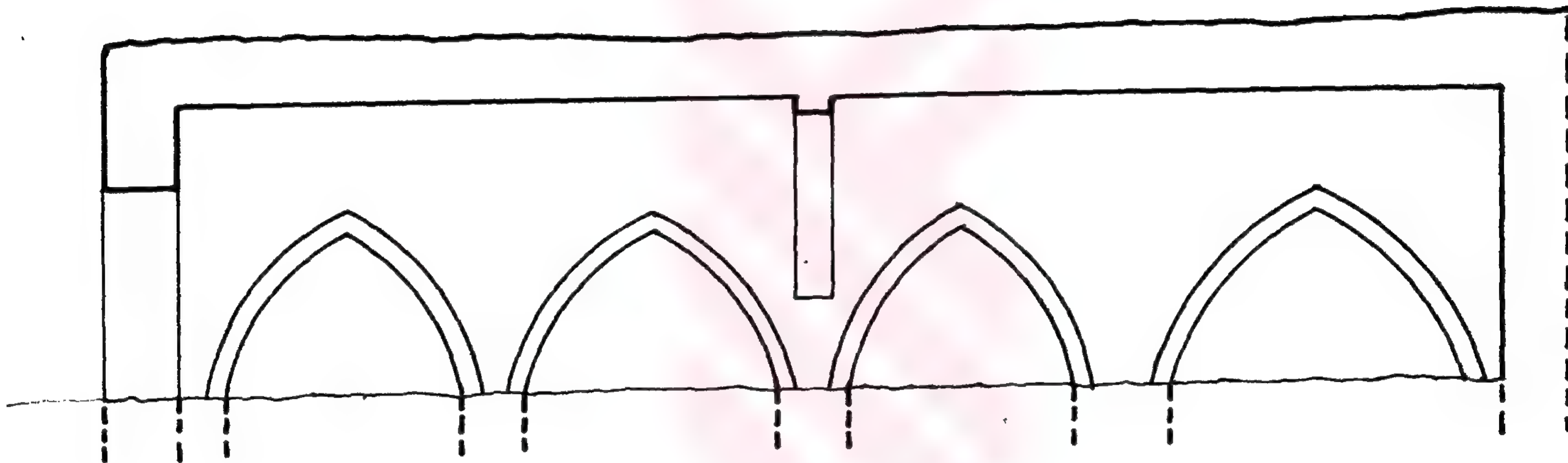

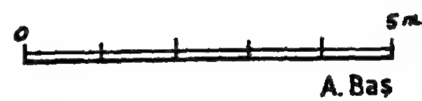
K

Plan 4

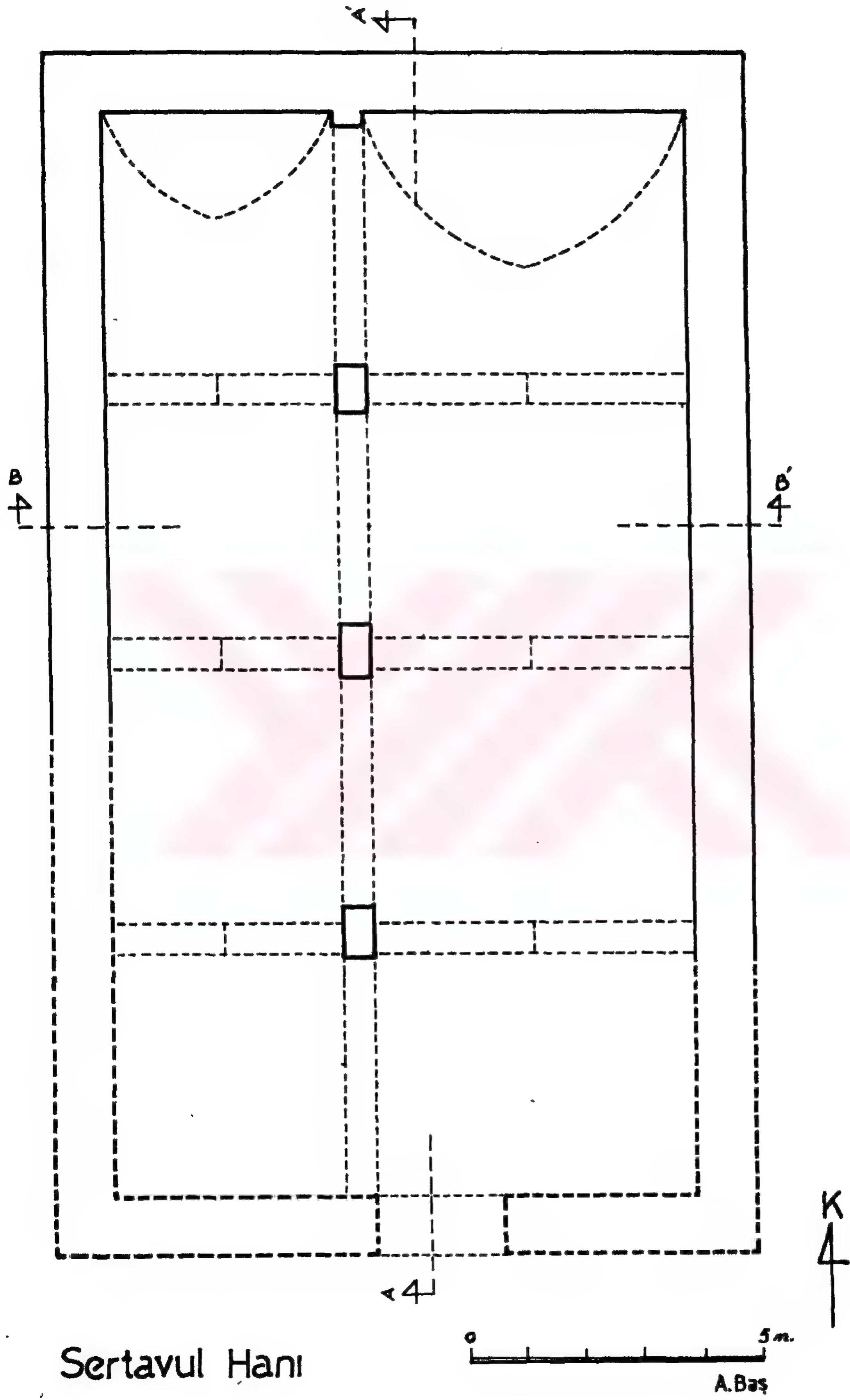

Plan 5

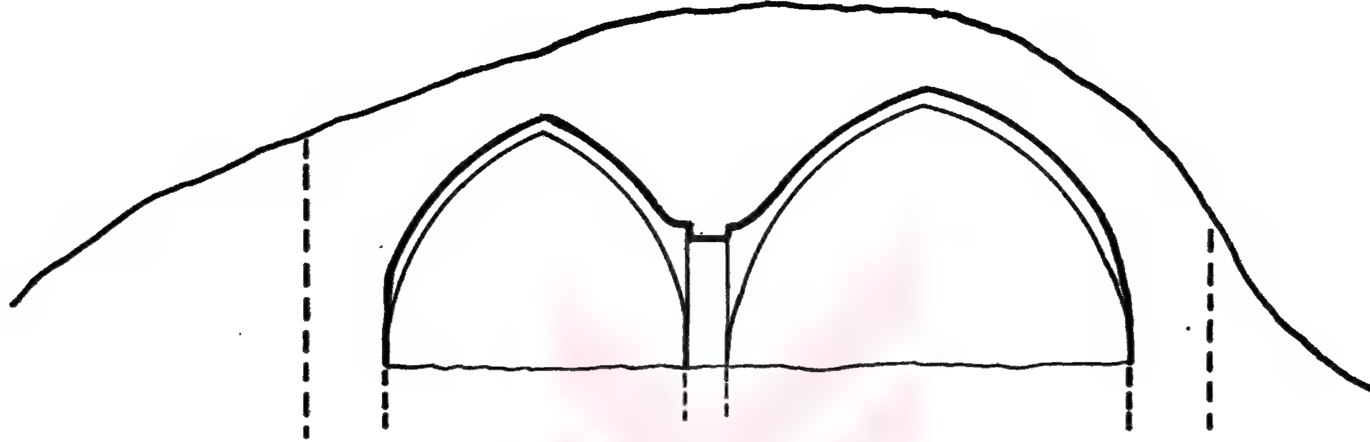

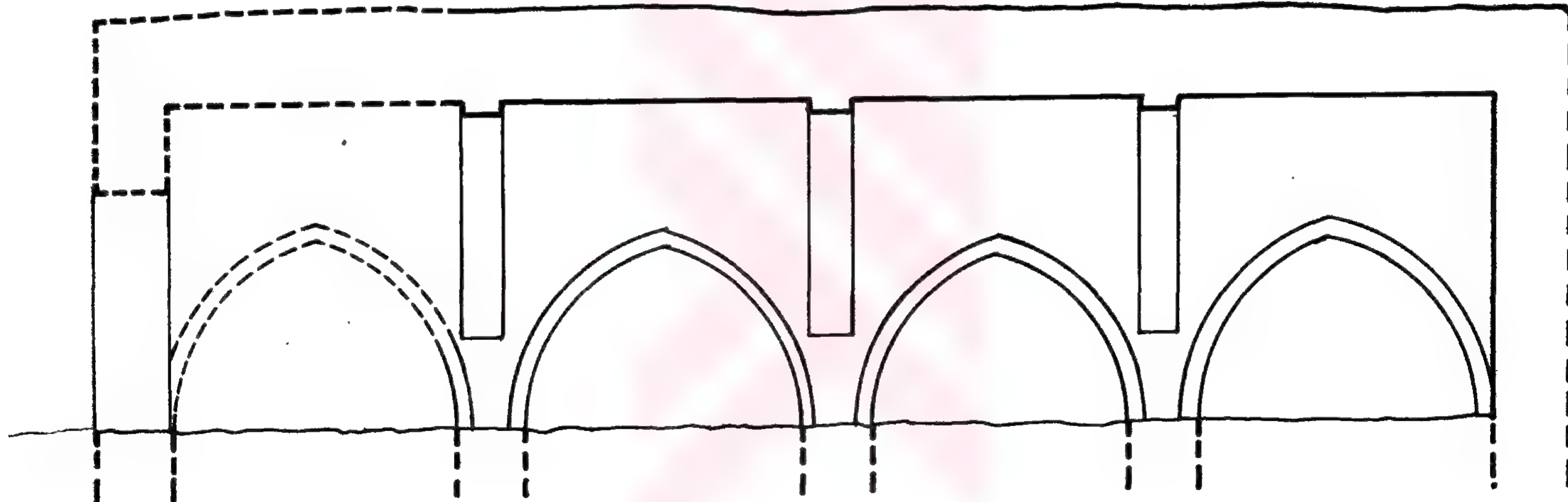
Kesit 3

Plan 6

Sertavul Hanı B- B' kesiti

Sertavul Hanı A-A' kesiti

Kesit 4

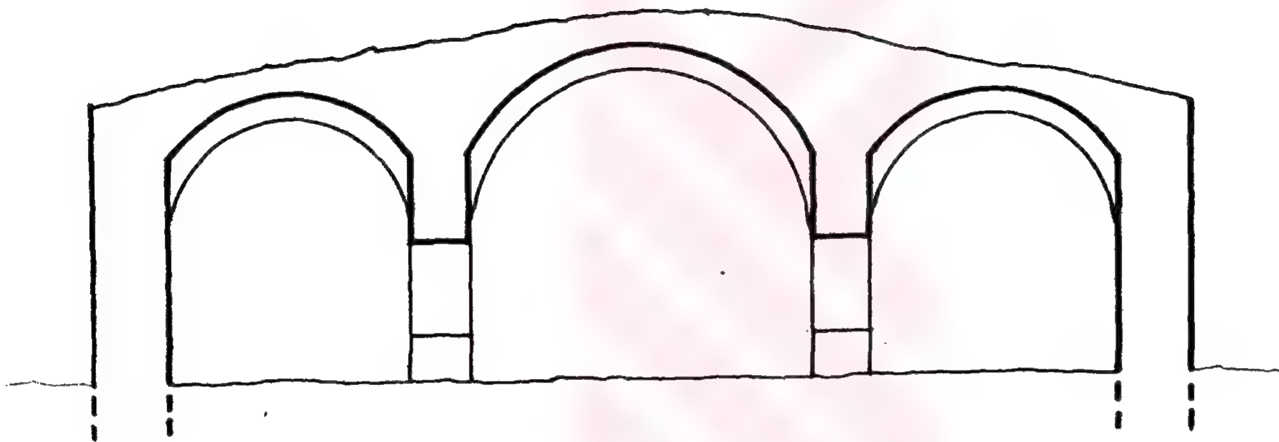
A

A'

Hocacihan Hanı
Restitüsyon

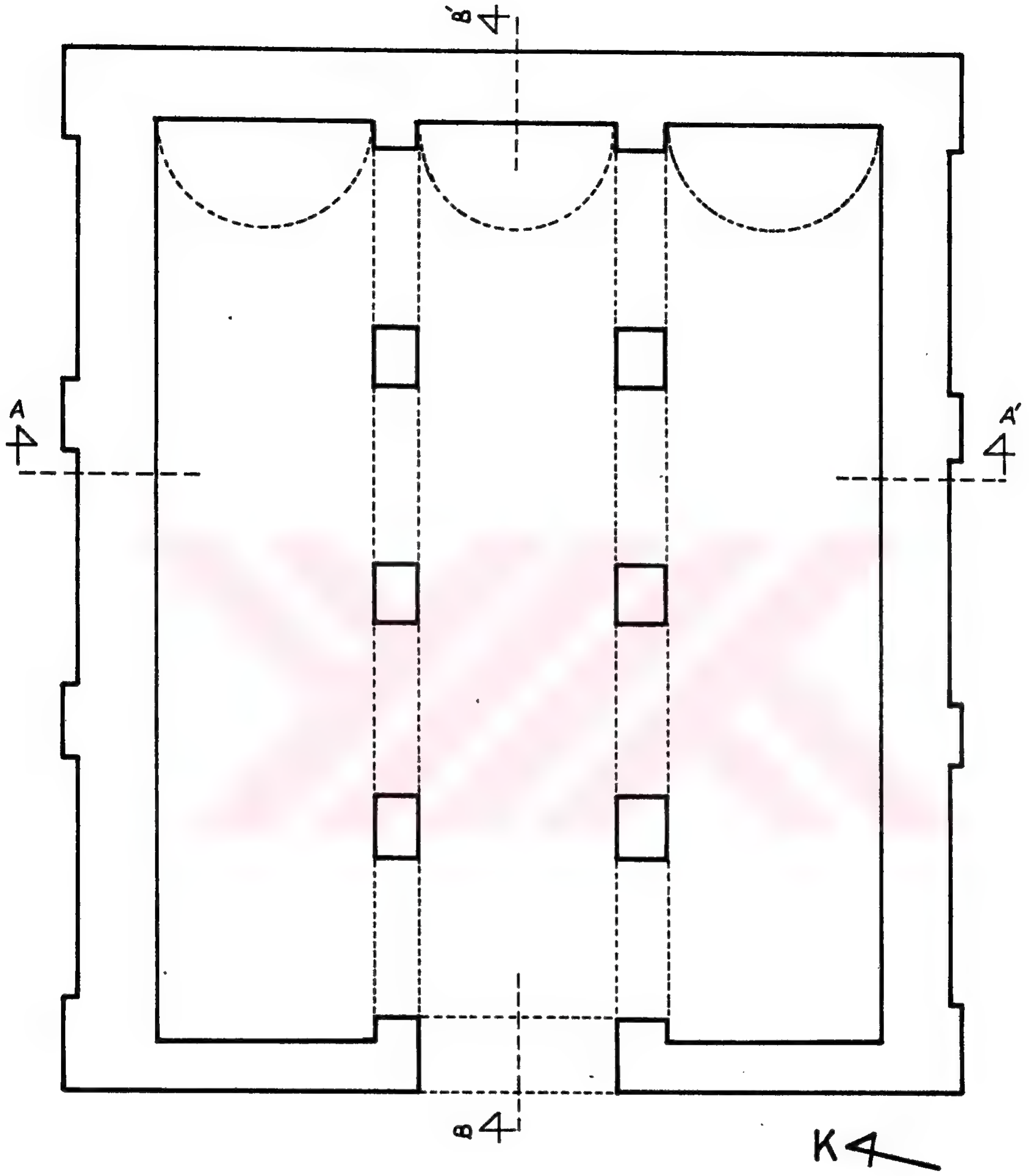
Plan 7

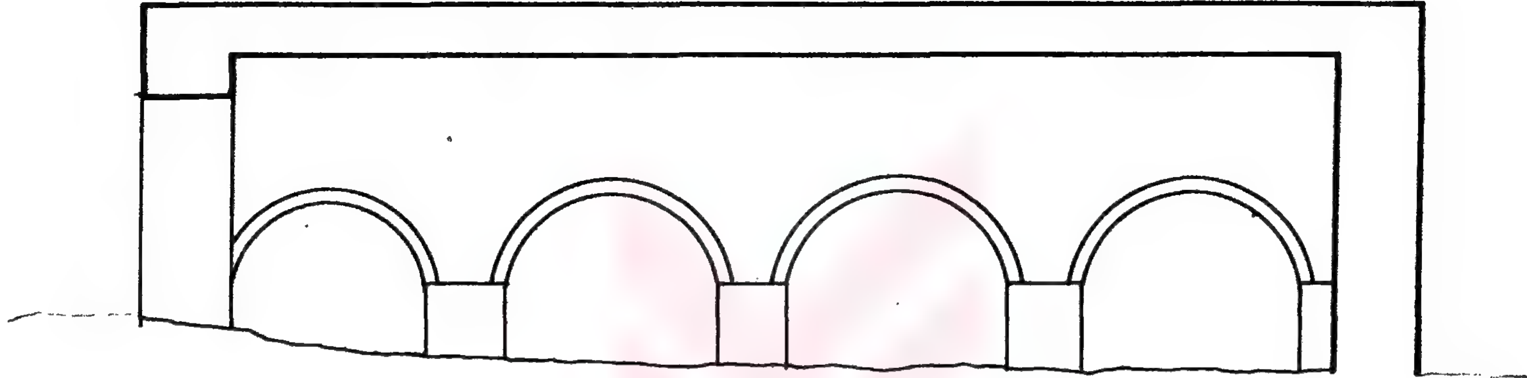
Hocacihan Hanı A-A' kesiti

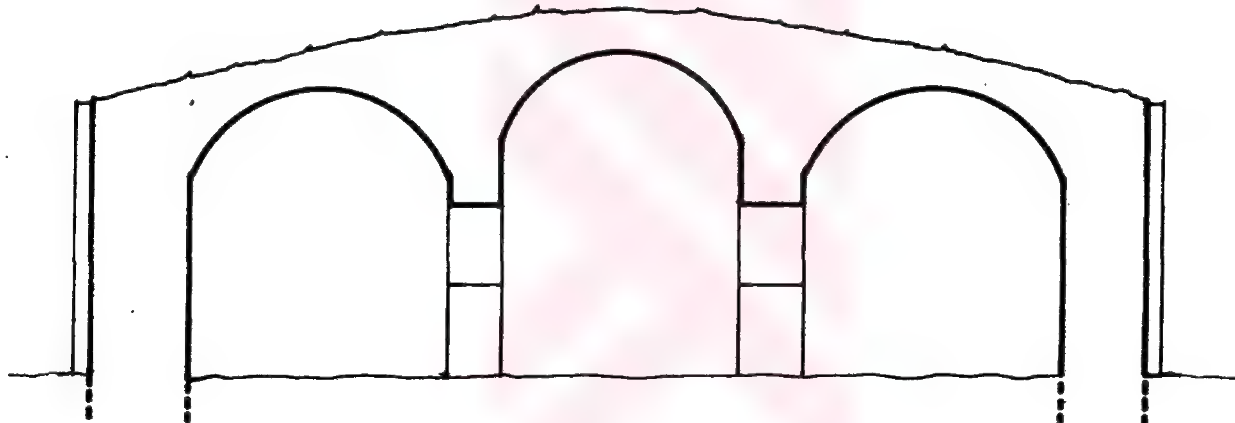
Kesit 5

Plan 8

Pamukcu Hanı B-B' kesiti

Pamukcu Hanı A-A' kesiti

Kesit 6

A

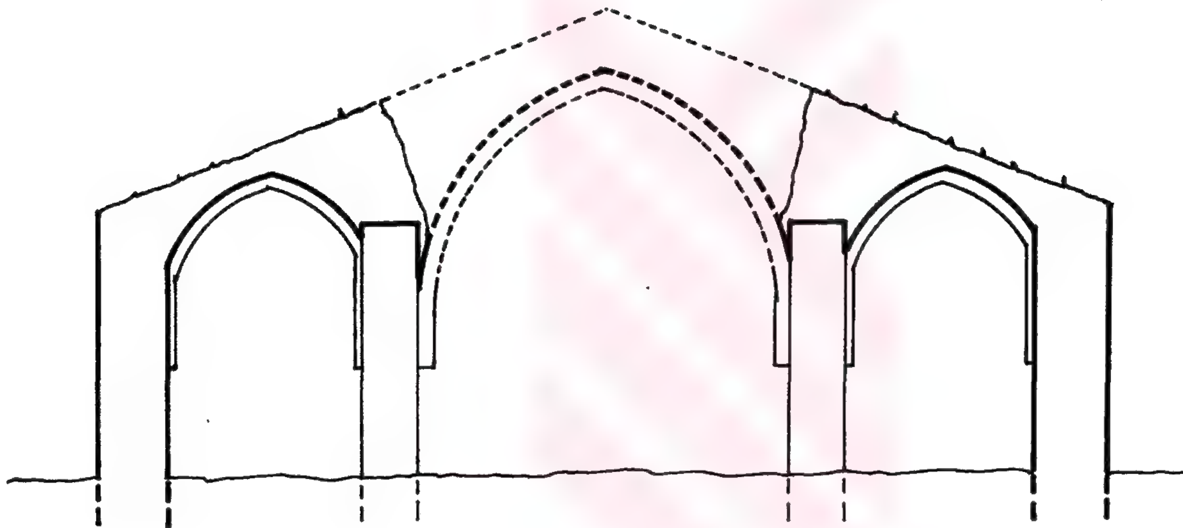
A'

Atlas Hanı

K

Plan 9

Atlas Hanı A-A' kesiti

Kesit 7

Zalmanda Hanı

A

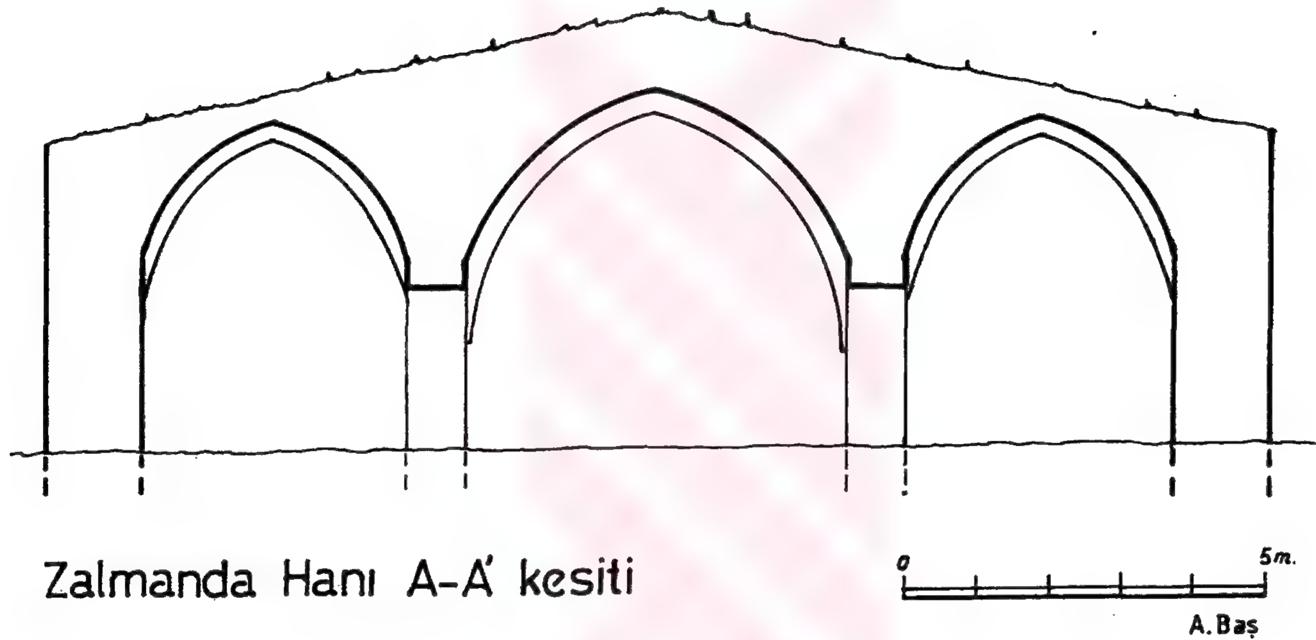
A'

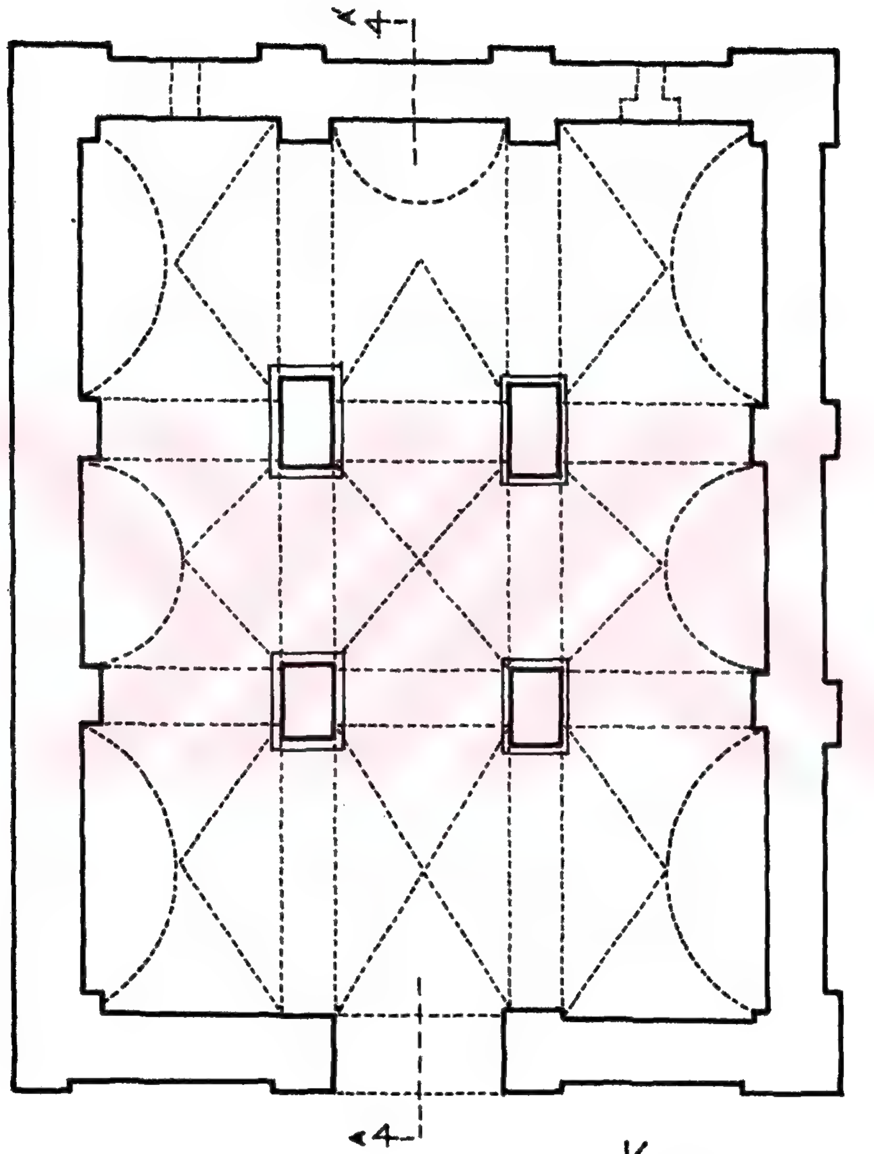

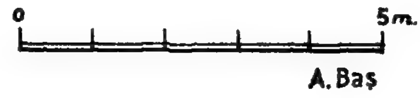
Y.Önge'den

Plan 10

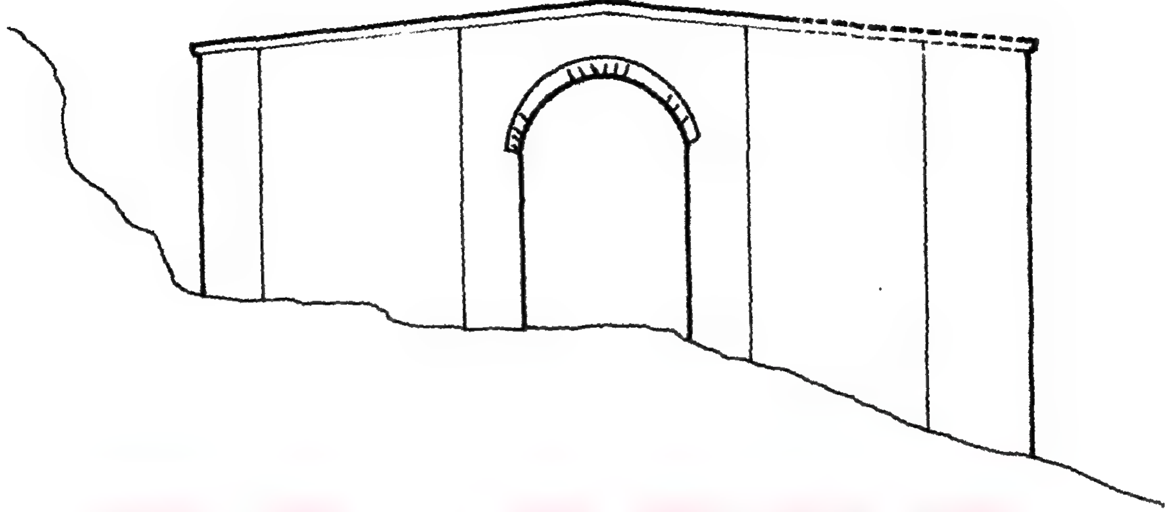

Kesit 8

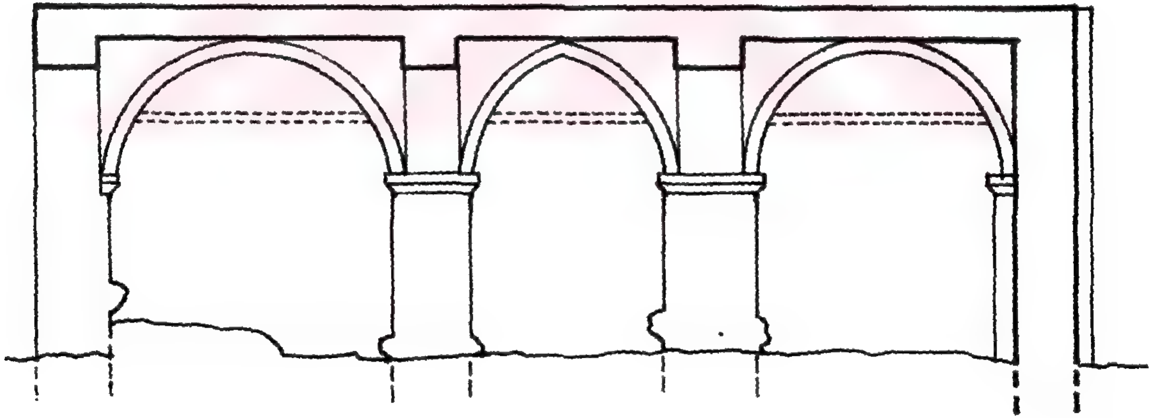

Plan 11

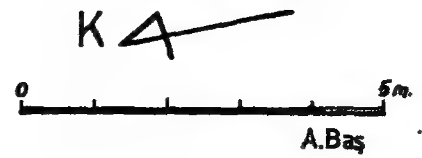
Kavak Hanı Cephe Görünüşü

Kavak Hanı A-A' kesiti

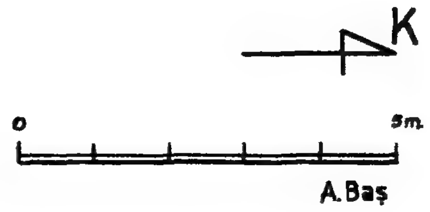
Kesit 9

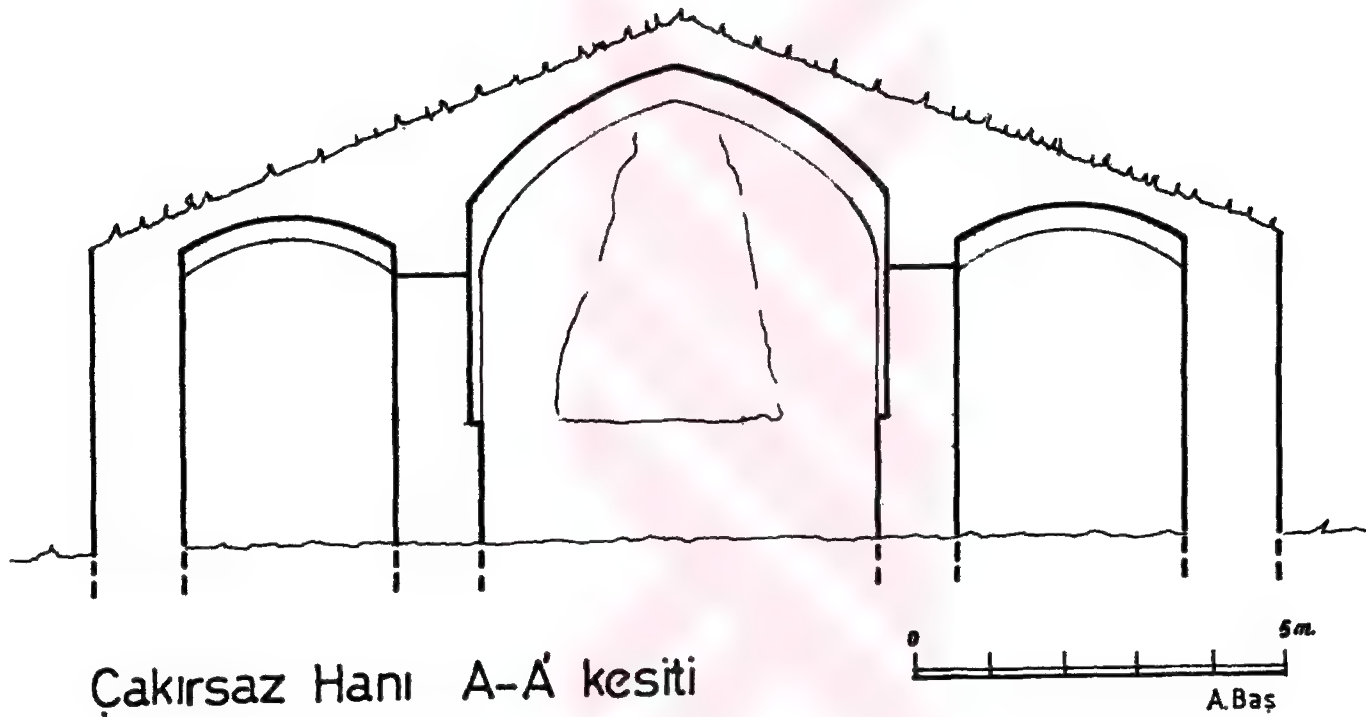
Eğret Hanı

Plan 12

Çakırsaz Hanı

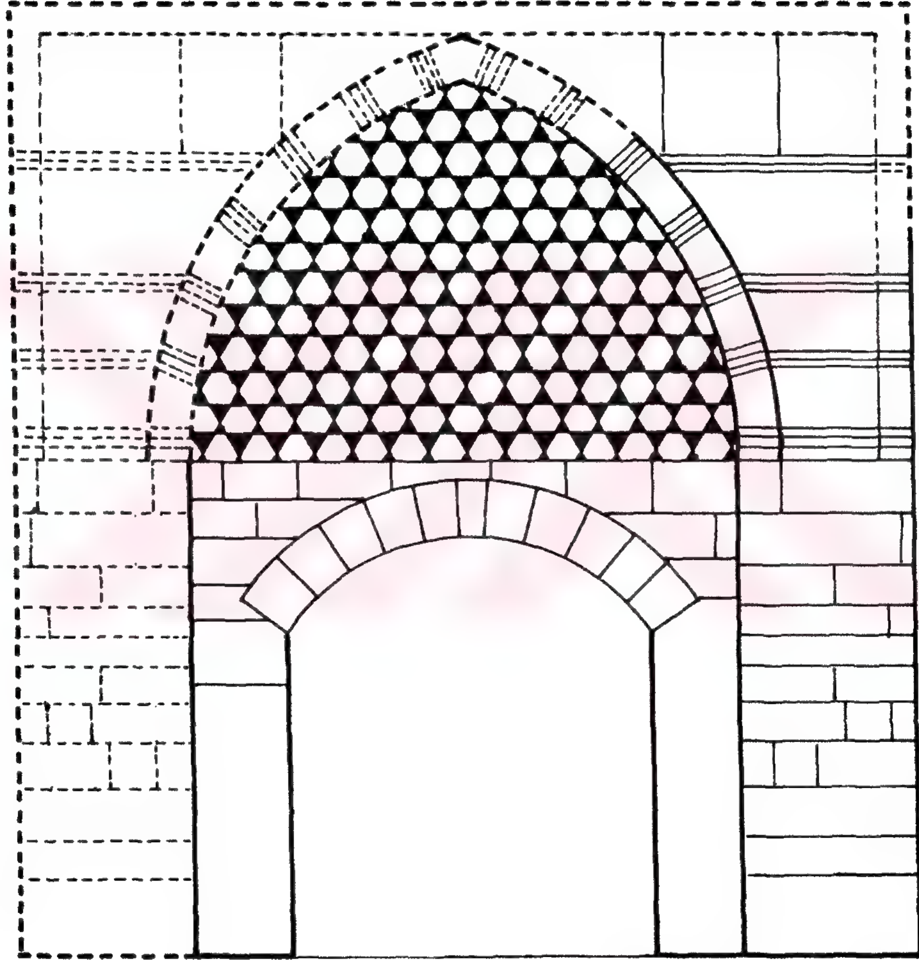

Plan 13

Çakırsaz Hanı A-Á kesiti

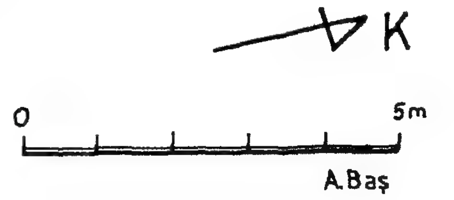
Kesit 10

Çakırsaz Hanı
portal

Görünüş 1

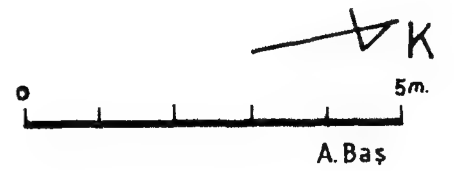

Yeniceköy Hanı

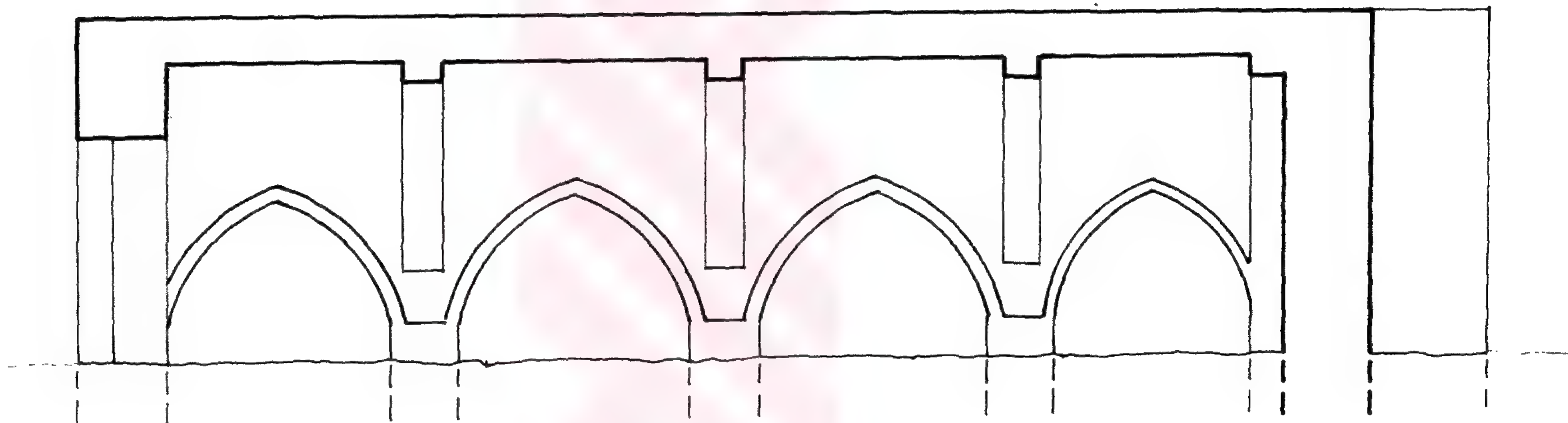
Halihazır durumu

Plan 14.a

Yeniceköy Hanı. Restitüsyon

Plan 14.b

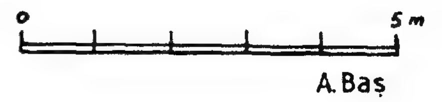
Kesit 11

A

A'

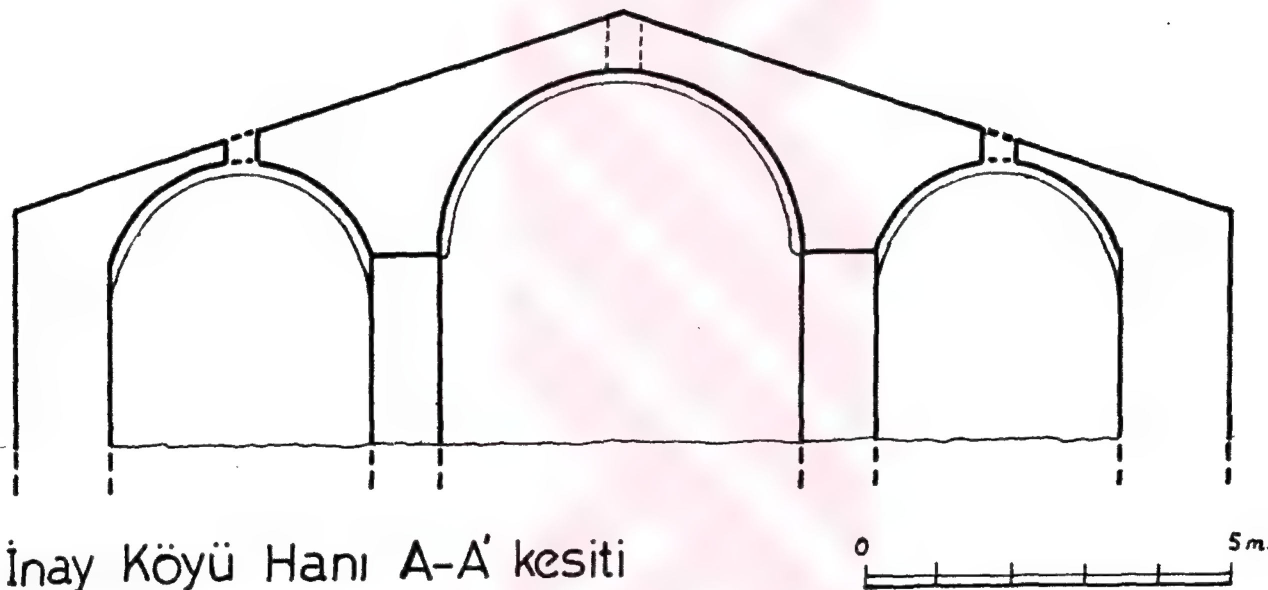
K

İnay Köyü Hanı

A.Baş

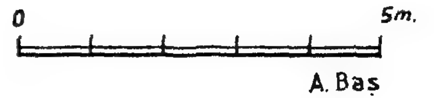
Plan 15

Kesit 12

Seyitgazi Deve Hanı

Plan 16

ORTAKÖY KERVANSARAYI E.Hakkı Ayverdi'den

Plan 17

ORTAKÖY KERVANSARAYI KESİTİ

E.Hakkı Ayverdi'den

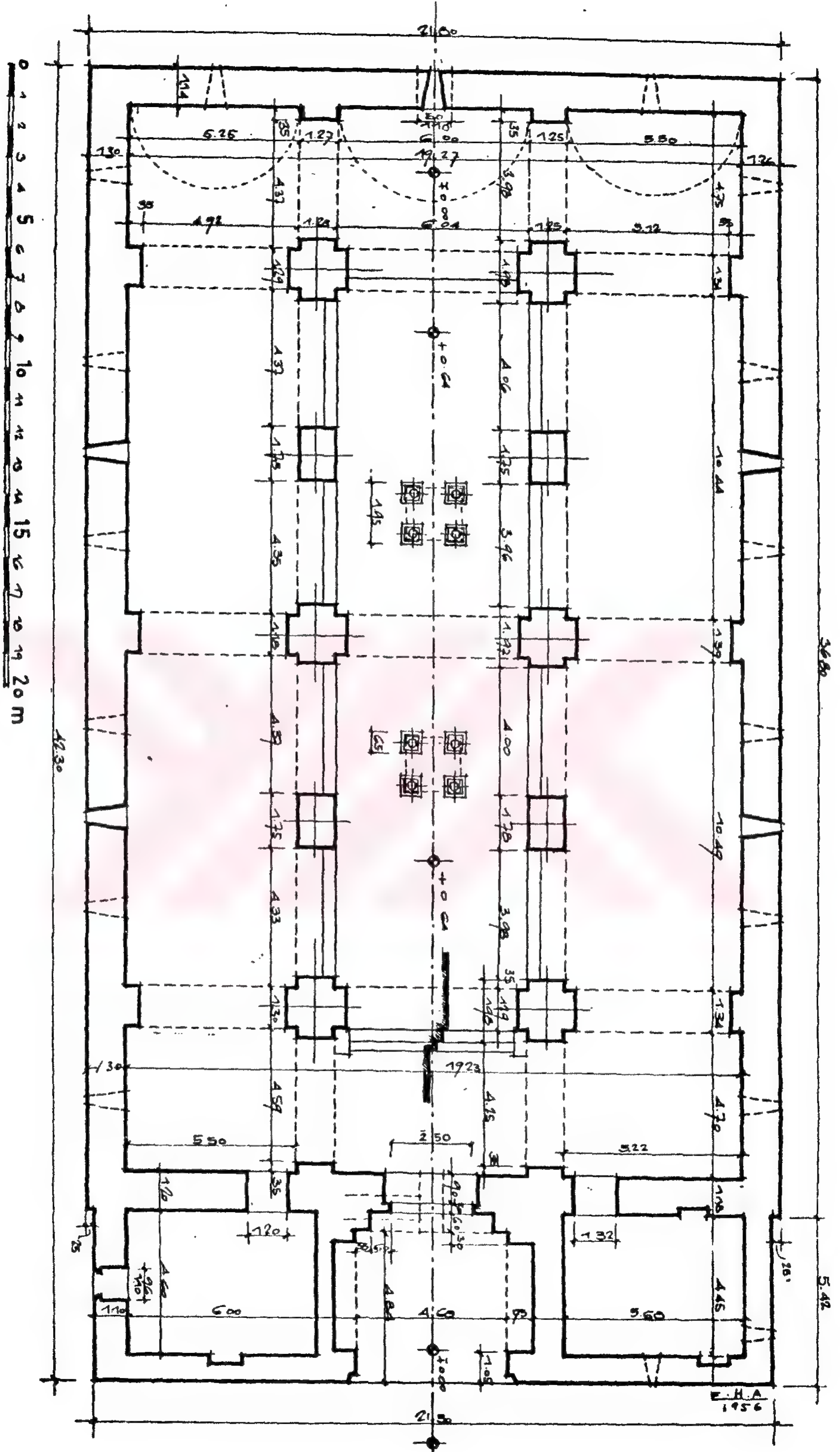
Kesit 13

ıvarık Hanı

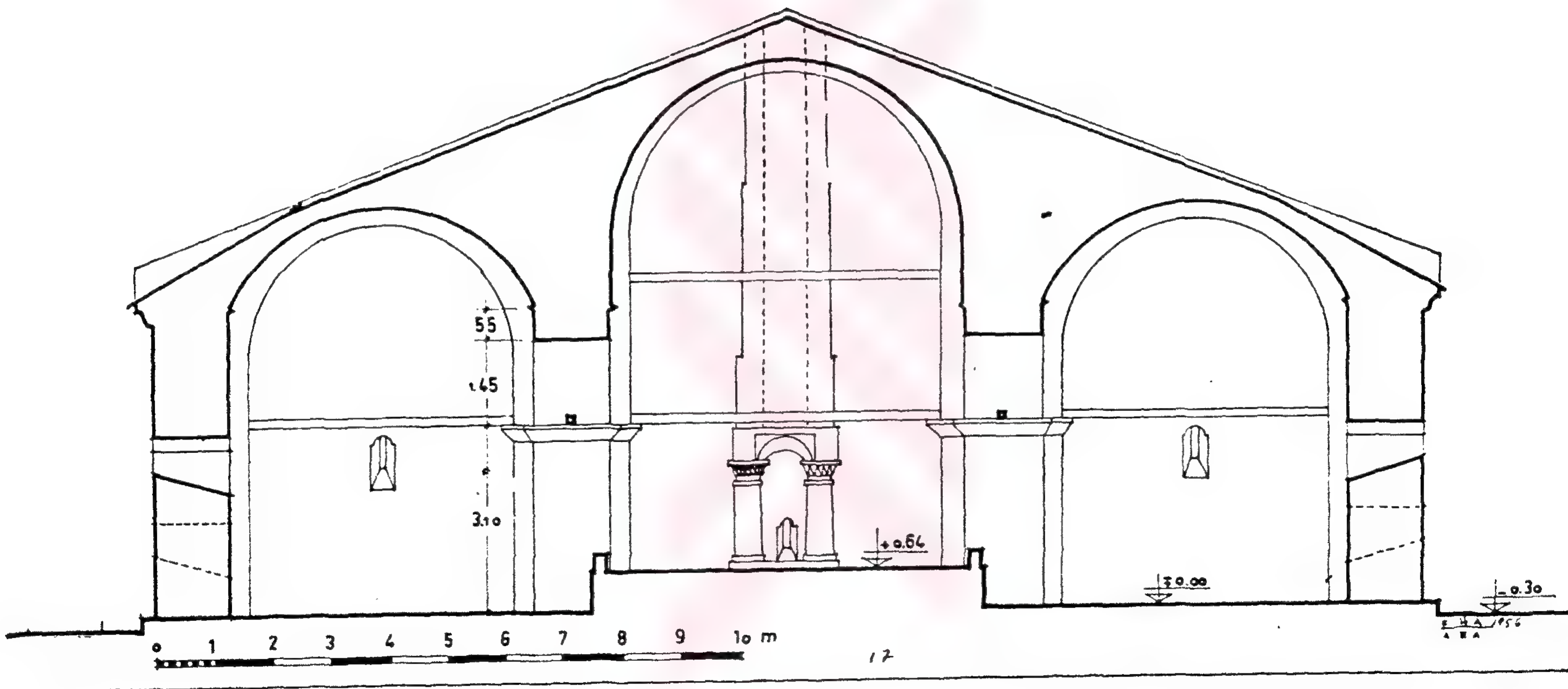
Y.Önge'den

Plan 18

ISSIZ HAN E.H.Ayverdi'den

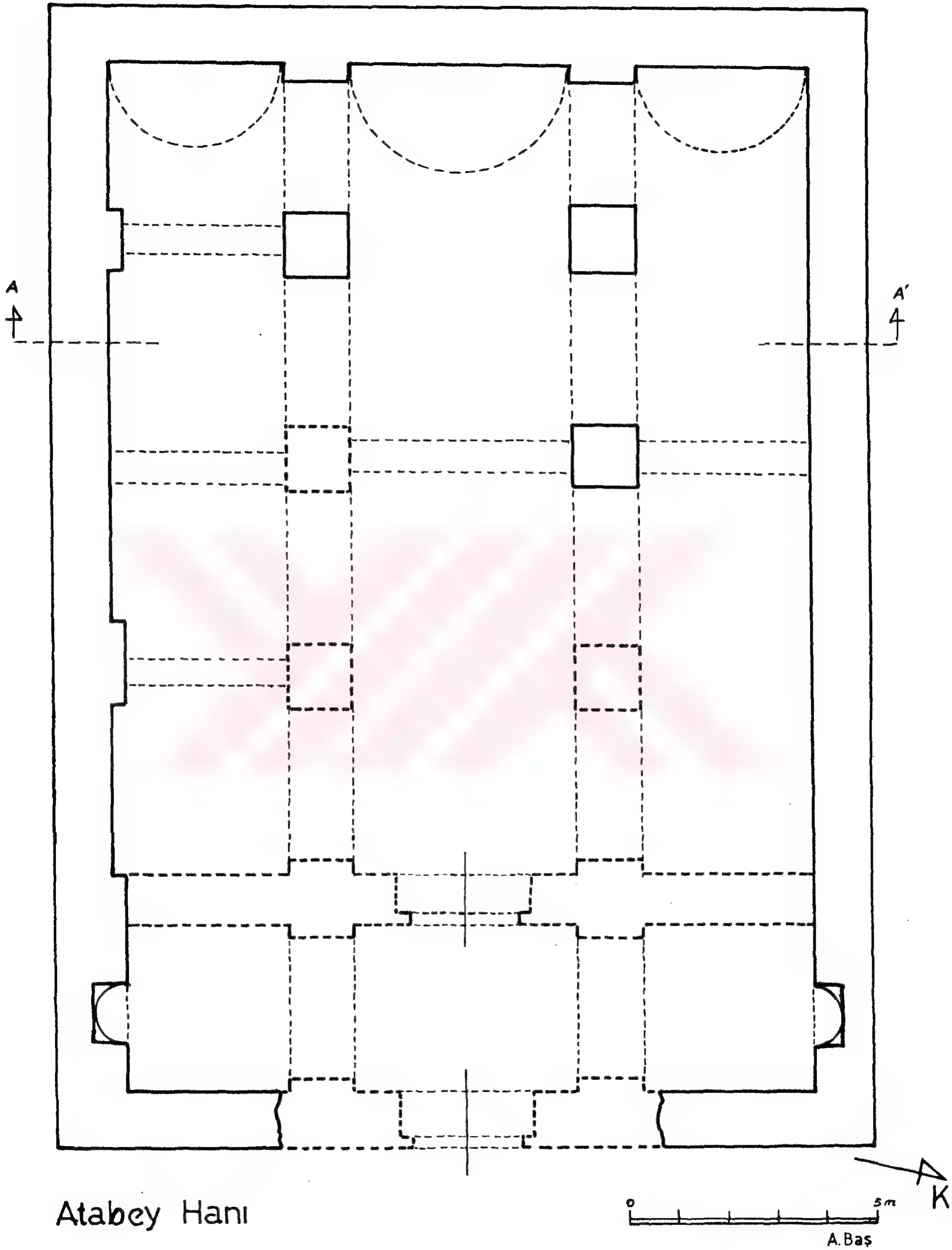
Plan 19

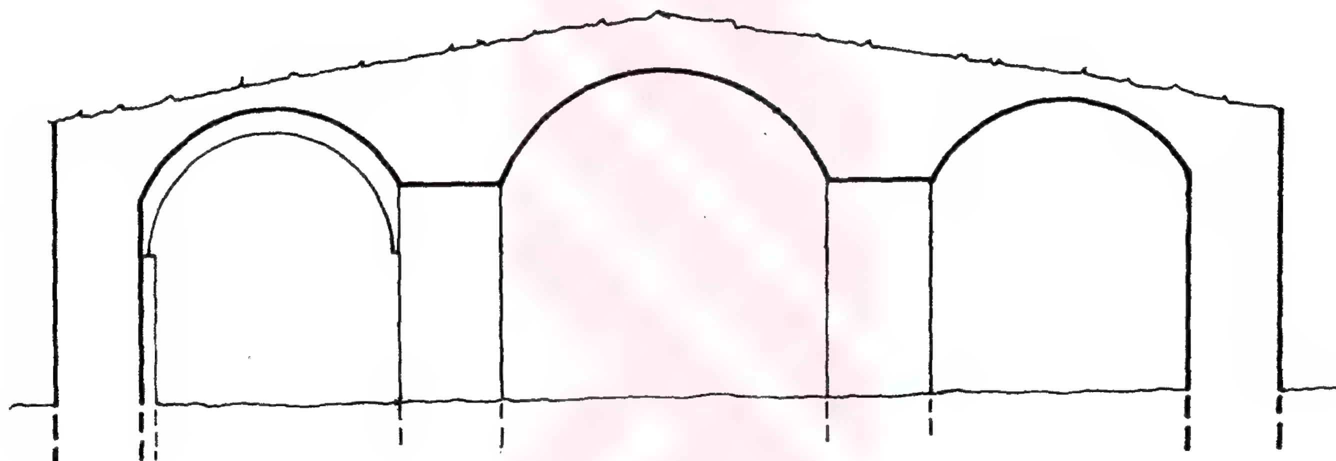
ISSIZ HAN KESİTİ

E.Hakkı Ayverdi'den

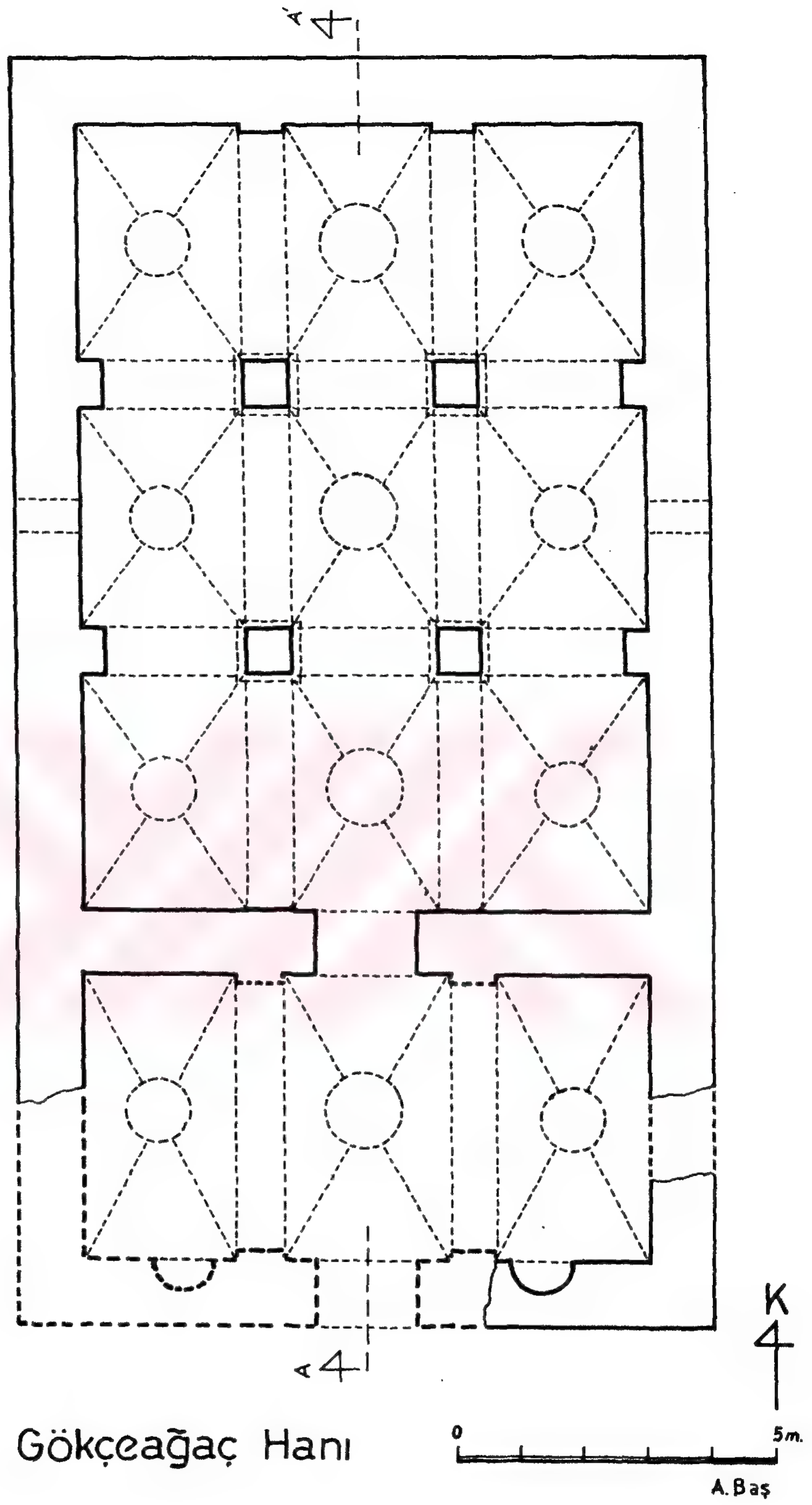
Kesit 14

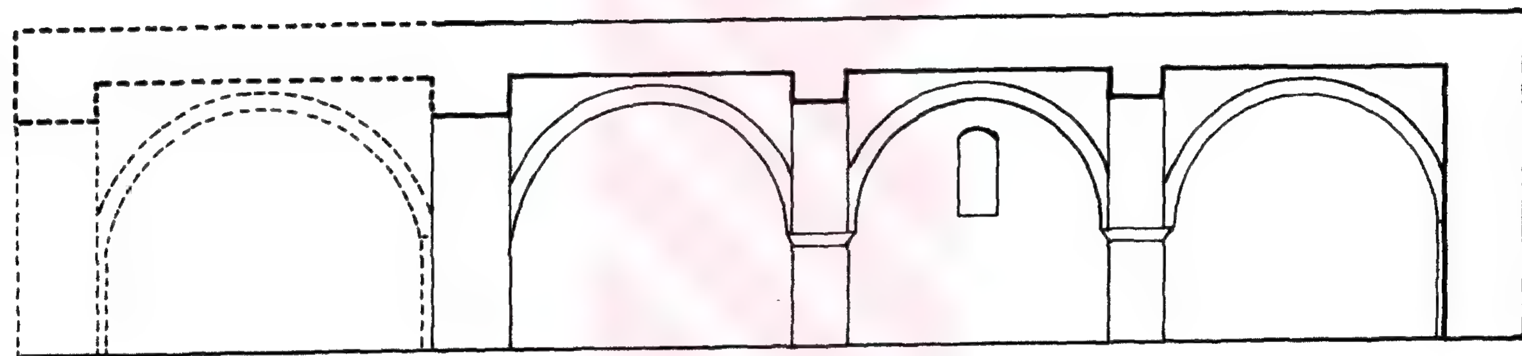
Plan 20

Kesit 15

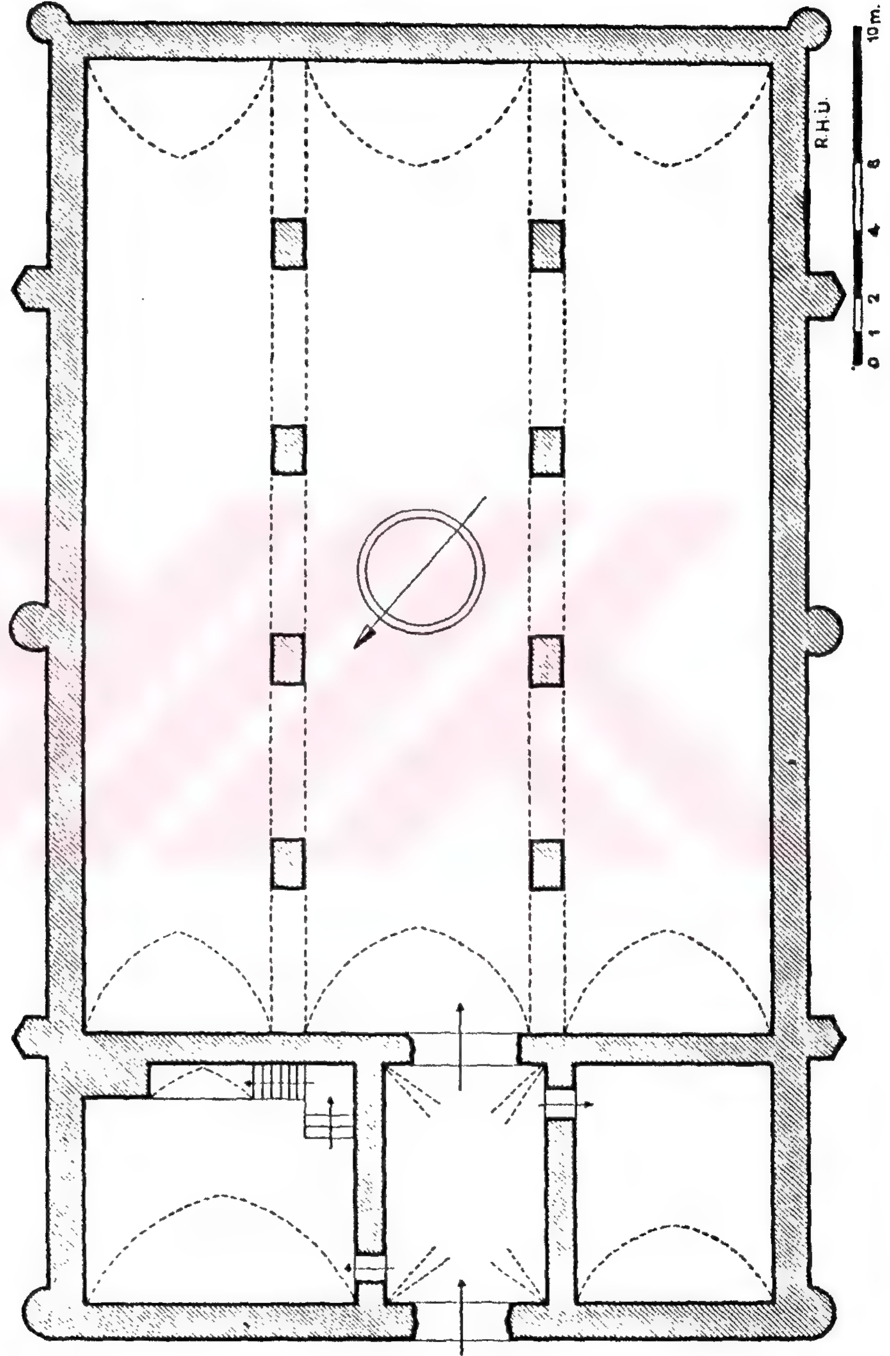
Plan 21

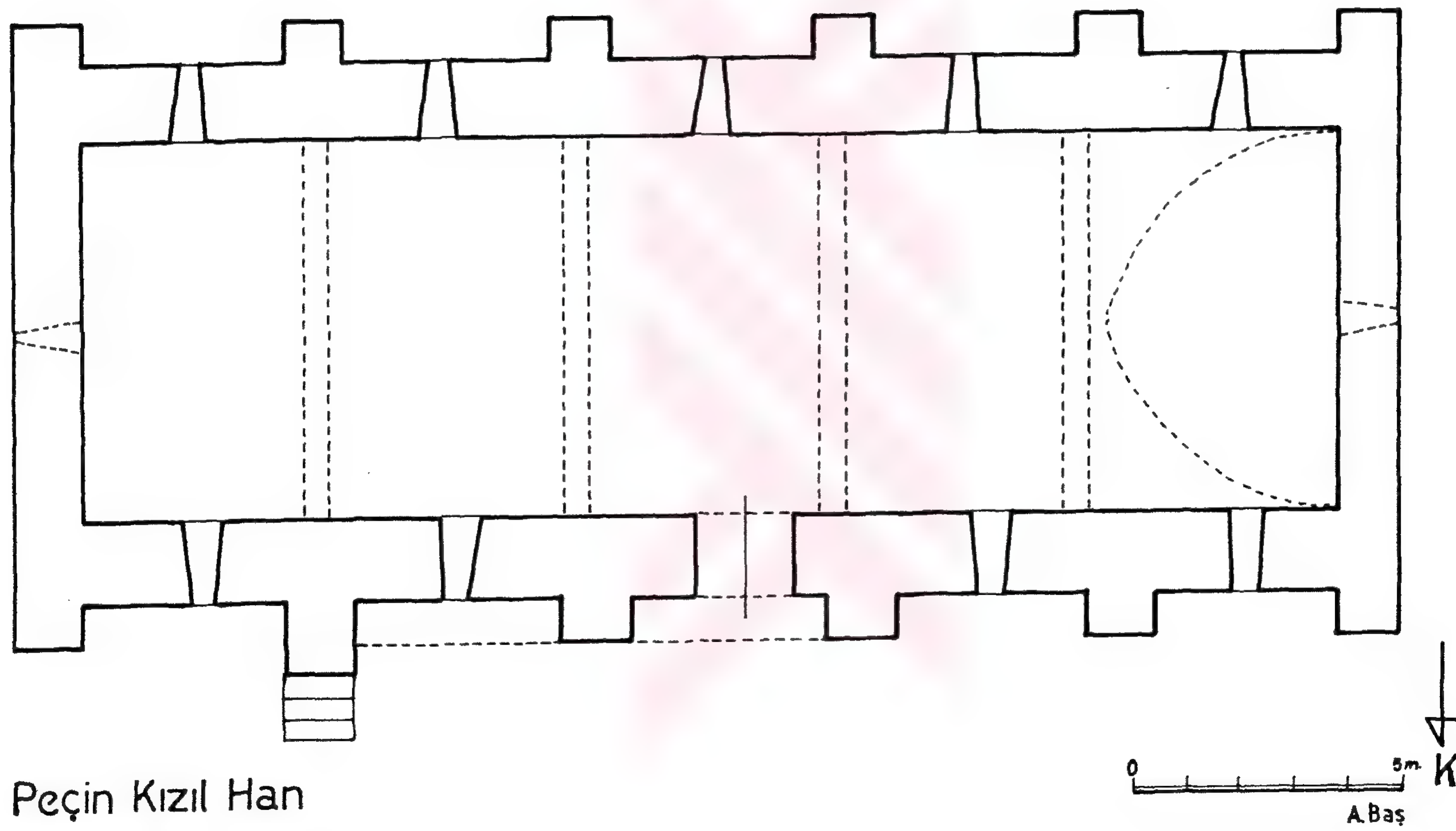
Gökçeağaç Hanı A-A' kesiti

Kesit 16

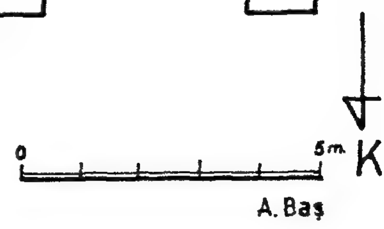
Hacıbekir Hanı R.Hüseyin Ünal'dan

Plan 22

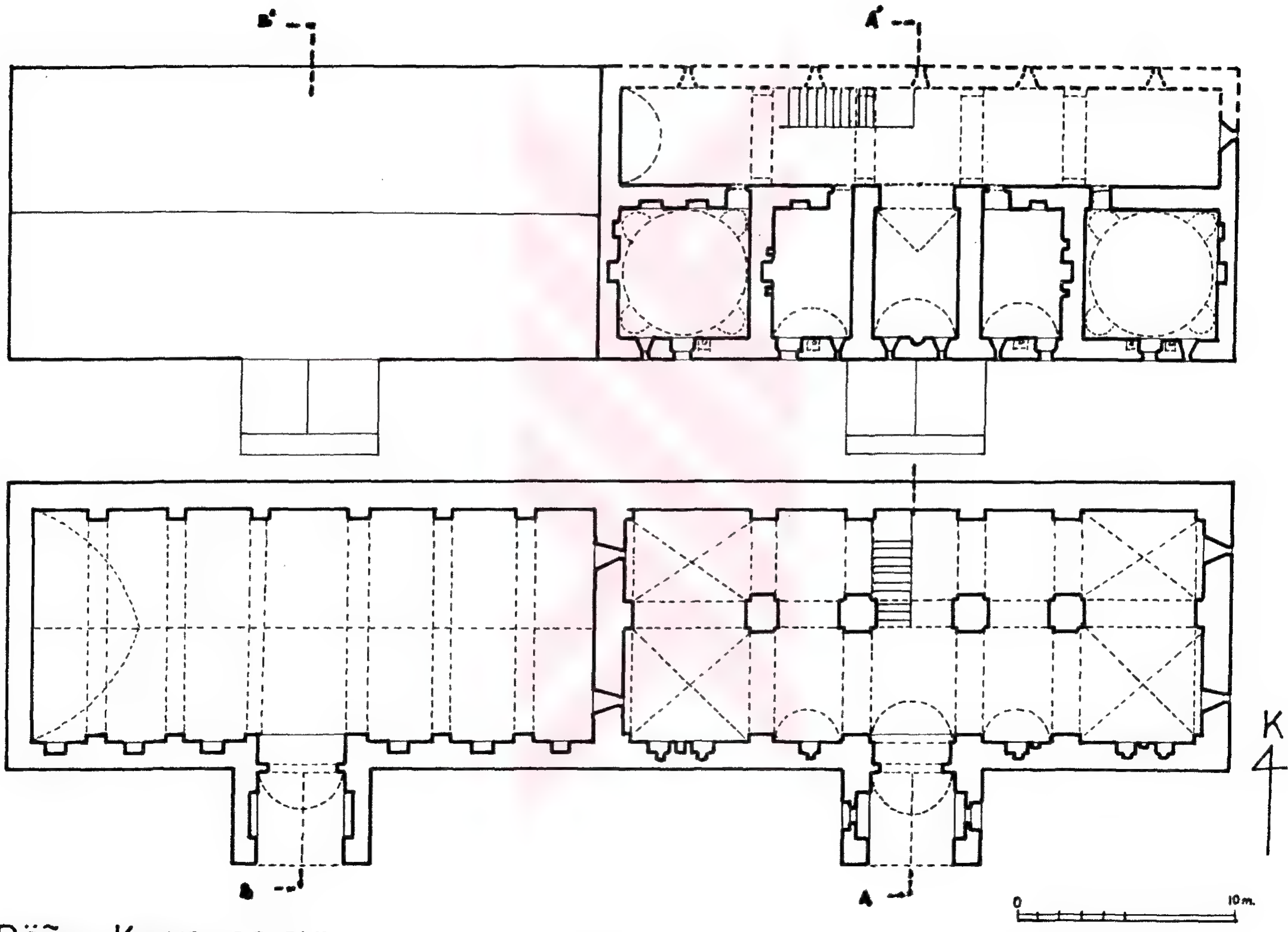
Peçin Kızıl Han
Zemin Kat Planı

Plan 23 a

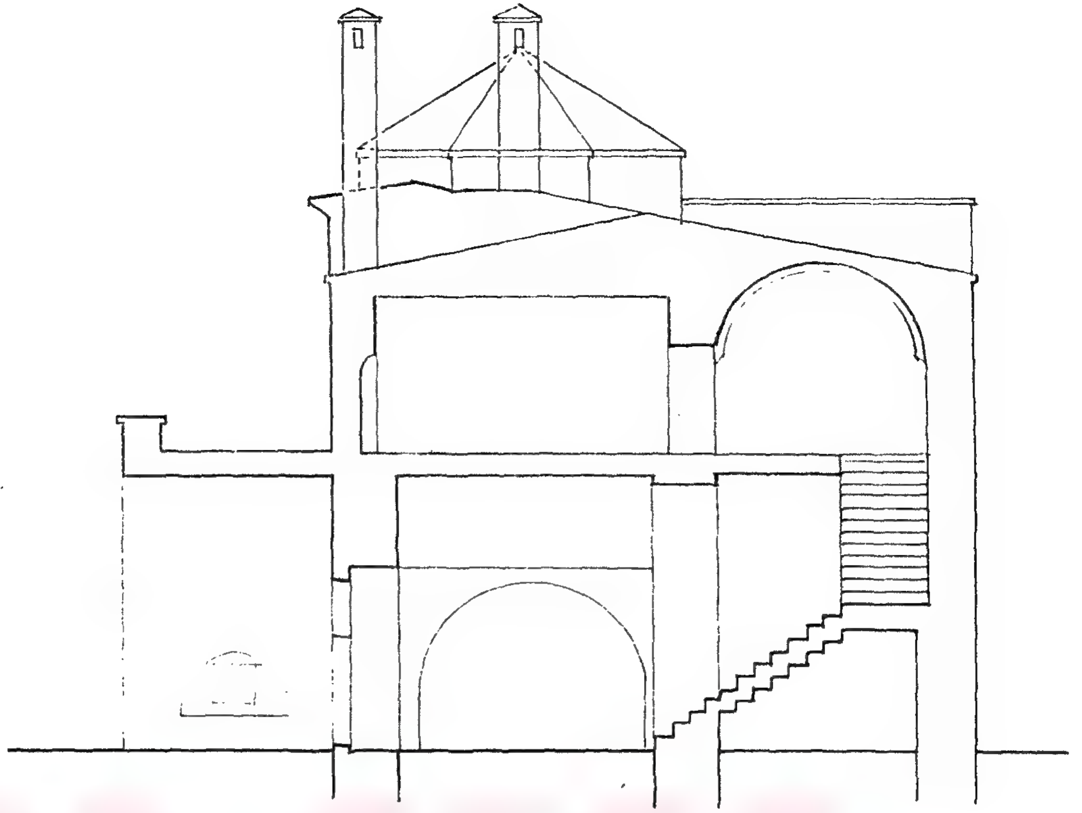

Plan 23 b

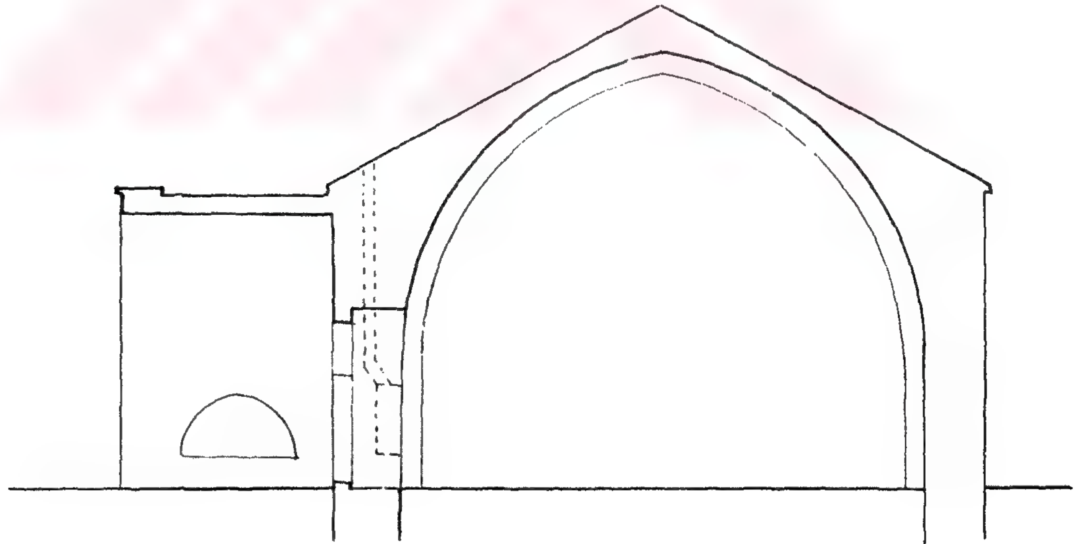
Peçin Kızıl Han
Birinci Kat Planı

Plan 24

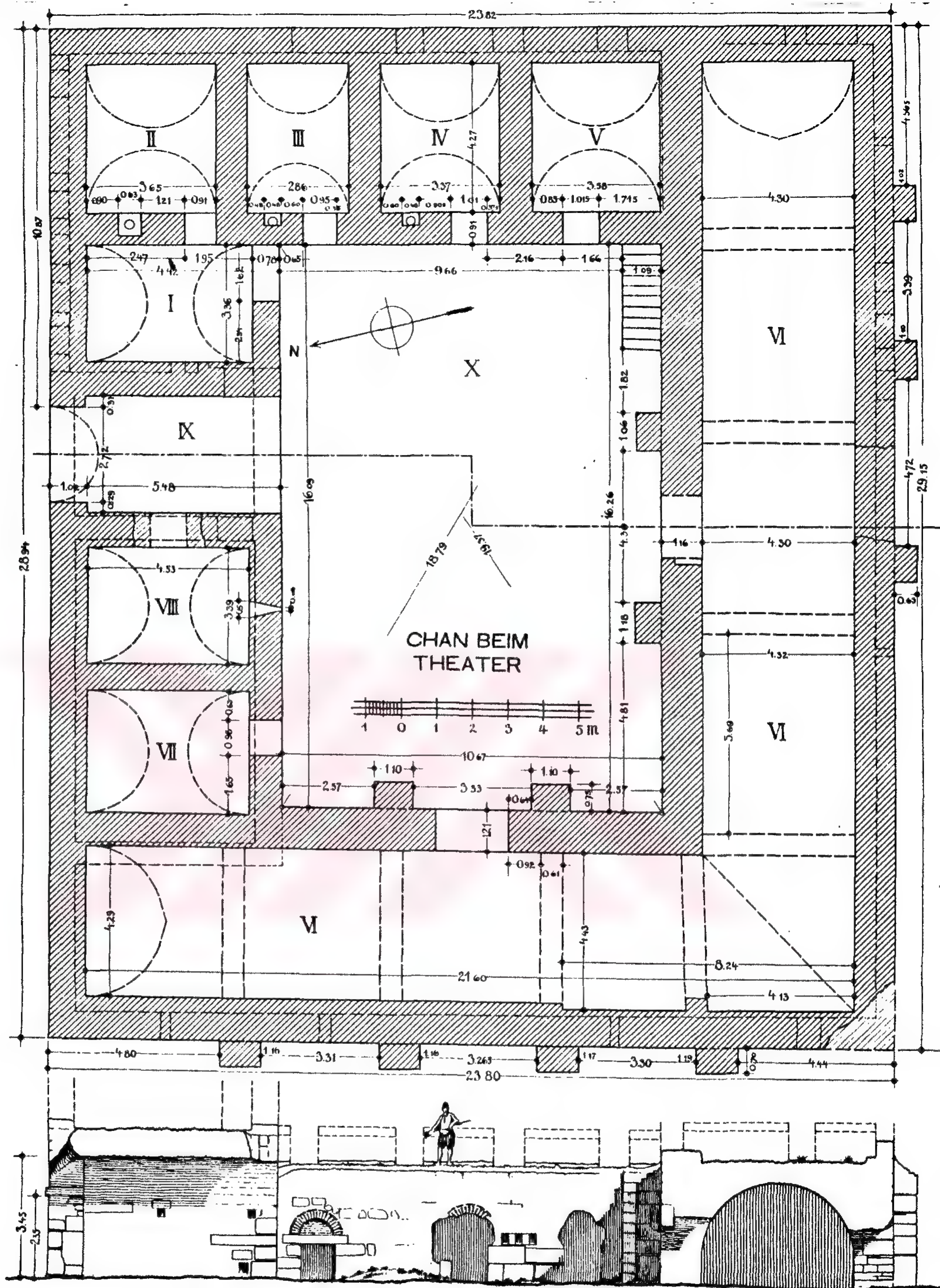

Döğer Kervansarayı A — A Kesiti

Döğer Kervansarayı B — B Kesiti

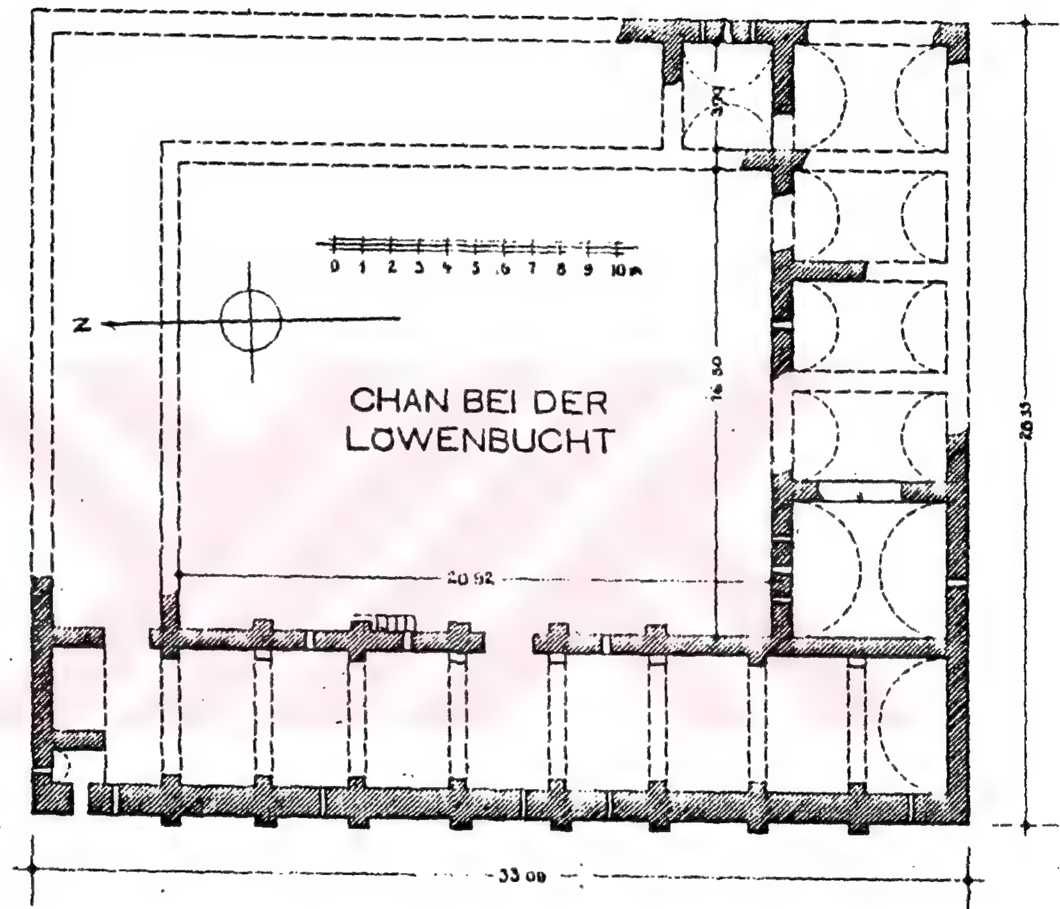
Kesit 17

BALAT 1 NO'LU HAN

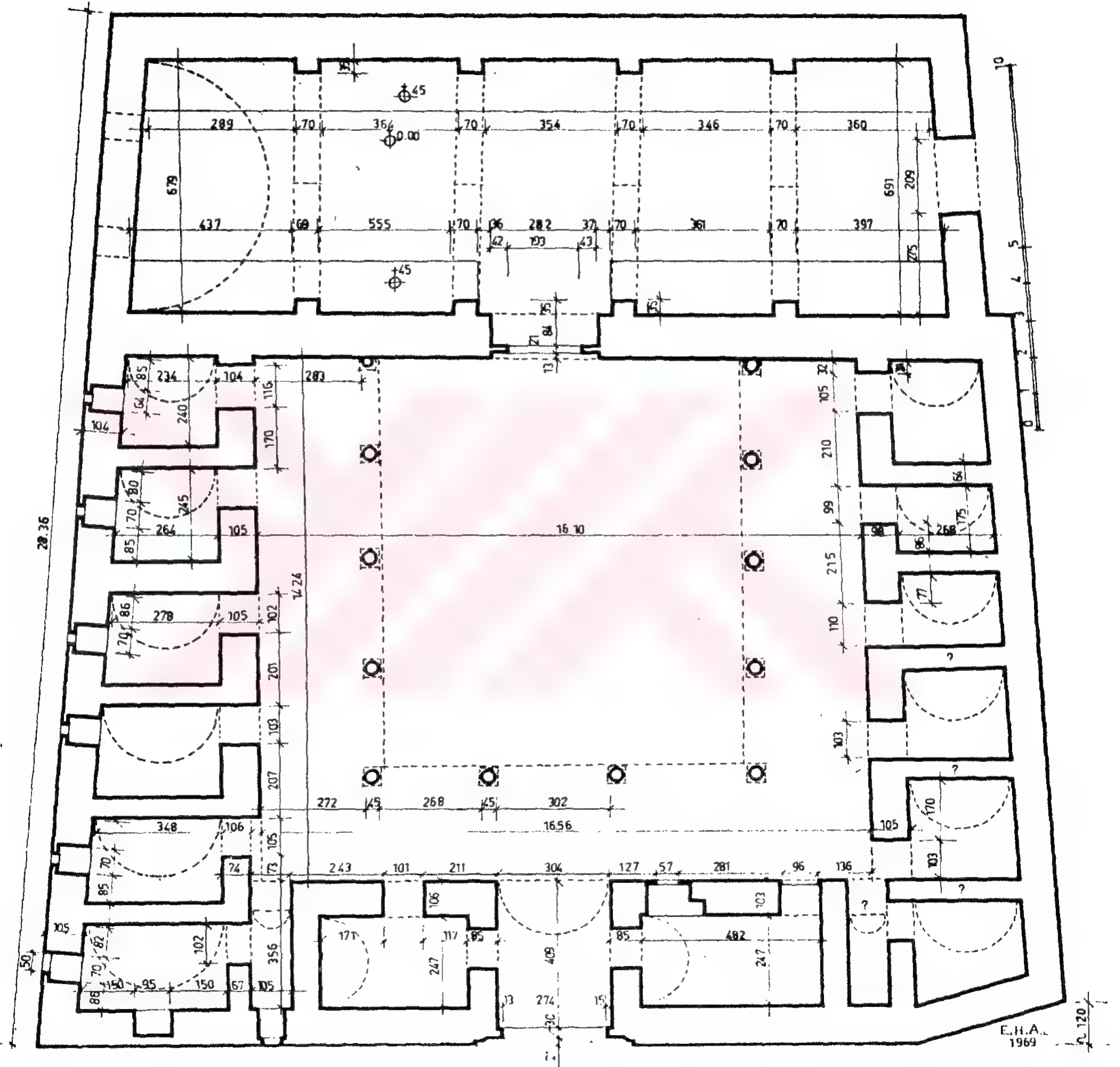
Wulzinger'den

Plan 25

BALAT 2 NO'LU HAN Wulzinger'den

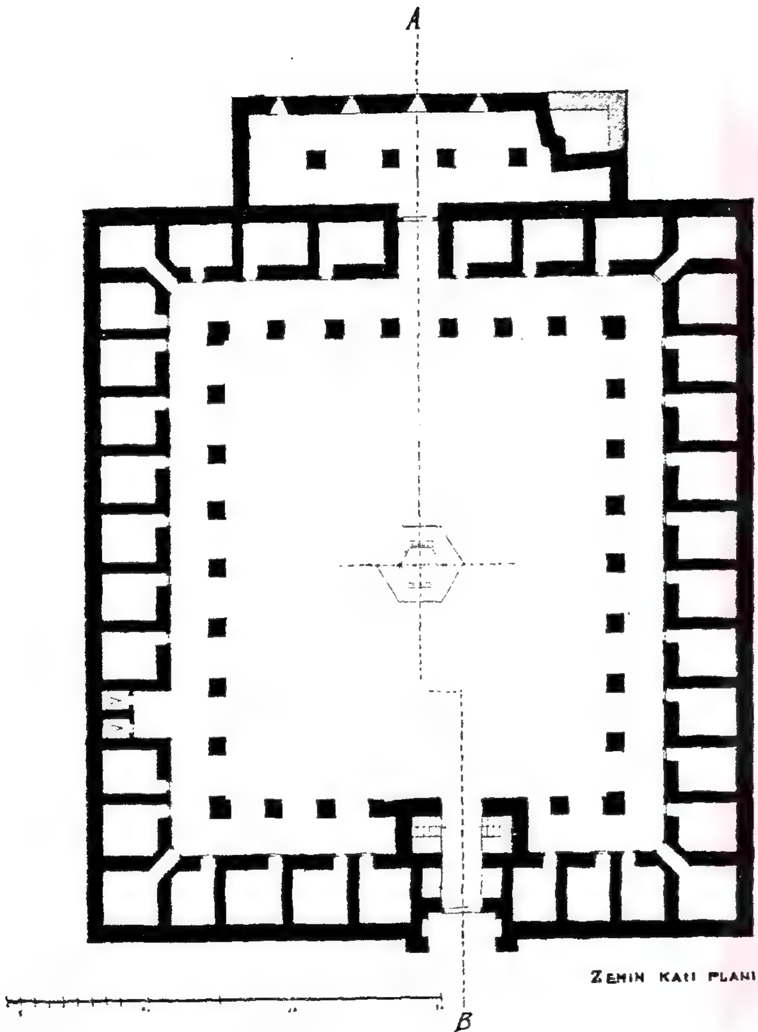
Plan 26

TAŞ HAN

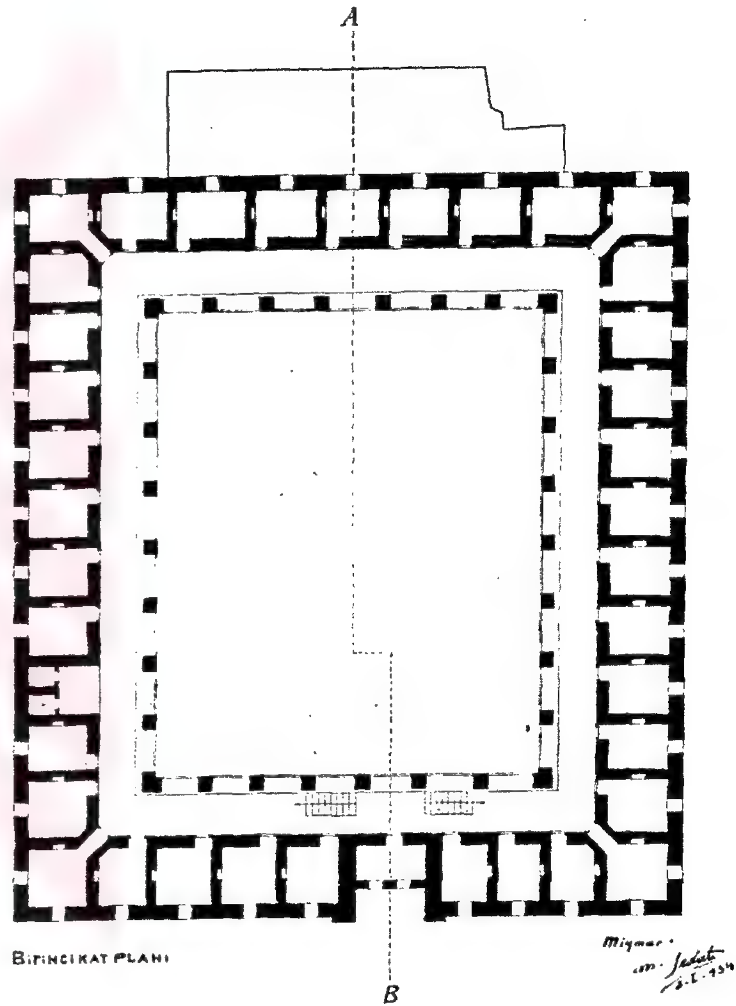
E.Hakkı Ayverdi'den

Plan 27

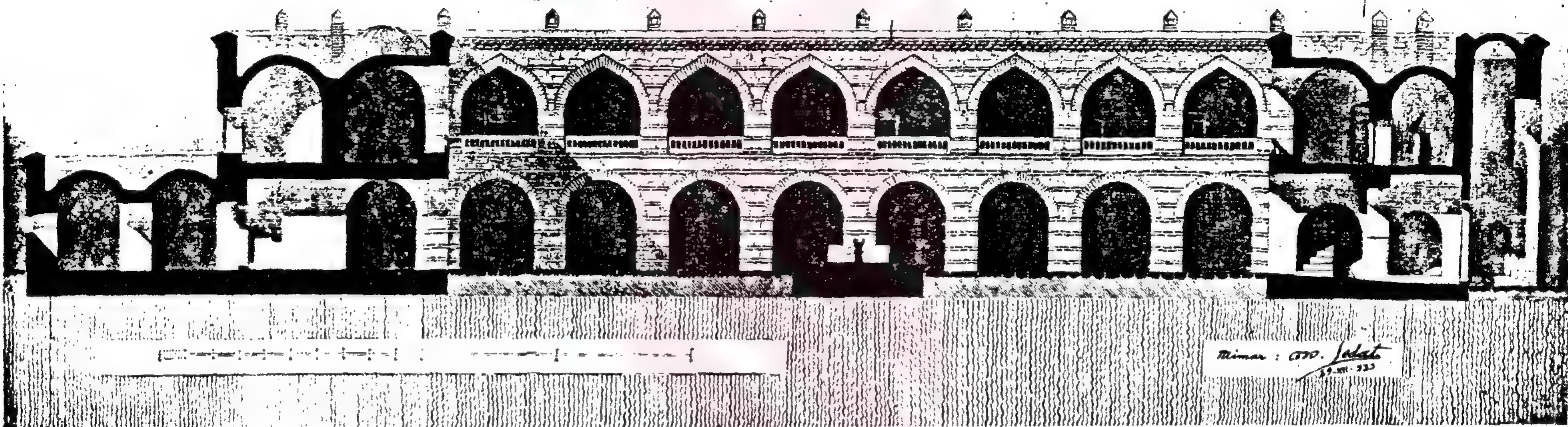
EMİR HANI

Plan 28 a

Sedat Çetintaş'tan

Plan 28 b

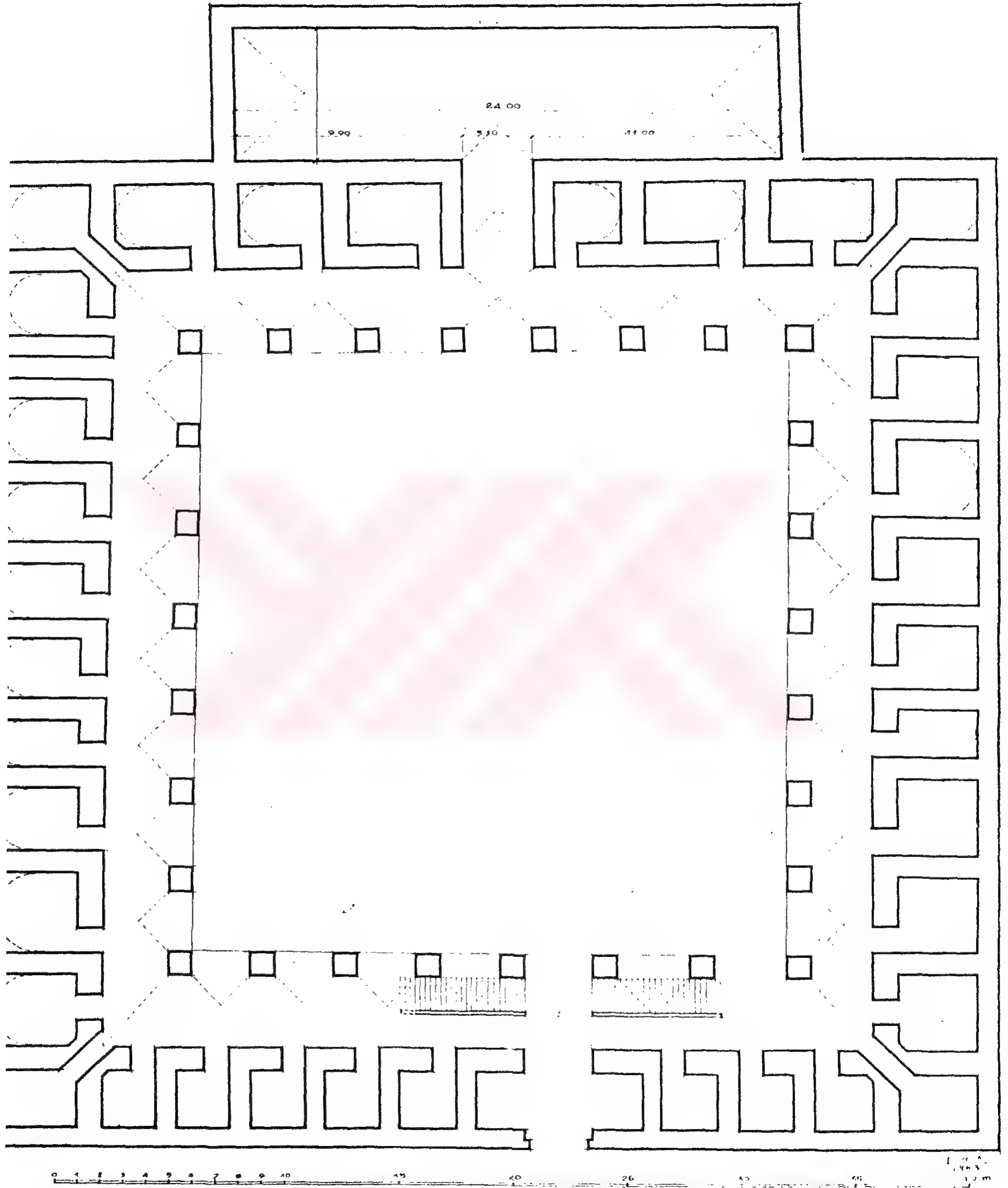

BURSA: BEYHANI, A-B KESİMİNE GÖRE RESTORASYON DURUMU

Alt kat kemerlerinin çoğu yerindedir fakat sonraki âdi ilâvelerle nazarlardan gizlenmiştir. Üst kat kemerlerden yalnız bir tane mevcut kalmıştır.

Sedat Çetintaş'tan

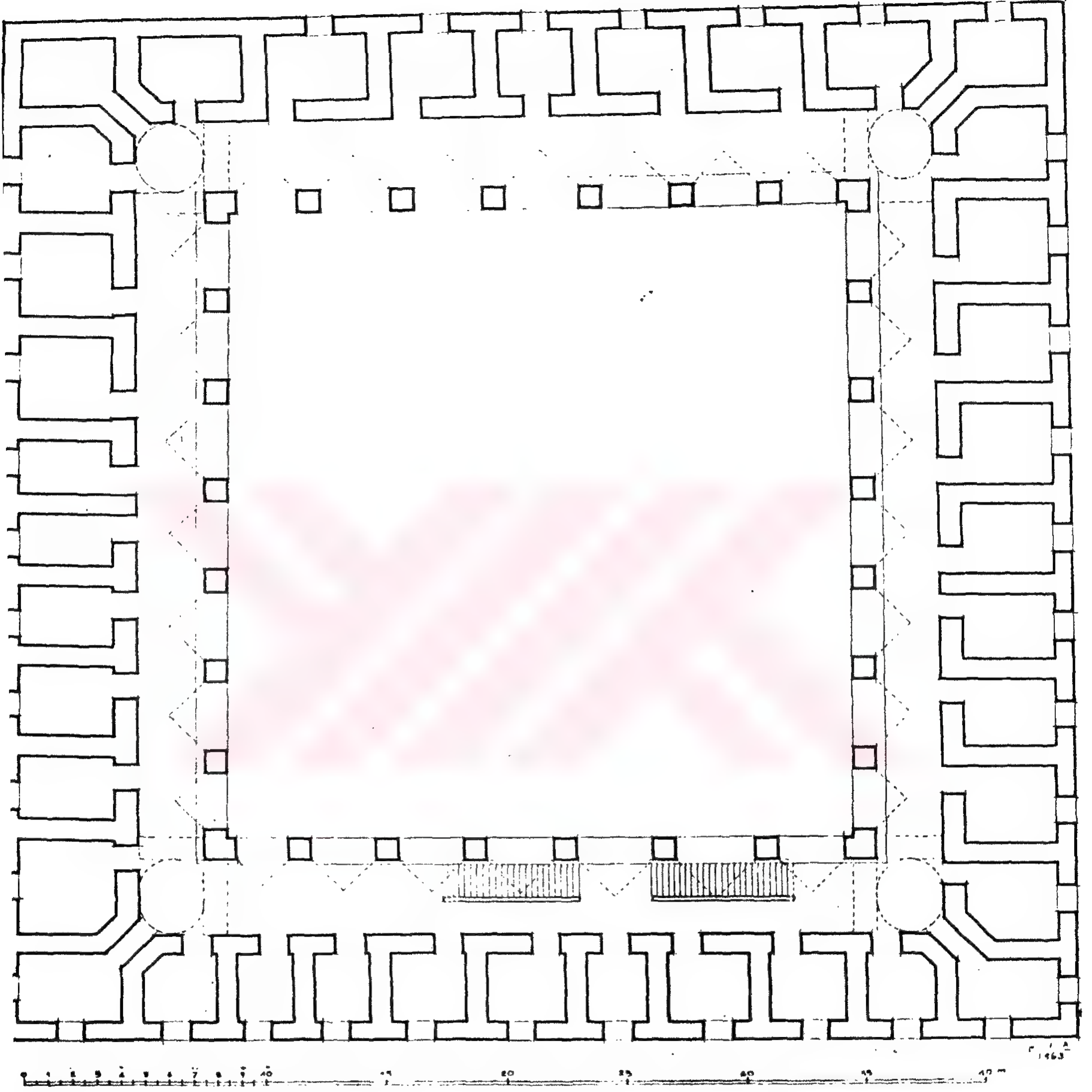
Kesit 18 a

EMİR HANI ZEMİN KAT PLANI

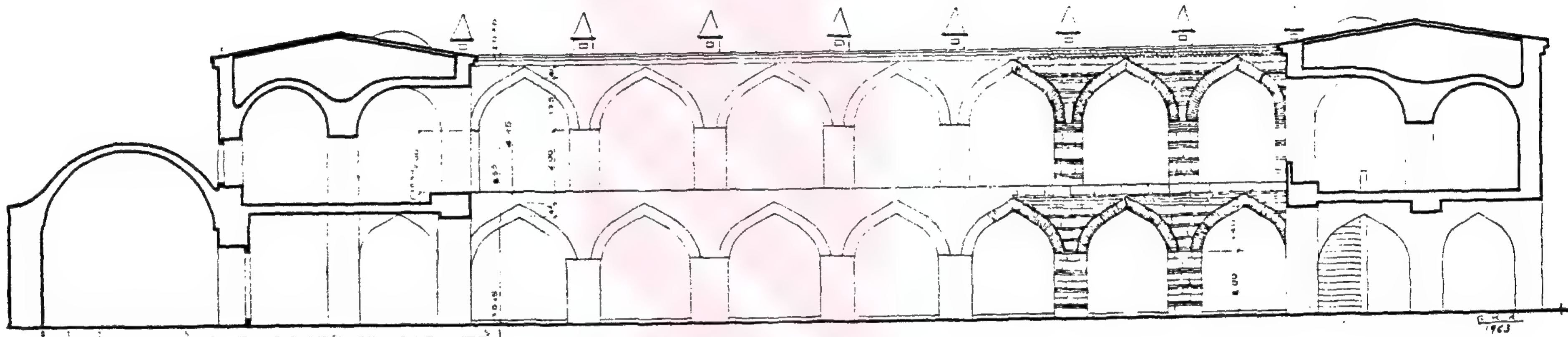
E.Hakkı Ayverdi'den

Plan 28 c

EMİR HANI BİRİNCİ KAT PLANI E.Hakkı Ayverdi'den

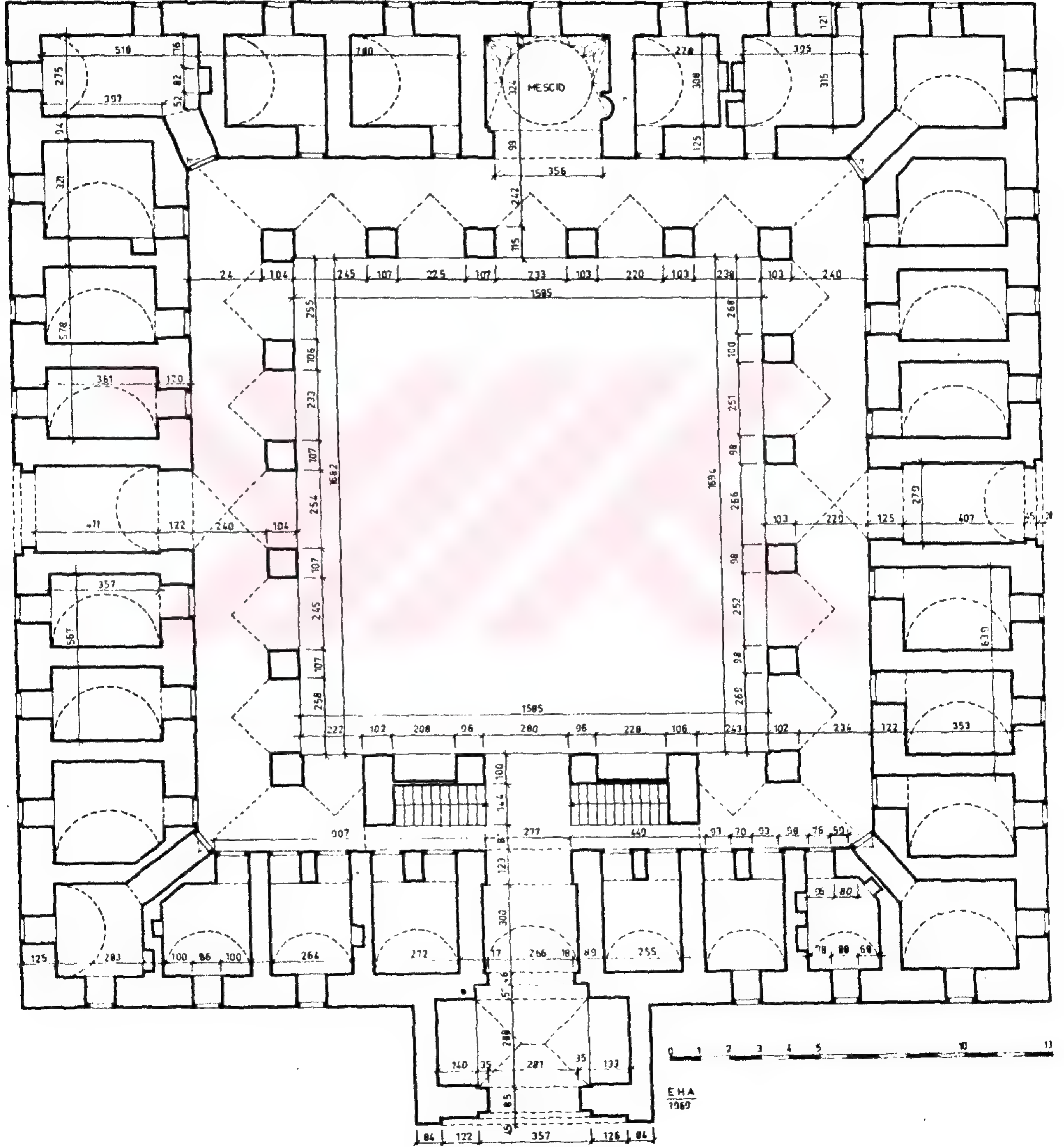
Plan 28 d

EMİR HANI KESİTİ

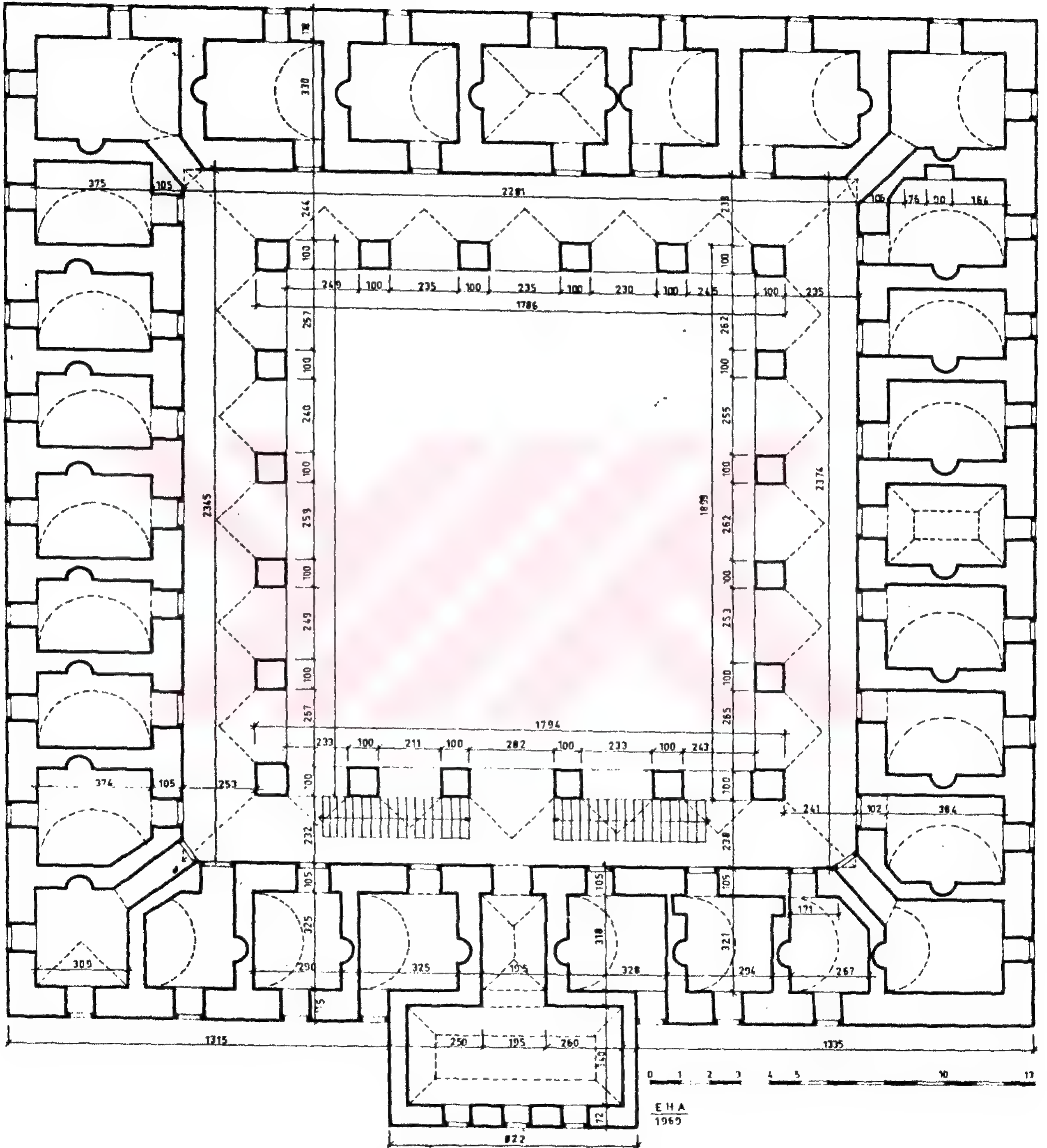
E.Hakkı Ayverdi'den

Kesit 18 b

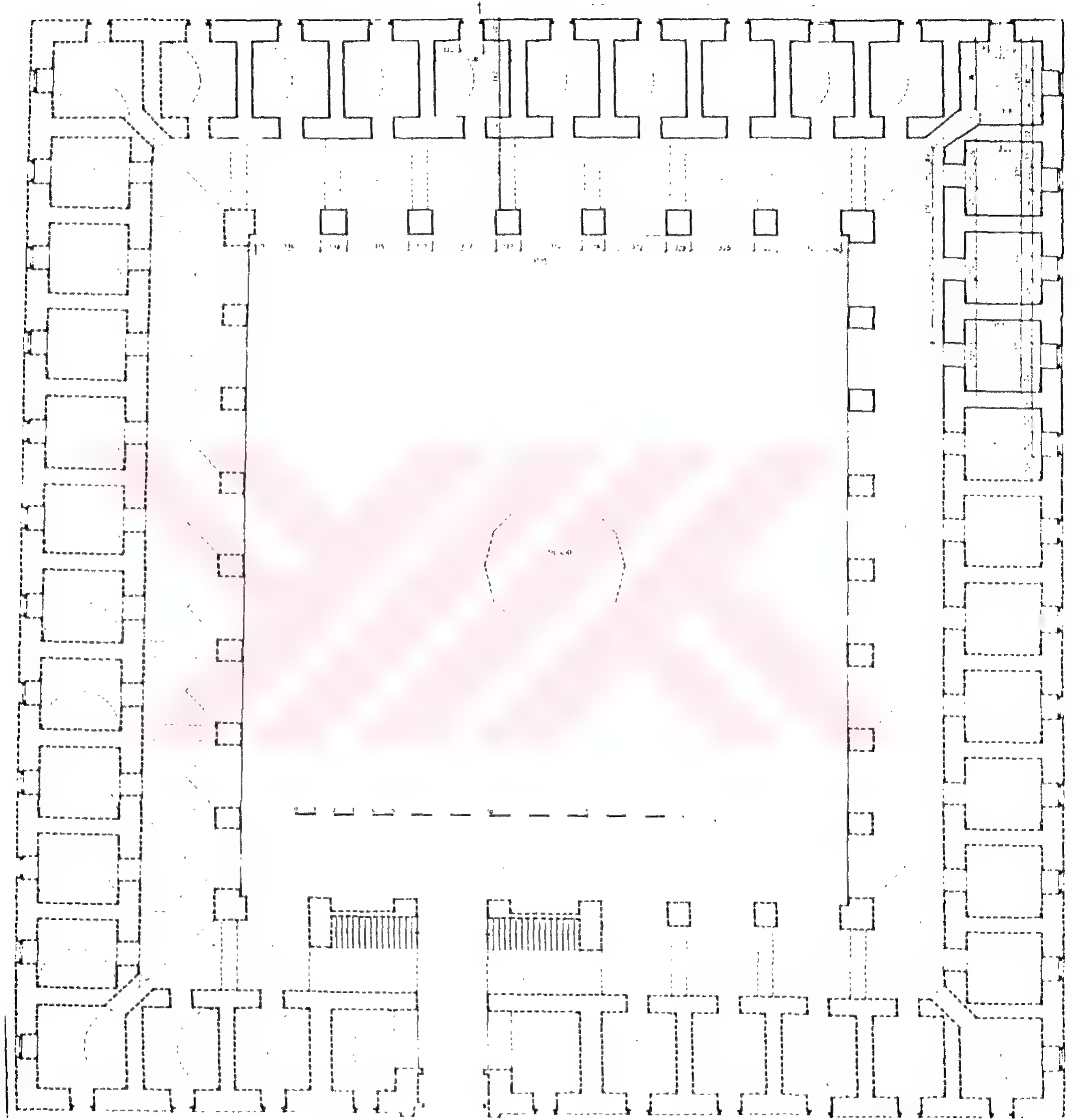
GEYVE HANI ZEMİN KAT PLANI E.Hakkı Ayverdi'den

Plan 29 a

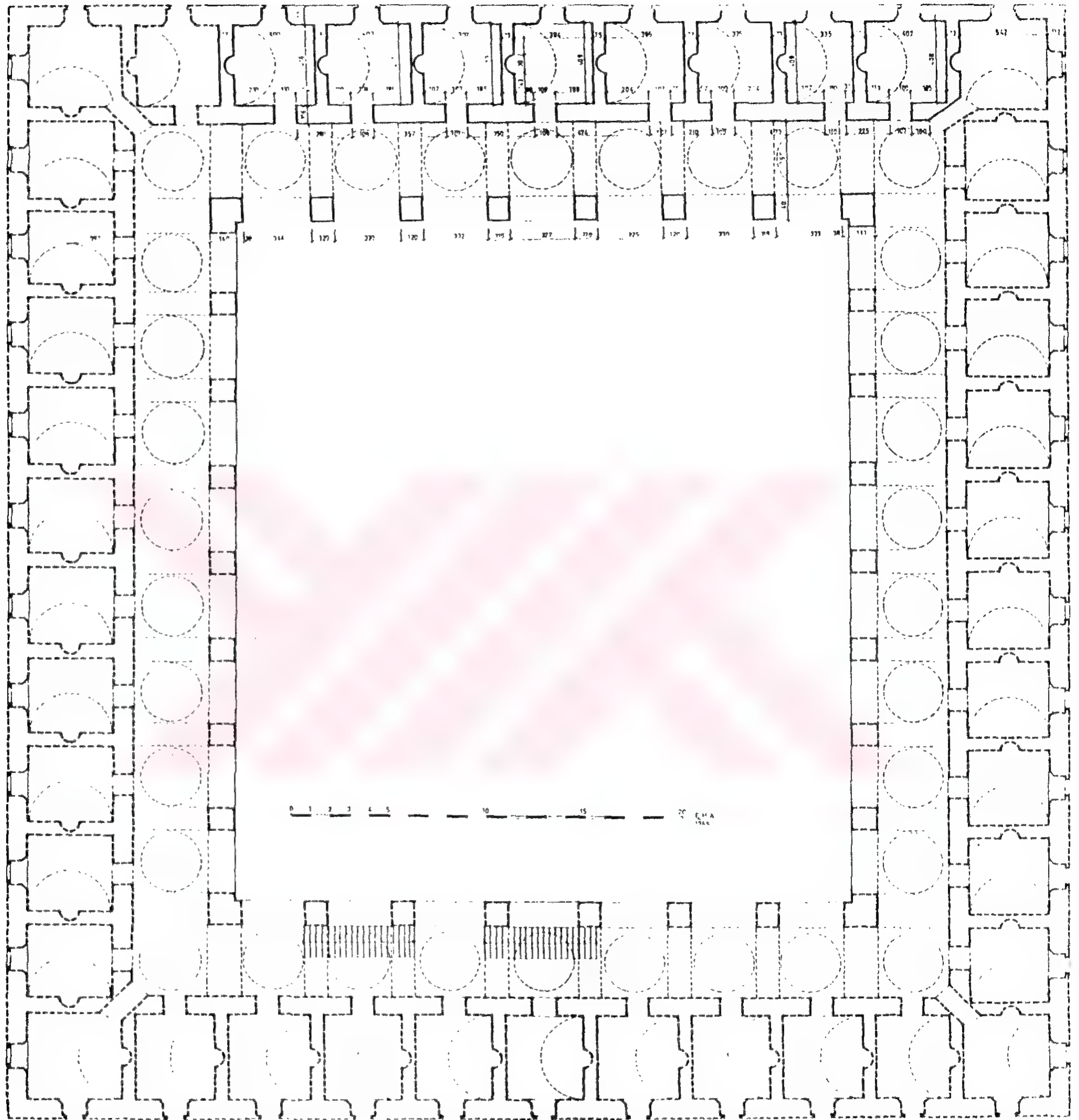
GEYVE HANI BIRİNCİ KAT PLANI E.Hakkı Ayverdi'den

Plan 29 b

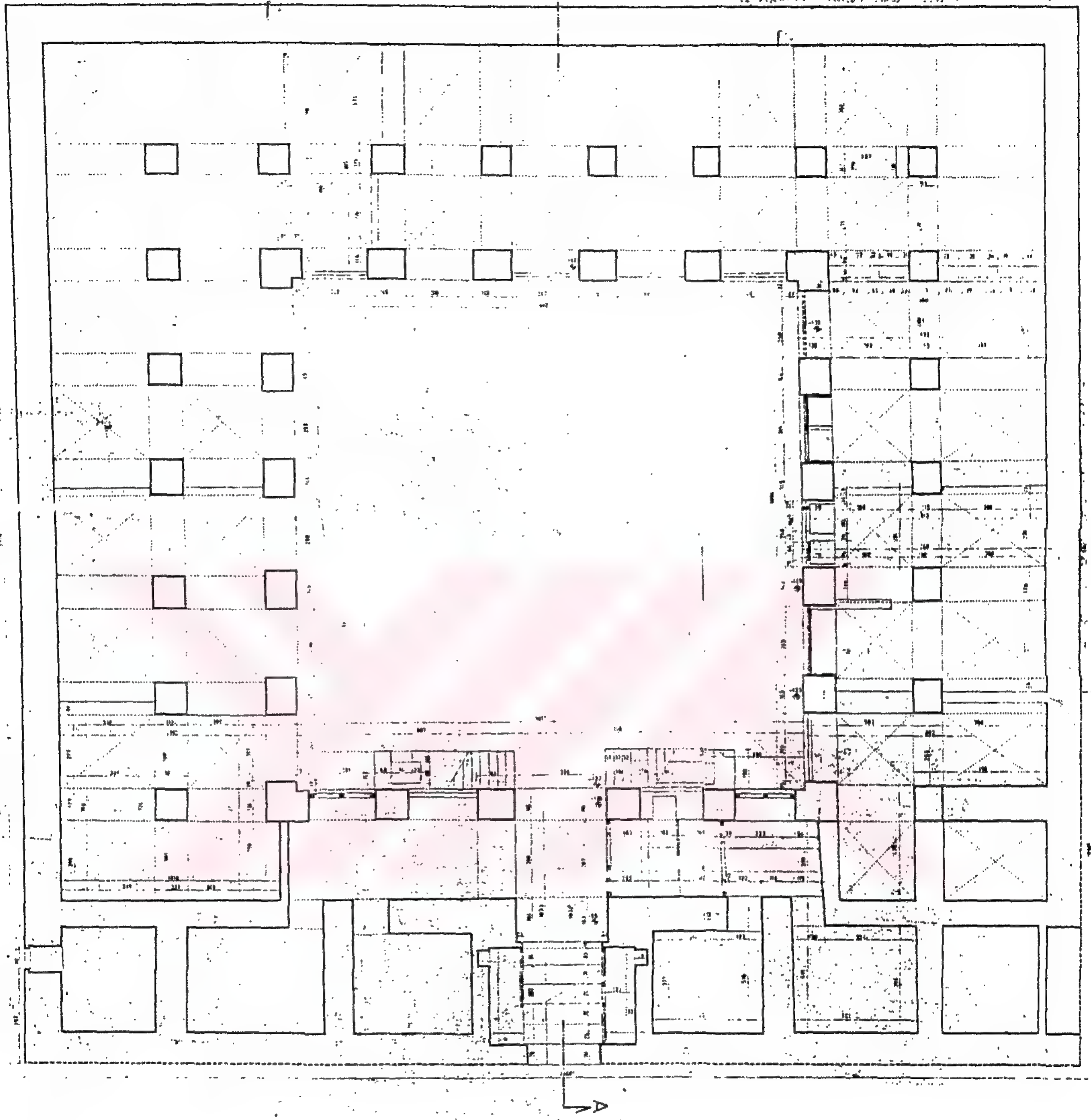
İPEK HANI ZEMİN KAT PLANI E.Hakkı Ayverdi'den

Plan 30 a

İPEK HANI BİRİNCİ KAT PLANI E.Hakkı Ayverdi'den

Plan 30 b

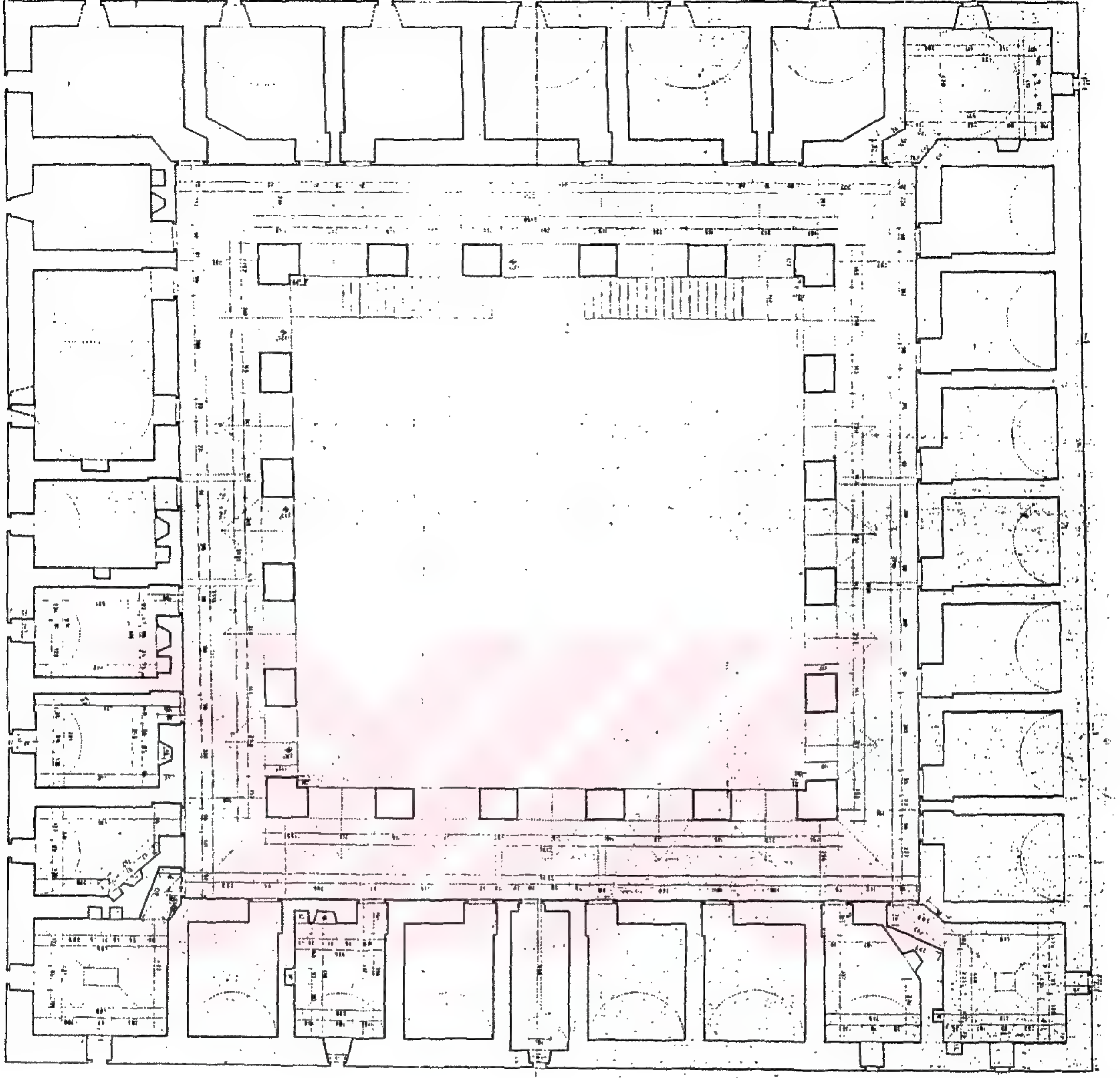

İSMAIL BEY (KURŞUNLU) HANI

ZEMİN KAT PLANI

Vakıflar Genel Müdürlüğü Arşivi'nden

Plan 31.a

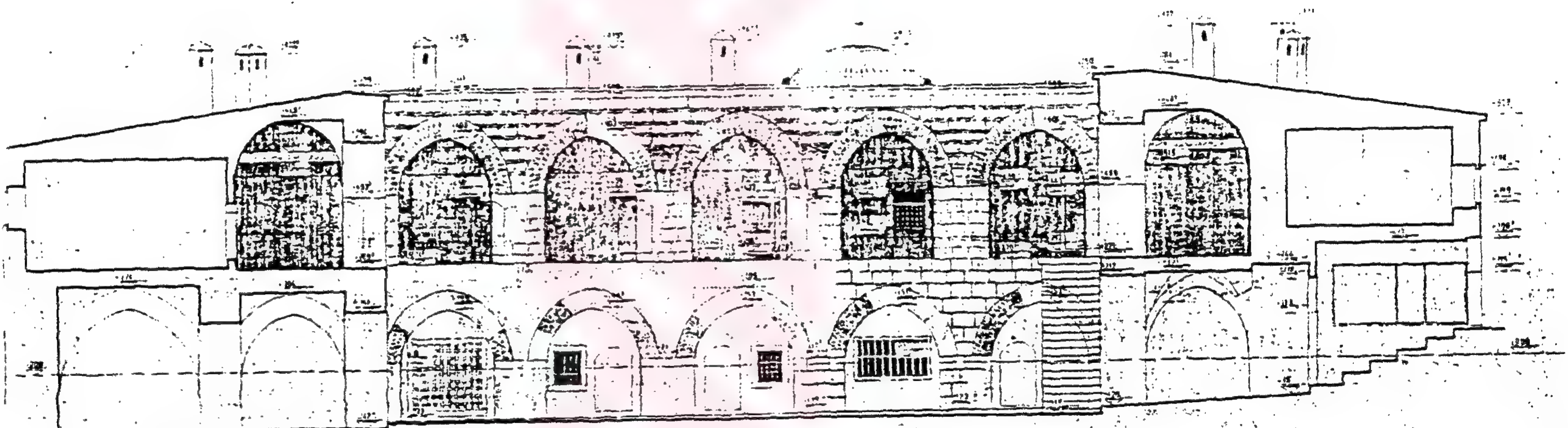

İSMAİL BEY (KURŞUNLU) HANI

I.KAT PLANI

Vakıflar Genel Müdürlüğü Arşivinden

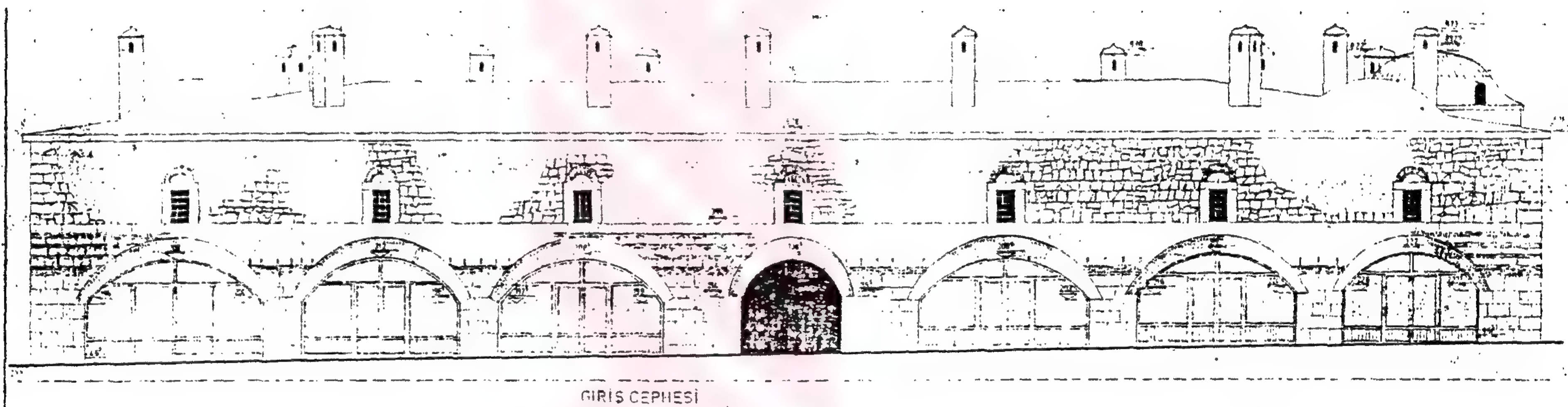
Plan 31.b

İSMAİL BEY (KURŞUNLU) HANI

Vakıflar Genel Müdürlüğü Arşivi'nden

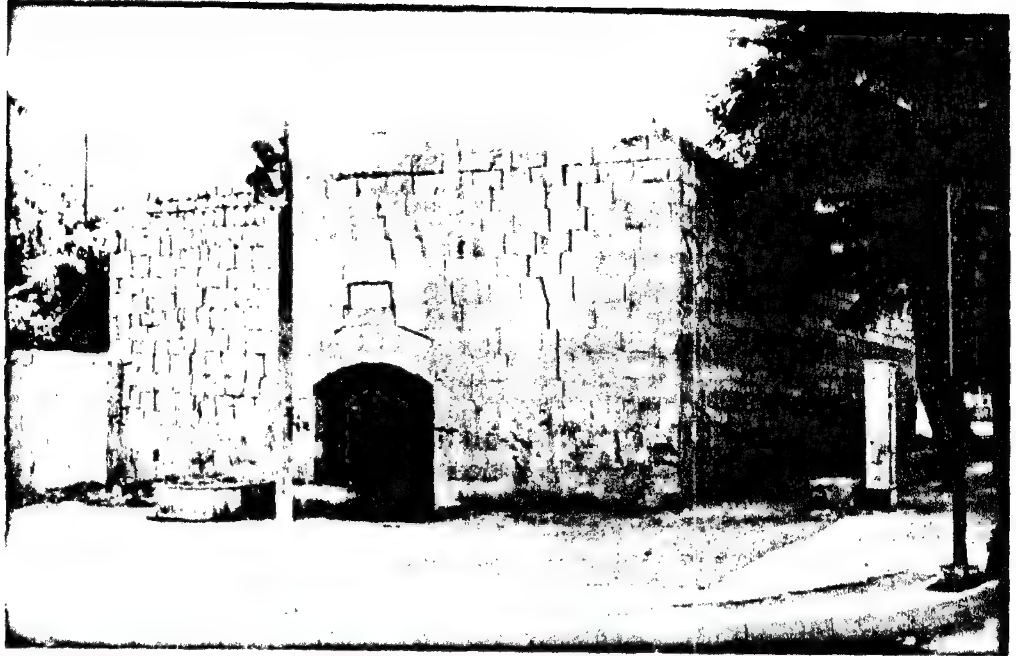
Kesit 19

İSMAİL BEY (KURŞUNLU) HANI

Vakıflar Genel Müdürlüğü Arşivi'nden

Görünüş 2

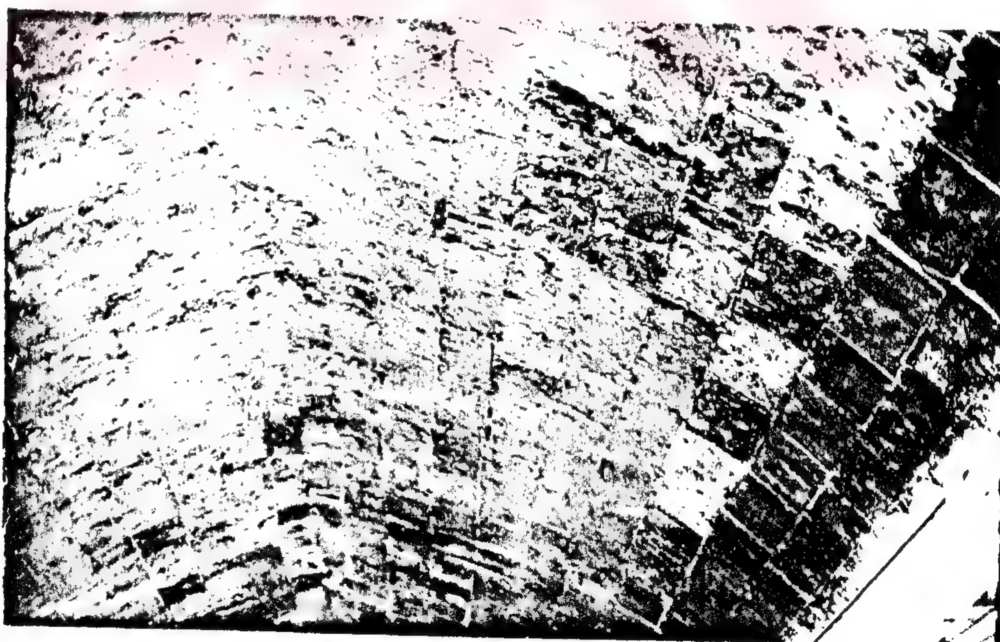
Resim 1

Resim 2

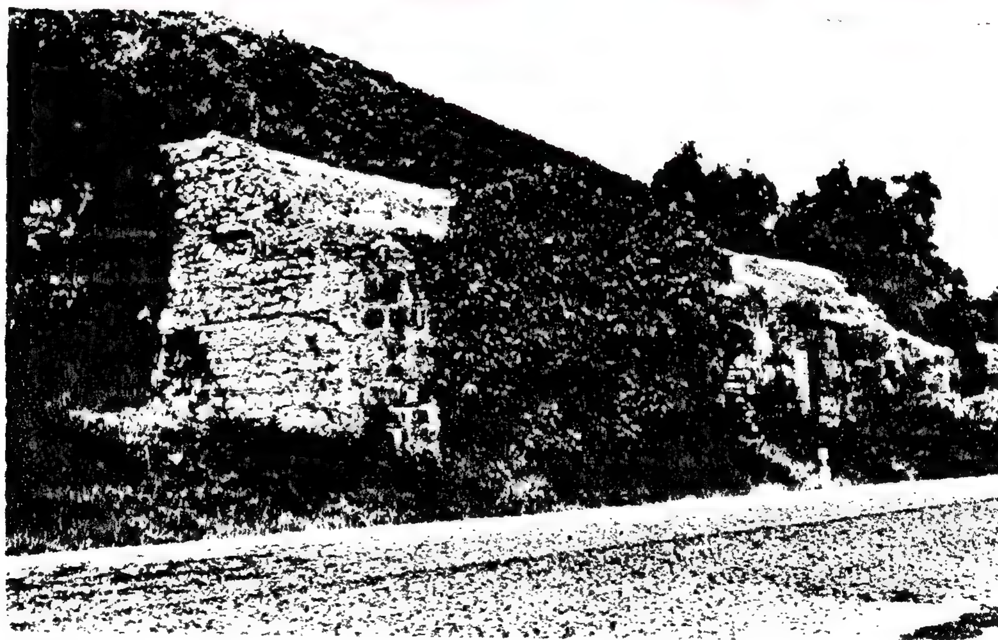
Resim 3

Resim 4

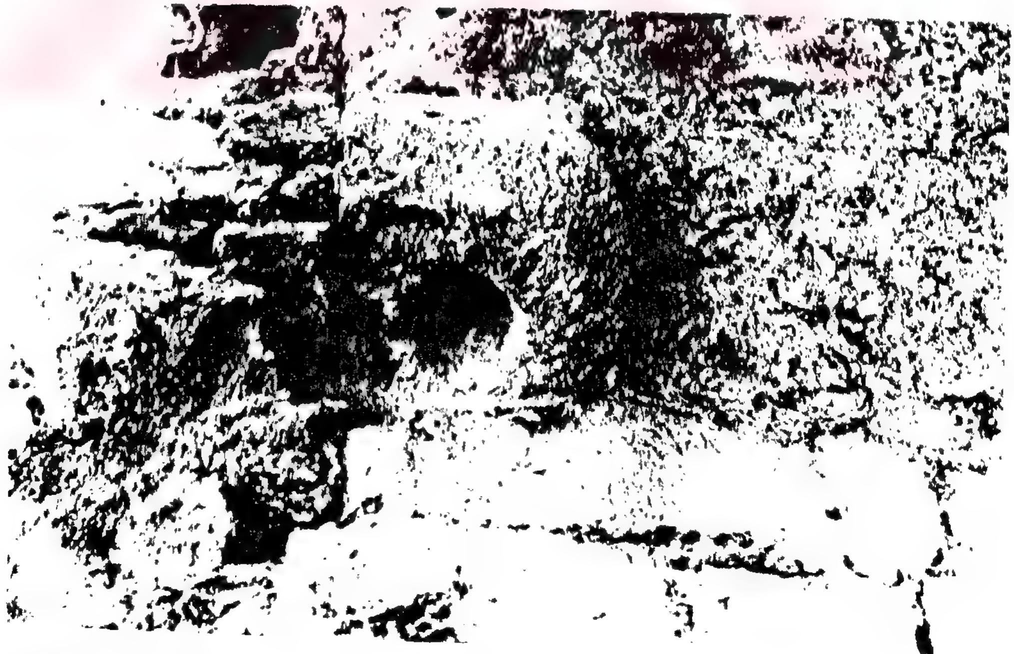

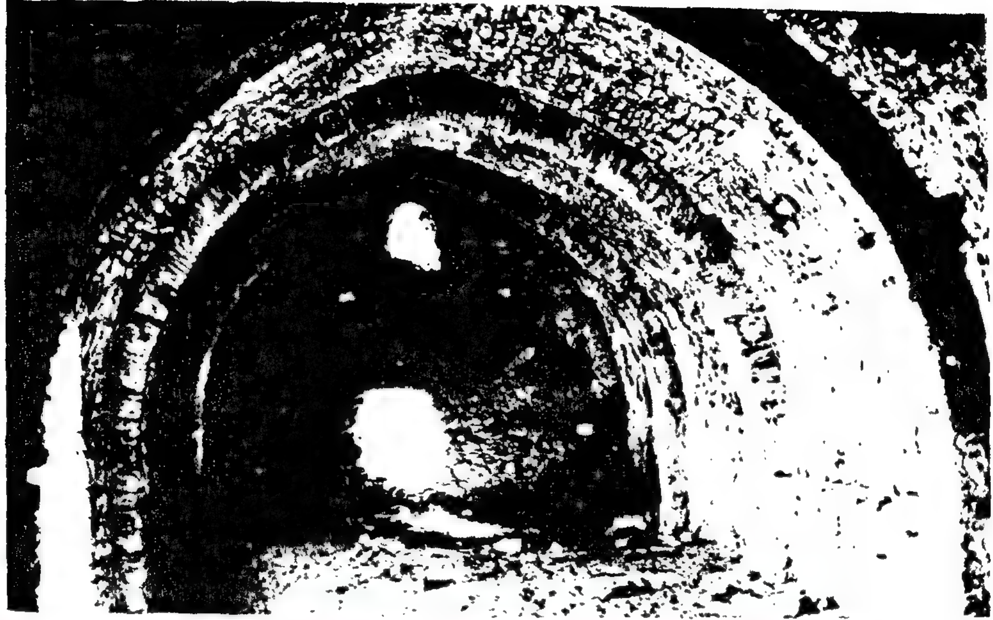
Resim 5

Resim 6

Resim 7

Resim 8

Resim 9

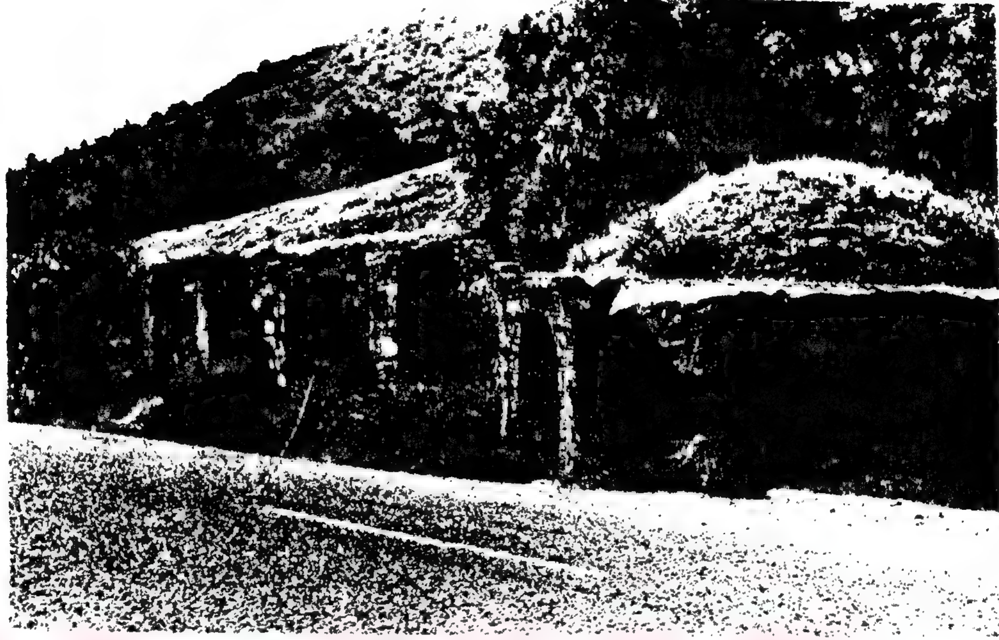
Resim 10

Resim 11

Resim 12

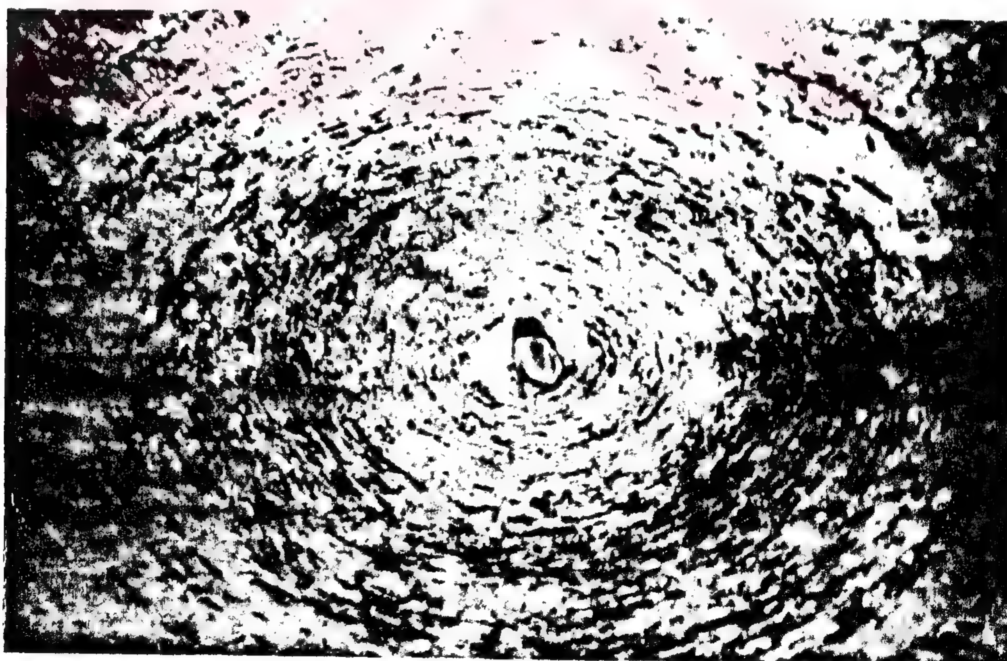
Resim 13

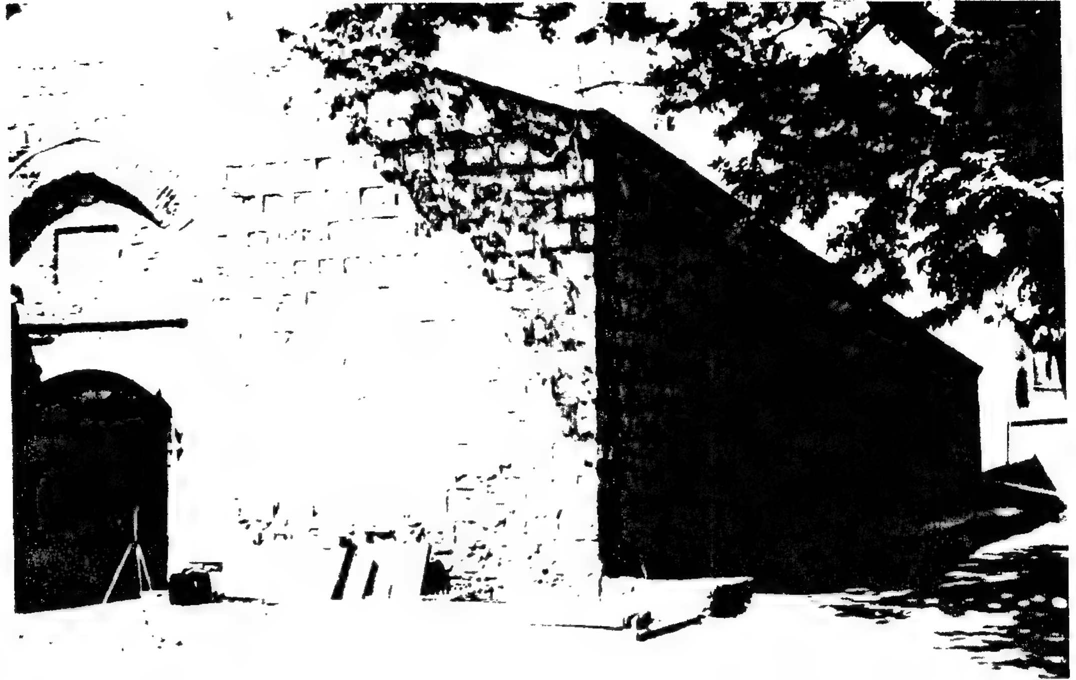
Resim 14

Resim 15

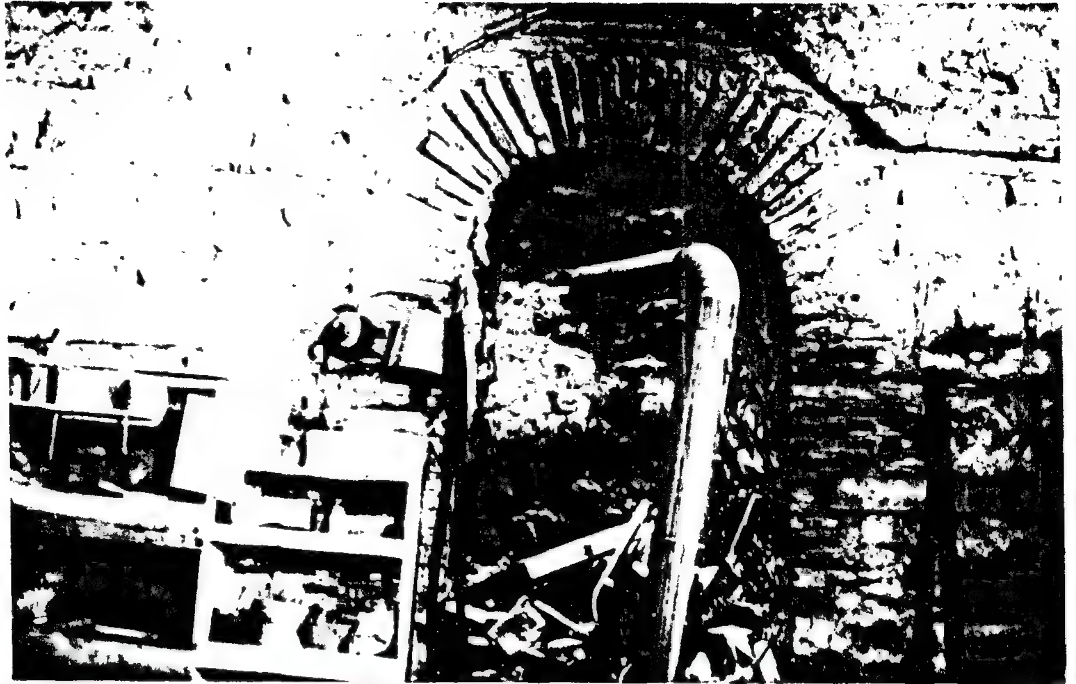
Resim 16

Resim 17

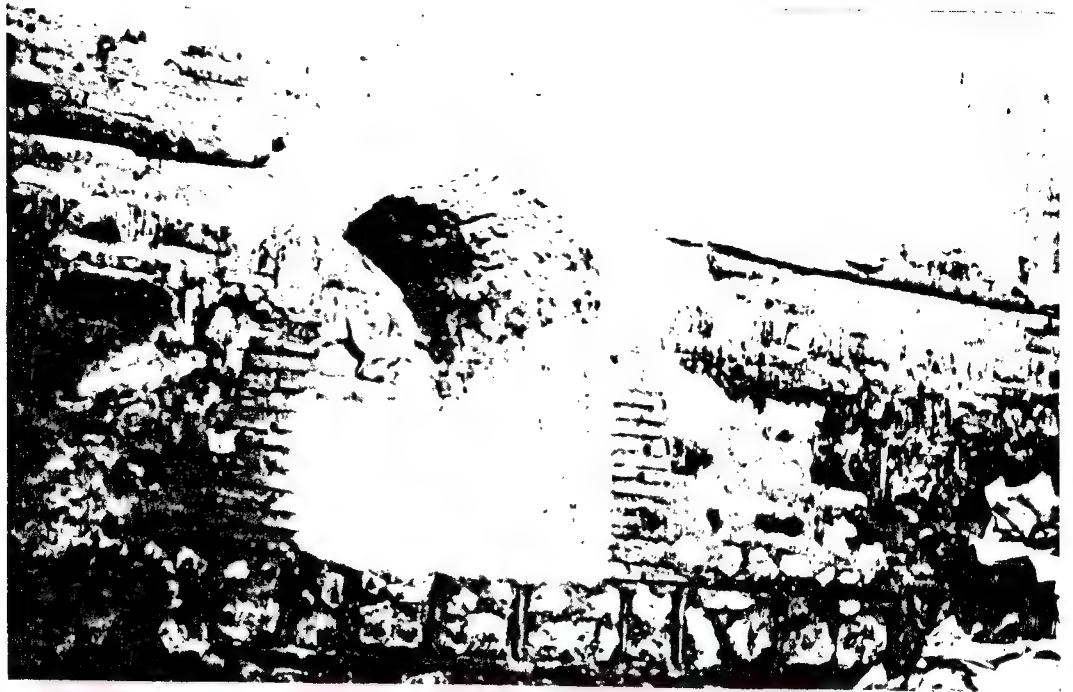
Resim 18

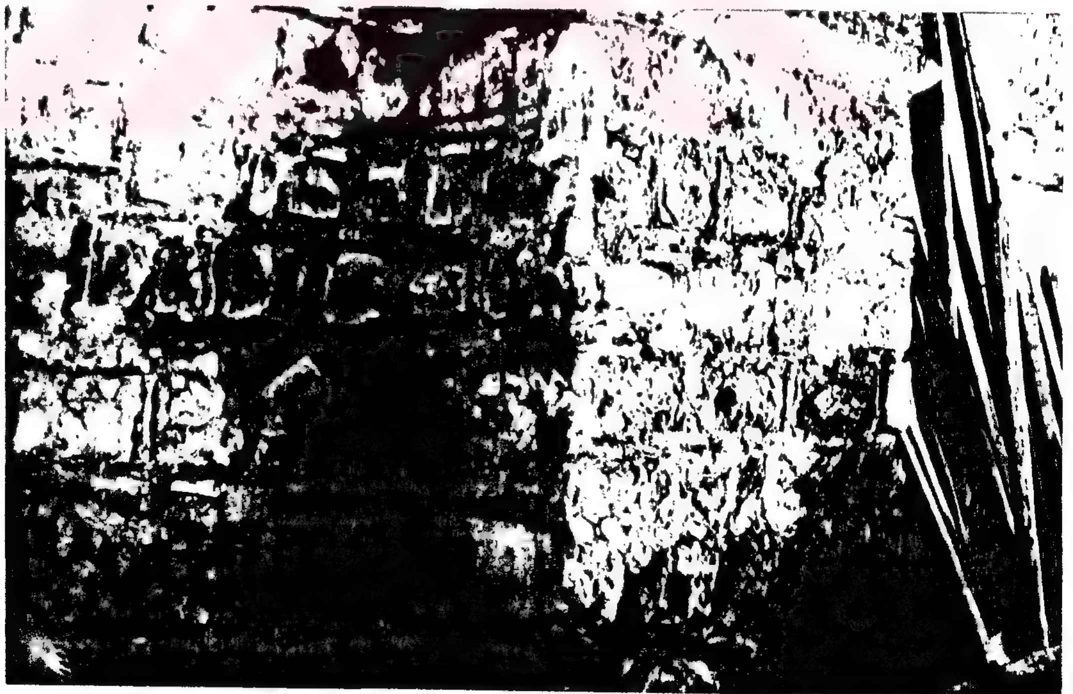
Resim 19

Resim 20

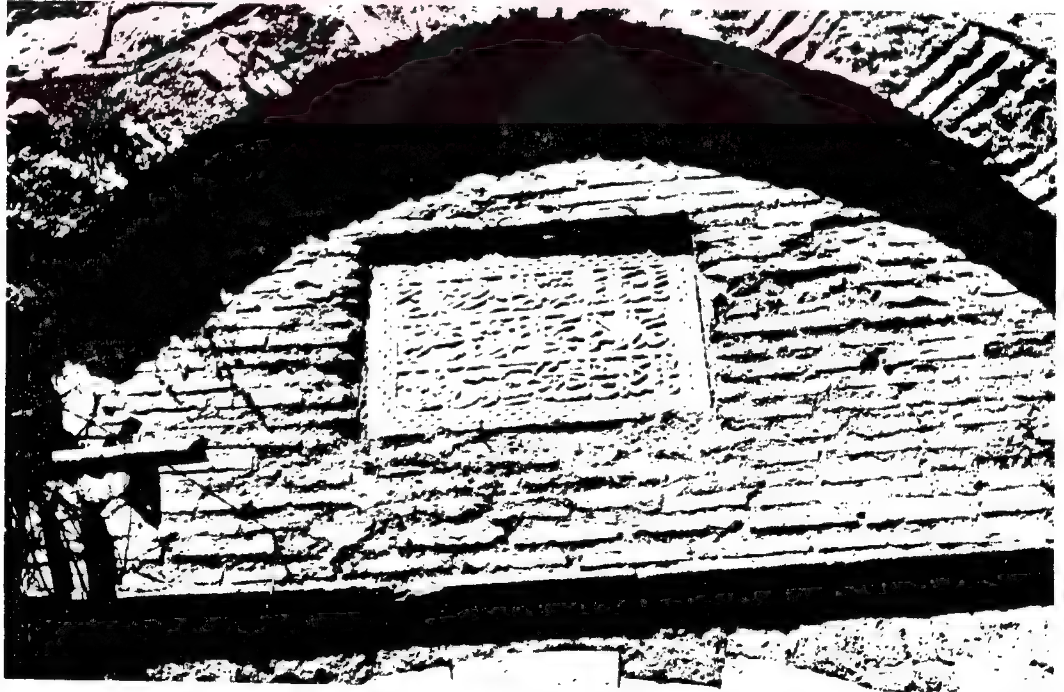

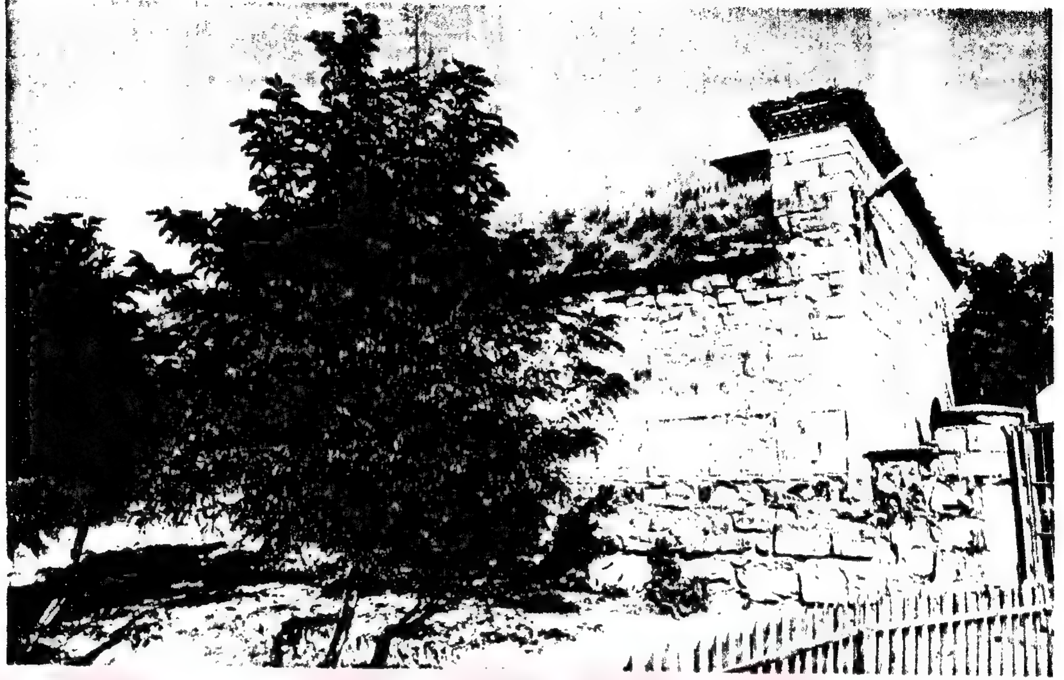
Resim 21

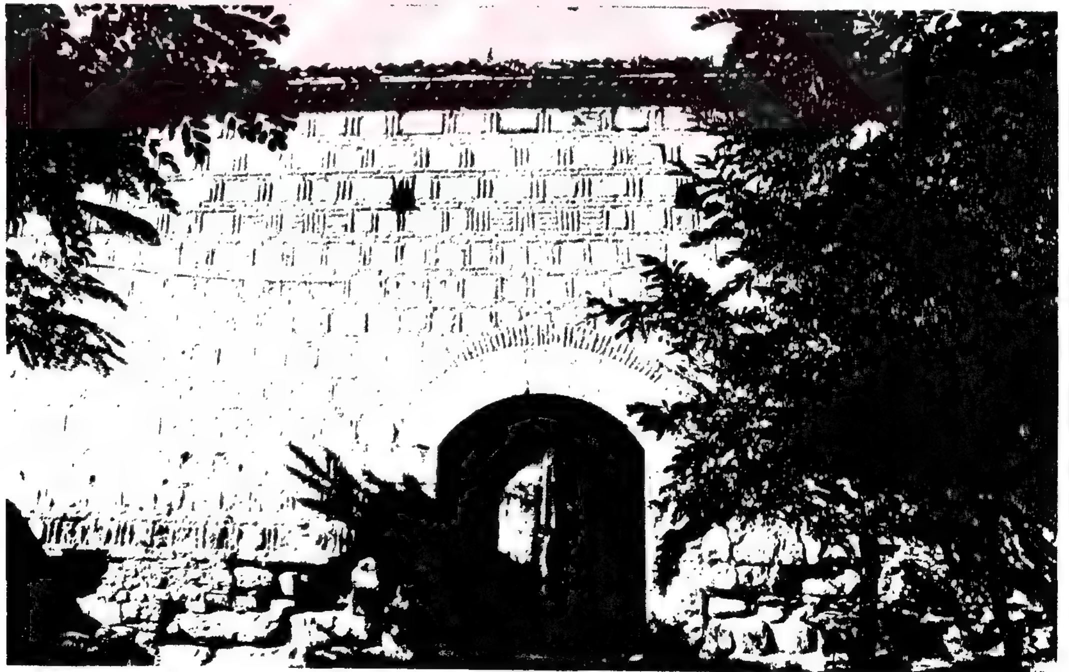
Resim 22

Resim 23

Resim 24

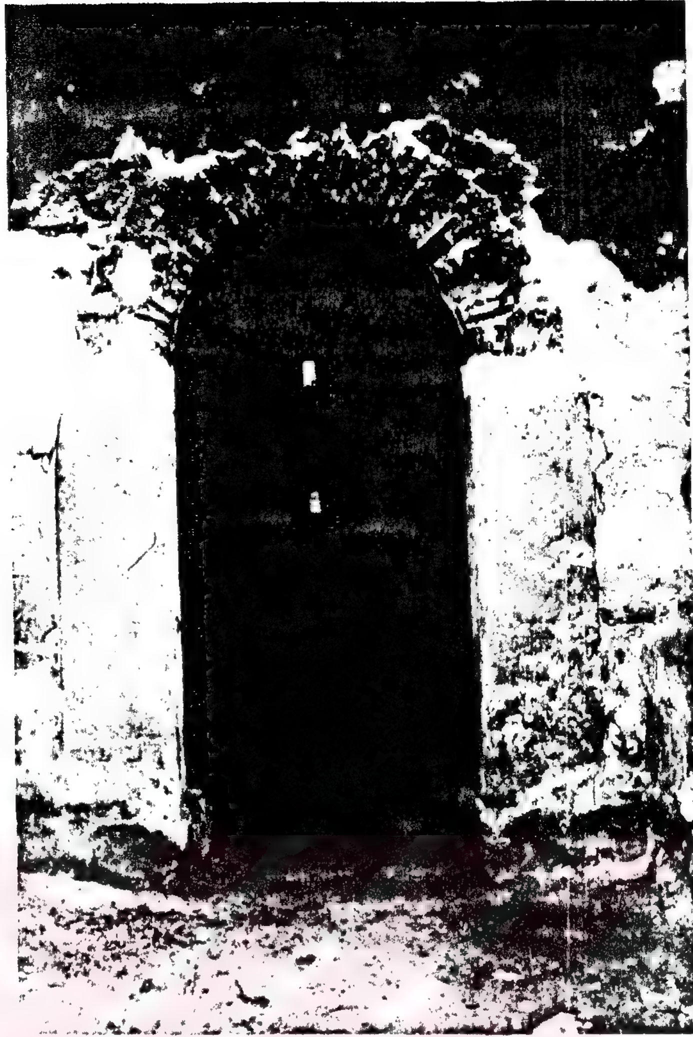
Resim 25

Resim 26

Resim 27

Resim 28

Resim 29

Resim 30

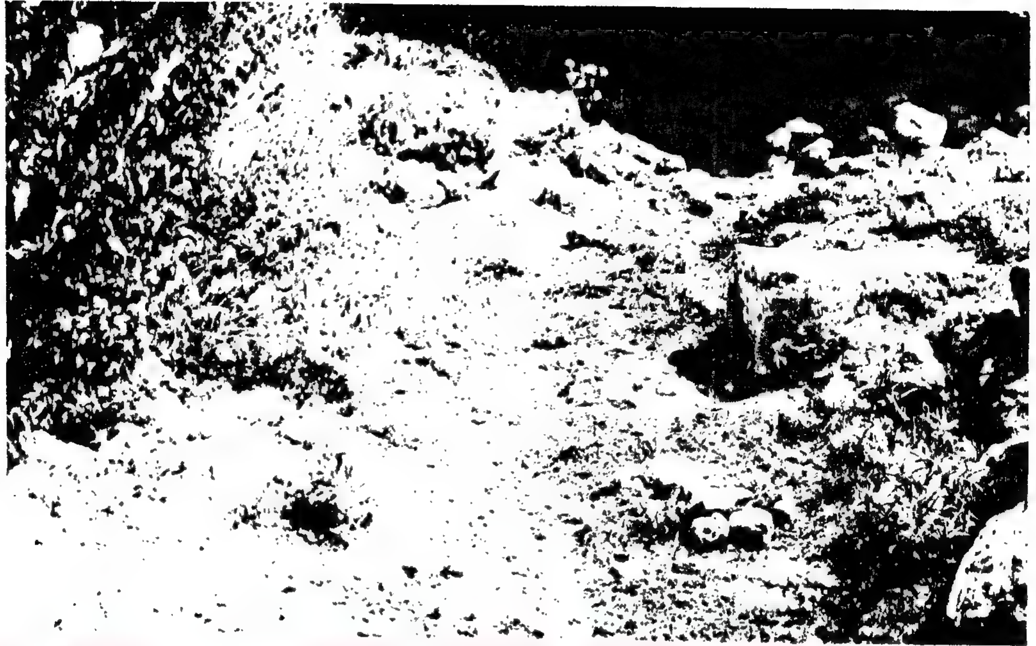
Resim 31

Resim 32

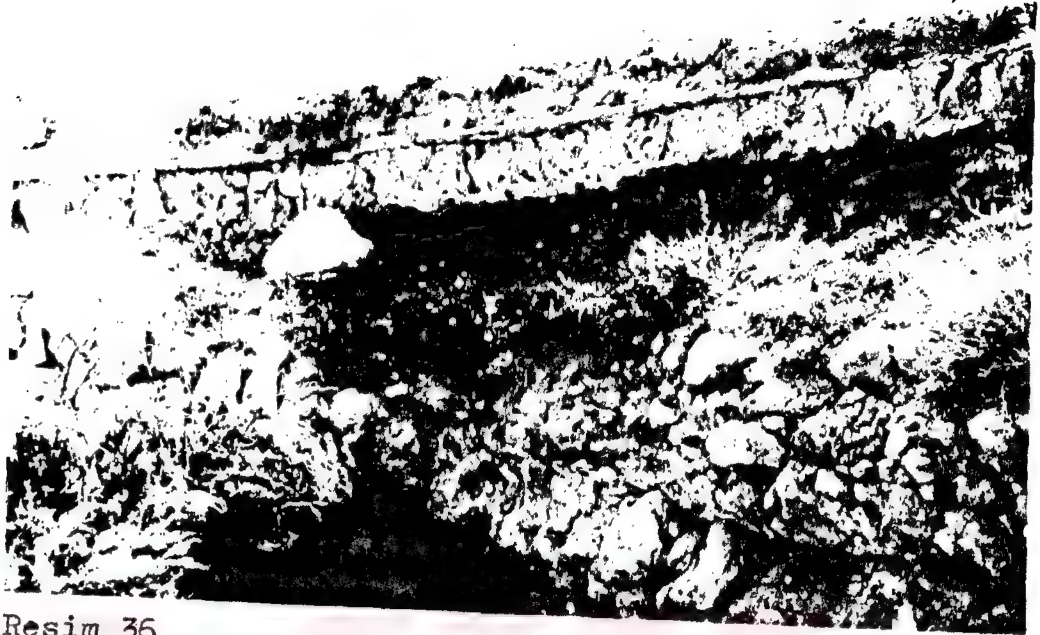
Resim 33

Resim 34

Resim 35

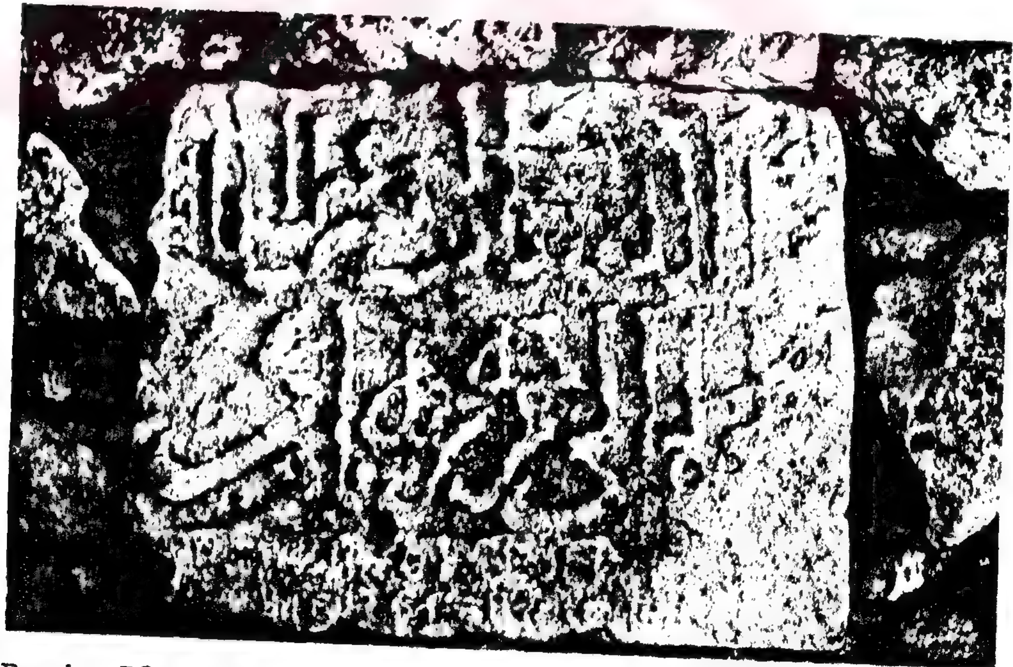
Resim 36

Resim 37

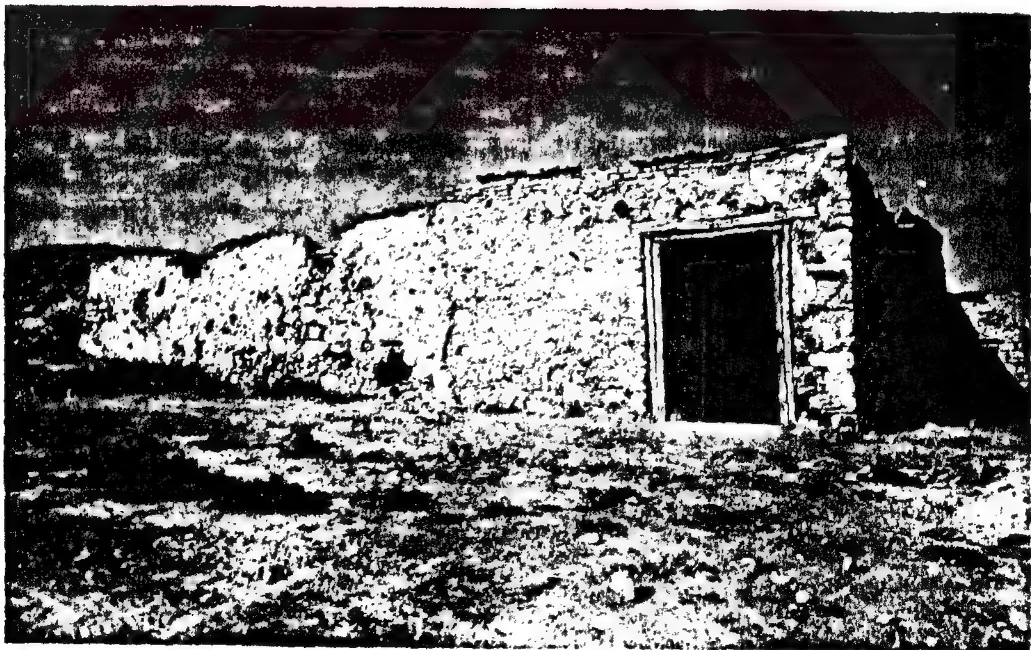
Resim 38

Resim 39

Resim 40

Resim 41

Resim 42

Resim 43

Resim 44

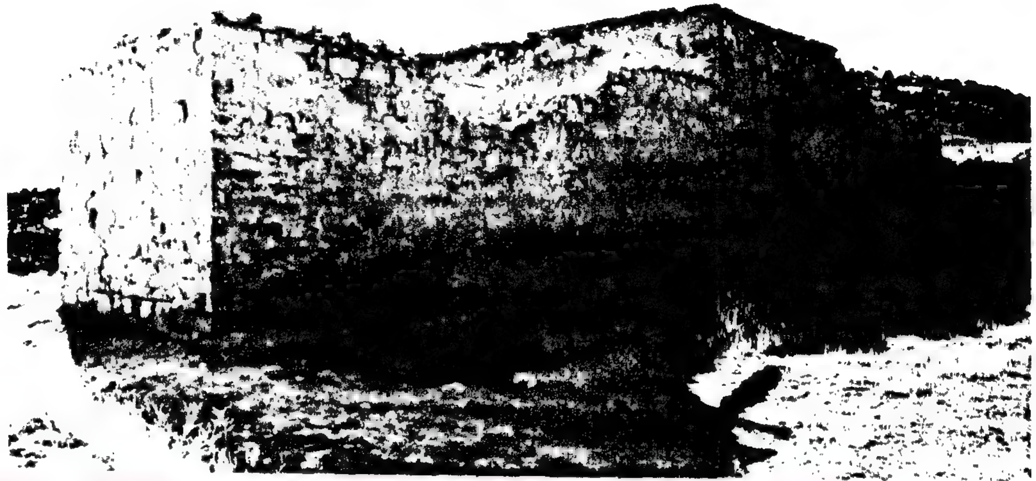
Resim 45

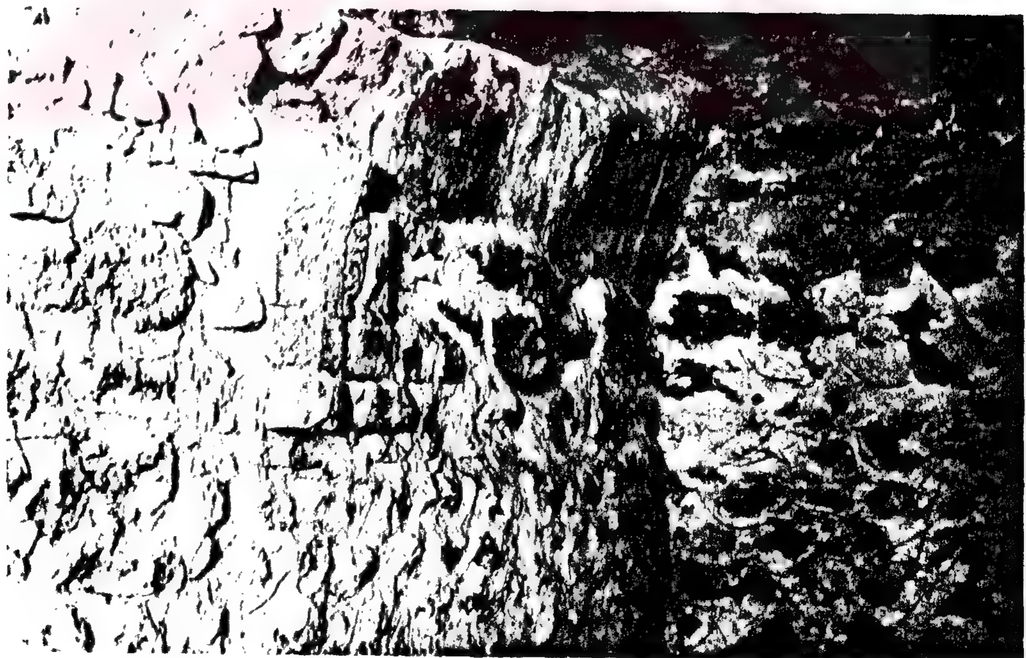
Resim 46

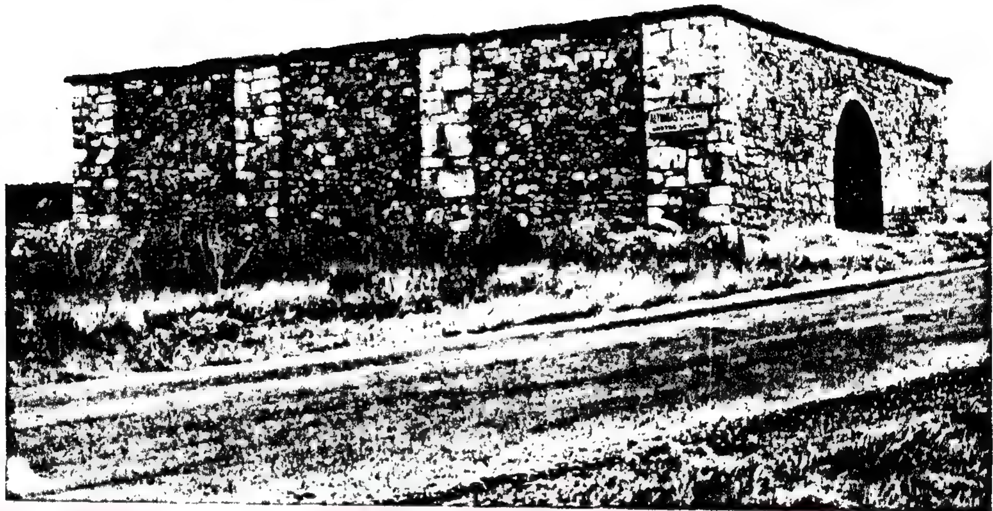
Resim 47

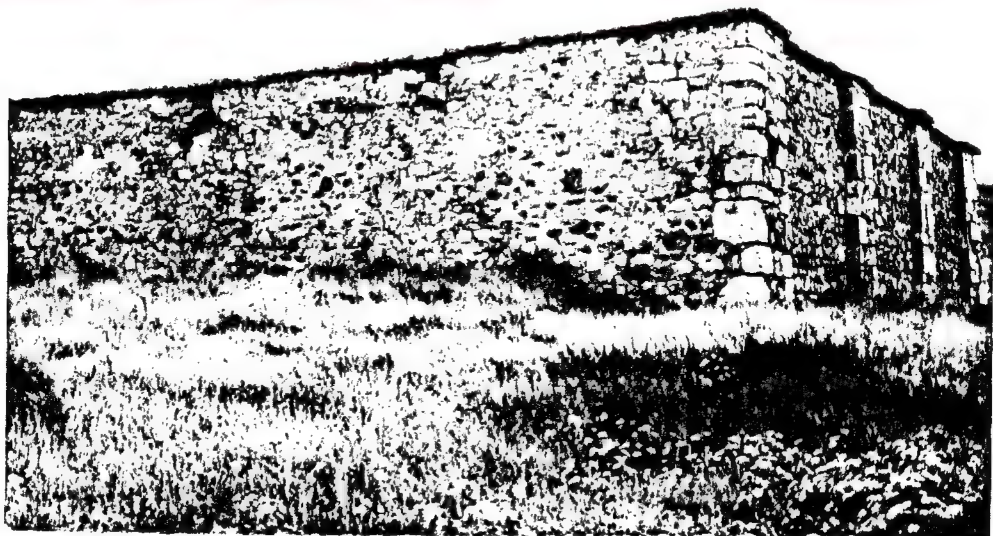
Resim 48

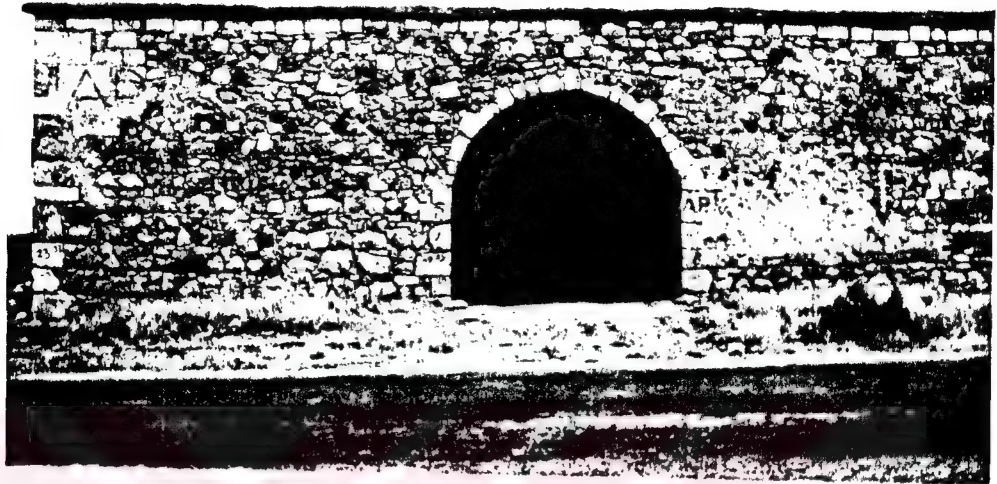
Resim 49

Resim 50

Resim 51

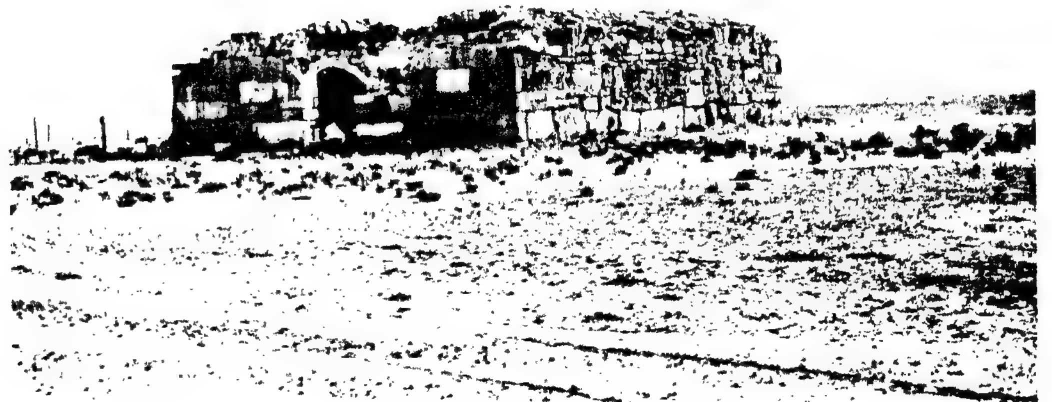
Resim 52

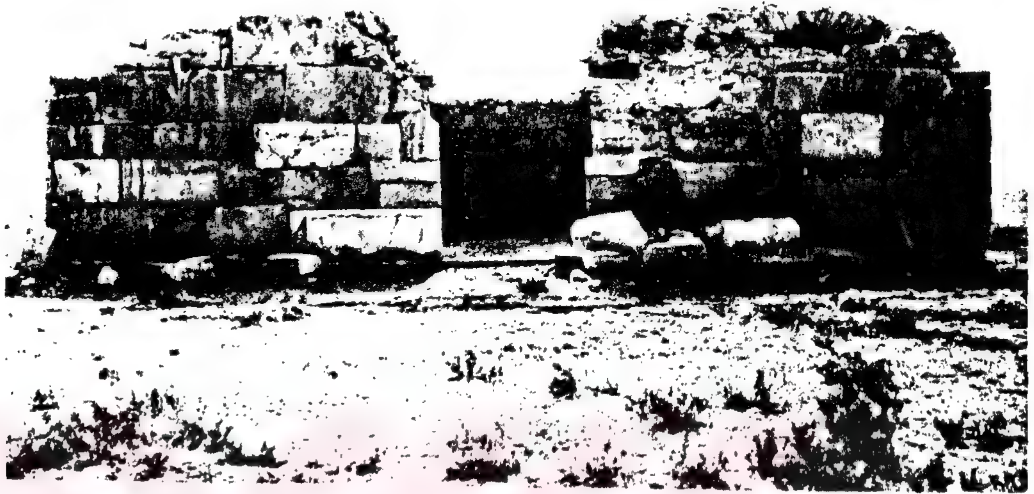
Resim 53

Resim 54

Resim 55

Resim 56

Resim 57

Resim 58

Resim 59

Resim 60

Resim 61

Resim 62

Resim 63

Resim 64

Resim 65

Resim 66

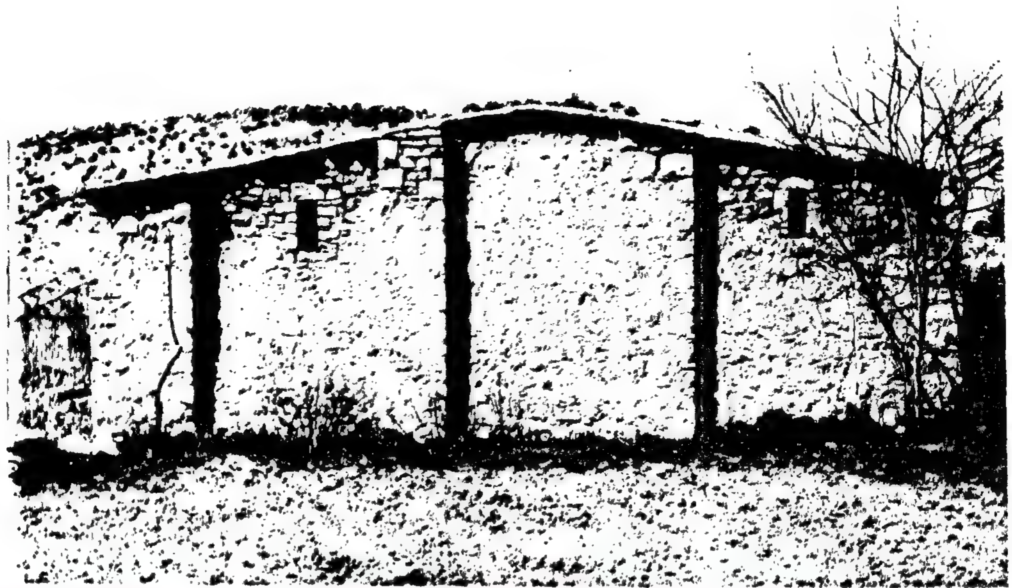
Resim 67

Resim 68

Resim 69

Resim 70

Resim 71

Resim 72

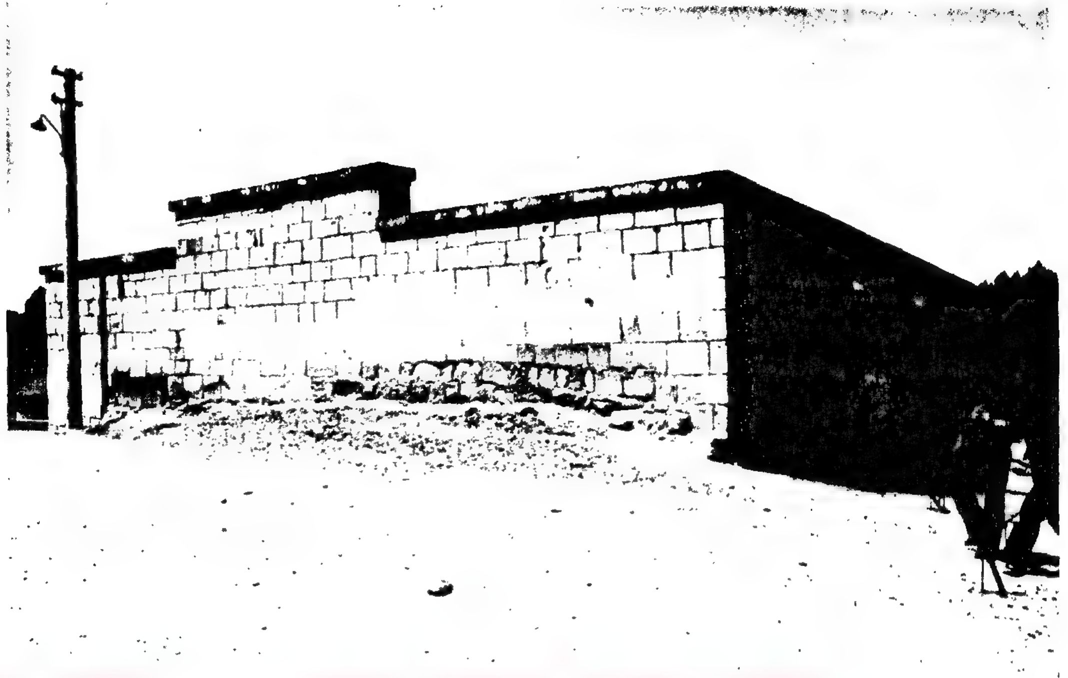
Resim 73

Resim 74

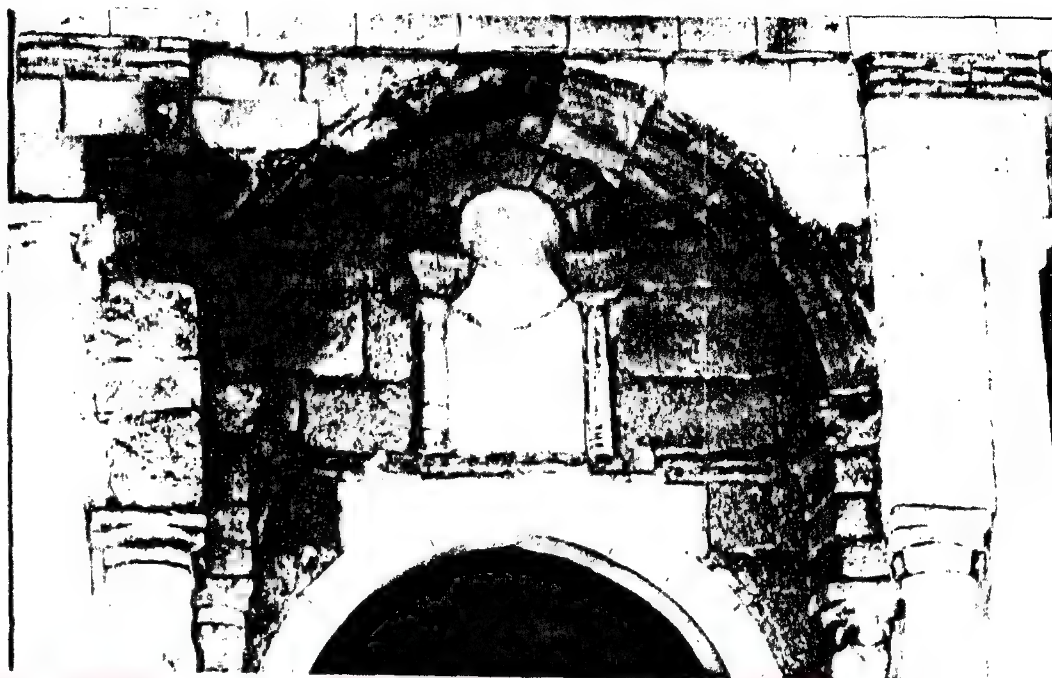
Resim 75

Resim 76

Resim 77

Resim 78

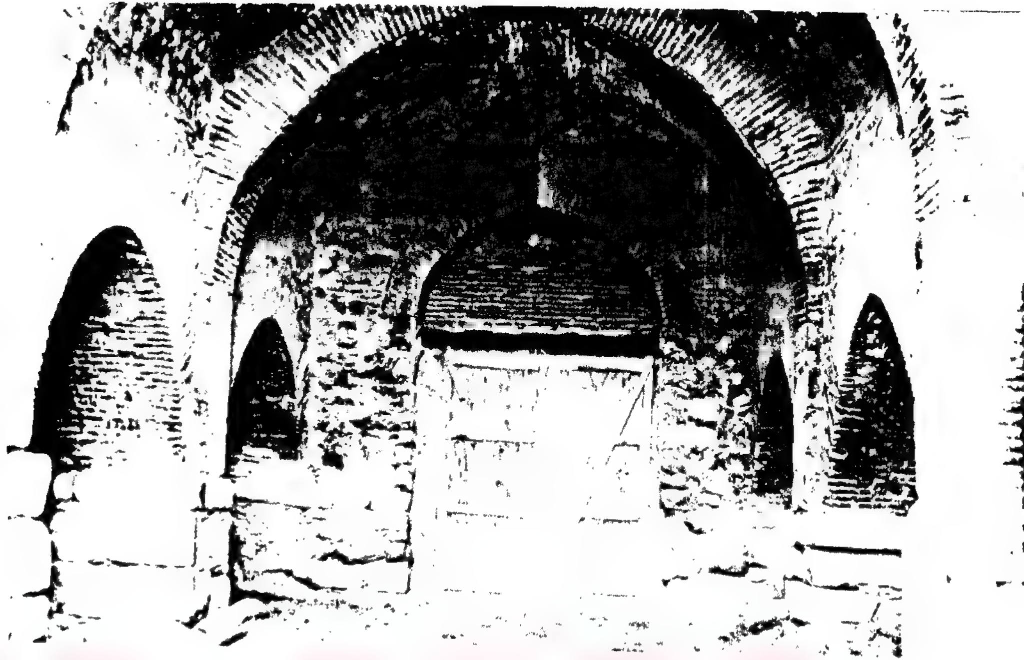
Resim 79

Resim 80

Resim 81

Resim 82

Resim 83

Resim 84

Resim 85

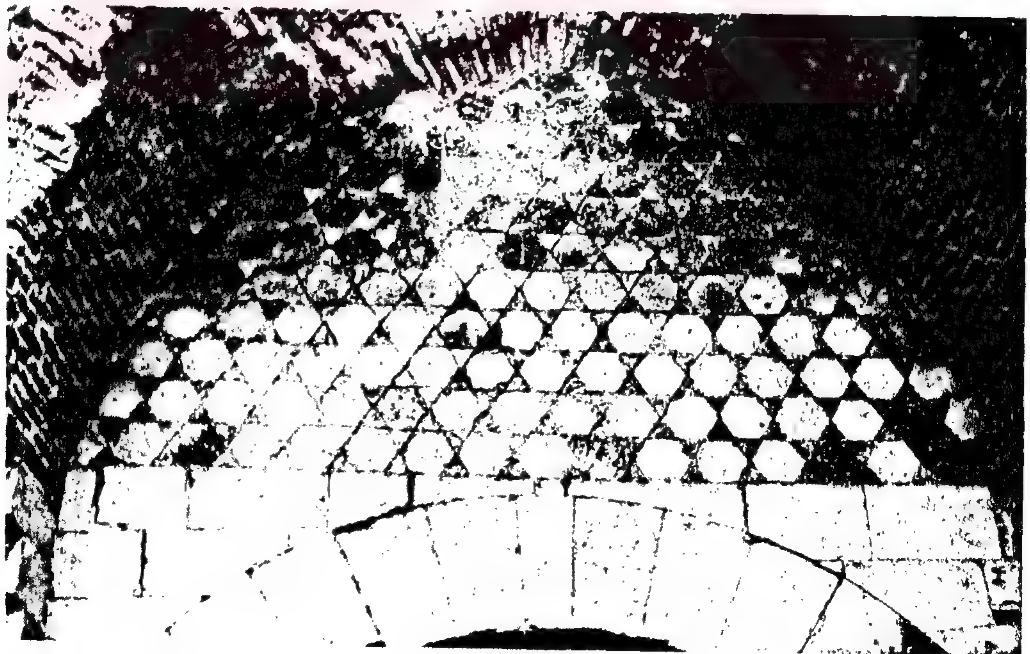
Resim 86

Resim 87

Resim 88

Resim 89

Resim 90

Resim 91

Resim 92

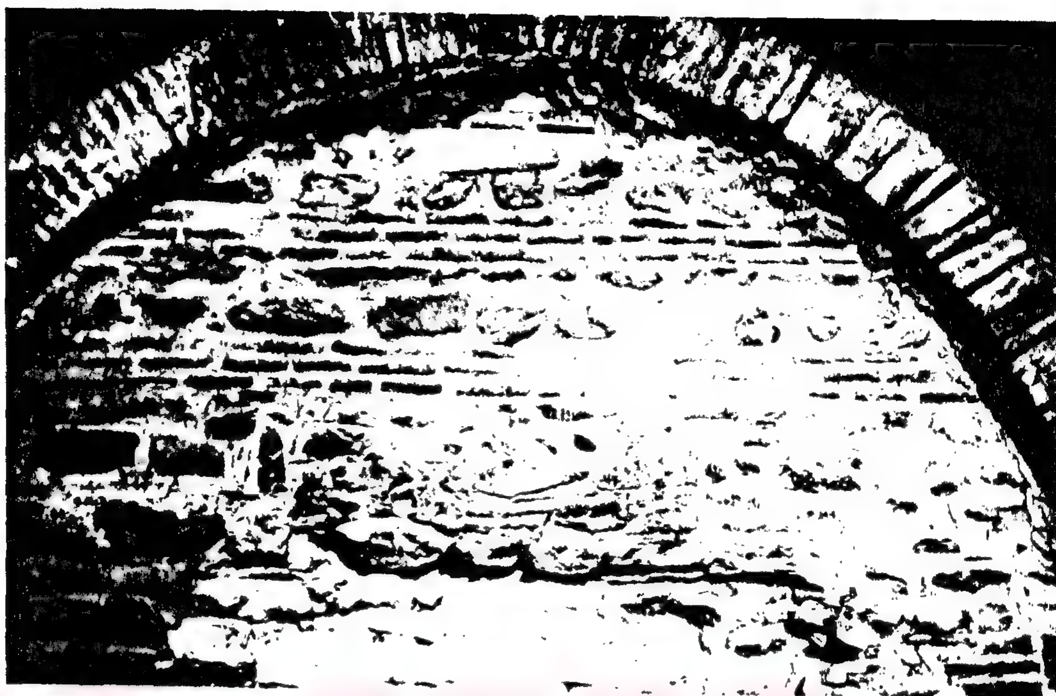
Resim 93

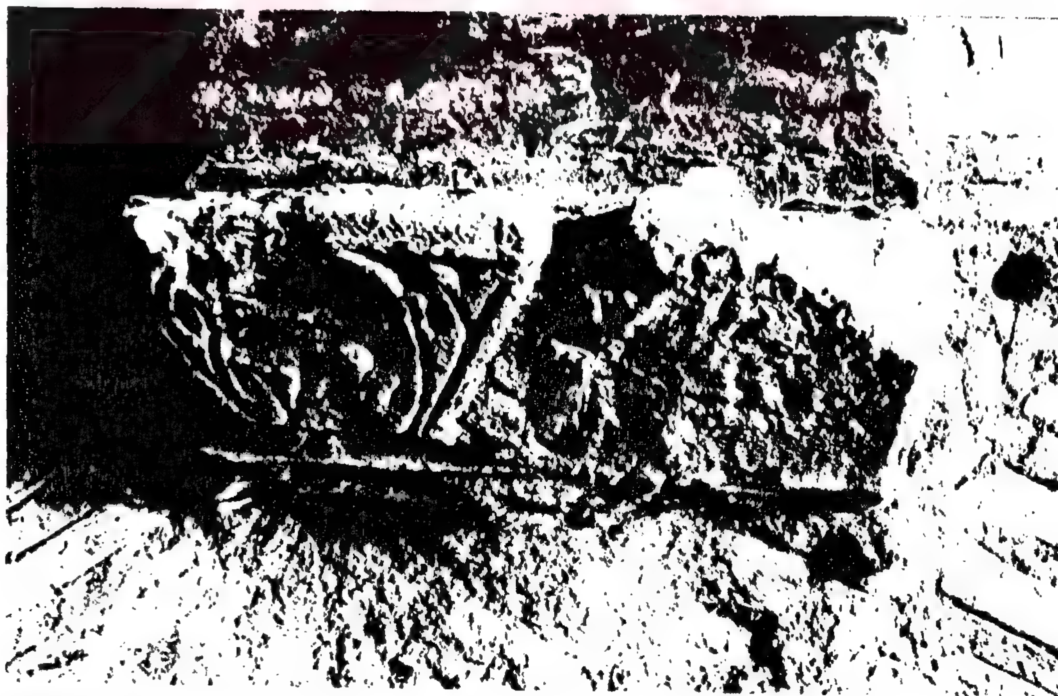

Resim 94

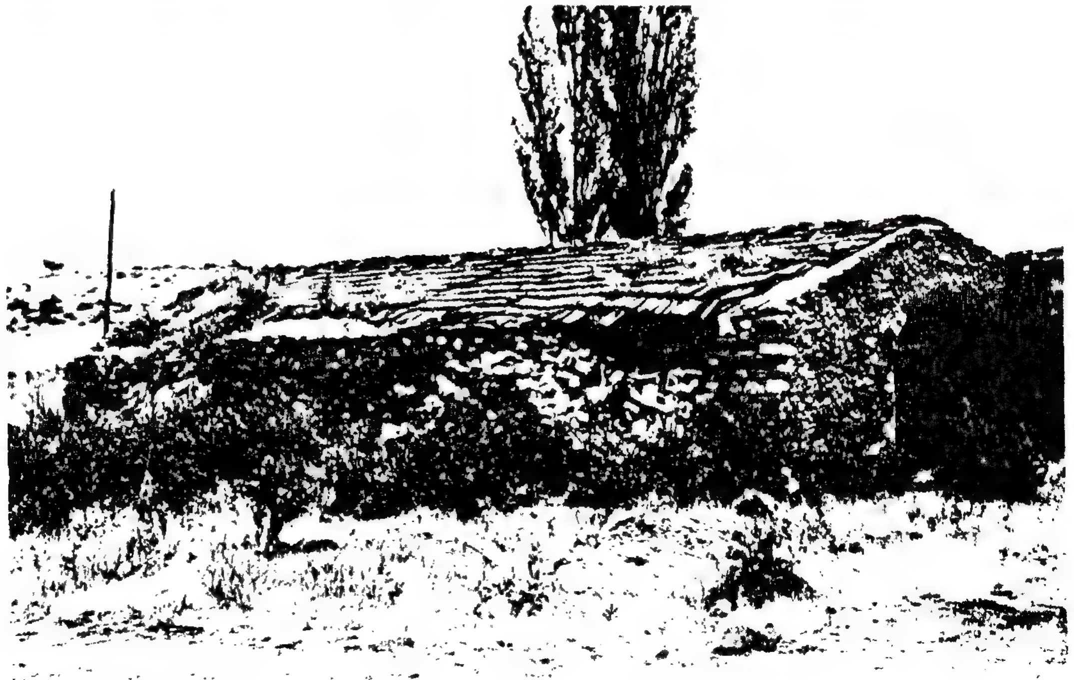
Resim 95

Resim 96

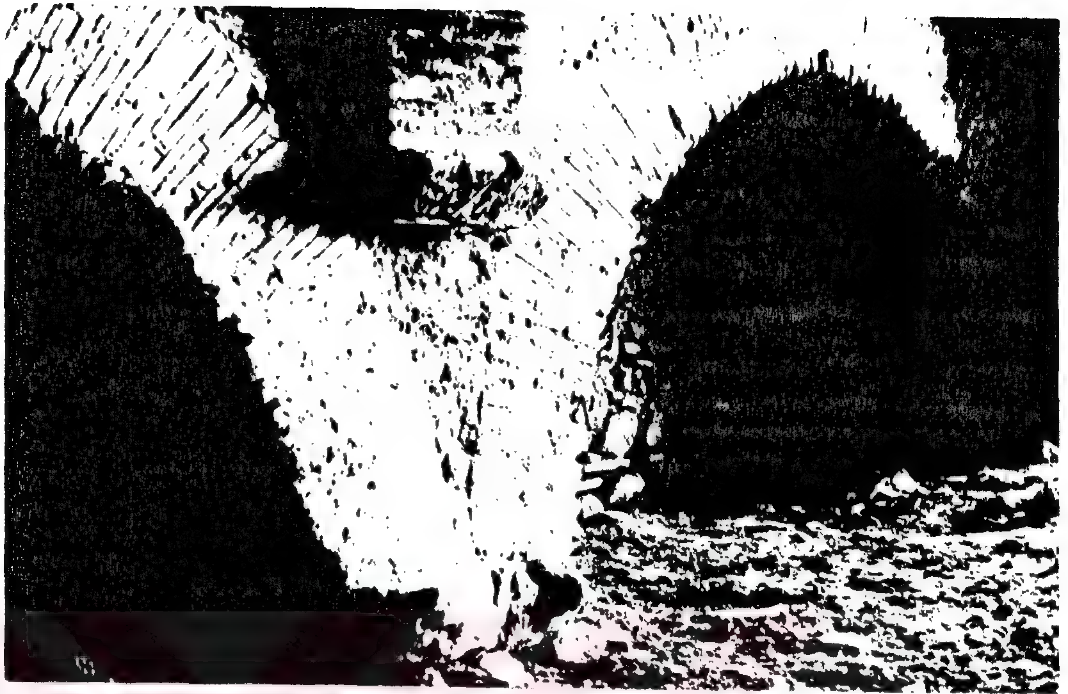

Resim 97

Resim 98

Resim 99

Resim 100

Resim 101

Resim 102

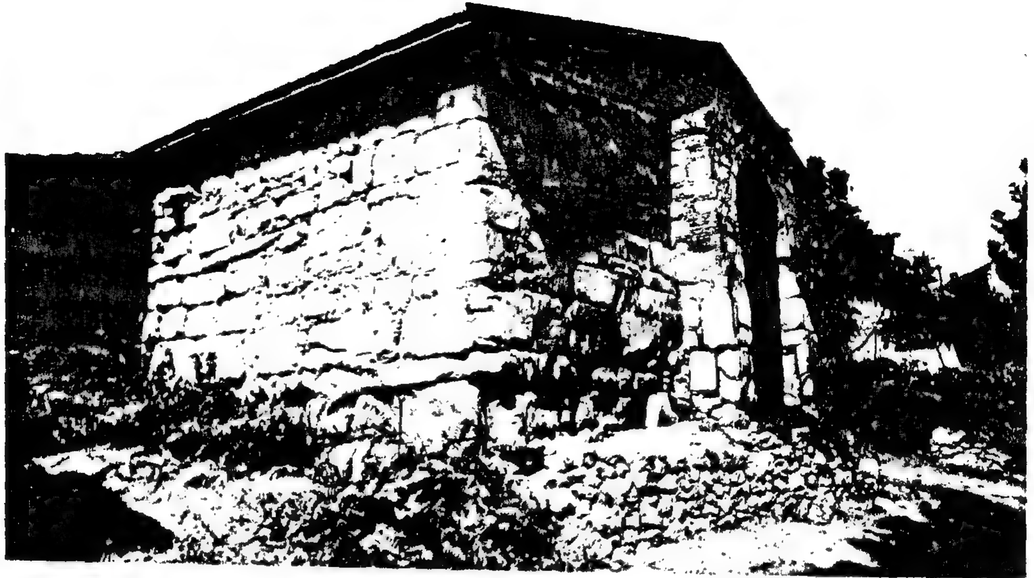

Resim 103

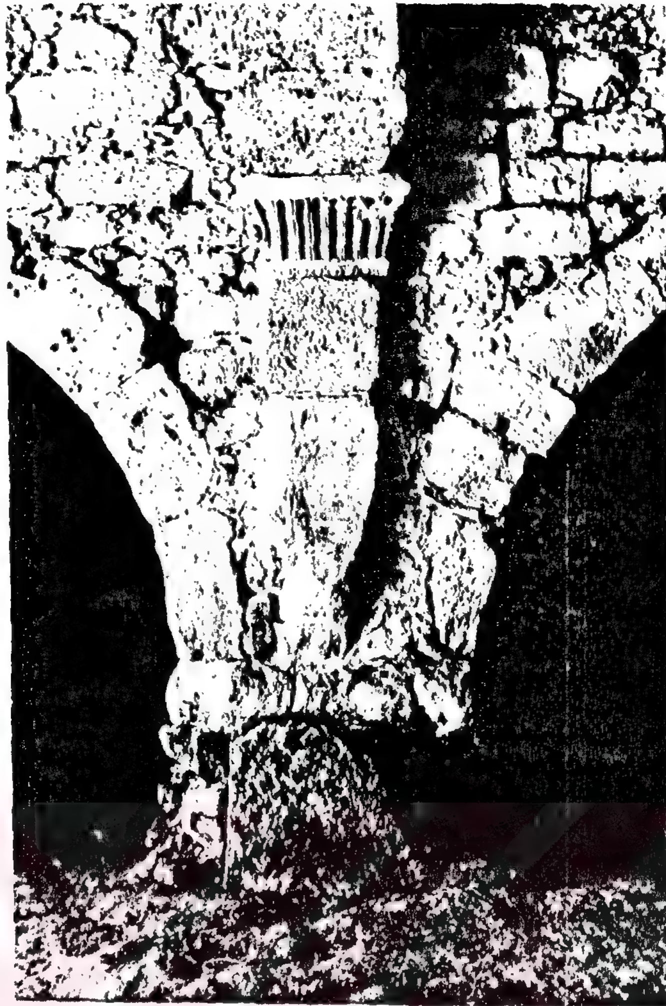
Resim 104

Resim 105

Resim 106

Resim 107

Resim 108

Resim 109

Resim 110

Resim 111

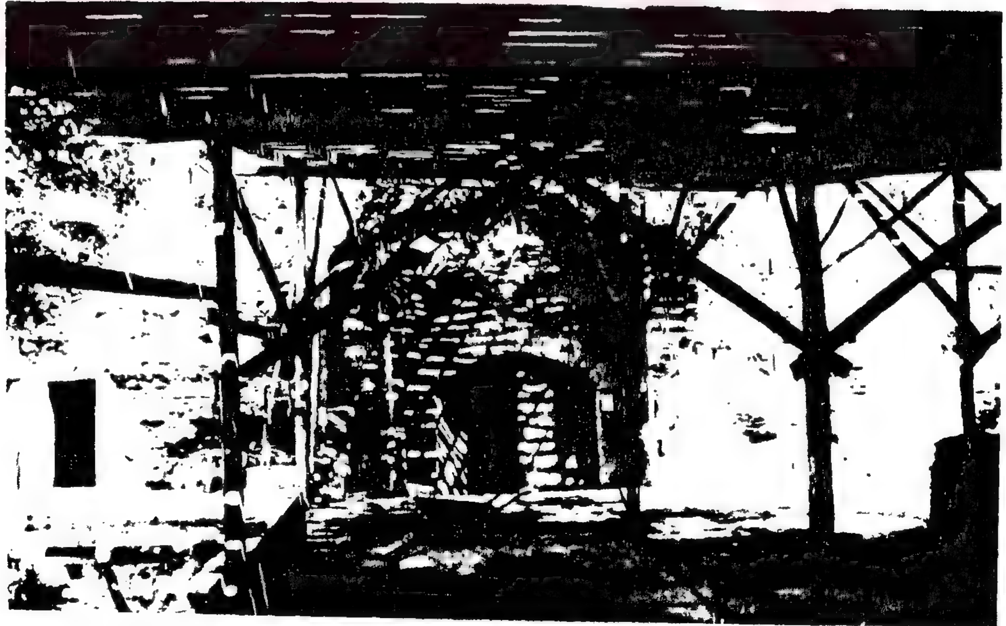
Resim 112

Resim 113

Resim 114

Resim 115

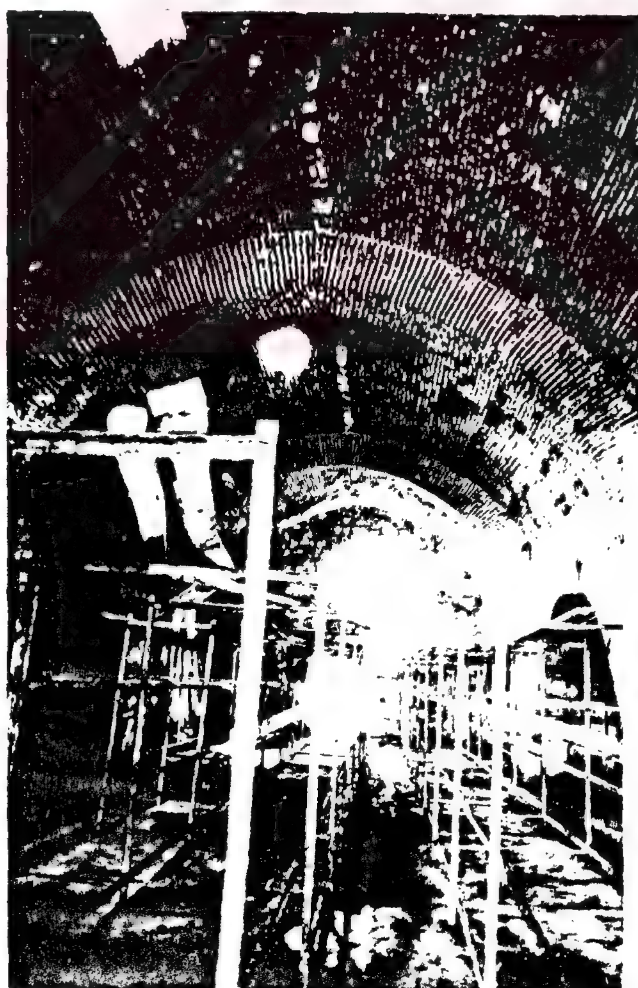
Resim 116

Resim 117

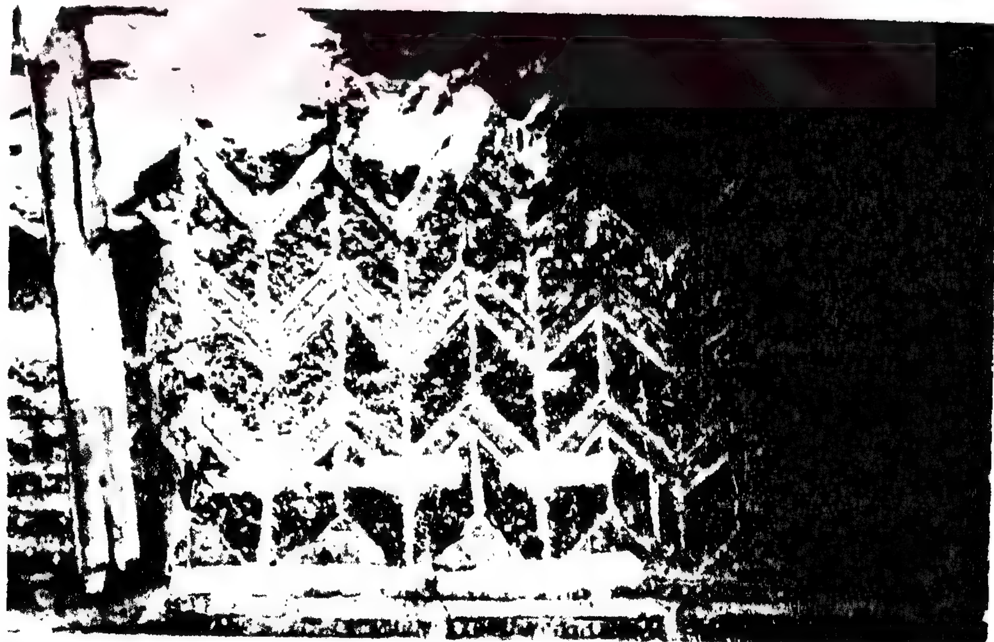
Resim 118

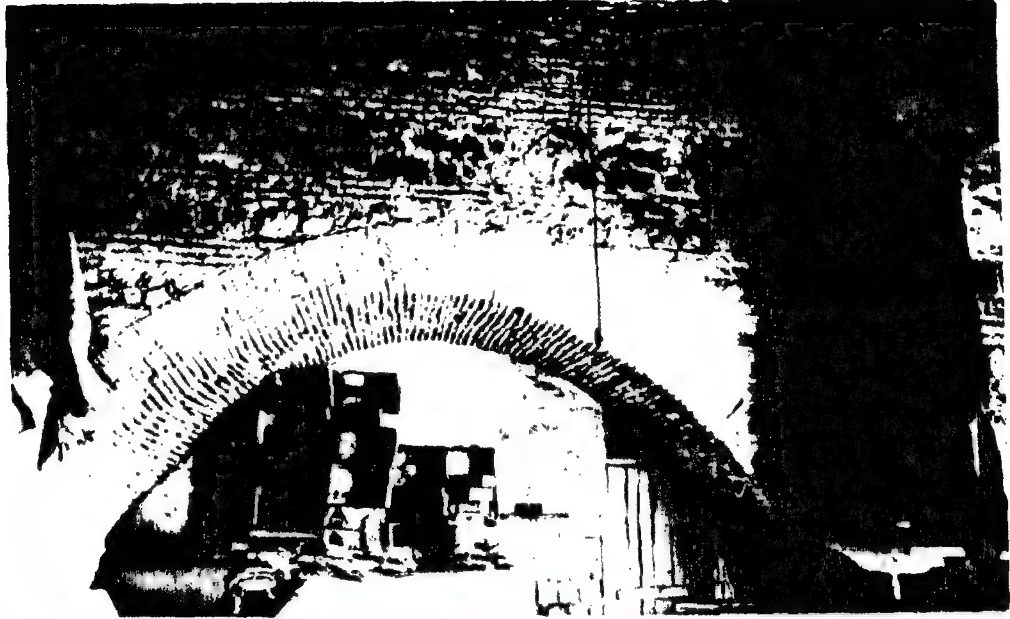
Resim 119

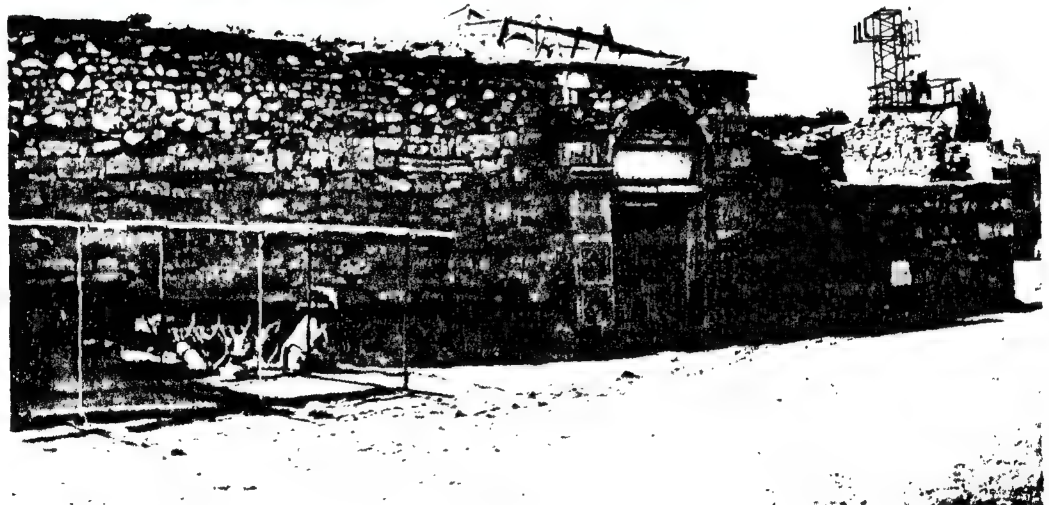
Resim 120

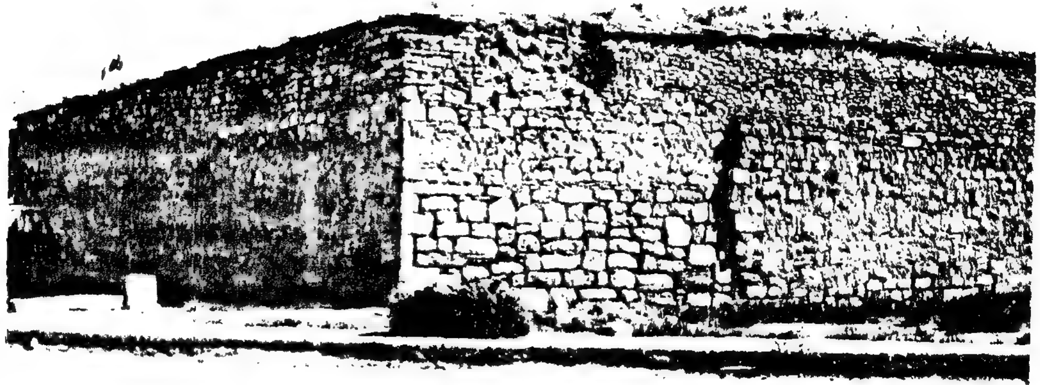
Resim 121

Resim 122

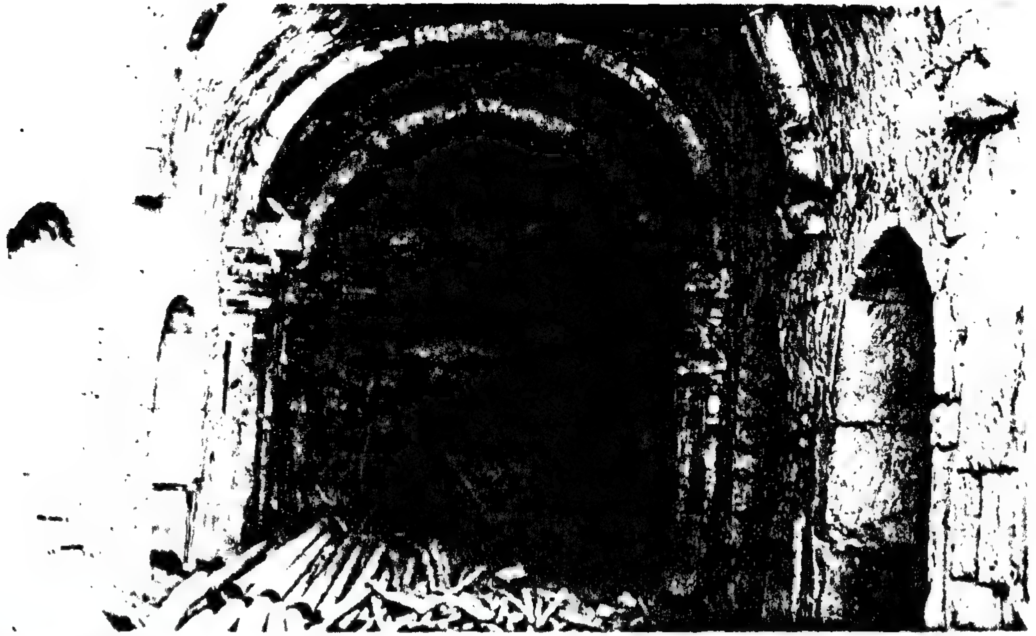
Resim 123

Resim 124

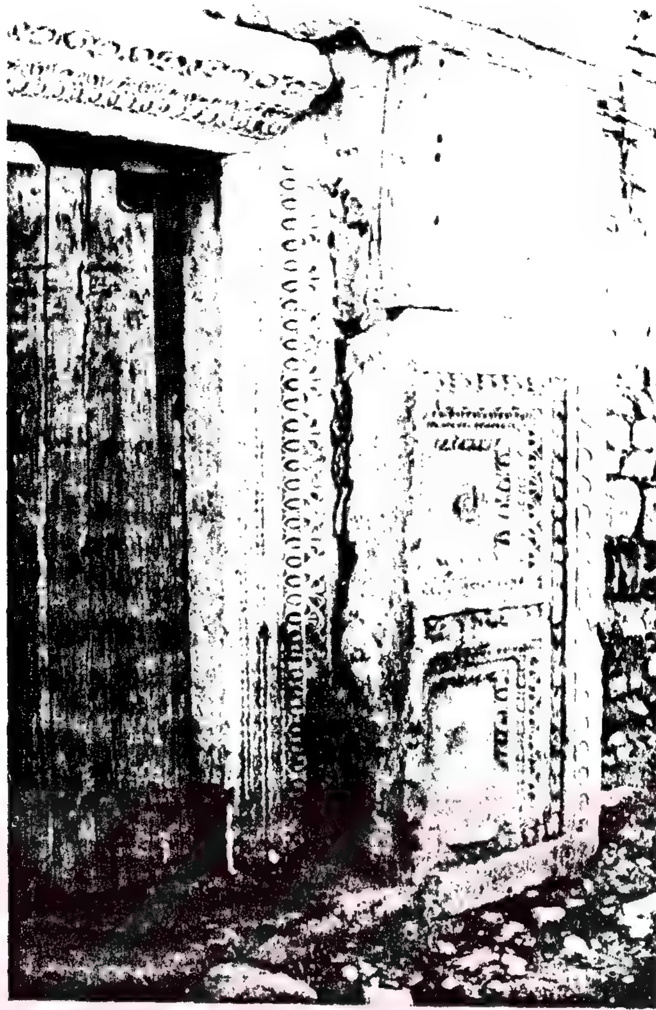
Resim 125

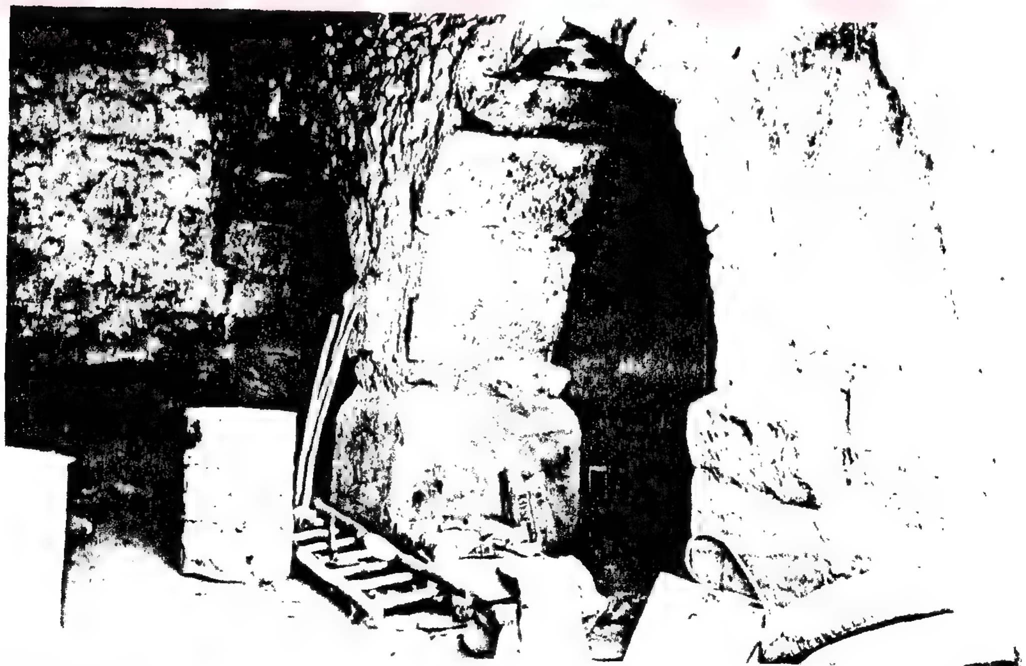
Resim 126

Resim 127

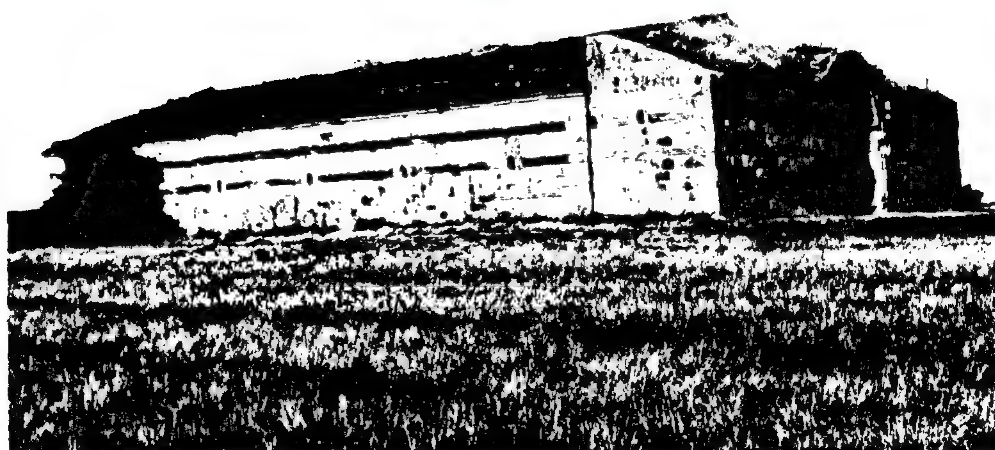

Resim 128

Resim 129

Resim 130

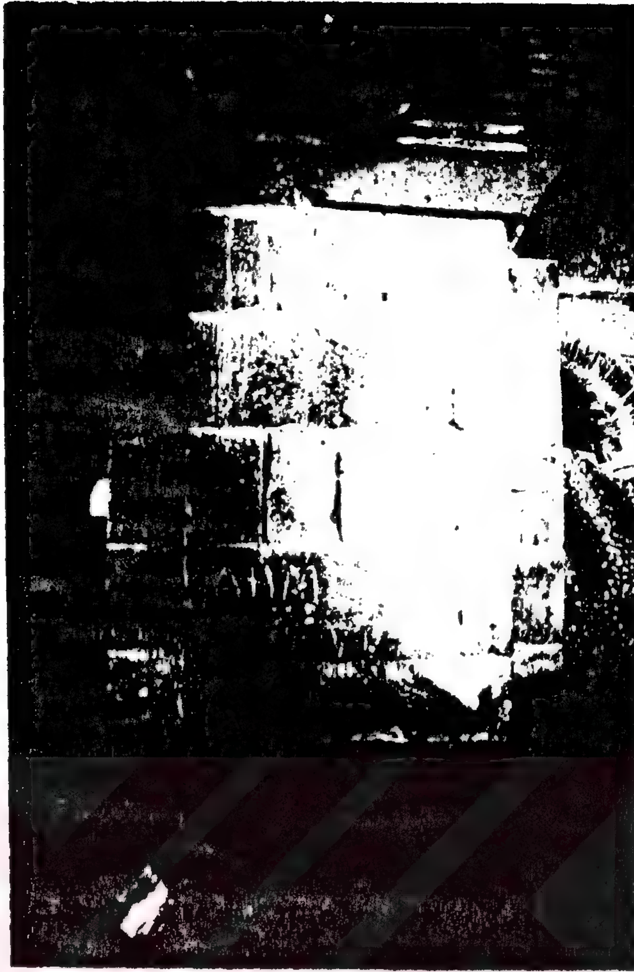

Resim 131

Resim 132

Resim 133

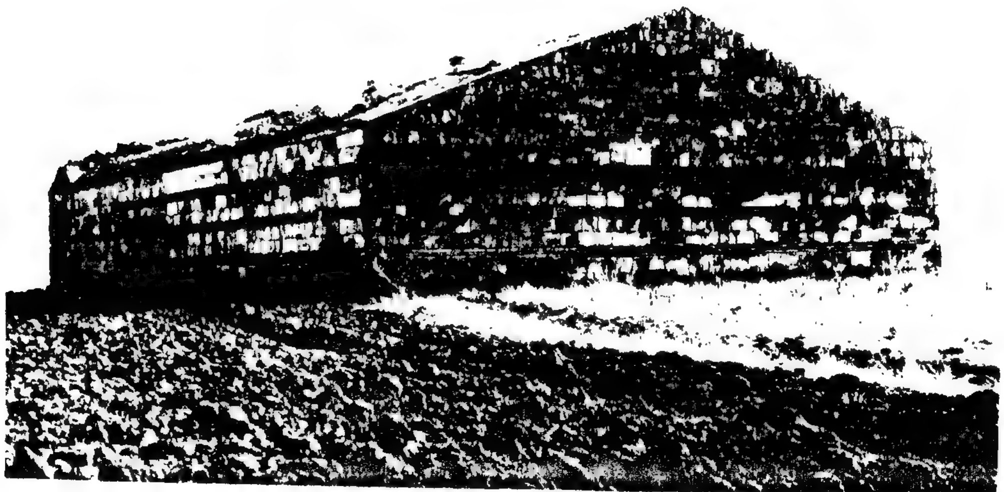
Resim 134

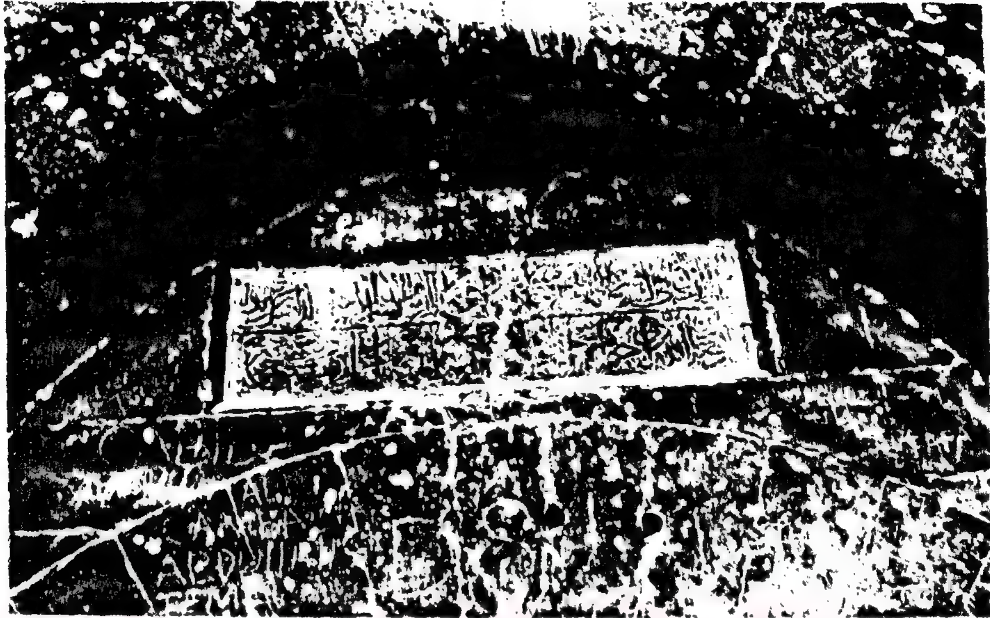
Resim 135

Resim 136

Resim 137

Resim 138

Resim 139

Resim 140

Resim 141

Resim 142

Resim 143

Resim 144

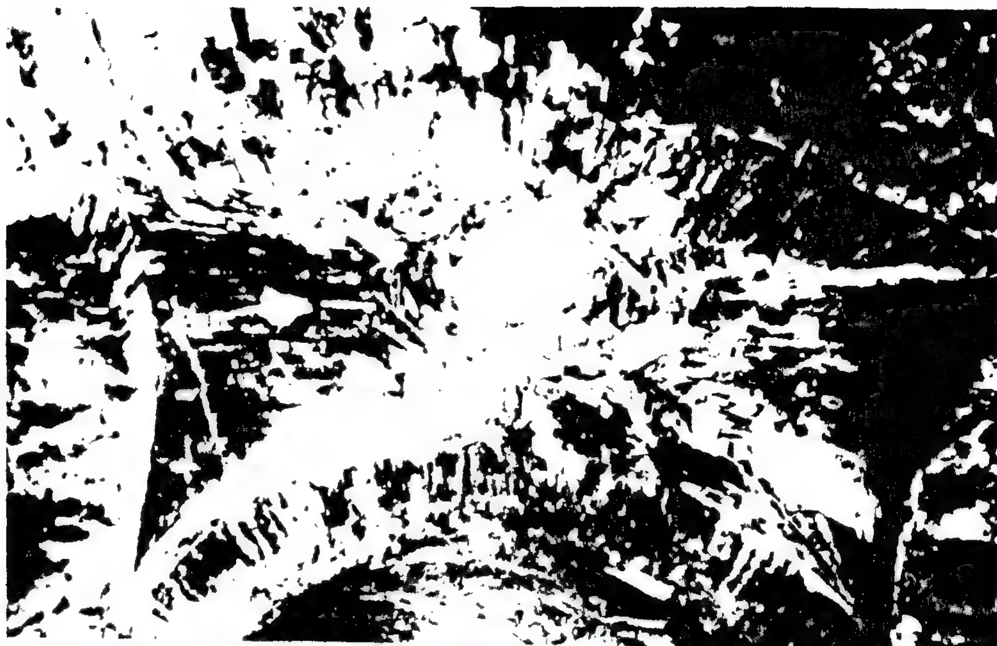

Resim 145

Resim 146

Resim 147

Resim 148

Resim 149

Resim 150

Resim 151

Resim 152

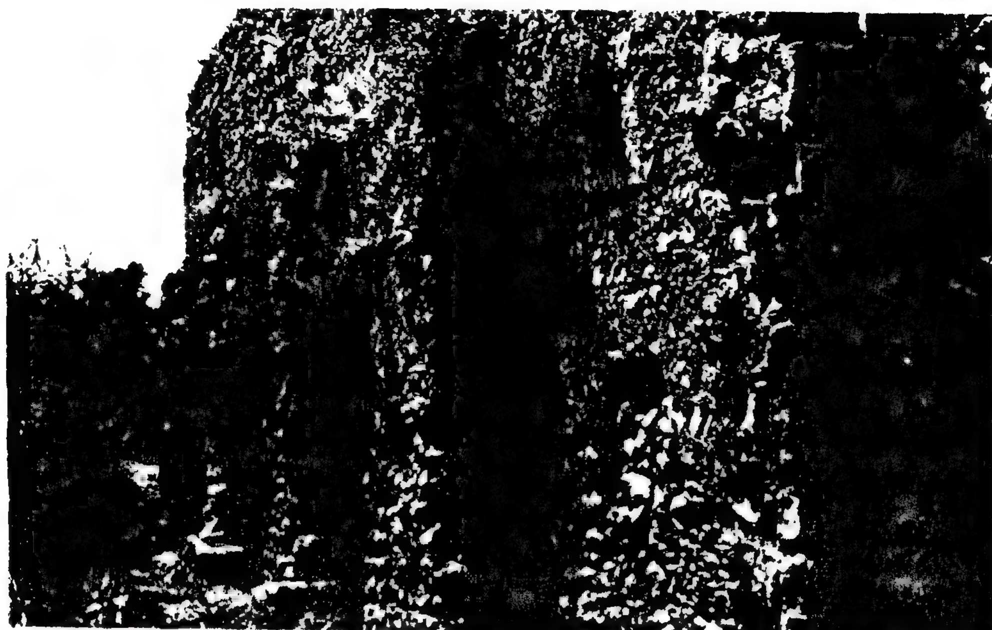
Resim 153

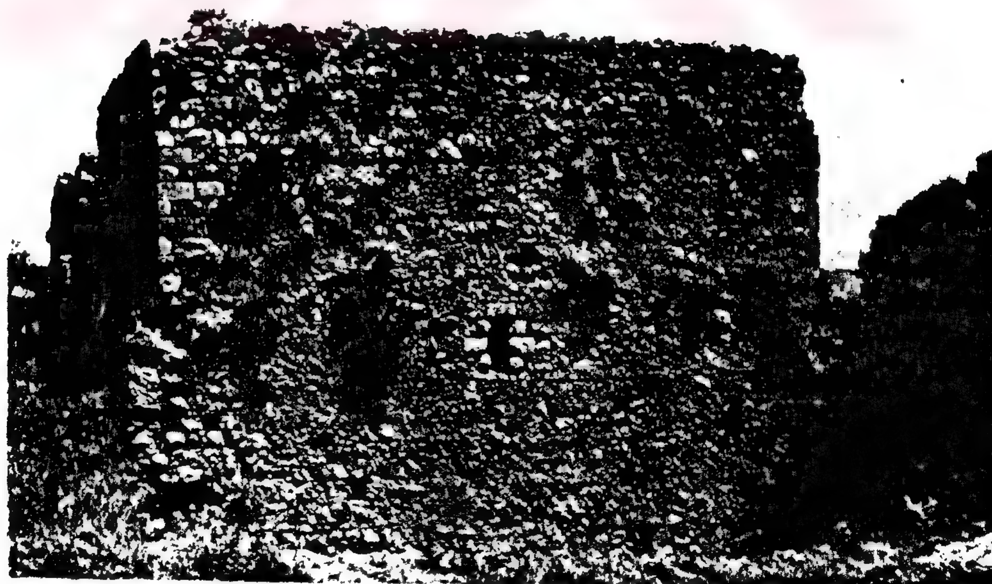
Resim 154

Resim 155

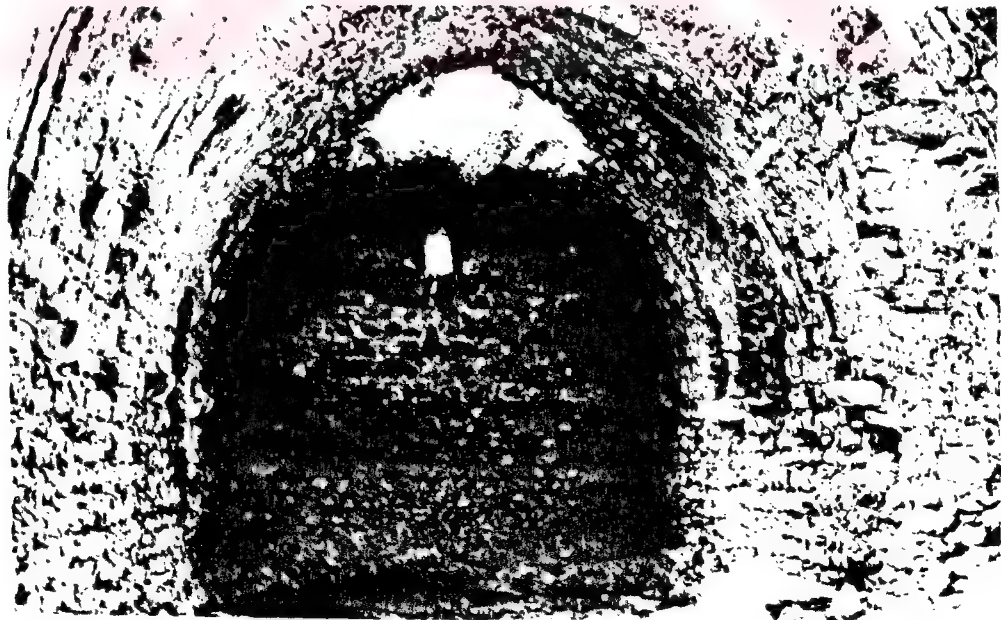
Resim 156

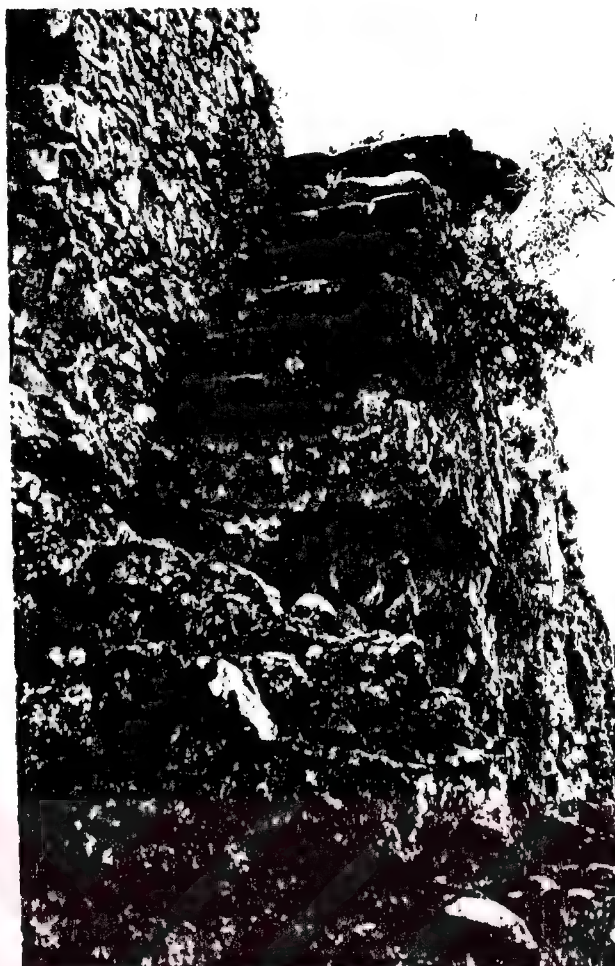
Resim 157

Resim 158

Resim 159

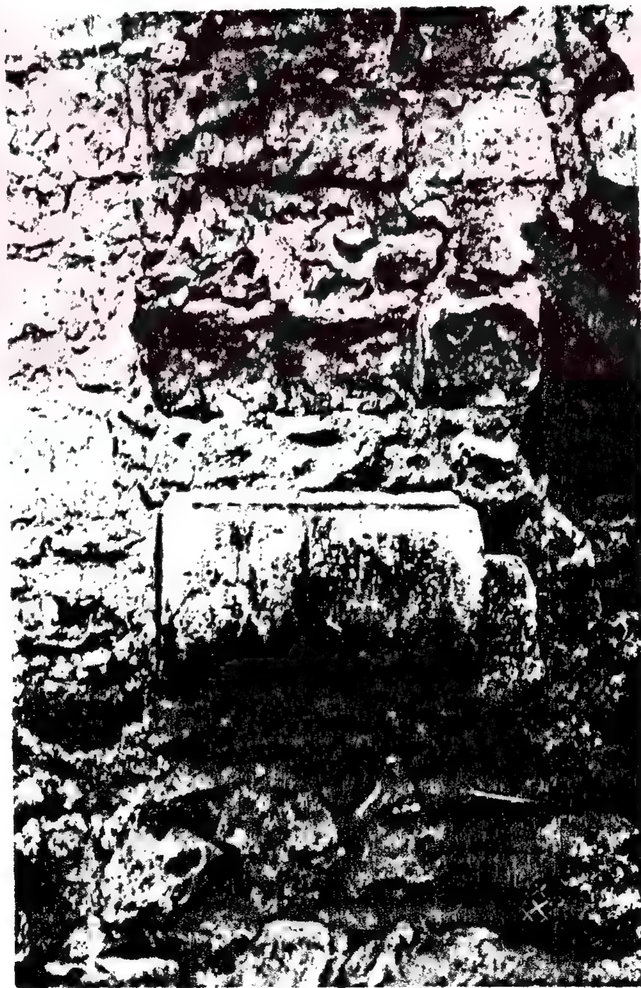
Resim 160

Resim 161

Resim 162

Resim 163

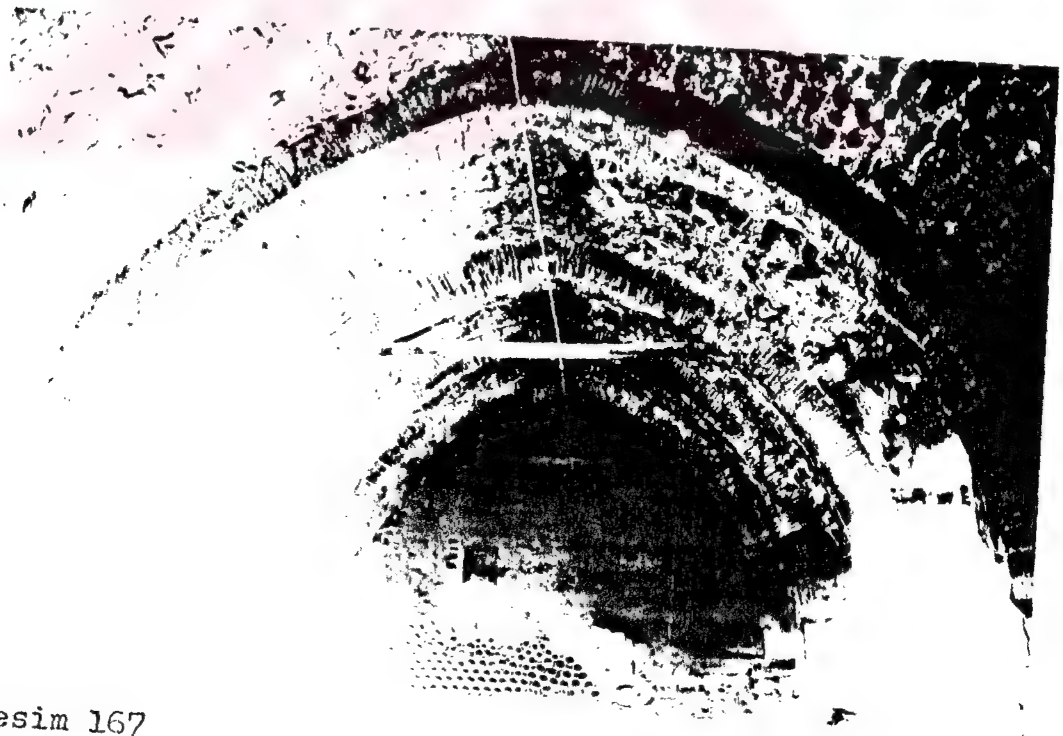
Resim 164

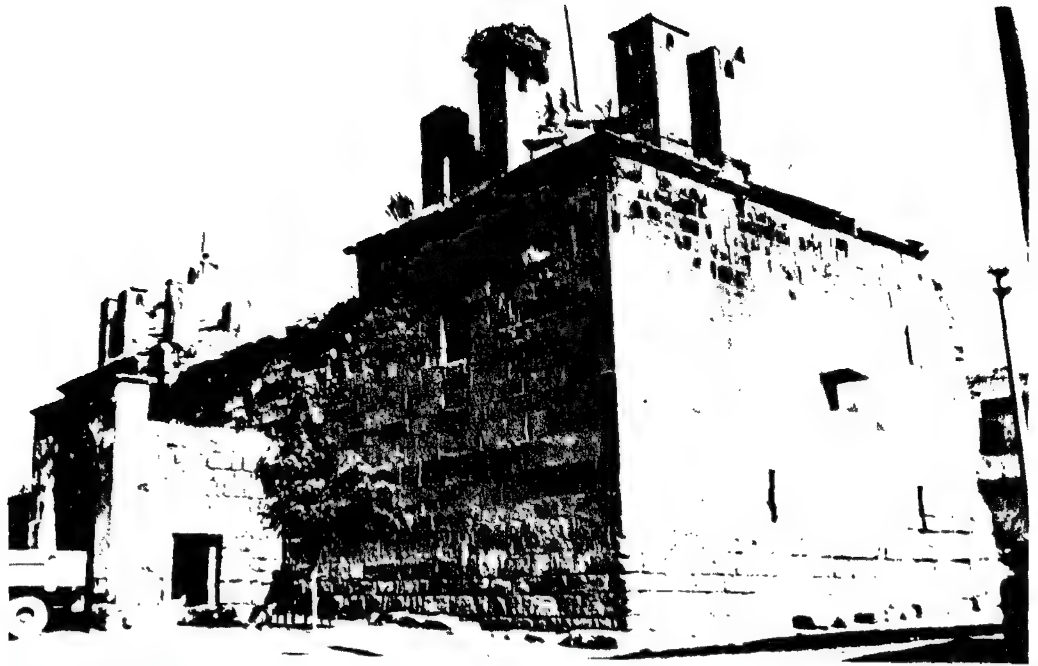
Resim 165

Resim 166

Resim 167

Resim 168

Resim 169

Resim 170

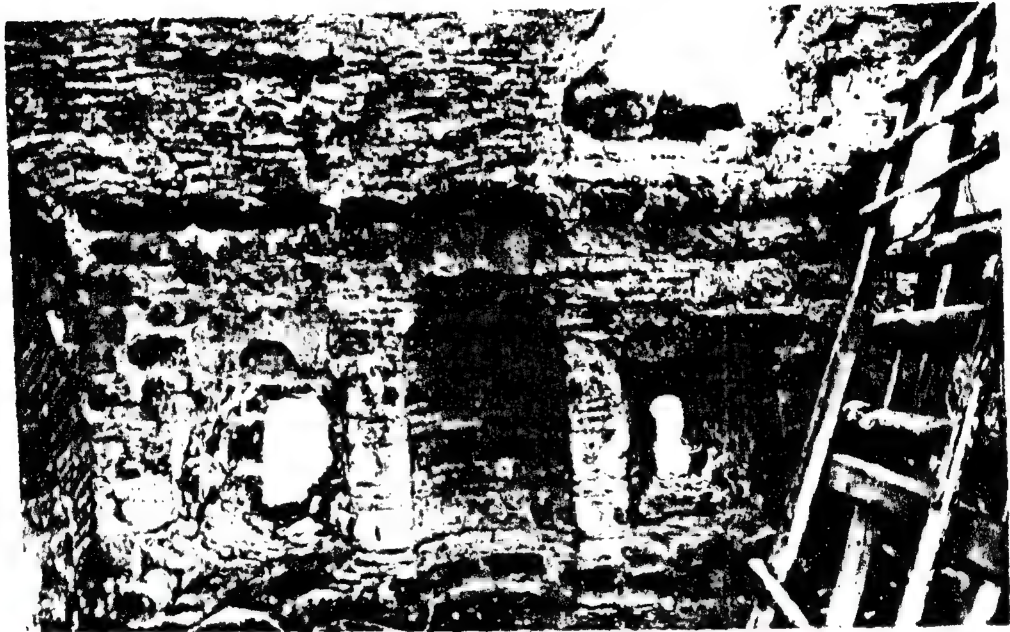
Resim 171

Resim 172

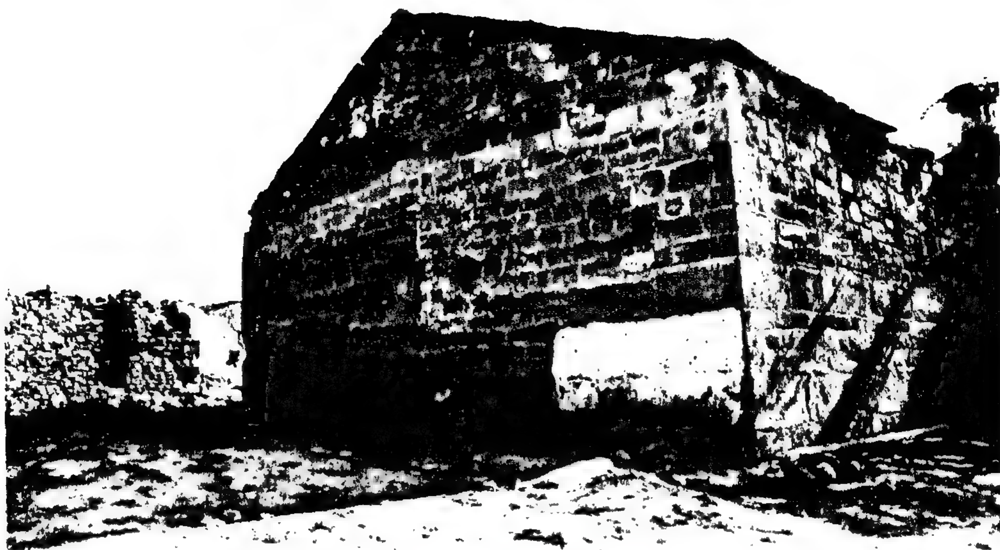
Resim 173

Resim 174

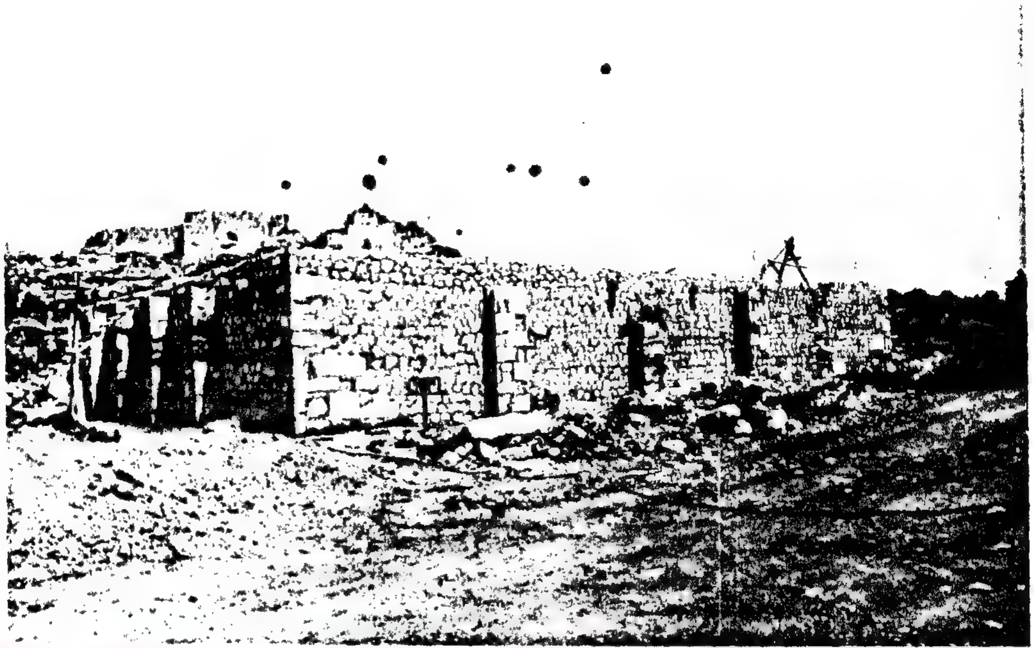
Resim 175

Resim 176

Resim 177

Resim 178

Resim 179

Resim 180

Resim 181

Resim 182

Resim 183

Resim 184

Resim 185

Resim 186

Resim 187

Resim 188

Resim 189

Resim 190

Resim 191

Resim 192

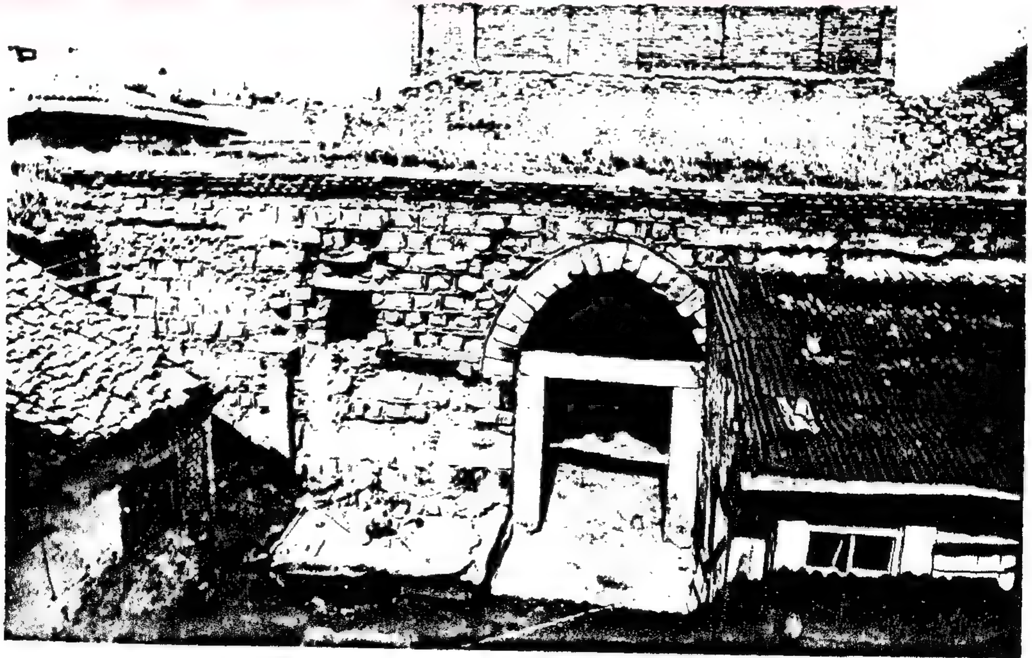
Resim 193

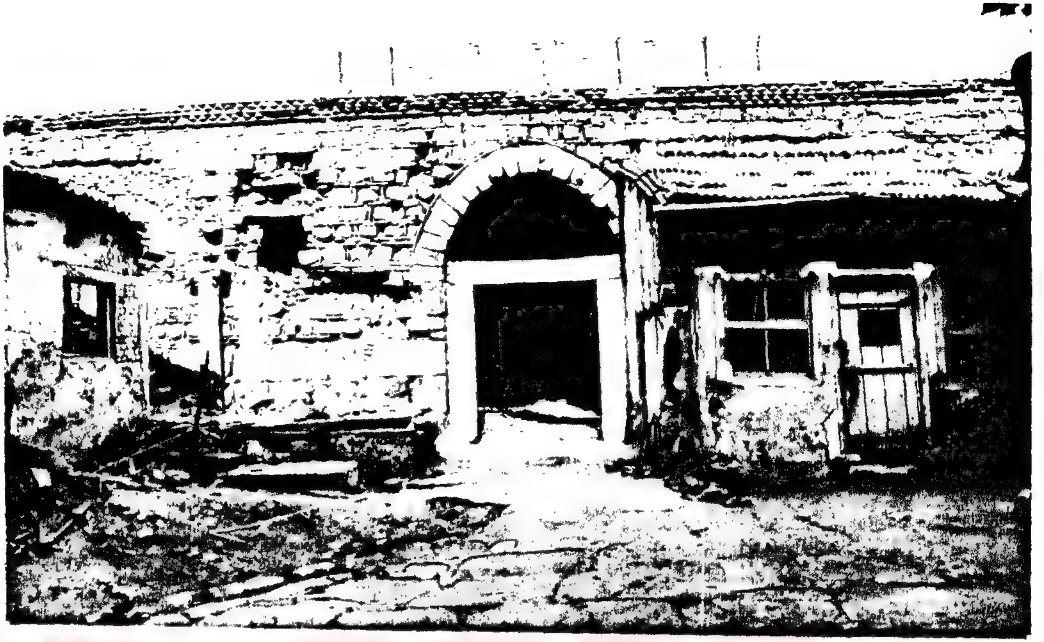
Resim 194

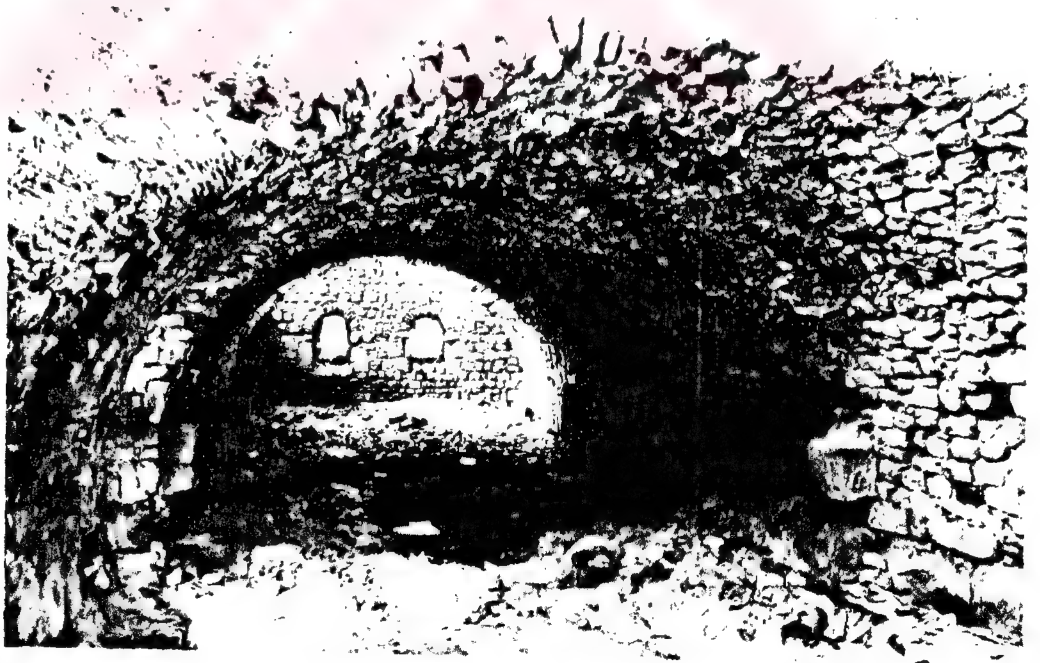
Resim 195

Resim 196

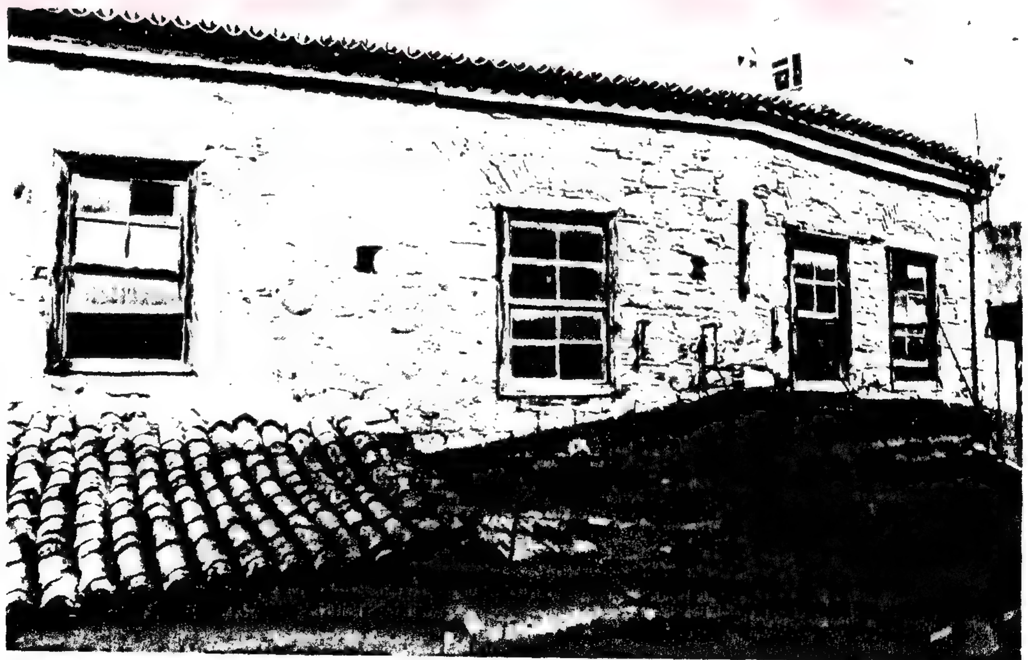
Resim 197

Resim 198

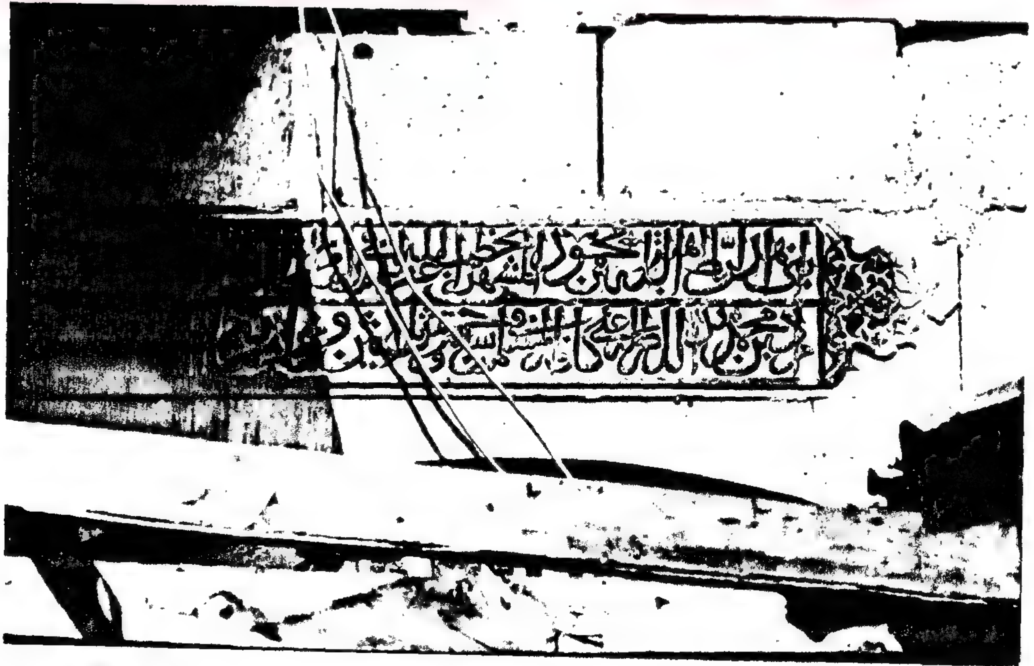
Resim 199

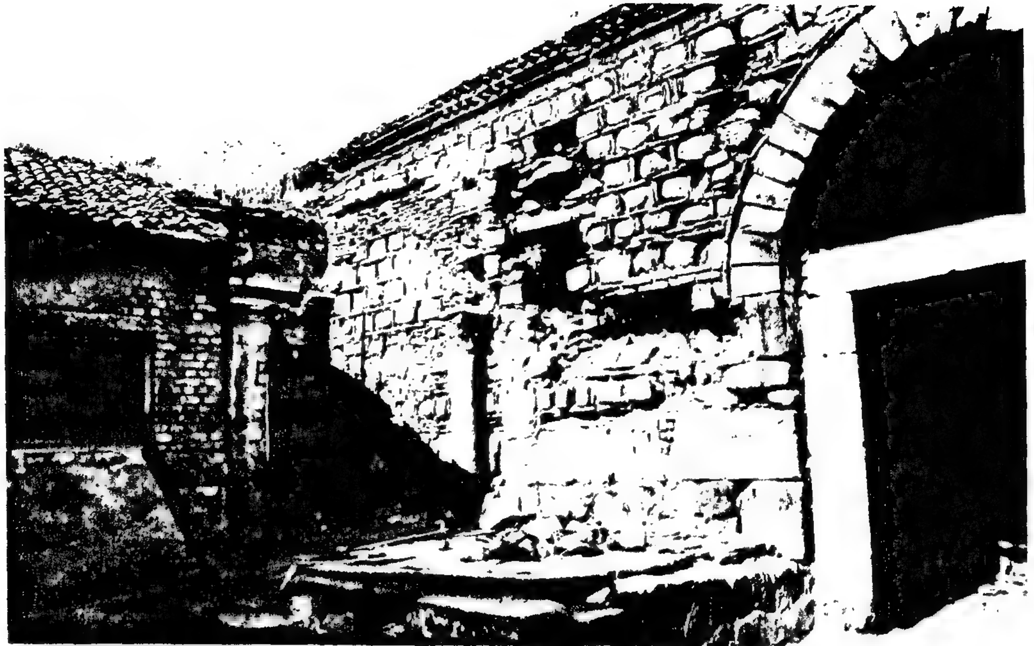
Resim 200

Resim 201

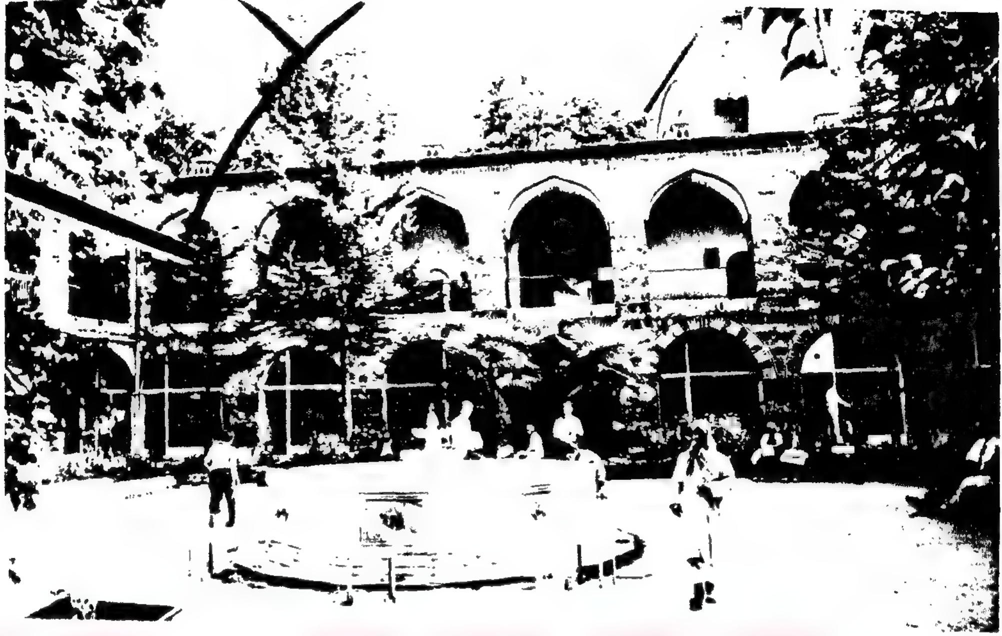
Resim 202

Resim 203

Resim 204

Resim 205

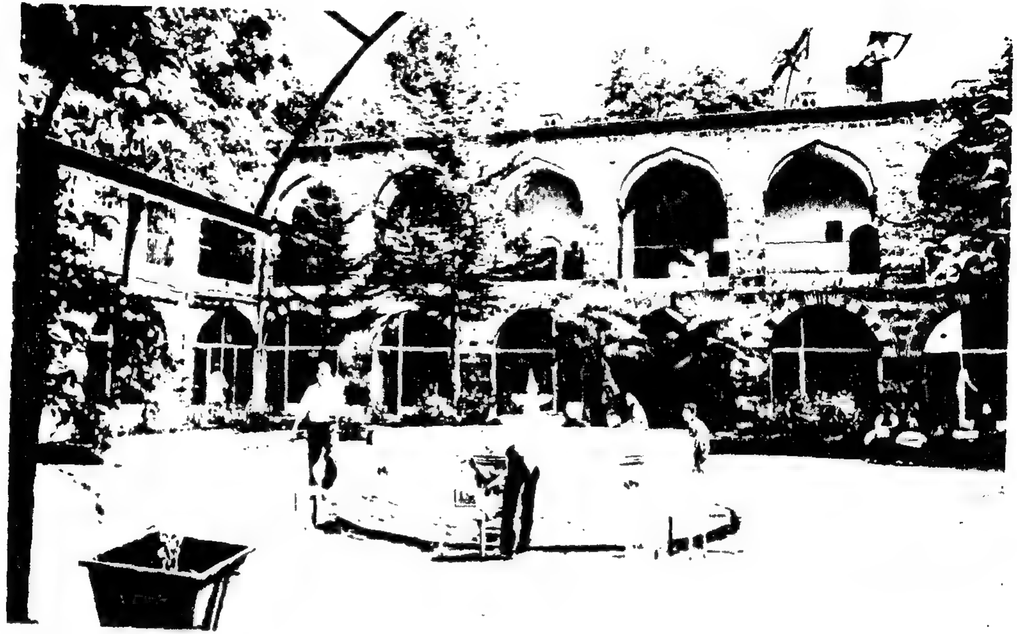

Resim 206

Resim 207

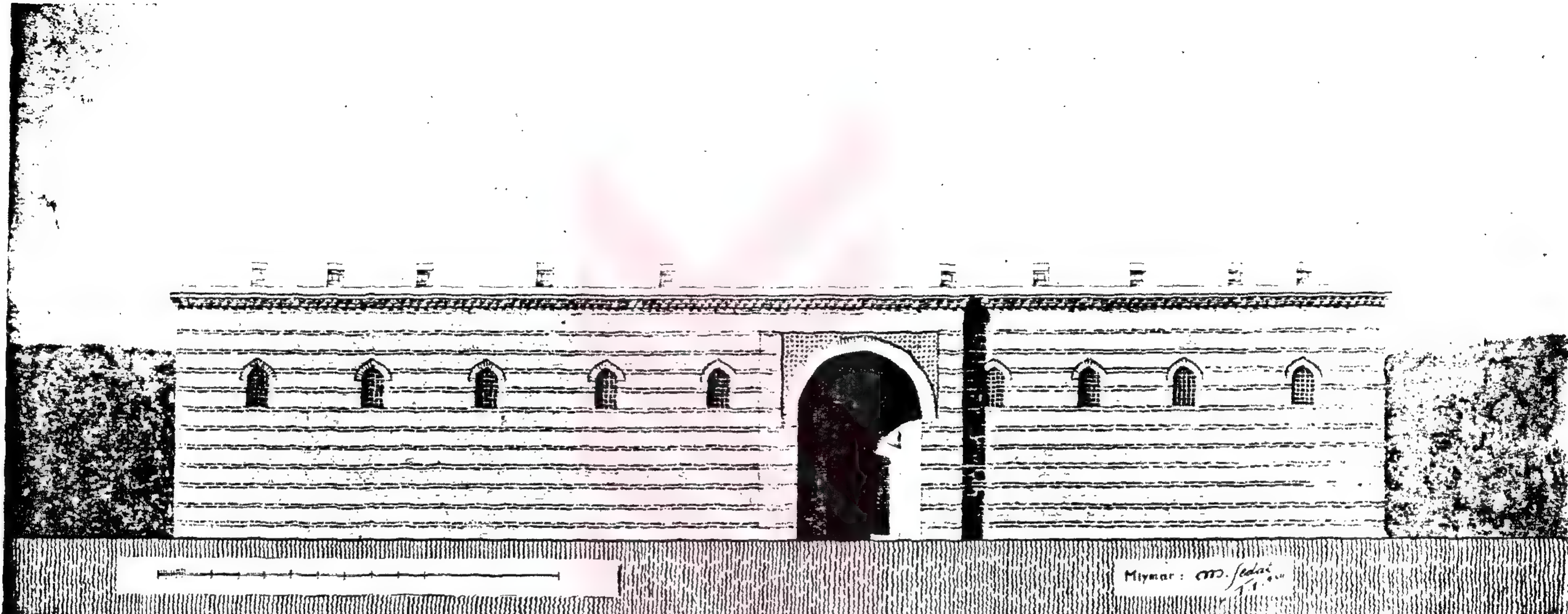
Resim 208

Resim 209

Resim 210

BURSA: BEYHANI CEPHESİ. RESTORASYON

Bugün tek taşı kalmamış olan bu cephede restorasyon için dayandığımız noktalar : 1 — Plânda alt katta pencere yoktur, üst kat pencerelerinin ve diğer cephelerdeki duvar ve saçak mimarisinin bu cephede de devamı normal görülür. 2 — Cümle kapısı kompozisyonunun aynı *ile yanındaki Koza Hanına benzediği mevcut izlerden* tesbit edilmiştir. Kapısının kanad ve iç süvelerinin yerlerinde mevcut olması bize birer dayanak noktası olmuştur.

Sedat Çetintaş'tan

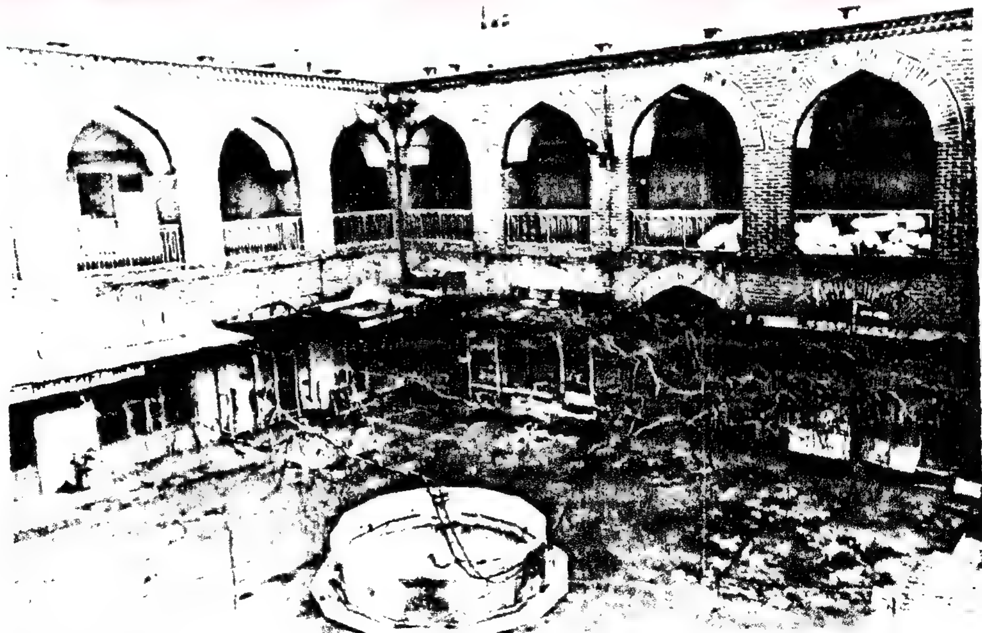
Resim 211

BURSA: BEYHANE REVAK KUBBELERİNDEN

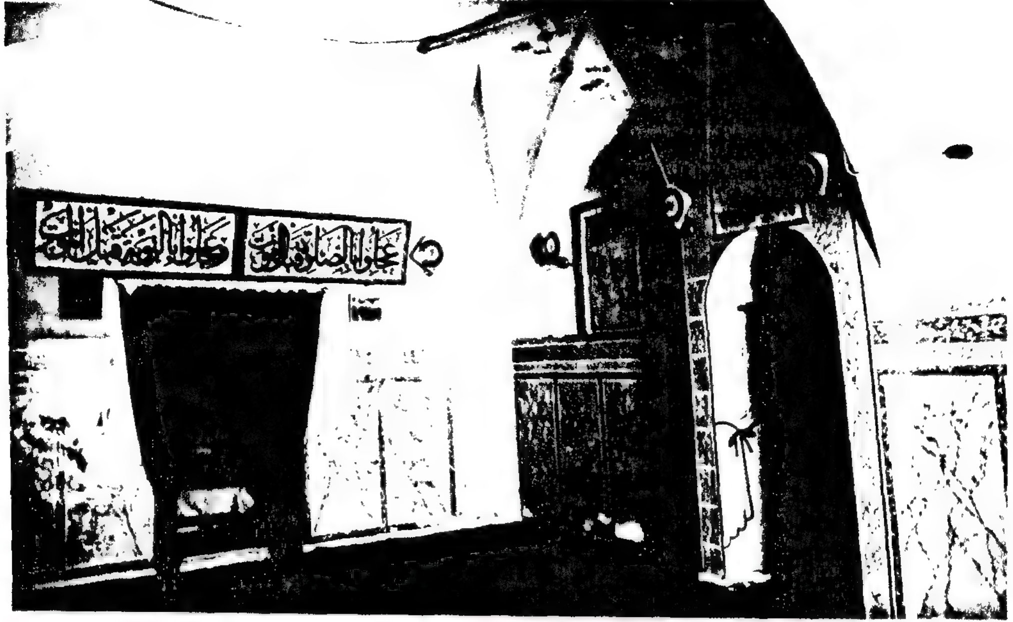
Resim 212 Sedat Cetintaş'tan

Resim 213

Resim 214

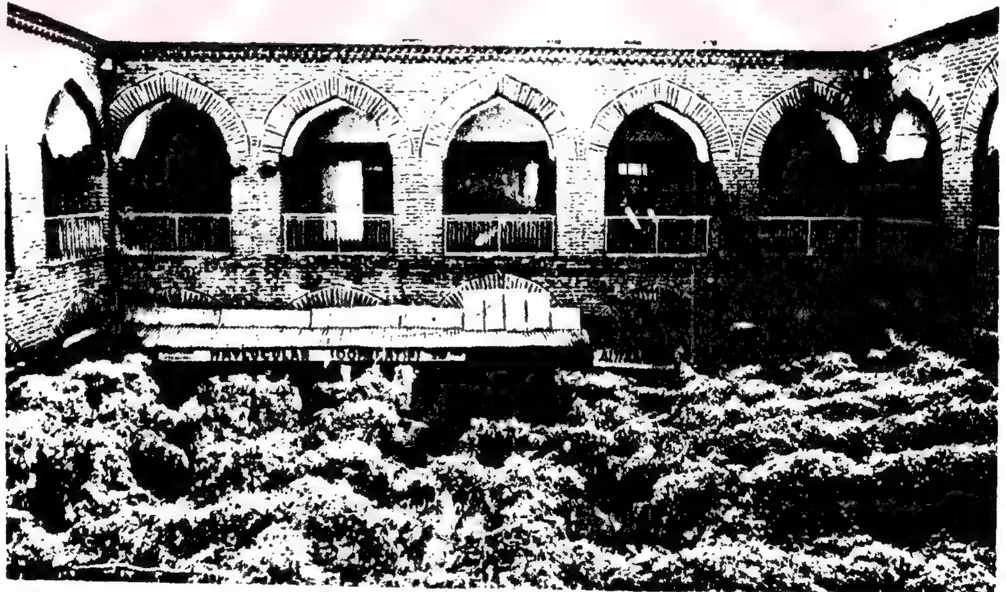
Resim 215

Resim 216

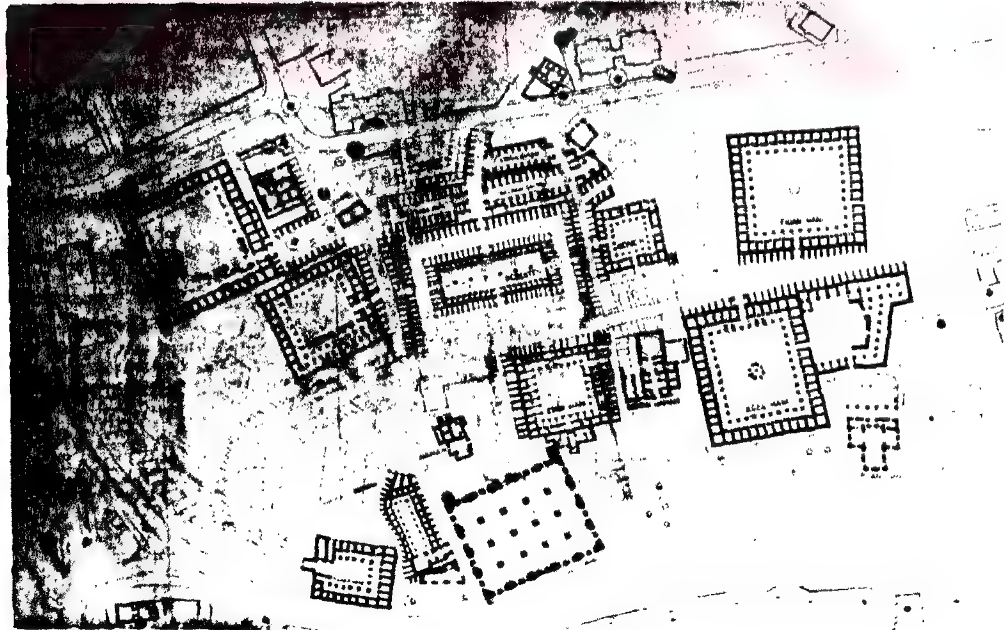
Resim 217

Resim 218

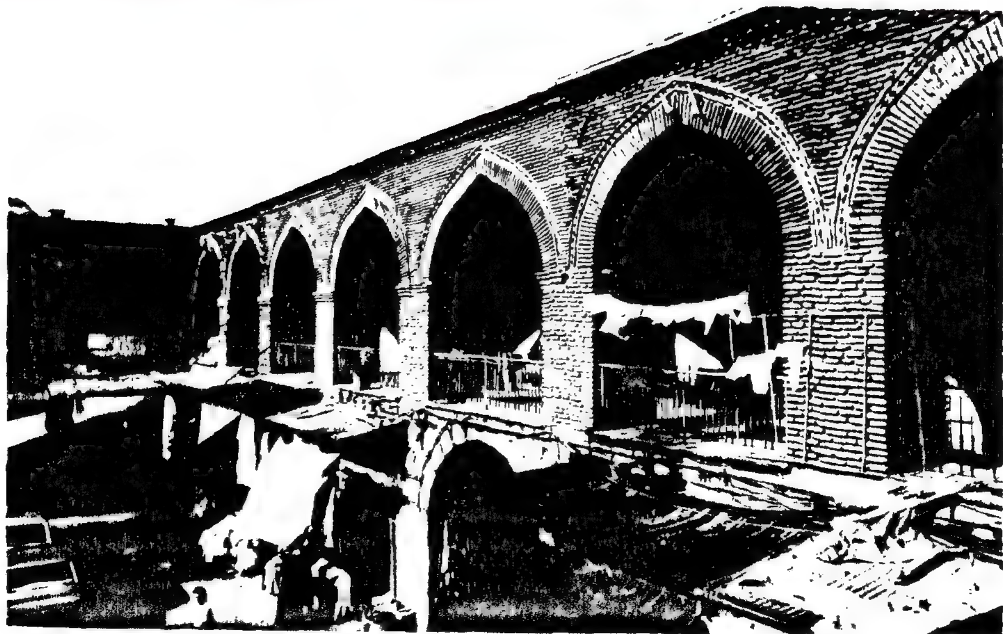
Resim 219

Resim 220

Resim 221

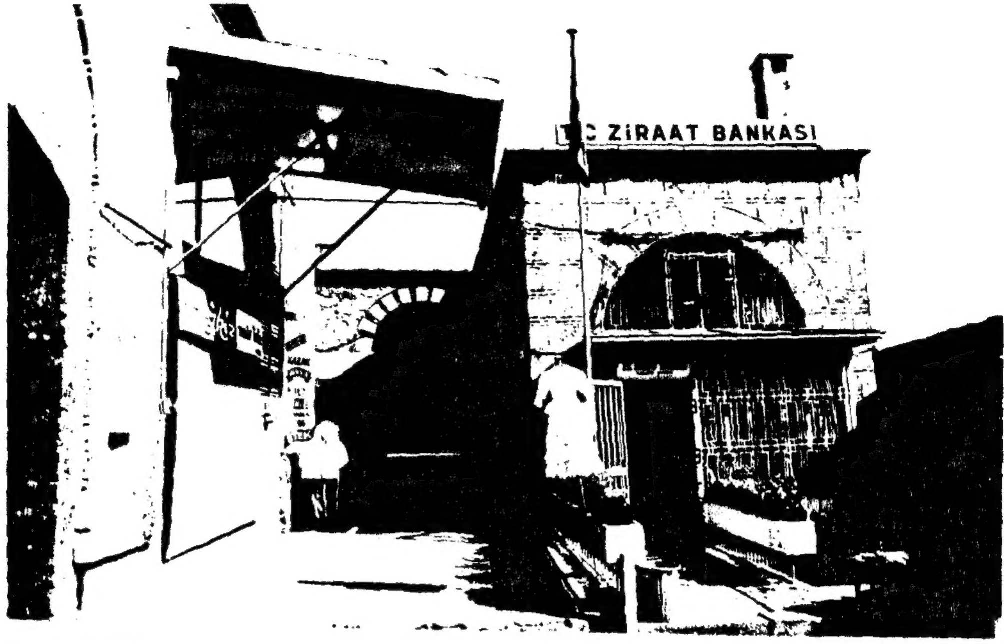
Resim 222

Resim 223

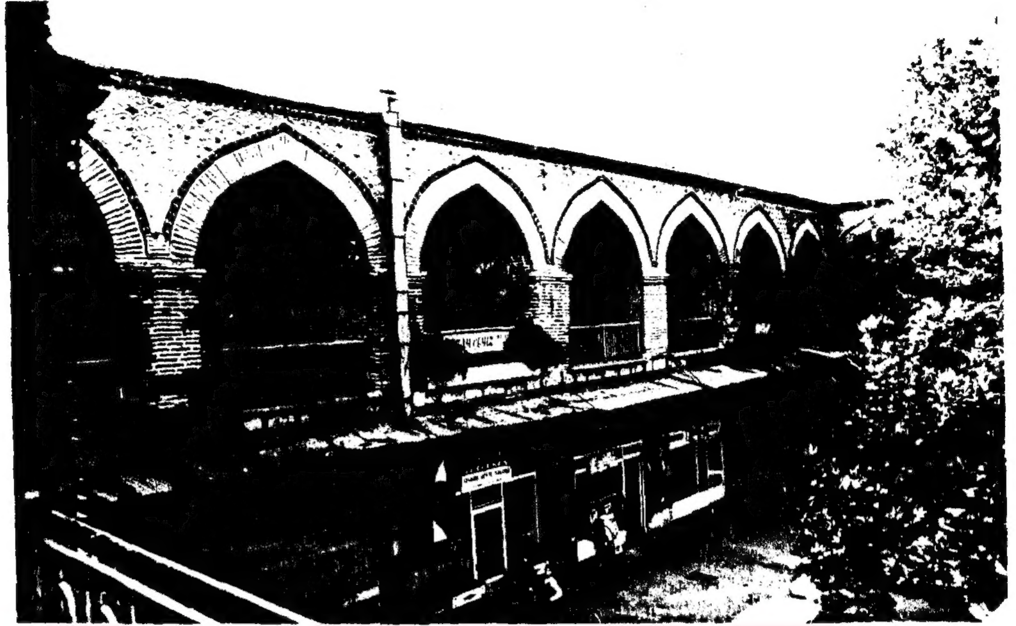

Resim 224

Resim 225

Resim 226

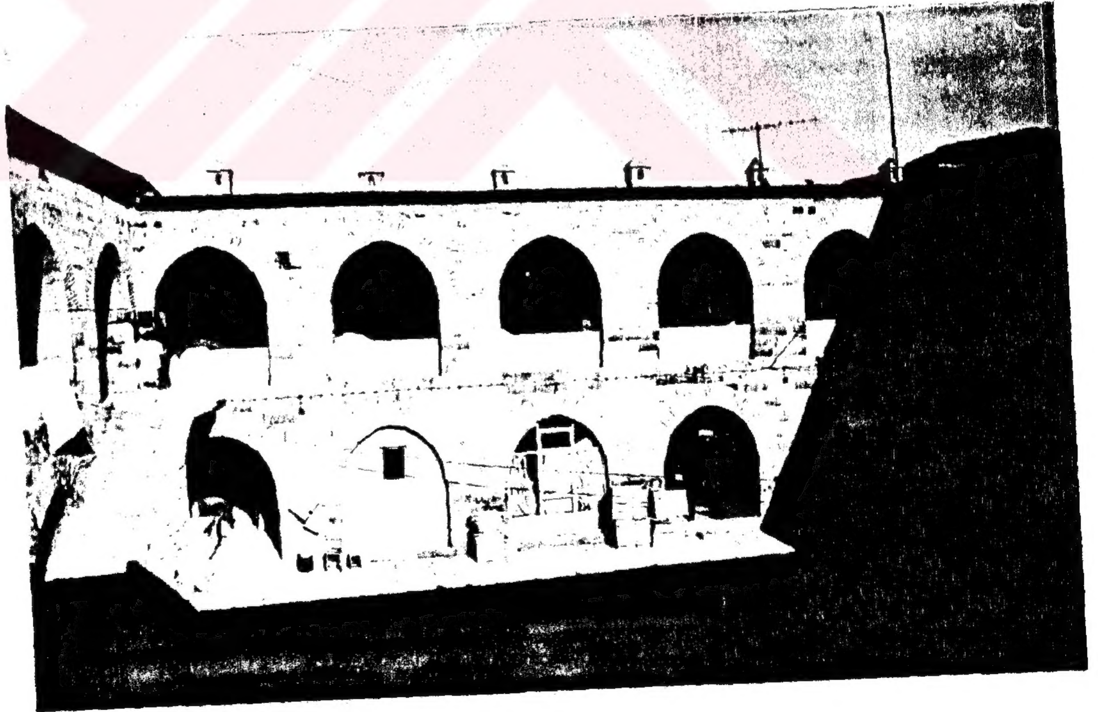
Resim 227

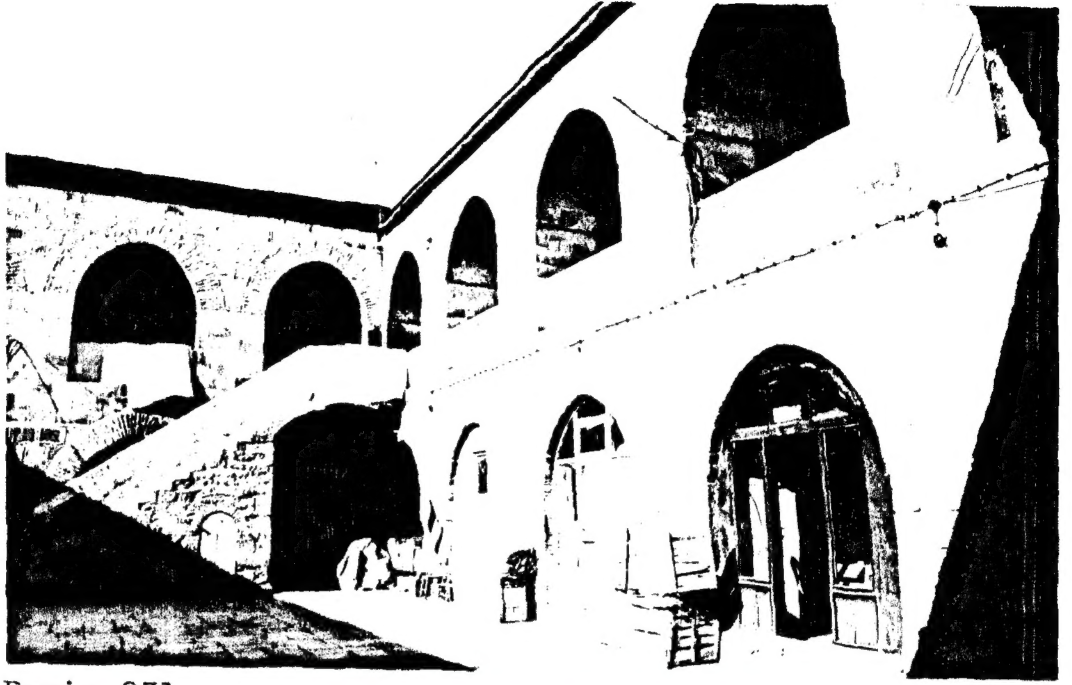
Resim 228

Resim 229

Resim 230

Resim 231